

ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Ա. ԵԱԶԸՃԵԱՆ ԳՐԱՑԱՆ

ՆԱԿԱՍԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԳԱՍԸՆԹԱՑՔ
ՀԱՅ ԼԵՋՈՒԻ ՌԻՍՄԱՆ

Հ. ԵՒ Չ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐՈՒ
ԱՐԶԱԿ ԵՒ ՈՏԱՆԱԻՄ

ԲԱՐՉՐԱԳՈՅՆ ԴԱՄԸՆԹԱՑՔ

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄՐՈՂՋՈՎԻՆ ՓՈԽՈՒԱԾ
Ուսումնական Խորհուրդին վաւերացուած

Կ. ՊՈԼԻՍ
ԳՐԱՑՈՒՆ Ա. ԵԱԶԸՃԵԱՆ
Ֆինանսներու, Պայտլ Հասուգ
1921

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ծ. ԱՐՋՈՒՄԱՆ

Հ. ԵՒ Ջ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ՄԻԻԹԱՐ ՊՈՆՏԱՑԻ

(Յ. Թ. ԳԱՅԱՆԱՆ)

Պ. Պ. ԱՏՐՈՒՆԻ

Վերոյիշեալ հեղինակներու դասագրքերը մեծաքանակ միշտ պատրաստ կը գտնուի գրատանս մէջ :

Գրատանս հասցեն հետեւեալն է. —

Ա. Ե Ա Ջ Ը Ժ Ե Ա Ն

ԳՐԱՎԱՃՅՈՒ ՀՐԱՑՄԱՆԵԶ

Կ. Պոլիս, Ֆիննաներլար, Պայպլ Հատուգ

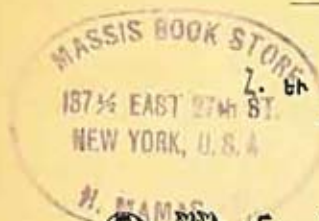
A. YAZIDJIAN

Bookseller & Publisher

Finjanjilar, Bible House, Constantinople

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Ա. ԵԱԶԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏԱՆ

ՆԱԽԱԿԵՐԹՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ
ՀԱՅ ԼԵՋՈՒԻ ՈՒՍՄԱՆ

Հ. ԵՒ Ջ. ԱՍԱՏՈՒՐ

PRINTED IN TURKEY

Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐՈՒ

ԱՐՁԱԿ ԵՒ ՈՏԱՆԱՒՈՐ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԳԱՄԸՆԹԱՑՔ

Կ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԲՈՂՋՈՎԻՆ ՓՈԹՈՒԱԾ

Ուսումնական Խորհուրդէն վաւերացուած

Կ. ՊՈԼԻՍ

ԳՐԱՏՈՒՆ Ա. ԵԱԶԸՃԵԱՆ
Ֆիննաներլար, Պայպլ Հատուգ

1921

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏԵՆ

Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ

№ 304

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ինչպէս խոսացած էինք ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ Միջին Դա-
ւրնբացփի սանմանուած հասորին մեզ, ահա՛ կը փութանք
հրապարակ հանել Բարձրագոյն Դասնրբացփի յասուկ հա-
սորք: Այս նոր աշխատութեան մեզ ամփոփած ենք հարիւր
քանք մեկ հասուածներ, որոնց քառասուններկուք ոտա-
նաւոր: Մեր նպատակը եղած չէ անոնց մեզ պատկերա-
ցընել արդի հայ գրականութիւնը՝ մէյ մեկ գրուածք առ-
նելով ժամանակակից հայ հեղինակներէն, այլ մեր Նա-
խակրքարաններու Բարձրագոյն Դասնրբացփի աւակեր-
ներուն համար ընթերցման գիրք մը պատրաստել որ պա-
րունակէ նկարագրական, պատմական, կենսագրական,
աշխարհագրական, կրօնական եւ գիտական հասուածներ,
միտք բարոյացուցիչ հանգամանքով: Ասոր համար է որ
ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ այս հասորք մեր աշխարհաբար մասննա-
գրութեան բոլոր վարպետներուն երկերէն մէյ մեկ նմոյժ
ներկայացնելու յաւակնութիւնը չունի. մեր փափաքը ե-
ղած է պարզապէս մեր նախակրքարաններու բարձրագոյն
կարգի աւակերներուն մտքին մեզ դրոճել օգտակար սկզբ-
բուններ ու ծանօթութիւններ՝ մեզ յարմարագոյն երեւ-
ցած հասուածներով, որոնք քաղուած են հայ եւ օտար
գրագէտներէ եւ քով քովի բերուած են, ընթանալով միտք
դիւրինէն դէպ ի դժուարք:

Մեր գլխաւոր նպատակը եղած ըլլալով միտ լեզուի միօրինակութիւնը, ստիպուեցանք օտար հեղինակներու հետեւողութեամբ, կամ անոնցմէ քարգամանելով՝ նոր տառաւորներ պատրաստել. որովհետեւ դժբախտաբար արդի լեզուով գրող մեր ժամանակակից բանաստեղծներէն քիչեր տղոց պատշաճօղ գրականութիւնը մտակամ են: Գալով արձակ կտորներուն, անոնց գրեթէ կեսը քաղուած են մեր վերջին յիսուն տարիներու գրականութենէն, գլխաւորաբար նախընտրութիւն տրուելով տոմարային-կրօնական ծանօթութիւններ պարունակող նիւթերու իսկ մնացեալ կեսը քարգամուած են օտար հեղինակներու այն կարգի գրուածներէն, որոնք ժողովրդական տեղեկութիւններ պարունակելով հանդերձ զուրկ չեն գրակցն հրատարակելու: Զուտապէս ենք վերացական գրութիւններէ, որովհետեւ անոնք, որքան ալ գեղեցիկ ըլլան, դժուարաւ կրնան վերլուծուիլ նախակարգաբար աշխարհայեցողութեան կողմէ: Գուտապէս ենք նաեւ երկար գրութիւններէ, որոնք յանապաղ ձանձրալի կը դառնան:

Իւրաքանչիւր ընթերցուածի տակ «Բացատրութիւններ» վերնագրով ջանացած ենք բառարանական եւ համայնագիտական ծանօթութիւններ տալ՝ հատուածին պարունակած ուտագրաւ բառերուն վրայ. գլխաւորաբար բնական պատմութեան վերաբերեալ եւ ուրիշ գիտական բառեր բացատրած, եւ դիցաբանական, պատմական եւ կենսագրական տեղեկութիւններ տուած ենք, զանազան գոյականներու եւ անանիւններու գլխաւոր հոմանիւթները ցոյց տուած ենք, եւ բառերու խմբումներ քրտած ենք, գաղափարներու զուգորդութեամբ թելադրելու համար աշխարհայեցողութեան մեր տեսլականներու ունեցող նմանօրինակ առարկաներու անուններ:

Իւրաքանչիւր տառաւորի տակ նշանակած ենք գրական անարկութիւններ, կամ նշանաւոր խօսքեր, եւ այլն.

առնել աշխարհին առիթ պիտի տան ամեն մասնագրութեանց մէջ՝ ինչպէս մեր արդի աշխարհաբար գրականութեան մէջ տարածուած կարգ մը փոխաբերութեանց եւ տրոպանութեանց ընտելանալու:

Այս գիրքին մէջ աւելորդ նկատուած ենք նիւթերուն հետուղակի յարաբերութիւն ունեցող պատկերներ ղենլ, ինչ որ աւելի նախնական կարգերու կը պատշաճի, եւ բնականացած ենք հայ եւ օտար հեղինակներու կենդանագիրներով. որոնցմէ խաչատուր Միսաքեանի կենդանագիրը, ցարդ հրատարակուած չէ եւ ոչ մէկ տեղ:

Բաց ի նախորդ տպագրութեան մէջ զտնուած հատուածներէն, աւելցուցած ենք նաեւ հայ հեղինակներէ շատ մը գեղեցիկ կտորներ. որոնք արդիւնուած էին մեզ ասկէ առաջ: Ռուսահայ հեղինակներէ քաղուած ենք ընտիր տոմարներ: Ռուսացիները այս հաւաքոյթին ընթերցուածներուն վրայ կրնան կատարել տալ բոլոր այն հրահանգները որոնց մասին խօսած ենք ՔԱՆԳԱՐԱՆԻ Միջին Գասընքայի յատուկ հատորին յառաջաբանին մէջ: Այդ հրահանգներուն վրայ կրնան աւելցնել նաեւ նորեր, իբր յարմարագոյն՝ աւելի զարգացած աշխարհայեցողութեան. կրնան, օրինակի համար, մասնաճիւղ ընել տալ փոխաբերութիւնները, տրոպանները, գեղեցիկները, բառարանութիւնները, կարեւոր բառերու հոմանիւթներն ու հակահիւթները, բառերու ընտանիքներ կազմել տալ՝ բացատրութեանց բաժնին մէջ ցոյց տրուած հեղինակներուն հետեւողութեամբ, տառաւորները արձակի վերածել տալ եւ ընել նմանօրինակ տարադրական հրահանգներ՝ բնականական եւ տառաւորական լուծումն ալ զանց չընելով մեր ընդ մեր:

Ահա այն դերը զոր կրնայ կատարել ներկայ դասագիրքը: Կը կարծենք թէ գիտակից դասաւանդութիւն մը՝ այս ընթերցման գրով՝ կրնայ օգտակար արդիւններ ունենալ. միայն թէ կը յանձնարարենք ուսուցիչներուն այս

գործը ուսումնասիրել նախապես՝ զայն առակերթին աս-
լէ առաջ, որովհետեւ այդ կերպով միայն կարելի պիտի
ըլլայ քաղել անկէ բոլոր այն օգուտը զոր կրնայ լառաջ
բերել խղճամիտ ձեռներու մէջ:

Հ. ԵՒ Զ. ԱՍՍՏՈՒՐ

Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

Հ Ա Տ Ը Ն Տ Ի Ր Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ծ Ն Ե Ր Ո Ւ

1. Ա Շ Ի Ա Տ Ա Ն Ք

Տիեզերքն համայն անդուլ կ'աշխատի .
Հովը⁽¹⁾ կը փչէ, ջուրը կը կաթի,
Եւ ամպերն անգամ գոռալով հեռուն,
Անձրիւ կը տանին երաշտ հողերուն:

Մորրիկէն, շանթէն ձկնորսը անվախ,
Անդունդին վըրայ ծըռած միշտ խիզախ,
Կ'սպասէ անքուն՝ ոսկեփայլ ձուկին
Գիշեր և ցերեկ, ձիւնին ու բուքին:

Փայտահարն ըստէպ ծառերուն գազաթ,
Ոստին կը զարնէ կացինը՝ երկաթ,
Թէպէտ մերթ կ'իյնայ սահելով գետին,
Իր պարտքին տալով իր շունչը յետին:

Մերթ հիւան ալ կ'իյնայ տանիքին բարձրէն .
Ջինքը մահամերձ տուն կը փոխադրեն:
Շնչելով յաճախ ծուխ, թոյն ու փոշի,
Հանքագործին⁽²⁾ կուրծքն ինչ շուտ կը մաշի:

Այխոյժ նաւաստին, որ կայմին կուտար
 Զերթ փոքրիկ թռչուն կ'ոստնու լարէ լար,
 Գուցէ որ մը ծով իննայ թեւարաց,
 Կոչելով ի զՆՐ մայրիկն ու Աստուած:

Իսկ դուք, ո՛վ տըզաք, նստած հանդարտիկ,
 Զեր երգիքին տակ հանգիստ կ'աշխատիք.
 Զեր կեանքը լի է ճաճանչով բոլոր,
 Զեր քայած ճամբան լայն ու անմոլոր:

Ուստի գիտութեան արգաւանդ հողէն
 Զեր միտքն ու սիրաը հունձքեր թո՛ղ քաղեն.
 Ով որ չ'աշխատիր, խոյս կուտայ պարտքէ
 Թո՛ղ չսպասէ որ աշխարհ զինքն յարգէ:

Հեանդողւորին
 Զ. Ա.

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

ԷՎՐԵՔԱ, ԷՎՐԵՔԱ. — Արքիմեդէս, հին դարերու ամենէն նշանաւոր երկրաչափը, Սիրակուսա(1) ծնած է 287ին (Քրիստոսէ առաջ), Հիւրոն, Սիրակուսայի թագաւորը, կասկածելով որ իր սուկերիչը իրեն համար պատրաստած սոփիէ թագին մէջ արծաթ խառնած է, խնդրեց Արքիմեդէսէն որ խաբէութիւնը երեւան հանէ առանց շինուած քին ղնասելու: Յոյն գիտունը երկար տտեն մտածեց, բայց չկրցաւ միջոց մը գտնել: Օր մը, բազմիճին մէջ, դիտեց որ իր ոտքերը և ձեռքերը շատ կը թեթեւնային ջուրին մէջ մարտնետլով: Ասիկա իրեն համար լոյս մը եղաւ որ ասաջնորդեց զինքը գտնելու սա մեծ սկզբունքը: Ջուրին մէջ չնկղմած ու եւ հ մտմին իր ծանրութեանն կը կորսնցնէ մաս մը որ հաւասար է իր բռնած սեղւոյն լուրին ծանրութեան: Արքիմեդէս, սաստիկ ուրախացած այս սեղւոյն վրայ, որով պիտի կարենար լուծել իրեն առաջարկուած դժուարին խնդիրը, ուսացաւ բազմիճին դուրս, փողոցին մէջ, ԿՎՐԻՖԱ, ԿՎՐԻՖԱ (գտա՛յ, գտա՛յ) պոռաւով: Արդարեւ գտած էր մտմիննեռու սեսակարար ծանրութիւնը 4) ճշգրտու միջոցը, ջուրը իր սիւնութիւն առնելով:

Բ Ա Ս Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Հօվ. — Հումանիշ են հողմ, բամի, շեղիկ ու թեթեւ հովերը կը կոչուին սիւբ, գեփիււ, սոսիս, հողմիկ, հովիկ: Հիւսիսակը շիւսիսէն փչող հովն է, հարօսկ կը կոչուի անասպտի տար հովը որ յաճախ կը փչէ Սահարայի մէջ:

(2) Հանգագործ. — Այս բառին կազմութիւնը համաձայն չէ բարդութեան օրէնքին որ կը սահմանէ բառին վերջը եկող եւ արմատական չեղող ք տառը ջնջել: Ինչպէս փառք, փառասէր: Հանգ բառէն այս կերպով շինուած են նաեւ հանգարան, հանգածուխ, եւայն: Ընդհանուր օրէնքին համաձայն է սակայն հանածոյ բարդութիւնը:

(3) Սիրակուսա — Սիկիլիոյ մէջ քաղաք մը զոր Քրիստոսէ ութը զար առաջ հիմնած են Յայները: Հիմայ ունի 25,000 բնակիչ: Հւումայեցիք Քրիստոսէ 215 տարի առաջ եկան սլաւաբեցին Սիրակուսան ուր կը գտնուէր Արքիմեդէս: Մեծ երկրաշարիւն գիտական միջոցներուն շնորհիւ, քաղաքը երեք տարի կրցաւ զիմադրել Հումայեցուց, երբ Սիրակուսա առնուեցաւ, Մարկոսոս, Հումայեցուց զօրապետը, հրամայեց որ մեծ զիտունին կեանքին խնայեն, սակայն զինուոր մը չճանչնալով Արքիմեդէսը՝ սպաննեց զայն (212 Ք. Ա.):

(4) Մտմիննեռու սեսակարար ծանրութիւնը. — Եթէ հաւասար ծաւալով առնենք տարբեր մարմիններ, կը տեսնենք թէ անոնք հաւասար ծանրութիւն չունին: Օրինակի համար, նոյն ծաւալով ոսկին գրեթէ կրկինը կը կշռէ արծաթին որ միւսնոյն ծաւալով թորեալ ջուրէն տասնուկէս անգամ աւելի ծանր է:

2. Հ Է Լ Է Ն Ք Է Լ Լ Ը Ր

Հէյէն Բէյլըր կոյր. խուլ և համր(1) ամերիկացի աղջիկ մըն է: Հէյէնի նախահայրերը Զուիցերիայէն գաղթած են Ամերիկա: Հէյէն ծնաւ 1880ին: Հազիւ 18 ամսու էր, երբ աշխոյժ այլ դժբախտ մանուկը բուռն ջղաձգութիւններ ունեցաւ, ու թէև իր կեանքը ազատեցաւ, բայց իր աչքերը իրենց տեսութիւնը կորսնցու-

ցին անդամանելի կերպով, ականջները՝ իրենց լսողութիւնը, և իր մանկական լեզուն ալ, որ դեռ չէր սորված բառեր թոթովել, փակ մնաց ընդ միշտ բնականաբար: Կ'աճէր, կը զօրանար ծաղկատի Հէլէնը, բայց նոյնչափ կ'աճէր ու կը զօրանար նաև իր աննման շարածնծիութիւնը: Յանդուգն, անհնազանդ, անզուսպ, անզութ, անտառի վագրի մը կօրիւնն էր աւելի՛ քան քաղաքակիրթ բարեբարոյ ծնողքի զաւակ. կը կոտորէր, կը թափէր, կ'աքացէր, կը խածնէր: Ի՞նչ ընէին սարսափահար, յուսահատ ծնողքը: Ի՞նչ պիտի ըլլար Հէլէն եթէ իր այս կատաղի բնազգները աճէին իր մէջ նետզհետէ: Անօգուտ էին իրենց բոլոր ջանքերը, և ստիպուեցան մասնագէտի մը օգնութիւնը փնտռել:

Պօսթընի Կոյրերու վարժարանին⁽²⁾ տեսչութեան զիմեցին: Հանրածանօթ և շատ հետաքրքրական վարժարան մըն է այս, և թերեւս աւելորդ չէ յիշել հոս թէ իր տեսուչն ալ արեւելքցի Յոյն մըն է, Պ. Անակնոս որ իր երիտասարդութեան ատեն Ամերիկա գաղթած, հոն ամուսնացած և հաստատուած է:

Պ. Անակնոս Հէլէնի կրթութեան համար յանձնարարեց Օր. Սլիվընը, մէկը իր վարժարանին կարող վարժուհիներէն: Բայց խեղճ Օր. Սլիվընի համար ինչ սրտմաշուք, ինչ յուսահատական գործ մըն էր խուլ-կոյր-համար գազանաբարոյ մանկան մը դաստիարակութեան ձեռնարկել:

Հէլէնի բախտակից ուրիշ ազջիկ մըն ալ եղած էր Լօռա Պոփմըն, նոյնպէս կոյր, խուլ և համր: Օր. Սլիվըն Լօռայի կրթութեան համար գործածուած եղանակը ձեռնարկեց փորձել Հէլէնի համար ալ: Առարկայ մը շօշափել կուտար Հէլէնի, ջուր, զոր օրինակ, և միեւնոյն ատեն Հէլէնի ձեռքին վրայ իր մատերով կը հեզէր ջուր բառը կոյրերու համար գործածուած նշանագիրներով⁽³⁾:

Խաւաքարտի կտորներ ունէր, որոնց վրայ այլ և այլ

բառեր գրուած էին ուսուցիկ գիրերով: Հէլէնի շօշափել կուտար առարկայ մը. քար, զոր օրինակ, և միեւնոյն ատեն քար բառը խաւաքարտի վրայ:

Ի՞նչ անիմաստ, անտեղի միամտութիւններ էին սակայն այս ամէնը ստահակ Հէլէնի համար, որ իր անհամբեր սրտեղութիւնը յայտնելով, կից կը զարնէր յաճախ, բռունցքի նարուածներ կը տեղար, և իր սուր սկուաներով կը խածատէր: Օր. Սլիվըն համբերութեամբ կը շարունակէր իր ջանքերը, սպասելով այն վայրկեանին ուր Հէլէն պիտի ըմբռնէր վերջապէս թէ բան մը կ'ուզէին հասկցնել իրեն այս նշաններով:

Եւ այդ բարեբաստիկ վայրկեանը չուշացաւ: Հէլէն օր մը ջուր կը քաշէր ջրհորէն. իր հաւատարիմ վարժուհին իր քովն էր դարձեալ. Հէլէնի շօշափել տուաւ ջուրը քանիցս, և քանիցս, ըստ սովորակներն, անոր ձեռքին վրայ հեզեց ջուր բառը: Հէլէնի միտքը արթնցաւ յանկարծ. յանկարծ կարծես ներշնչուեով մը հասնցաւ թէ իր ձեռքին վրայ եղած նշանները ջուր կը նշանակեն: Ինչո՞ն ալ նոյն նշանները ըրաւ ջուրը ցոյց տալով: Վարժուհին գո՛ մնացած՝ շոյեց, փայփայեց Հէլէնը հասկցնելու համար թէ ըմբռնածը ուղիղ էր: Հէլէն ուրախութեանն զետիւրը փռուեցաւ, և իր սովորական ճիչերով սկսաւ իր յաղթանակը հռչակել:

Այդ վայրկեանին սկսաւ Հէլէնի նոր կեանքը: Այլ ևս հասկցած էր ինչ որ ամէնէն կարեւորն էր. թէ իր վարժուհին այդ նշաններով կ'ուզէր հաղորդակցիլ իրեն հետ: Իր սորվելու եռանդը չափ չունէր, և վարժուհին ալ որ և է ջանք չխնայեց:

Գրեթէ վեց տարեկան էր Հէլէն իր կեանքին այս ամէնէն նշանաւոր թո՞տականին. և տարի մը ետքը այնքան լաւ սորված էր գիրերը, և այնքան ընտելացած բառերու, որ ս և է վարժ մէկը կրնար ձեռքին վրայ

հնգերով խօսակցել անոր հետ: Աորվեցաւ նաև կոյրերու յատուկ գիրքեր գիրութեամբ կարգաւ իր մատերուն ծայրերովը շօշափելով: Աորվեցաւ գիր գրել ասեղի նման սրածայր գործիքով մը. գիրքը՝ զորս ինք կրնար կարգաւ նոյնպէս շօշափմամբ: Աորվեցաւ գրի մեքենան գործածել, այնպէս որ կրնար արագութեամբ գրել ինչ որ թէև ոչ ինք. այլ ուրիշներ կրնային կարգաւ: Աորվեցաւ իր մատերը խօսողին շրթունքներուն վրայ դնելով անոր խօսածները հասկնալ: Աորվեցաւ վերջապէս ինք ալ խօսիլ, և յատուկ կերպով արտասանել իր թառերը, զորս, աւաղ, ինքը երբեք կարող չէր լսել: Բայց ուրիշներ կրնային շատ գիւրաւ հասկնալ:

Այսպէս ծանօթացաւ արտաքին աշխարհին, և անյազ հեռաքրքրութեամբ հետամուտ եղաւ բնական գիտութեանց: Նոր լեզուներ սորվելու գրազեցաւ, և անսովոր յաջողութեամբ քիչ ժամանակի մէջ սկսաւ անգլիերէնէ՝ իր մայրենի լեզուէն զատ, ուրիշ քանի մը լեզուներ խօսիլ և գրել:

Իր սիրական զբաղումներէն մէկն է Երկրաշափութիւնը: Այլեւայլ ձեւերով թելեր ունի, և զանոնք բարձրկներուն վրայ կ'անցընէ իր երկրաշափական պատկերները կազմելու և կնճատ խնդիրներ լուծելու համար:

Իր քննադրութիւնն ալ բոլորովին փոխուած է. այնքան նեղանամբողջ է և քաղցրաբարոյ, որ յանկուցիչ բարութիւն մը կը ջոյսոյ իր դէմքին վրայ, և ամէն անոնք որ զինքը մօտէն կը ճանչնան, կը վկայեն թէ անձնուէր, մաքուր և անարատ հոգի մը ունի:

ԱՐՕՑ, ԱՐԲԱՀԱՄ ՏԷՐ ԵԱԿՈՅԵԱՆ(1)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(1) Խուլ-կամք. — Երբ տղայ մը խուլ է ի ծնէ կամ հիւանդութեան մը հետեւանքով, չի կրնար խօսիլ սորվել, և համբ կը մնայ:

1788էն ի վեր խուլ-ճամբերու յատուկ դպրոցներ կան սակայն, ուր աշակերտներու մէկ մասը կը յաջողի խօսելու վարժուիլ:

(2) Խոյրերու վարժարան. — Հին աստիճաններ կոյրերու կրթութիւն չէր տրուիր. 1781ին Ֆրանսոյի մէջ հաստատուած է կոյրերու առաջին վարժարանը, և հետզհետէ նորեր հիմնուած են աշխարհի ամէն կողմը. Այդ վարժարաններուն մէջ կոյրերը կ'ուսնին գիր, բնօրհարում, երաժշտութիւն և անուական արհեստներ:

(3) Խոյրերու Եռանկա լիցիւն. — Նշանաւոր Ֆրանսացի կոյր մը, Էուի Փրայլ, դարս ցցուած կէտերով կոյրերու յատուկ նշանակիրներ հնարեց որոնցմով կոյրերու բնօրհարման սահմանուած գիրքեր սպասուած են:

(4) Երգ. Արքանաւ Տէր Յակոբեան. — Ծնած է Չարտիզակ, իր կրթութիւնը առած է Բուրբո Քոլճի մէջ որուն ուսուցիչներէն է, Կրած է ուղեւորական նկարագրութիւններ և ինքնաշնչական ուսումնասիրութիւններ:

3. ՎԱՐԱԳԱՅ ԽԱԶՈ

Քրիստոսի Յաշափայտը կոտանդիանոս կայսեր մօր, Հեղինէ դիսոյին ձեռքով Դ. դարուն սկիզբը գտնուելէն ի վեր, մեծ յարգանքի և երկրպագութեան առարկայ դարձաւ բոլոր Քրիստոնեաներուն մէջ: Բայց այդ Յաշափայտէն աւելուած ինչ ինչ կտորները, կ'ըսէ աւանդութիւնը, առաջեակներու ժամանակէն իսկ իբրև մասունք կը յարգուէին հաւատացեալներուն մէջ: Այդ մասունքներէն կտոր մը Դիակղիտիանոս(1) կայսեր ժամանակ սպորոջ Նոյսկաւոր Ս. Հսիփսիմէ Կոյսին ձեռքը կը զբտնուէր, որ քառասունի շափ ընկերներով Վան գաւառի Վարազ լեռը կ'ապաստանի: Յետոյ պէտք տեսնելով աւելի հեռուները երթալ, և շուղելով միշտ իրեն հետ պարտացնելի(2) Յաշափայտին մասունքը, սպասութեան համար կը զետեղէ զան նոյն լեռան անմատչելի մէկ փապարթին(3) մէջ, և կը մեկնի:

Ամբողջ երեք դար սյուպէս ծածուկ կը մնայ Ս. Սալը Վարազայ յերան մէջ: Եօթներորդ դարուն, մինչ Ներսէս Գ. Եփնոզն⁽¹⁾ էր Հայոց Կաթողիկոս. Քոզրիկ անուն հզնաւորին կը յայտնուի յուսաւոր հաճանչներով:

Հրաշտի եղելութիւնը մեծ արձագանգ⁽²⁾ կուտայ ոչ միայն Վան գաւառին այլ և բովանդակ Հայոց մէջ: Կրօնատէր Կոզրիկները Չերմեռանդութեամբ կը լեցուին. ամէն կողմէ երկրպագութեամբ կը դիմեն յայտնեայ Ս. Սալին: Անմիջապէս հոյակապ վանք ու եկեղեցի կը շինուին անոր գտնուած տեղը. կրօնաւորներ կը լեցուին ամէն կողմէ, հեռոյնեւէ կ'ընդարձակեն շէնքերը և կրօնական միաբանութիւն մը կը հաստատեն:

Այսպէս կը դրուի ահա Վարազայ վանքին հիմը. Ս. Սալն ալ անոր անունով կը յորջորջուի յատուկ շարական մը կը յորինուի և հայրապետական հրամանով կ'որոշուի անել Վարազայ Սալը⁽³⁾ հայ եկեղեցիներու մէջ, ամէն տարի, անպտեմբեւի վերջին կիրակին:

Ա. կալը հիմայ կը գտնուի Վանայ քաղաքամէջի առաջնորդանիստ Ս. Նշան եկեղեցին. և շարաքը անգամ մը յատուկ պատարագ կը մատուցուի այդ եկեղեցին ուր ուխտաւորներու մեծ բազմութիւն մը ներկայ կ'ըլլայ միշտ: Այս մատուցը Ս. Նշան եկեղեցին մէջ ի տես գրուած չէ որ կարելի ըլլայ տեսնել, այլ մասնաւոր գանձայտանի մը մէջ կը պահուի անձեռնմխելի: Ուխտաւորները անոր արտաքին պատը միայն կը համբուրեն:

ՄԱԿՈՍ ՆԱԹԱՆԱՆ⁽⁷⁾

ԲԱՅԱՏՐԱԿԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Գրեկեղեցեացի. — Հոմի կայսր եղած է 284Էն 306.
(2) Գրքոցնէլ. — Այս բառը պէտք է գրել ըով. որովհետեւ կրճատու թէ պտեցնէլ յատին պտոյ արմատէն կազմուած.

(3) Փապար. — Կը նշանակէ յեռներու մէջ փարուած ծակ կամ քնական խոռոչ. Լուսնիչ նն աչք. Բարաչք. ածուալ. հաւաւծուալ. Ընքալ. Բարածնքալ. փապալ, սուր. Ծեքալ կը նշանակէ նաեւ հողին, հանքերուն կամ ժայռերուն նուրը եւ երկար պատուած քները կամ ճեղքերը. Սալ կը նշանակէ նաեւ վայրի կենդանիներու որչ, այս իմաստով կը գործածուին բուշոց, մարի, խրոսիք, կաղապ:

(4) Ներսէս Գ. Եփնոզ. — Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուած է 841ին եւ պախճանած 881ին.

(5) Արծազանց. — Այս բառին երկրորդ մասն է քանգ, որ արմատն է գանգիւնի. պէտք է զգուշանալ ուրեմն է ով արծազանգ գրելէ, սխալ մը գոր շատել կ'ընեն.

(6) Վարազայ Խաչիկ Կոճը. — Վարազայ Խաչիկ երբեմնը տեղի ունեցած ըլլալով 853ին, քիչ ետքը հաստատուած է այդ տունը ձեռնամբ Ներսէս Եփնոզ Կաթողիկոսին.

(7) Մարկոս Նաթանան. — Ուսուցիչ եւ յօգուածագիր աշխատակցած է Գոլտայ օրաթերթերուն եւ հանդէսներուն.

4. ԱՍԵՂԸ

Դարձունեայ, ողորկ և արագընթաց,
Ազուոր մասէ մը դէպ՝ յառաջ մըցուած,
Մեկայնքէն խմպին՝ զոր կ'ընէ փոթ փոթ
Ասեղն իր համբան կ'երթայ անչքիփոթ.
Մասնոցին հըլու միշտ կ'աշխատի միր,
Իր ոչ մէկ հիգէն ընաւ չի յոգնիր.
Չուկի թեփին պէս Գուրին մէջ կապոյտ
Հագիւ կ'երեւայ, երբ կը սահի շուտ:
Սիրուն տանգ, տանգ ընտիր,
Դոճա՛, եկու՛ր, վազէ՛, թրուր⁽¹⁾.
Ելը ընտանիքն արցունք կուլայ,

Յոյժըդ⁽²⁾ անուշ կը պլպլայ
Անոր տխուր կեանքին վըրայ:

Ինչպէս ջինջ շեղըը սուսերի մը սուր
Շինուած պողպատէ անխառն ու մաքուր,
Ասեղն է մխուած⁽³⁾, շողշողուն համակ,
Եւ կը ճանչցուի գոյնէն կապուտակ,
Դիտեցէ՛ք, հազիւ նշմարել կրնաք
Ծակն ուրկէ կ'անցնի դերձանը արագ.
Երբոր գոռեխը⁽⁴⁾ թափ տայ շայրոյթին,
Չունի խթան մը աւելի նրբին:

Սիրո՛ւն ասեղ, ասե՛ղ ընտիր,
Գընա՛, եկո՛ւր, վազէ՛, թըռի՛ր,
Երբ ընտանիքն արցունք կուլայ,
Յոյժըդ անուշ կը պլպլայ
Անոր տխուր կեանքին վըրայ:

Մինչ գնդասեղը հանգիստ կ'ընէ շատ,
Հաթը ծունկին վրայ բռնելով հաստատ,
Ասեղն աշխատող, ասեղն օգտակար
Պիտի արտադրէ գործեր անբսպառ:
Մինչ գնդասեղը լուրջ և իմաստուն,
Կ'որոնէ յաճախ իր հանգստութիւն,
Յառաջդիմութեան պատկեր անվրթար
Ասեղը յառա՛ջ կ'երթայ անդադար:

Սիրո՛ւն ասեղ, ասե՛ղ ընտիր,
Գընա՛, եկո՛ւր, վազէ՛, թըռի՛ր,
Երբ ընտանիքն արցունք կուլայ,
Յոյժըդ անուշ կը պլպլայ
Անոր տխուր կեանքին վըրայ:

ՐԻՆՌ ՏԻՒՐՕՆ⁽⁵⁾
Թարգմ. Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԵՆՆԵՆՈՊԷՒ ԿՏԱԻԸ.—Պեննելպէ Իթակեցի Ոգիսեսի կինն էր. իր ամուսինը Տրովադայի պատերազմին⁽¹⁾ դուցազներէն, քսան տարի հետո ամաց Իթակէէն: Այդ բացակայութեան միջոցին շատեր ուզեցին ամուսնանալ Պեննելպէի հետ, որ իստասցաւ իր ընտրութիւնը ընել երբ աւարտէր կտաւ մը զոր կը գործէր: Ամէն գիշեր, Ոգիսեսի հաւատարիմ լծակեցը ցորեկուան աշխատութիւնը կը քակէր, այս կերպով իր խոտաման գորեադրութիւնը յետաձգ գելով մինչև որ Ոգիսեսն վերադարձաւ: Պեննելպէի կտաւը յիշուած է գրականութեան մէջ՝ ակնարկելու համար սյդ ընդհատուած աշխատութեանց որոնց վերջանալուն ատենը յայտնի չէ:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

⁽¹⁾ Վազէ՛, քալ՛: — Այս երկու քառերը փոխաբերութեամբ գործածուած են ասեղին համար, զոր հեղինակը մտովին կը բաւզատէ ոտքելով կամ թնկերով արագ ընթացող կենդանիներու: Փոխաբերութիւն կը կոչուի սօփ այն ծելը որ քառի մը իր յատուկ մաստէն զատ նոր իմաստ մը կուտայ՝ մտաւոր բաղդատութեամբ մը:

⁽²⁾ Յալ՛.—Փոխաբերութեամբ է որ ըսուած է հոս թէ ասեղին ցուրը անուշ կը պլպլայ ընտանիքի տխուր կեանքին վրայ: Հեղինակը այս ոտանաւորին մէջ ասեղին դրուատիքը լնելով, կ'ակնարկէ այն կարօտ ընտանիքներուն ուր աշխատասէր կինը, շնորհիւ իր ասեղին, կը յաջողի իրեններուն ապրուստը հայթայթել, եւ այսպէս մասամբ ամոքել անոնց թշուառութիւնը:

⁽³⁾ Մխուած.— Երկաթը կամ պողպատը մտնելու գործողութիւնն է՝ մետաղը սաստիկ ջերմութեան մը ենթարկել: Ետը, զայն ջուրի կամ ուրիշ հեղուկի մը մէջ սյաղեցնել:

⁽⁴⁾ Գոռեխ (ցսօք, եսպան արքայ). — Տեսակ մը վայրի մեղու: Անի սուր խայթոց, իր բոյնը կը շինէ հողին մէջ մէկ մէթը խորութեամբ, Հազարաւոր գոռեխներ միասին կ'ապրին: Վայրի մեղուններու տեսակներ են նաեւ սլիճակ, իօամեղու, եւ այլն:

⁽⁵⁾ Ռիւո Տի. բոն.—Ֆրանսացի բանաստեղծ (1821—1870):

⁽⁶⁾ Տրովադայի պատերազմը.—Տրովադա ֆոքր Ասիոյ քաղաքներէն մէկն էր. կը կոչուէր նաեւ Իլլոն կամ Տրոյա: Քրիստոսէ

1200 տարի առաջ այդ քաղաքը գրաւուեցաւ Հիլլեններէն տասը տարուան պաշարումէ մը ետքը. Հոմերոս իր Իլիական կոչուած դիւցազնիքով քննարկ անուահայուցած է: Տրովադայի պատերազմը:

5. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻԶ ⁽¹⁾

Այդ միջոցին Խոսրովիդուխտ⁽²⁾, թագաւորին քոյրը, Աստուծոյ կողմէ տեսիլք մը տեսաւ, ու եկաւ պատմեց ամէնուն. «Երբազ մը տեսայ, կ'ըսէր, այս գիշեր, յուսեղէն մարդ մը քովս եկաւ. ու բաւ ինծի թէ ձեր կրած հարուածներուն բժշկութիւնը չպիտի գտնէք, մինչև որ մարդ չգրկէք Արտաշատ⁽³⁾ քաղաքը, ու հոն բանտարկուած Գրիգորիոսը բերել շտաք: Անիկա պիտի սորվեցնէ ձեզ՝ ձեր ցաւերուն դարմանը:»

Ասիկա լսելով, ամէնքը սկսան ծիծաղիլ ու ըսին իրեն. «Դո՛ւն ալ խելքդ կորսնցուցիր, դիւահա՛ր եղար: Տասնըփնգ տարիէ ի վեր այդ մարդը Խոր վիրապին մէջ նետուած է, և դուն կ'ըսես թէ կենդանի է. հիմայ ոսկորներն իսկ մնացած ըլլալու չեն, որովհետև հոն նետուած օրէն իսկ, օձերը տեսնելով, մեռած ըլլալու է:»

Իայց տեսիլքը նորէն երեւաց այդ կնոջը հինգ անգամ հետզհետէ, սպառնալով անոր որ եթէ տեսածը չարունակ չկրկնէ, մեծ տանջանքներու պիտի ենթարկուի, և թէ՛ պալատականներուն և թէ՛ թագաւորին տրուած հարուածները ա՛լ աւելի պիտի սաստկանան, և մահով ու զանազան տանջանքներով պիտի պատժուին անոնք: Խոսրովիդուխտ գնաց մեծ վախով և զգուշութեամբ հրեշտակին խօսքերը կրկնեց:

Եւ անոնք անմիջապէս Օտա⁽⁴⁾ անունով մեծ նախարար մը զրկեցին Արտաշատ որ վիրապին խորէն բանտարկեալը դուրս հանէ:

Երբ Օտա Արտաշատ քաղաքը հասաւ, քաղաքացիները անոր ընդ առաջ գալով, իր գալուստին պատճառը հարցուցին, և ան պատասխանեց թէ բանտարկեալ Գրիգորը տանելու համար եկած էր: Իսկ անոնք, ամէնքն ալ զարմացած կ'ըսէին. «Արդեօք ողջ մնացած է. շատ տարիներ անցած են հոն նետուելէն ի վեր:» Այն ատեն Օտա պատմեց տեսիլքը և պատահածները:

Ու եկան, երկայն ու հաստ պարաններ բերին կապեցին և հօրը իջեցուցին: Օտա նախարարը բարձրաձայն աղաղակեց ըսելով. «Գրիգորիո՛ս, եթէ ողջ ես, երեւան կ'ի՛ր, վասնզի քու պաշտած Աստուածդ հրամայեց որ զքեզ դուրս հանենք հօտկէ:» Եւ անիկա իսկոյն ոտք կլլելով, անմիջապէս պարանը բռնեց և ուժգին շարժեց: Անոնք հասկնալով, քաշեցին վեր հանեցին զայն, ու տեսան թէ մարմինը ածուխի պէս սեւցած էր: Հանդերձներ բերելով հարցուցին անոր. և ուրախութեամբ առին հետերնին Արտաշատ քաղաքէն Վաղարշապատ⁽⁵⁾ տարին:

Այդ միջոցին, իր ցաւերուն տագնապէն նեղը մնացած, թագաւորը, դեւէն մղուած, անոր առջեւ ելաւ մերկ խայտառակ վիճակի մէջ, և նախարարները քաղաքին դուրսը կ'սպասէին անոր: Արդ, երբ հեռուէն Գրիգորիոսի Օտայի հետ դալը տեսան, Արտաշատ քաղաքէն անոր ընկերացող մեծ բազմութեան հետ, ընդ առաջ գացին, իրենց մարմինը ուտելով մոլեգնութեամբ⁽⁶⁾ ու փրփրալով անոր առջեւ:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ ⁽⁷⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Գրիգոր Լուսավորիչ. — Պահլաւ Անակ նախարարին զաւակն էր, ծնած 257ին, իր Սոփիա տնտուն Գեսարիա փախցուց զինքը եւ ազատեց այն կոտորածէն որուն դատապարտուած էր իր արքային դէմ:

անցնելով եկեղեցի մտայ, ներս մտածիս պէս, նորէն սարսափը⁽³⁾ տիրեց վրաս, բայց այնքան սաստիկ որ, խելքս գլխէս գնաց, և թէպէտ ամպիոնը աջ կողմը ըլլալը աղէկ գիտէի, երկար ատեն ձախ կողմս փնտռեցի զայն. նստարաններուն մէջտեղերը շուարեցայ, ուր ըլլալս չէի գիտեր, և չկրնալով ո՛չ ամպիոնը, ո՛չ ալ դուռը գտնել, անբացատրելի խռովութեան մը մէջ ինկայ: Վերջապէս դուռը նշարեցի, յաջողեցայ տաճարէն դուրս ելլել, և առջի անգամուան պէս հեռացայ, աղէկ մը միտքս դնելով որ ա՛լ երբեք գիշեր ատեն մինակ հոն չգամ:

Մինչև տուն կը դառնամ: ներս մտնելու պահուս, կը լսեմ Պ. Լամպէրսիէի բարձրաձայն քրքիջներուն ձայնը. կը կարծեմ թէ իմ վրաս կը խնդայ, և, անոնց ենթարկուելուս ամօթանար, չեմ համարձակիր դուռը բանալ: Այդ միջոցին կը լսեմ որ Օր. Լամպէրսիէ սիրտ կը հատցնէ ինծի համար և սպասուհիին կ'ըսէ որ լապտերը առնէ, և Պ. Լամպէրսիէ կը պատրաստուի երթալ զիս փնտռել իմ աներկիւղ զարմիկիս հետ: Էկտեղ, որուն պիտի վերագրուի հուսկ ուրեմն արշաւանս, չիմ բոլոր պատիւը անտարակոյս:

Ժան Ժար Ռուսօ

կ'առնեմ, վար կը ցատքեմ. երեք ոստուկով դուրս ելած եմ տաճարէն որուն դուռը անգամ գոցելու կը մոռնամ.

Վայրկենապէս բոլոր վախերս⁽⁴⁾ կը վարատին, ու միայն փախած միջոցիս բռնուելու երկիւղը⁽⁵⁾ կը մնայ վրաս. կը վազեմ, դէպի տաճար կը սրանամ, առանց մոլորելու, առանց խարխափելու ամպիոնը կը հասնիմ. վեր կ'ելլեմ, Աստուածաշունչը

սենեակէն ներս կը մտնեմ շնչասպառ. Աստուածաշունչը սեղանին վրայ կը նետեմ ահարեկ, այլ ուրախութեամբ բարախուն՝ ինծի գալիք օգնութիւնը կանխած ըլլալուս համար:

ԺԱՆ-ԺԱՐ ՌՈՒՍՕ⁽⁶⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԵՐ

(1) Զարմիկ — Այս բառը նորարանութիւն մըն է. կը համապատասխանէ Ֆրանսերէն *coups de génie* որ կ'ըսուի երկու եղբայրներէ կամ երկու րոյրերէ յառաջ եկած ազգականներուն.

(2-3) Արիւաւիբ, սարսափ, երկիւղ, վախ. — Այս բառերը միեւնոյն յուզման գանազան աստիճանները ցոյց կուտան, իմաստի սլոգիկ տարբերութիւններով, նոյն գաղափարը կ'արտայայտեն նաեւ տի, ահու զոզ, տիարեկուէթիւն, սուկուս, սլուկուցում, գարիուրանի:

(4) Ժան-ժար Ռուսօ. — Ժրնէվցի գրագէտ եւ իմաստասէր (1712—1778), Գրած է բազմաթիւ հատորներ իմաստասիրական խնդիրներու վրայ, Զբաղած է նաեւ բանաստեղծութեամբ եւ երաժշտութեամբ.

7. ՍՐԱՄԻՏ ՓԵՐԵՋԱԿ

Մեր տան մօտիկ՝ փերեզակ մը կար ծերուկ. Կռնակը կուզ, հասակը կարճ, մէջքը լայն. Լեղուն բանուկ և միտքը սուր էր սակայն. Եւ խելք ունէր կերպարանքին տակ անչուք:

Բայց իր բոլոր միջոցներով նորահնար Զէր յաջողեւր յաղթել խենդուկ մանչերուն, Որոնք կանուխ գալով՝ մինչև իրիկուն իր պարտէզէն երբեք չէին հեռանար:

Կոտորտելով բոլոր ճիւղերը⁽¹⁾ վերէն,
 Կը թալէին իր թարմ միրգերը հասուն,
 Կը քաղէին ծաղիկները փափկասուն,
 Թափթըփեղով տերեւները ոստերէն⁽²⁾,

Դրացիս ի զուր քարոզ կուտար խանդավառ
 Այդ փողոցի կոտակներուն⁽³⁾ անառակ.
 Անոնք անփոյթ հոն կուգային շարունակ.
 Մէկը ծառէն, միւսը պատէն կ'իջնէր վար:

Ծերուկն, որ մը, անփամանակ դարձաւ տուն
 Եւ այդ ըմբոստ տրդոց խուճին մէջ ինկաւ.
 Անոնք անվախ իր դէմն ելան, ու կարգաւ
 Երեսն ի վեր պտուղտացին խեղճ մարդուն:

Բայց սն, հանդարտ, իր թաւ ձայնով՝ անստան.
 Այդ բազմաթիւ խուճին խօսքով կը յաղթէր.
 Ու, անոնց լիրբ կատակներուն անտարբեր,
 Միշտ սրբամիտ կուտար մէյ մէկ պատասխան:

Մէկն յաղթըւած իր խօսքերէն այդ ուշիմ.
 Նախատելով, «Ծեր Եզորոս» կոչեց զայն.
 Մեր սապատողն յարեց իսկոյն բարձրածայն.
 «Այդ անունը յօժարութեամբ կ'ընդունիմ:

«Առակախօս Եզորոսին պերճաբան,
 սխալ է թէ կը նըմանիմ քիչ մը ես,
 «Որովհետեւ ահա տեսէ՛ք իրեն պէս
 «Կը խօսեցնեմ անասուններն անսպիտան»:

Հեանդուրիւն
 Զ. Ա.

ԳՐԱՆԱԼ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵԶՈՐՈՍԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ. — Եզորոս նշանաւոր յոյն առակա-
 խօս մըն է որ մեռած է Բրիտանոսէ 500 տարի առաջ: Իր անունը
 չոմանիշ եղած է մտացի ու պատրաստաբան մարդու: Իր մարմնոյն
 աշեղութիւնը նշանաւոր է, և կը յիշուի իբր հակապատկեր իր
 մտքին գեղեցկութեան: Իր տէրը, Քսանթոս կոչուեց մը պիտի տար
 բարեկամներու, ուստի պատուիրեց Եզորոսի որ ճաշի համար գնէ
 շուկայէն ինչ որ լաւագոյն կը նկատէ: Առակախօսը լեզու գնեց,
 որմէ քանի մը տեսակ կերակուր պատրաստել տուաւ: Երբ տէրը
 դանգառեցաւ, Եզորոս ըսաւ. «Լեզուէն լաւագոյն ինչ կայ. ճըշ-
 մարտութեան բանալին ու գիտութեան գործիքն է լեզուն: — Լաւ
 ուրեմն, ըսաւ Քսանթոս, վաղուան ճաշին համար գնէ ինչ որ կայ
 աճեղէն յոռի.» Հետեւեալ օրը Եզորոս դարձեալ լեզու միայն գը-
 նեց, ըսելով իր տէրոջ. «Լեզուն է դարձեալ աշխարհի յոռեգոյն
 բանը» և մի առ մի պարզեց այն վնասակար դերը զոր լեզուն կըր-
 նայ ունենալ աշխարհի մէջ. Եզորոսի լեզունեք բացատրութիւնը
 գործածուած է նշանակելու համար ինչ որ կրնայ տարբեր տեսա-
 կէտներով արժանանալ թէ՛ գովեստի և թէ՛ պարսուի:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Ն Ե Ր

(1-2) Ծիւղ, ոտ. — մտին բունէն (tronc) բաժնուող մասերը
 կը կոչուին սակ, բազուկ (branche), ստեղծներէն բաժնուողները՝
 ոտ կողք (rameau, ոտ սերկն՝ ցիւղ ուղեւ, օտաւախդ (famille):
 — Տարուեակ կը կոչուին որթի տեղները, ու կը կոչուին քա-
 բունակներու ոտտերը. — մտին բունին տակ ընծիւզած ստերը կը
 կոչուին մոյ (suigeon): Արմատներէն վերաբուած ոտտերը կը կոչ-
 ուին ջոյ. — Ընծիւղ, օտիլ բողբոջ (pousse) կը կոչուին օտուկ-
 ներէն (bourgeon, փիլիզ) բողբոջած մանր ուղեղները. — Ծիւղ, ծղոս,
 ցոյսու (lige) կը կոչուին այն ուղեղները որոնք հունտէն ուղղակի
 վեր կը բարձրանան ինչպէս եղէգր եւ ցորենը. — Կարուց (pedicule)
 կ'ըսուի քոյսերու այն մասին, որ իբր նեցուկ կը ծառայէ ծաղիկ-
 ներու, տերեւներու, սունկերու, եւայլն:

(3) Կոտակ. — Կը նշանակէ շունի ծագ, այսինքն լալտ կը
 գործածուի երրիմն տղոց համար, ընդհանրապէս աննպատ ի-
 մաստով:

8. ԱՐԻԱՍԻՐՏ ՄԱՅՐ ՄԸ

Հիւսիսային Մոլտավիոյ⁽¹⁾ մէջ, Բիեղորայի և Տոլտիսենայի միջեւ, գետին մօտ, լեռան մը վրայ՝ աւերակները կ'երեւան նիւնց անուռով հին աւանի մը, որմէ շատ քիչ բաւ մնացած է այսօր:

Այդ բարձունքին ստորտը շինուած փոքրիկ քաղաքը կառուցուած է գրեթէ ամբողջապէս այդ աւանին երբեմնի հոյակապ ամրոցին քարերովը:

Փամսնակաւ այդ ամրոցը բնակարանն էր Մոլտավիոյ հօր Ստեփաննոս իշխանին, և իր համբաւով ու անառիկ դիրքով նշանաւոր եղած էր հեռաւոր տեղերն անգամ:

Ստեփաննոս իշխանը յիսուն անգամ պատերազմի գացած ըլլալով գրեթէ երբեք առանց վէրքի տուն չէր վերադարձած: Եւ իւրաքանչիւր յաղթանակէ յետոյ, մէյ մէկ եկեղեցի կը կառուցանէր՝ իր գոհութիւնը մատուցանելու համար Արարչին:

Այդ միջոցին, կատաղի պատերազմ մը սկսած էր, որուն ելքին փոփոխութիւնները կարելի էր դիտել ամրոցին բարձունքէն:

Ամրոցին մէջ, երկու կին մնացած էին: Մէկը Ստեփաննոսի կինն էր և միւսը՝ մայրը:

Դեռահասակ իշխանուհին արցունք թափելով կը թրջէր իր վարդագոյն այտերը որոնք շէկ-ոսկեգոյն⁽²⁾ վարսերով շրջանակուած էին:

Մերթ ակնկառոյց կը դիտէր ճակատամարտի դաշտը, և մեյ թ վշտագին ու ահաբեկ՝ քօղով երեսը կը ծածկէր: Ան խորիտ կեցած դեռատի իշխանուհւոյն քով, լուս և անշարժ, հեռուն կը նայէր: Անոր խոտու կցուած

Իօնքերը, խոշոր թխագոյն աչքերը և չափազանց կոր քիթը տեսակ մը արծիւի կերպարանք կուտային իրեն:

Ամենանուրբ մետաքսէ հիւսուած քօղ մը, ծածկելով անոր սև սև ծամերը, հանգոյցով մը կապուած էր դուրս ցցուած կզակին ներքև:

Շրթունքները, խիստ սեղմուած, փակած էին իր քիչ մը մեծ բերանը որ, երբ ժպտէր, ցոյց կուտար իր ձիւնափայլ ոսկաները, և ա՛լ աւելի ուշագրաւ կը դարձնէր դէմքին արտայայտութիւնը:

Աչքերը անդադար միեւնոյն տեղը սեւեռած, ամբողջ օրը կեցած էր այնտեղ, առանց բերանը կտոր մը հաց դնելու:

Ճակատամարտի դաշտը պահ մը այնպիսի վրդովիչ տեսարանի մը փոխուեցաւ որ այս կինները սարսափով համակուեցան: Ռազմիկները ամէն վայրկեան իրարու մօտենալով, կռիւը ծանր կերպարանք մը ստացաւ, և յարձակող Ստեփաննոս իշխանը ստիպուեցաւ պաշտպանողական դիրք բռնելու:

— Ո՛հ, մայր, գոչեց հարսը, հիմայ պիտի սպաննուի:

— Ո՛չ: Օրը իրիկուն չեղած, Ստեփաննոս յաղթանակը պիտի տանի, պատասխանեց կեսուրը այնքան վստահ և լուրջ եղանակով մը որ դեռատի կինը իր արցունքը սրբեց:

Յանկարծ սրարշաւ ձիու մը ոտնաձայնը լսուեցաւ, և ամրոցին փակուած դուռները զարնուեցան ուժգին:

— Ստեփաննոսն է, ապահով եմ որ Ստեփաննոսն է. վազեմ, դուռը բանամ:

Ձեռքի հրամայական շարժումով մը, մայրը արգիլեց իշխանուհին, և ինքը կամաց մը վար իջնելով, ներսէն հարցուց.

— Ո՛վ ես:

— Ստեփաննոսն եմ, քու զաւակդ:

— Իմ զաւակս: Ո՞վ ես դու, ո՞վ օտարական որ այդպէս կը համարձակիս գալ մտնել իմ մեծափառ զաւակիս բնակարանը:

— Մ'այր, բա՛ց դուռը, ե՛ս եմ, քո՛ւ զաւակդ: Հնազանդութեանցայ. ահա՛ թշնամիները ետեւէս ինկած կը հալածեն զիս. արիւնս հատաւ վէրքերէս հոսելով:

— Ո՛չ, իմ զաւակս այդպէս չի խօսիր, շարունակեց քաջասիրտ մայրը: Դուն անծանօթ մէկն ես: Իմ որդիս յաղթանակը տանելէ ետքը միայն տուն կը վերադառնայ: Դուն ով որ ալ ըլլաս, ո՞վ օտարական, չես կրնար մեր բնակարանը մտնել, քանի որ չես գիտեր յաղթել, Գնա՛, կուէ՛ և մեռի՛ր դիւցազնաբար պատերազմի դաշտին վրայ. այն ատեն ես քու մայրդ կ'ըլլամ, և արցունքովս կ'ոռոգեմ գերեզմանդ:

Նորատի իշխանուհին ծունկի եկած, կ'աղաչէր կը պաղատէր մօրը որ գթայ, դուռը բանայ բայց ան շտրժուձեւով մը լռեցուց զայն:

Ստեփաննոս, ամօթէն ու ցաւէն ճնշուած, թէեւ կորսնցուցեր էր իր գլուխը, բայց յանկարծ բարձրացելով զայն, ետին ձգեց իր ծիալից մագերը, և իրիկուան աղջամուղջին մէջ, այնպէս մը հնչեցնել տուաւ պատերազմի չեփորը որ, մեռելներն անգամ յարութիւն առնելով՝ պիտի երթային անոր հետ գրոհ տայու...:

Իսկոյն իր լքուած զօրքը վերակազմուեցաւ, շարուեցաւ կարգաւ իշխանին շուրջը, և մրրիկի ուրագութեամբ լեռնէն դաշտ իջնելով, յարձակեցաւ, հալածեց և մէկ քանի վայրկեանէն ցիր ու ցան ըրաւ թլշնամին, որ յաղթանակը տարած կարծելով, իր բանակին շարքերը աւրեր էր...:

Բլուրին ստորոտը, սրընթաց ձիու մը տրոփիւնը լսուեցաւ: Ստեփաննոս, իր զօրականներուն առջևէն, զկաւ մօտեցաւ իրենց ամրոցին, և մայրը նշմարելուն

պէս, իսկոյն ձիւն վար ցատքելով, ծունկի եկաւ անոր առջև գոչելով.

— Մ'այր, քեզի կը պարտիմ այս յաղթանակս:

Այն ատեն միայն այդ քաջասիրտ կինը լացաւ առաջին անգամ, մինչդեռ հերոս իշխանը՝ մխիթարուած՝ կը մրմնջէր իր կնոջը ականջին.

— Դուռը պիտի բանայիր դուն...:

— Շատ կը սիրեմ զքեզ, Ստեփաննո՛ս, գիտե՛ս որչափ խոռոված, յուզուած էի:

— Այո՛, դուն զիս կը սիրես, պատասխանեց Ստեփաննոս բարձրաձայն, բայց մայրս քեզմէ աւելի կը սիրէ զիս:

ԳԱՌՄԷՆ ՕՒԼՎԱ(5)

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ի

(1) Մոլոսովիս. — Արդի Ռուսմանիոյ ճիւսիսային արեւելեան մասը կազմող ճին երկիր մըն է:

(2) Աւառ. — Կը նշանակէ մեծ գիւղ, Ընդարձակութեան սեսալիտով ստիճանական իմաստ ունին գիւղակ, գիւղ, աւառ, քաղաք:

(3) Շիկ օսկեգոյն. — Նոյն գոյնին զանազան երանգներն են ծիրանի, կարմիր, օէկ, օէկ-օսկեգոյն, վարդագոյն, եւայն:

(4) Վարս. — Հոմանիշ են մագ, հեք, ծամ:

(5) Գառմէն-Սիլվա. — Ծածկանունն է Ռուսմանիոյ էյիզապէթ թագուհին, որ նշանաւոր քերթողուհի մըն է, Ունի բազմաթիւ քերթուածներ եւ վէպեր. Ծնած է 1843ին:

9. Կ Ե Ա Ն Ք Ը

Կարգ մը կենդանիներ կան որոնք ամբողջ ձմեռը կը թմրին: Այսպէս, ձմեռուան մէջ արջամուկին(1) մարմնական ջերմութիւնը մինչև չորս աստիճանի կ'իջնէ. հազիւ երբեմն չունչ կ'առնէ, սիրտը մէկ վայր-

կեանի մէջ հաղիւ տասը անգամ կը զարնէ. չ'զգար, և եթէ գլուխը կտրեն, չի շարժիր անգամ. ջուրին մէջ ալ երկար ժամանակ կը նիրհէ անզգայ: Սիպերիոյ մէջ, ութը մէթր խորունկ հողին տակ գտնուած են արջա-մուկեր կատարելապէս թ'րած վիճակի մէջ: Սաստիկ ցուրտը, սակայն, կ'արթնցնէ զանոնք, որով անմիջապէս տաքարի, ն վիճակ կ'առնեն և ցուրտին դէմ պատասպա-ուած թագստոց մը կը վնտոնն:

Յայտնի է թէ այսպիսի «կէս կեանքեր» ունին նաև ողնիները⁽²⁾, խլուրդները⁽³⁾, չիղջերը⁽⁴⁾, և այլն: Այս պաղարիւն կենդանիները ձմեռը խոր քունի մէջ կ'իյնան. ոմանք ալ, արեւադարձային երկիրներու մէջ, աճառը կը նիրհեն: Սրինակի համար, կայմանը⁽⁵⁾ հիւսիսային Ամերիկայի մէջ ցուրտ ձմեռուան ատեն կը քնանայ շարունակ. իսկ արեւադարձային Ամերիկայի մէջ՝ տարւոյն չոր ու տաք եղանակին, Ամերիկեան մեծ օձերը ամիսներով տիղմերու մէջ կը թաղուին կը մնան: Թըռչուններուն մէջ ձմեռը քնացող տեսակ չկայ. անոնք որ հիւսիսի ձմեռուան չեն կրնար տոկալ. դէպի հարաւ կը չուեն:

Դալով տունկերուն, ամէնքս ալ գիտենք թէ ձմեռը անոնց հանգստեան ժամանակն է: Հունտերը տարիներով կը քնանան: Եգիպտացորենը 330 տարի անվթար կը պահէ իր մէջ աճողական զօրութիւնը: Մամուռներ, տասը տարի չոր տեղեր մնացած և չորցած կարծուելէ ետքը, քիչ մը խոնաւութեամբ վերստին սկսած են աճիլ:

Ճանճեր կան, որոնք վեց ժամ միայն կ'ապրին, իսկ ձուկեր կան որոնք հարիւրէ աւելի տարիներ կ'ապրին: 1497ին, Հիւսիսային ծովէն 150 քիլոկրամ կշռող գայլաձուկ⁽⁶⁾ մը բռնուեցաւ, որուն ականջին վրայ գրտնուած պղինձէ օղակին արձանագրութենէն տեսնուած է որ 267 տարի առաջ բռնուած և վերստին ջուրը ձգուած էր:

Արծիւներն ու ագռաւները կրնան ապրիլ 100 տարի, թութակը ա'լ աւելի, քիչերը մինչև 200 տարի:

Մառերը երկար տարիներ կը պահեն իրենց աճողական զօրութիւնը. ծառի կոճղերու ամրութենէն, և անոնց տարեկան խաւերուն քանակութենէն և պատմական աւանդութիւններէ տեղեկացած ենք թէ նոճիները⁽⁷⁾ և կնձիները⁽⁸⁾ 200 տարի, բաղեղը⁽⁹⁾ 450 տարի, կուենին⁽¹⁰⁾ 570 տարի, կասկենին⁽¹¹⁾ 600 տարի, ձիթենին⁽¹²⁾ և սօսին⁽¹³⁾ 700 տարի, մայրին⁽¹⁴⁾ և նարնջենին 800 տարի, թմբին⁽¹⁵⁾ 1000 տարի, կաղնին⁽¹⁶⁾ 1500 տարի, գեղձին⁽¹⁷⁾ 2000 տարի կը դիմանան: Վիրճինիոյ մէջ նոճի մը կայ որուն համար կ'ըսեն թէ 6000 տարեկան է:

Տունկերը ընդհանրապէս անասուններէն աւելի կը դիմանան վնասաբեր ազդեցութեանց: Պէրնի համալսարանին ուսուցիչներէն Բրօֆ. Թալէլի հաստատած է թէ ջուրին մանրէներուն սերմիկները 100 աստիճան տաք ջուրին մէջ 16 ժամ շարունակ կրնան մնալ առանց աճողական զօրութիւնին կորսնցնելու:

Ճարպոտ տունկերու շատերը եռացեալ ջուրին մէջ խաշելէ և մէկ քանի շաբաթ մամուլի տակ ճնշեալ մնալէ ետքը, դարձեալ անկորուստ կը պահեն իրենց աճողութիւնը: Բայց անասուններն ալ կրնան կենդանի մնալ վնասակար պայմաններու մէջ: Խղունջները, ձուկերը և երկակենցաղները տաք տեղերու մէջ կը սերին, և սառած միջատներն ու զօրտերը վերստին կը կենդանանան երբ զիրենք պարփակող սառնակոյտերը հալին: Յրանքլին տեսած է ճանճեր որ Մատերայի գինւոյ չիլի մը մէջ մնացած էին, բայց Ամերիկայի մէջ այդ չիլը բացուելով օդ առած ատեն նոյն ճանճերն ալ վերստին կենդանացած են: Որքան յաճախ տեսնուած են դօդօշներ⁽¹⁸⁾ որոնք մարմարիոնի կամ ուրիշ քարերու մէջ առանց օդի

ընդ երկար ապրած են, և պզտիկ ծածաններ⁽¹⁹⁾ որոնք տառեխներէ⁽²⁰⁾ կլուելէ ետքը, վերստին դուրս ձգուած են կենդանի:

Բ Ա Յ Ա Տ Ի Ռ Ի Յ Ի Ի Ն Ե Ի

(1) **Մարմառուկ** (marmotte).—Այս կենդանին կրծող և բրդա- նի մըն է, ճագարի մեծութեամբ, կարճ ստրբերով, տմեւ մարմնով, խոշոր գլուխով եւ մանր սականջներով. ամբողջ մեծուր կը բնակայ իրեն համար պատրաստած գետափոր կաղապին մէջ. Ալպեան լեռներու թմակիչները արջամուկի մորթէն մեղանոց եւ գլխարկ կը շինեն.

(2) **Ոգնի** ((հրտի, hérisson). — Միջատակեր ստնաւոր չորրտա- նի, որուն մարմինը ծածկուած է խոչերով (փուշերով) մազուկե- բու մէջ կը բնակի եւ ցորեկ ատեն կը պահուրտի ծառերու կոճ- դին եւ մամուռներու տակ, Վնասաւոր միջոս ստերը կ'ոչնչացը:

(3) **Խյուրոյ** ((կօսքակէ, taupe). — Ստնաւոր չորրտանի, փոքր մարմնով, գիրուկ, թանձր մազով ծածկուած, երկայն զու- խով եւ փոքրիկ աչքերով Խուրոյները հոգին տակ մէկ կեղծոնի վրայ քայլուող փաղոցներ կը սկսեն ու հոն կ'ապրին.

(4) **Չիղջ կամ Չղջիկ** (կհակ գաւու, chauve-souris). — Ստնա- ւոր կենդանի, մաշկաթեւ, որ գիշերը կը թռչի. Չիղջերէն ուսանք պտղակեր, ուսանք միջատակեր են. Գետնի վրայ դժուարաւ կը քայլեն, որովհետեւ պարկեր ունին ծուտին վրայ, եւ սկանջին երկար է.

(5) **Կալման** (caïman). — Տեսակ մը կոկորդիլոս որ կը գտնուի Ամերիկայ եւ Չինաստան. երկայնութիւնը չորսն մինչեւ վեց մէթր կը հասնի, երկակենցալ է եւ ջուրին մէջ ահաւոր արագութեամբ կը լողայ. Միտը մշկահոտ է.

(6) **Կալմանուկ** (թուռնա պաղղը, bochet). — Անուշ ջուրերու մէջ ապրող մուկ մը, որ մինչեւ մէկ մէթր երկայնութիւն կրնայ ունենալ. Գնճիթը երկայն է, տափարակ ու դուրս ցցուած. Իր սրը բռնելու համար յաճախ ջուրէն դուրս կը ցատկէ.

(7) **Նոնի** (սկրփի, cypres). — Բրգանեւ, բարձր եւ ուղղաբերձ ծառ որ ունի մանր ու մշտադալար տերեւներ. Փայտը, կարծր եւ ուստնային, յարգի է.

(8) **Նուճնի** (գարա աղամ, orme, ormeau). — Բարեխառն եր- կիրներու յատուկ ծառ մը կամ թուփ մըն է Տերեւները սղոցա- ձեւ են, ստուղները կարծիր:

(9) **Բաղեղ** (սարմաղղ, lierre). — Լերկ տերեւներով մշտադալար

տունկ մըն է. կանանչ ծաղիկներ ունի, որոնց կը յաջորդեն մա- նիշակագոյն պտուղներ. Բաղեղը կը փաթթուի որսերու եւ ծառե- բու. Հին ատենները մրցուցներու մէջ յաջորդող բանաստեղծներու ճակատը բաղեղով կը պատկէին, իբր նշան անմահութեան.

(10) **Նուլեցի** (լամ սաղզ աղամը, méleze). — Ռեւստային, բարձր եւ բրգածեւ ծառ մըն է, նուրբ տերեւներով.

(11) **Կառնիկ** (խարսն աղամը, châtaignier). — Շագանակ արտադրող ծառն է, որ կ'ըսուի նաեւ շագանակի. Բարձրուղէջ ծառ մըն է ծուսածեւ ու սրածայր տերեւներով. Շագանակը ծած- կուած է փշեղէն պատեանով մի. Ցամբ կերպով կ'աճի, եւ երե- սուն տարու ըլլալէ ետքը ստուղ կ'արտադրէ.

(12) **Չիլուցի** (գէլուց աղամը, olivier). — Ծառ եւ թուփ մըջ- տաղալար, որուն պտուղները միթապտուղ կը կոչուին եւ մէթ կ'արտադրեն. Հին Յունաց մէջ միթենին, շատ յարգի, նուիրուած էր Աթենաս աստուածուհիին. նշանակ էր իրատուութեան, առա- տուութեան եւ խաղաղութեան.

(13) **Սօսի** (պեհագ գալագ, peuplier blanc). — Բարձր եւ ուղ- ղաբուն ծառ մըն է, արծաթագոյն ոստերով եւ թաւ տերեւներով.

(14) **Մուրի** (լամ աղամը, cèdre). — Գզտիկ սրածայր տերեւնե- րով եւ կոճածեւ ստուղներով ծառ մըն է փայտը սպիտակ է ու ուստնային, եւ ախորժախ հոտ ունի երբ կ'ալլի. Հինները հոյակապ շինուածներու համար այս ծառը կը գործածէին.

(15) **Սուրի** (սիլուուր, tilleul). — Սրտածեւ տերեւներով եւ ող- կուզածեւ անուշահոտ ծաղիկներով ծառ. Թմրիին չորյաձ ծա- ղիկները իբր դեղ կը գործածեն յաճախ. Այս ծառին կոճը շատ հաստ կ'ըլլայ. մինչեւ ինը մէթր հաստութեամբ թմրի կոճը տես- նուած է.

(16) **Նաղնի** (մէշկ, chêne). — Անտառին ծառերուն ամէնէն գե- ղեցիկն է իր բարձրութեամբ եւ փայտին կարծրութեամբ. Այս ծա- ռին փայտը վառելու յատկացուած է գլխաւորաբար. Գտուղը կը կոչուի իողկաղին կամ բալուտ.

(17) **Գեղձի** (if). — Մշտադալար ծառ կամ թուփ ճապուկ ոս- տերով, նուրբ տերեւներով. Ունի ծաղիկներ եւ կարմիր մրգիկ փայտը թուխ կարմրագոյն, հոժ է եւ ծանր. Գեղձին նշանակ է տիրութեան, իր տերեւներուն մութ գոյնին համար. յաճախ գե- ղեզմաններու մէջ կը տնկեն զայն.

(18) **Գոթոց** (գարա գուրգաղը, crapaud). — Երկակենցաղ գե- ուն, որ գորտի կը նմանի. Տմեւ եւ աղտեղի կերպարանք ունի. Գ'ուտէ ճնիններ, թրթուրներ, միջատներ. Բաւարչուտ տեղեր կը

քնակի, քարի եւ հողի տակ, ուրկէ զուրս կ'ելլէ տեղատարափի ա-
տեն, Երկար ժամանակ կրնայ անշարժ եւ անանուշ մնայ.

(19) **Մածան** (սագան պալդը, carpe).— Անուշ ջուրի ձուկ, թէ-
փամորթ, առանց ակռայի եւ պզտիկ ընթանով, Միսը համեղ է.

(20) **Տառեխ** (ռիճկա, hareng).— Փոքրիկ ձուկ մըն է, որ կը
գտնուի զլիաւորաբար Ատլանտեան ովկիանոսին մէջ, Անհամար
տարեխներ ամէն տարի վտառներով կ'իջնեն Հոլանտայի եւ Անգ-
լիոյ ծովափունքը, Այս ձուկը կ'աղեն ու կը չորցնեն, եւ մեծ ա-
ռուտուրի առարկայ է. ժէ դարուն՝ մինչեւ 80,000 Հոլանտացիք
2000 նաւերով այս մկնորսութեամբ զբաղած են. — Վանայ լիճին
մէջ ալ կը գտնուի տառեխ զոր ազելով կը ծախեն.

10. ՕՐՐՈՐՈՅԸ

Պարտիշահեր ու վարդագեղ
Կը շքնանայ մանկիկն այն տեղ,
Իր պըտըտիկ բարձին վըրայ.
Օրրոզ մայրիկն ալ հոն է ժիր
Փոքրիկ շունչի մ'իսկ ուչադիր.
Հո՛ւռ, մանկիկը չարթըննայ:

Ինչո՞ւ շատխօս(1) խօ՛ւ ծիծեռնակ,
Վերնայարկի տանիքին տակ
Կանուխ կ'երգես դուն գործունեայ.
Կ'ոսկեզօծի դեռ այդն հազիւ.
Ուշանայի՛ր ժամ մ'ալ իցի՛ւ.
Հո՛ւռ, մանկիկը չարթըննայ:

Դուն բզզացող թափա՛ռ ճանճիկ,
Որ ապակոյն վրայ թափանցիկ
Կը շարժարկիս զերդ մեքենայ,

Դադրեց՛ւր շուտ ժխորդ իսկոյն.
Մի՛ շարժեր թեւդ, ու լըռութի՛ւն.
Հո՛ւռ, մանկիկը չարթըննայ:

Պարտիշահեր ու վարդագեղ
Կը շքնանայ մանկիկն այնտեղ,
Իր պըտըտիկ բարձին վըրայ.
Հո՛ւռ, Բայց թողէ՛ք որ իր մօրկան(2)
Համբոյրներովն առաւօտեան
Մանկիկն ան՛ուշ արթըննայ:

ԼՈՒԻ ԹՈՒՌՆԻԷ
(Թարգմանորէն) Հ. Ա.

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

ԱՀԱ ԽՄ ԳՈՀԱՐՆԵՐՍ ԵՒ ԽՄ ԶԱՐԳԵՐՍ.— Այս նշանաւոր
խօսքը արտասանած է հռոմայեցի անուանի կին մը՝ Կուռնեիա,
իբ դաւակները ներկայացնելով հարուստ տիկնոջ մը, որ թանկա-
գին գահարեղէններ ցոյց տալով Կուռնեիայի, կը խնդրէր անկէ
որ ինք ալ իրենները ցոյց տայ. Կուռնեիա աղջիկն էր Սկիպիոն
Ափրիկեցիին(3) և մայրը՝ երկու նշանաւոր Դրակքեաններուն(4), ա-
բիասիրտ նկարագիր և զարգացած միտք ունէր այս կինը, և մեծ
խնամքով կրթեց զաւակները՝ հանրային օգտին սէրը ներշնչելով
անոնց.

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) **Շախօս**. — Այս բառին մէջ շատխօսին ա յօդակապը
օնջուած է, Աշխարհաբարի յատուկ բարդութեանց մէջ ալ յաճախ
ա յօդակապը կը յապաւուրի, ինչպէս սուտղորուց, սիրտատնուս,
կրծկալ, եւ այլն.

(2) **Մօրկան**. — Մայրիկ բառին սեռականը կ'ըլլայ մայրիկի,
ինչպէս նաեւ մօրկան.

(3) **Սկիպիոն Ափրիկեցի**. — Նշանաւոր Հռոմայեցի (234—
183 Ք. Ա.) որ յաղթած է Աննիբադ Կարթեզոնացիին Քրիստոսէ 202
տարի առաջ.

(4) Գրահեճեցները. — Այս երկու եղբայրները, Տիրերիսու եւ Կայիսու, պերճախօս աստնարաններ եղած են Լուսի մէջ. առաջինը մեռած է 1831ին եւ երկրորդը 121ին (Ք. Յ.).

II. ՅԱԿՈՒ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Կան որ կ'արտասուեն ու կը ծիծաղին փոփոխակի, կամ ծիծաղը ողբին կը խառնեն նոյն երկին մէջ ու նոյն էջին մէջ. գերմանացի Լանրի Լայնէ(1) այնպէս է. Ա. Յ. պէս չէ՝ Յակոբ Պարոնեան(2), ան կը ծիծաղի, կը ծիծաղի, կը ծիծաղի. — թէ և Նշմարութիւնը այն է թէ՛ ծիծաղի ձեւով կ'արտասուէ Պարոնեան մարդկային մտայնութեանց ու մտորութեանց վրայ:

Յակոբ Պարոնեան

կամ սուրբ ծիծաղով Նշաւակելու համար զեզձումներն ու զանցառումները:

Չկայ հայ մասննազիր մը, որուն գրութիւնները այն-

Պարոնեան, Եզորոսի պէս, Արիստոփանի(3) պէս, վե՛ն կոչում մը ունի: Իր այբերը աւելի խոր եւ աւելի բարձր կը տեսնեն քան հասարակ մահկանացուներու աչքերը: Լանրային անձերու և աստմային հաստատութեանց թաքուն թերութիւններն ու տխրածութիւնները Նշմարելու կամ մակարերելու կարող, ծնած է բարձրու և օգէնքներու անթերի զործադրութիւնը պահանջելու, և սուրբ զայրոյթով

քան նպաստեն նրբացնելու միտքերը որքան Զուգրու(4) հեղինակին գրութիւնները:

Արեւելեան Մամուլի մեծաազանդ որքան խորազատ խմբագրապետը(5), երբ ծանուցանէ Պարոնեանի մէկ նոր երկը, ոչ եւս կը գործածէ գրիչ, այլ ձեռք կ'առնէ վրձինը, և լուսափայլ պատկեր մը միշտ կ'արտադրէ Լոյսի նախկին խմբագրապետին(6) վրայ. Եւսնուար(7) իսկ, որուն խայթոցը ա՛ն աւարտափ ազգած է, համակ քնարու համարը կը դառնայ, մեծ երգիծարանը երբ իր դէմը ելլէ:

Պարոնեանի զործերը եզական տեղ մը ունին ազգային գրականութեան մէջ, ինք ոչ միայն Լայոց առաջին երգիծարանն է, այլ և Երոզայի առաջին երգիծարաններէն մէկը:

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՆԵԱՆ(8)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Լանրի Լայնէ. — Գերման բանաստեղծ որ ծնած է 1797ին եւ մեռած 1856ին:

(2) Յակոբ Պարոնեան. — Ծնած է 1842ին Էտրիսէ, Գ Գոլիս հաստատուելով զուարթախոս խմբակիրը եղած է Եփրատ, Մեզա, Քասաբ, Լոյս, Իթիպ եւ Իկիպ պարբերականներուն, Գրած է Անճապաղի Մարտգիտաները, Զուրը, Պայտ մե Գոլայ քաղերուց մէջ, եւ այլն: Մեռած է Կ. Պոլիս, 1891ին, իր երգիծարանի ստապակը եզական դիրք մը տուած է իրեն հայ մտանկարութեան մէջ:

(3) Արիստոփան. — Նշանաւոր Յոյն կատակերգակ թատերաւիպ, որ ապրած է Քրիստոսէ յորս դար առաջ:

(4) Ազգային Ջօզեփ — Յակոբ Պարոնեանի զլուխ գործողը, կը պարտուակէ 1879ին Գ. Գոլայի Պատրիարքարանի շրջանակներուն մէջ դիրք ունեցող եւ կամ գրական ստապարէզին մէջ հայտնի համար եկեղեցական եւ աշխարհական Լայիքու երգիծական կենսագրութիւնները:

(5) Արեւելեան Մամուլի խմբագրապետը. — Եղիա Տէմիրճիպաշխան այս հաստատուող գրած է 1885ին այդ միջոցին Արեւելեան Մամուլի խմբագրապետն էր Մամբէզու Մամուրեան:

(6) ԱՂՅՈՅԻ ԳԱԽԿԻՑ ԽԱՐԱԳՐԱՍԿԵՐ.— Լոյս հանդէսը սկըսած է հրատարակուիլ 1874ին, արտոնատիրութեամբ Լմայեակ Վարդապետ Դիմարսեանի, յետոյ Արքեպիսկոպոս. 1879ին Ց. Պարոնեան խմբագրապետ կ'ըլլայ հանդէսին, եւ անոր կ'ակնարկուի նախկին խմբագրապետ բառերով.

(7) ԾԱԽՆՈՒՐ.— Մատթէոս Մամուրեան Արեւելեան Մամուլի մէջ հրատարակեց Ծախնուր ծածկանունով իբր թէ Կ. Պոլսէն գըրուած թղթակցութիւններ, զորս ինք կը խմբագրէր Իզմիր.

(8) ՍՊԻՏ ՏԷՎԻՐԵՒԻԱՍՈՒՆԱՑ.— Ծնած է Կ. Պոլս 1851ին եւ մեռած 1908ին, Հրատարակած է զանազան տետրակներ՝ Ծախնու գառնակի մը խղճից պարզ սննուքիւնը (1870), Բառարան ժողովրդական (1879), Շրջագայութիւն իմ քաղիս մէջ (1880), Ճառ Աղջկանց Դաստիարակութեան վրայ (1890), Տարեմ Գասմութեան Իմաստասիրութեան (1891), եւ այլն. իր կարեւորագոյն հրատարակութիւնն է Գրական եւ Խմաստասիրական Շարժում հանդէսը որ տեսեց 1883էն 1888. Բազմաթիւ յօդուածներ ունի Մասիաներուն մէջ. 1884էն 1888 խմբագրապետը եղած է Երկրագուն Կանդակին. Տէմիրքիւպաշեան, որուն բազմաթիւ ծածկանուններէն ամէնէն ծանօթն է Գրասուր Առաք, նշանաւոր դէմք մըն էր մեր նոր մատենագրութեան մէջ իր քեղուն մտքով, ներդաշնակ ռոյով, ինքնատիպ գաղափարներով ու ճշմարիտ գրագէտի խառնուած րով.

12. ՎԱՆԱՅ ԱՅԳԵՍՏԱՆՔ⁽¹⁾

Վանայ Այգեաստանք, որ տեղական բարբառով կ'ըսուին Էղեւսար, բնութեան և բնակիչներուն ձեռքով վայելչագեղ զարդարուած երանաւէտ վայրեր են, ուր իւրաքանչիւր տուն իրեն կից ունի ծառաստան, այգեստան, բուրաստան, և իր դրան առջեւի փողոցին երկու եզերքը՝ առուններ ջրալից, որոնց ափերը կարգաւ տնկուած են սաղարթախիտ մանրատերեւ ուռիներ, տեղ տեղ եւս բարտին⁽²⁾, կաղամախը⁽³⁾, հացին⁽⁴⁾, թեղին⁽⁵⁾։ Փողոցներու մէջտեղը՝ հասարակաց ընդարձակ ուղին, և ճղազարդ ծառերուն թեւերն ու տերեւները այս և այն կողմէն իրարու հետ գրկախառնուած, սքանչելի հովա-

նոց կը կազմեն անցորդներուն։ Անոնց մէջէն արեւուն ճառագայթները մանր մանր հողմածփիկ աստղերու նման կը ծագին գետնին վրայ, անցնողին կամ նստողին զլխուն ու երեսներուն վրայ ծածանելով, ինչպէս խաղաղ գիշերուան մը մէջ լուսինն ճաճանչները կը փայլեցնէ զեփիւռը ծովուն ափերուն մօտ եղած նօսր ջուրերուն ծոցը։ Նոյն ծառերուն կանանչ ու դալար վարսերը կ'օձուին օդին ցոլքովը և արեւուն ջերմութեամբ. անոնց ար-Գարեգին եպիս. Սրուանձտեանց մատենները ջուրերուն ընթացքէն ոռոգուելով կ'ուռճանան. և առունները խոխոջելով⁽⁶⁾, զլզլալով կ'անցնին, լզելով այն ծառերուն ոտքերը, ոռոգելով իւրաքանչիւրին սահմանուած այգին, պարտէզն ու բուրաստանը, մատակարարելով առ հասարակ տուններուն լուացքի, ըմպելիքի և բոլոր պէտքի ջուրերը։

Այն տեղի առաւօտը ոչ արեւածագին է. և ոչ քաղաքակրթեալ տեղերու պէս արեւածագէն քանի մը ժամ ետքը. այլ երբ լոյսի աստղը իր գլուխը կը բարձրացնէ Վարագայ Գալիլիայէն⁽⁷⁾, վայրիկ մը եւս և ահա՛ կը հորիզոնանայ Շուշան գիւղին⁽⁸⁾ վերեւ որուն մօտ կարմրուորի վանքին գմբէթի խաչը առաջին անգամ բարի լոյս կուտայ կ'առնէ և մթնանշմար կը փայլատակէ. այդ վայրկեանին Այգեաստաններու եկեղեցիներուն ժամաւարները

ամենիքը ելած՝ երեսներն երեք անգամ կը խաչակնքեն՝ «Գողութիւն» կը զարնեն. գողերը կ'անհետանան, դեւերը կը հայտնուին, և գաղանները որջերը կը քաշուին և ժամհարը ժամուն դուռը բանալով՝ երեք բերան շՈՐՆՆեայ եւ, Աստուածն կ'ըսէ. «Եւ կ'սկսին ձեռքի կոշնակները արգրի արգրի հնչեցնելով թաղէ թաղ շրջագայի, ամէն հայ Բրիտանեայի դրան ճկկերը»՝ զարնել և շՈՐՆՆՎՈՐՆՆԻ Աստուածս կանչել. երբ իրենց շրջանը լնչնելով ետ կը դառնան, իրենց ետեւը ձգելով կը բերեն խուռնեբամ մանուկները, զանոնք որ հայր կամ մեծ եղբայր չունին ասներ մէջ. իսկ անոնք որ ունին, կ'ստիպեն, կը յարուցանեն ծնողներն կամ մեծ եղբայրներն որոնց ձեռքէն բռնելով կ'երթան եկեղեցի «Չարթի'ք» կորգալու:

Ճիշդ այն բուսէին, երբ Վանայ աստերկու եկեղեցիներու կոշակները որոտալիք կը հնչուին. «քլորը իր թուերը թափ ու ծափ տալով իր սկուկուրիկներն» կը կանչէ, և սրովհետեւ ասուն չկայ որ աքլոր չունենայ, այսպէս խուռն բազմութեամբ աքլորներուն ձայնին ընդհանուր ազդակովը կը լեցուի բնակիչներու ասուն ու թաղը, և կը գրգռին սկանջները:

Մեր Այգիստաններու ծաւերուն ուստերէն կախուած կամ անոնց ճիւղերուն արմուկներուն վրայ հաստատուած են բոյներ գանազան թռչուններու որոնք իրենց ձագերով՝ ծուարած⁽¹⁰⁾ կը թառին հոն. զեփիւռը կ'երեքցնէ գիրնէք, և ի ներքուստ շղջալով⁽¹¹⁾ գնացող առուին ջուրը քաղցր որոր կը սուլուիլէ: Լոյսի սասաղը իր շառաւիղները կը ծագէ չի ծագեր, իսկսն կը բացուին այս թռչուններուն բունիկները, հաւկուր⁽¹²⁾ կեղեւը կ'իյնայ անոնց աչքերէն, ծագման չողէն կը չողչողայ կայծկառքի պէտ անոնց լոյս պտուղը. մեր այս քնացած քնարները կ'սկսին գեղգեղել հաղար ու բիւր հղանակներ:

ԳՐԻԲԻՆ, ԵԳՍ. ՄՐՈՒՆԵՏՏԵՍԵՆՆԵՆ⁽¹³⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Լ Ե Բ

(1) Այգիստան. — Վան քաղաքին արեւելեան կողմը կը գրտնուին երկու ժամուան տարածութեամբ զուարճալի պարտէզներ եւ այգիներ որովհետեւ Այգիստանը կը կուլուին, եւ որոնց մէջէն կը հոսին անուշաուրիք. հոն ցրուած են հայ բնակիչներու բազմաթիւ տուներ:

(2) Բարբի (tremble բոլ աղանք). — Տեսակ մը կաղամախ է, որուն տերեւը ամենաթիթիւ հոգէ մը իսկ կը զողայ, Բարբին մինչև 20 մէթր բարձրութեան կրնայ հասնիլ:

(3) Կաղամախ (peuplier, բալամ). — Բարձր եւ լայնատարած ծիւղերով ծառ մըն է, որ հիւսիսային կիսագունտին յորդ եւ քաքիստան գոտիներուն մէջ կը բուսնի ընդհանրապէս եւ ունի բազմաթիւ տեսակներ, ինչպէս սօսի, բարաի, եւ այլն:

(4) Շացի (frêne, սիշ պուսա). — Բարեխառն գոտիներու խոշոր ծառերէն մէկն է որ կրնայ մինչև 30 մէթր բարձրանալ. Վրսուի քէ օձերը այս ծառէն կը խորջին, ասոր համար կը կոչուի նաեւ օձատանջ:

(5) Թեղի. — Ծառ կամ թուփ որ ունի սղոցածու եւ թիչ մը կարծր տերեւներ (corne, բառ-աղան):

(6) Կոխաչել. — Զուրին մեղմիկ վազելու ձայնին կ'ըսուի. հոմանիշ են գլղուկ, գղօն, կարհաչել:

(7) Վարագայ Կախիլալէ. — Վանայ արեւելեան կողմը կը գտնուի Վարագայ լեռը մերկ եւ սպառածուտ կրկին կատարներով Լեբան առաջադողը կը կոչուի Լեբրին Վարագ. և Կախիլալէ կրին Վարագ 1100 մէթր լատ բարձր, որուն զագաթը համակ միւսապատ է. հոն կը գտնուի Թօթիկ ճգնաւորին մենարանը, որ կը կոչուի Գախիլալ:

(8) Եւրամ գիւղ. — Վերին Վարագ լեռան ստորոտը կառուցուած գիւղ մըն է, որուն մօտ կը գտնուի Գարբուրի վանքը:

(9) Ճկիկ. — Գուռը զարնելու ուսանակ (շախախ):

(10) Վուարի. — Փաթթուի, ամփոփուի, պահարտի:

(11) Զոլղալ. — Զուրին վազած ասեն ծայր հանելը, 1911:

(12) Լուկուր. — Տկար տեսողութիւն ունեցող:

(13) Գարբիկն Կախիլալա Մուամեճեանց. — Վանեցի

գործունեայ եկեղեցական եւ իսկատիպ գրագէտ. ծնած է 1840ին եւ մեռած 1892ին իր գլխաւոր հեղինակութիւններն են Գրոց ու քրոց, Հնոց եւ Նորոց, Շուշան Նաւարշանայ, Թորոս աղբար, Համով Հոսով եւն հրատարակած է Արծուիկ Տարօնի յանգէլը.

13. Ծ Ա Ռ Ը

«Կաղնի մեմ ես յաղթ⁽¹⁾ ու վըսեմ,
Բարձր, հաստարմատ և հուժկու
Գրլուխս հասած ամպերուն սեմ,
Կը ծաղրէ շանթն ահարկու:

«Արեւ, անձրեւ, ձիւն ու կարկուտ,
Տարրերու կիրքն, սխն ու քէն,
Չեն խորտակեր ուժս անկապուտ⁽²⁾.
Ես չեմ վախնար երկինքէն:

Իմ ճիւղերուս միշտ կը փարին
Թռչուններ քաղցր ու անթիւ,
Ո՛նց զըւարթ երգ ու պարին
Ես կ'ունկնդրեմ ցայգ ու տիւ:

«Շուքիս ներքեւ մանուկ, այր, կին,
Վիշտ ու ցաւեր կը մոռնան,
Եւ անուշ երգը սոխակին
Կ'օրհնէ իմ փառքս անսահման:

«Ոտքերուս տակ, բոյսեր բոյոր
Թըզուկ, դաճած են չնչին
Որ ուշ կամ վաղ, ոյոր մոյոր
Պիտի փշրին, կորընչին:

«Ես, անսասան և պերճ կթող⁽³⁾,
Անմահ կ'ապրիմ, ծառ հսկայ.

Չիս տապալող կամ ինձ յաղթող՝
Աշխարհիս մէջ ոյի՛նչ կայ...»

*,

— Մայր Բընութիւնն, արդար կիրքով
Անոնց ղէմ որ կ'ոխորտան⁽⁴⁾,
Հըպարտ ծառին արմատին քով
Որդ մը դըրաւ անպիտան...»
ԱՂԵՔՍՏԱՆԻՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ⁽⁵⁾

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՈՐԴԵԱՆ ՀԱՆԳՈՅՑԸ.— Գորդիոս Փռիւզիացի⁽⁶⁾ երկրագործ մըն էր. եքք բարձր աստիճանի հասաւ, Արամազդի տաճարին նուիրեց իր կառքը, սրուն լուծը քեզիին կապուած էր այնքան շարտարօրէն որ կարելի չէր հանգոյցին երկու ծայրերը գտնել և քակել գայն. Հին պատգամ մը մեծ յաղթանակներ ու պատիւներ կը խոստանար անոր որ յաջողէր քակել այդ հանգոյցը. Մեծն Աղեքսանդր⁽⁷⁾ բազմաթիւ ապարդիւն փորձերէ յետոյ, չկարենալով այս մասին յաջողիլ, իր սուբով կտրեց խորհրդաւոր կապը. Գորդեան հանգոյց կը գործածուէ հիմայ՛սանլուծեցի կնճռոս խնդիրի հմաստով:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Յաղթ.— Մեծ եւ զօրաւոր. իր հումանիշներն են մեծղի, կառօնեղ, կաօրմբուռեց, գօրեղ, ուժեղ, հուժկու, հսկայ.

(2) Անկապուտ.— Ինչ որ չի գողցուիր, չի կորսուիր, հումանիշներն են անկապեցիլի, անկորուստ, անզրաւ, անբաճարարելի, եւայլն.

(3) Կթող.— Քարէ կամ պղնձէ շինուած փառաւոր յիշատակարան որ կը ծառայէ յաղթանակի մը եւ նշանաւոր գործի մը յիշատակը անմահ պահելուն.

(4) Ոխորտալ կամ յոխորտալ.— Հպարտանալ. հումանիշներն են սիգալ, պաճեալ, սոճեալ, զոռոզեալ, փհաճալ, ամբարհաւանիլ, եւայլն.

(5) Աղեքսանդր Փառնոսեան.— Ծնած է 1858ին եւ մեռած 1920ին. Ունի քերթուածներու երկու հաւարածոներ Շողերի ցօզեր եւ Այգեկուրք:

Քաղաքի քերթուածներ հրատարակած է պարբերական հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ միշտ ճշիւ յանգերով:

(5) Փռիւզիացի. — Փռիւզիա Փոքր Ասիոյ հին երկիրներէն մէկն է. Փռիւզիոյ գլխաւոր քաղաքներէն էր Տրովպոս:

(7) Մեծն Աղեքսանդր. — Մեծն Աղեքսանդր, երեսնի յոյն աշխարհակալը, Քրիստոսէ 356 տարի առաջ ծնած է եւ 323ին մեռած է:

14. ԱՐՈՒԻԵՍՏԱԿԱՆ ԱԴՍՄԱՆԴ

Հենէն ի վեր, գիտութեան ամէնէն աւելի մանկական մասնակիներէն ի վեր, մարդկութիւնը կարգ մը գիտերու հետամուտ եղած է անսպառ համբերութեամբ և ոչ նուազ անսպառ անյաջողութեամբ: Գիտութիւնը, նոյն իսկ այս ճիգերէն յուսաւորուած, հաստատած է որ անկարելի են այդ փնտաւածները:

Շրջանակը ճշդիւ չափելը անվերջանալի ջանքերու պատճառ եղած է Արքիմիդէսէն ի վեր, և հիմայ թէպէտ ապացուցուած է թէ անկարելի է, սակայն բազմաթիւ են անոնք որ տակաւին կ'աշխատին ատոր, առանց իսկ տեղեկանալու ցարդ եղած աշխատութեանց:

Որոշ բան, մեքենական ճիւղին մէջ, Ո՞վ չէ լսած չափանիւսկան շարժումը⁽¹⁾, որ չէ թէ միայն ուղեղներ մաշեցուցած է. այլ նաև քսակներ պարպած է, և զօր գտնելու կը եզնին գեռ, թէև իբր գասական պարզ ճշմարտութիւն մը կը հաստատուի թէ անկարելի է:

Շրորոգ և ամէնէն աւելի նշանաւորն է փիլիսոփայաբան Բար⁽²⁾ կոչուածը, զոր փնտռողներուն նպատակն է պարզ մետազները սկստ վերածել: Ինչ ահազին հարստութիւններ, ինչ մեծագուժար գանձեր, ինչ ապագաներ, ինչ խնայողութիւններ, ինչ ապրուստներ իսկ ցնդած, օչնչացած են ի խնդիր այս գիւտին:

Մէկ գիւտ մը միայն կայ որուն հետեւողները կար-

ծեա թէ յաջողած են կամ յաջողելու վրայ, այն է ազամանդի արուեստական պատրաստութիւնը: Քանի որ ազամանդ մը սաստիկ ջերմութեամբ կ'այրի և կ'ըլլայ անուխ, ինչո՞ւ համար անուխը չըլլայ ազամանդ: Այս է ահա՛ լուծելի խնդիրը որուն չուրջը կը դեզերին տարբազեանները⁽³⁾, ինչպէս անթիւ պատանեակ մը շաքարեղէնի առփին չուրջը: Եւ տարբազեաներէն կան ոմանք որ շաքարեղէնին համբ առած են:

Ասանցմէ է Պ. Մուսսան, ֆրանսացի նշանաւոր տարբազէա մը որ երկկտրականութիւնը իրեն օգնութեան կոչած է և անկէ շատ օգտուած: Արդարև, բնութեան մէջ անուխ խիտ չտա կայ, և ազամանդ՝ խիտ քիչուրեմն բնութիւնը տարբրեանկ պայմաններու կը կարուտէր ազամանդ չիւնելու համար: Այս պայմաններէն մէկն է ահազին ջերմութեան պէտքը: Պ Մուսսան երկկտրական հնոց մը հմարած էր որուն մէջ անուխը սաստիկ ջերմութեան և սաստիկ ճնշման կ'ենթարկէր: Ասով կը յաջողէր ազամանդ չիւնելու, բայց ինչ ազամանդուրը փօշի մը որ հետու էր ազամանդավաճառներուն հրապարակը յուզելէ, և որ կարծեմ արժէքէն աւելի ծախքով կը գոյանար:

Պ. Մաժոտանս, իտալացի տարբազէա մը հարատր և սակայն պարզ միջոց մը գտաւ ջերմութիւն և ճնշում վերնագոյն աստիճանով ի յայտ բերելու: Աժուխի մը կտոր կ'առնէ և մաքնաւորապէս չիւնուած մուրճի մը առջև դնելով, շատ զօրաւոր երկկտրական հոսանք մը կ'անցընէ անկէ, որով անուխը կը կարմրի ջերմութենէն: Այս լաւ: Հապա ճնշո՞ւմը, ինչ որ կ'ուզէք կուտամ: չէ կարելի գտնել այդ միջոցը: Պ. Մաժոտանս թնդանօթի ուսմը մը կ'արձակէ խեղճ անուխին վրայ, իրաւցընէ թնդանօթ զոր մասնաւորապէս ինք չիւնած է գործին յարմար գիրքով:

Ռուսը կը զարնուի արեւին ելեկտրական ջերմութենէն տառապող ածուխին, որ ինչ ըլլալը չի գիտնար, յանկարծակիի կուգայ. իր սակորնները, կը սխալիմ, հիւլէները իրար կ'անցնին: Քիչ մը վերջը, երբ տարրագէտը կը մտանայ անոր, անիկա այլ եւս ոչ ածուխի և ոչ ալ ուրիշ բանի մը կը նմանի: Մետաղակերպ զանգուած մը դարձած է, ձեւէ ելած, կերպարանքը փոխուած, ալակերպ և տարօրինակ: Երբ զօրաւոր նիւթերով, թթուներով դայն կ'այրեն և կը հանցնեն, կը տեսնեն որ փոքրիկ փայլուն բիւրեղներ դուրս կուտայ ծոցէն. ահա՛ ասոնք ադամանդ են:

Արդեօք կարելի պիտի ըլլա՞յ ելեկտրական հոսանքը բազմապատկելով, ածուխին կտորը մեծցնելով և թնդանօթին հարուածն ալ զօրացնելով ադամանդները աւելի մեծ չինել:

ՅՈՎՍԷՓ ԵՈՒՍՈՒՅԵԱՆ(4)

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

(1) **Յալիսեմական օտրժում.**— Ետեր աշխատած են շինել մեքենայ մը որ ինքնին առանց արտաքին ուժի մը ազդեցութեան, կարենայ շարժիլ յարատու կերպով, եւ այսպէս յառաջ բերել յալիսեմական շարժում:

(2) **Փիլիսոփայական բար.**— Այսպէս կը կոչուէր այն քաղը որուն յատկութիւնը պիտի ըլլար մետաղները ոսկիի կամ արծաթի վերածելու Ալքիմիագէտները (alchimiste) Միջին դարու մէջ ի գուր աշխատած են գտնել փիլիսոփայական քարը, ինչպէս նաեւ համազօրը (panacée), համաբոյժ դեղ որուն յատկութիւնը պիտի ըլլար մարդոց կեանքը մշտնջենաւորելու Ալքիմիայի շնորհիւ գտնուած են վառօքը, փոսփորը, ալրոլը, եւ երեւան եկած է տարբալուծութիւն (chimie) կոչուած գիտութիւնը:

(3) **Տարրագէտ.** — Այս բառին հոմանիշ են **աւրալոյս** և **Բիսիագէտ**:

(4) **Յովսէփ Եուսուճեան.**— Հայ քանակագէտ, ուսուցիչ ուսողութեան Գայսերական Համալսարանին, Ունի բազմաթիւ գիտական քրոնիկներ Արեւիյի մէջ 1884էն սկսեալ: Մրամխ գրող, գիտցած է ժողովրդական դարձնել գիտական ծանօթութիւնները. Ծնած է 1855ին:

15. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ԱԻԵՏԻՍ ՊԱՏՈՒԵԼԻ(1)

Տիրացու Աւետիս քանքարաթաքոյց չէր. իր գիտցածը՝ ինչպէս նաև չգիտցածը՝ ընաւ չէր ինչայր մեղմէ: Տարիի մը մէջ Քերականուրեան երկրորդ մասը աւարտելով ճարտասանութեան դաս առնել սկսանք:

Միանգամայն պատմութիւն և աշխարհագրութիւն սկսաւ ուսուցանել մեզ: Չմոռնանք ըսել թէ այն ժամանակ արեւը կը դառնար երկրին շուրջը(2). և ոչ երկիրը, որ անշարժ էր և միայն գետնաշարժէ կ'երերար: Ուստի Տիրացու Աւետիս ալ այնպէս սորվեցուց մեզ: Թերեւս չէր կրնար ալ ուրիշ կերպ ընել. Արեւը չի դառնար, երկիրը կը դառնայ՝ ըսողը կրնար Գալիլէի փորձանքին հանդիպիլ(3): Երկինքն ալ բիւրեղէ էր այն ժամանակ, իսկ երկինքի լոյսերը երկաթէ զուռտեր որոնք արեւուն բոցավառ ջերմութենէն սաստիկ տաքնալով, ատրաչէկ գոյն և շող ստացած էին:

Այս բարձր գիտութիւնները ուսած ժամանակնիս, մեր երջանկութիւնը անսահման էր. հոգի կուտայինք մեր ամենագէտ վարժապետին վրայ, որ մեզ համար անգիւտ գանձ մըն էր, նախախնամական պարգեւ, աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն(4) մէկը, զոր ձեռք ձգելու անակնկալ բախտը ունեցած էինք:

Անհնար է նկարագրել մեր անհուն սքանչանքը երբ կը կարդար մեզ իր յօրինած դիցաբանական տաղաչա-

փութիւնները⁽⁶⁾, զորս ձեռքէ ձեռք քայելով կ'ընդօրինակինք և անյագարար սերտելով գոց կը սորվէինք:

Մեր մեծիմաստ վարժապետը այնչափ գոհ էր մեզմէ որ միտքը զրած էր, եթէ ոչ իրեն հաւասար. ինչ որ անհնարին կը համարէինք, գոնէ իր կէսին կամ քառորդին չափ գիտնականներ ընել զմեզ:

Հայրս ալ չափազանց գոհ էր. մէն մի նոր ուսում սկսած ժամանակ՝ քսաննոց ոսկի⁽⁶⁾ մը պարգեւ կը զլրկէր իրեն: Ուրիշ ընծաններ ալ պակաս չէինք ընենք:

Աւետիս վարժապետ բժշկութիւն ալ կ'ընէր. հիւանդը կը նայէր յեզուն և բազկերահը կը զննէր և դեղագիրը կը գրէր խտաբերն յեզունով կամ գրով, և Վարժապետս ստորագրութեամբ. դեղագործները տնոր գրած դեղերը կանոնաւորապէս կը պատրաստէին: Գործը այն վիճակին հասաւ որ եթէ դպրոցի սղոց մէկուն տուեր հիւանդ պատահէր, ուրիշ բժիշկ չէին տաններ: Աւետիս վարժապետէն ճարտար բժիշկ ո՞ր կրնար գտնուիլ:

Աւետիս վարժապետ արժան եղած յարգանքը չէր զլանար գաւազանին: Եւ արդարև, առանց անոր ինչ էր վարժապետ մը. անհոգի մարմին մը, անչունչ կեանք մը. վարժապետ բար նոյնացած էր գաւազանին հետ. առաջինին արտասանուած ժամանակ երկրորդն ալ զարութեամբ կը հասկցուէր, ուստի բնական էր որ մերթ ընդ մերթ գաւազանը իր ներկայութիւնը զգացնէր ուսման մէջ տկար կամ ծոյլ գտնուողներուն, ինչպէս նաև տղայական ու է յանցանք կամ պակասութիւն գործողներուն, և իր երկնատուր պաշտօնը ազդու ապէս կատարէր:

1838ին գարնան դեղագործարթ այցելութիւնը հազիւ ողջունած էինք քաղցրիկ յոյսերով, և անա՛յն կարծ, ո՛հ, ճամբուեցաւ մեր շնաշխարհիկ վարժապետը: Այս անակնկալ զոյժը, հա՛րկ է ըսել. կայծակնահար լ-

բաւ զմեզ: Ճշգիւ տեղն էր ըսելու, Մատթէոս Աւետարանչին պէս՝ «Ձայն գուժեաց ի Հասմայ, ողբումն և յալումն և աշխարումն յոյժ» իր հրածեշտի ողջոյնը մանաւանդ նոխազերգական⁽⁷⁾ սրտածմիկ տեսարան մը ձեւացուց: Ամէնքս ալ յալով փաթթուեցանք իրեն և թող չէինք տար որ մեկնէր: Վերջապէս հազիւ կրցաւ ինքզինքը կորզել մեր բազուկներուն մէջէն:

ԳԱՐԱՊԵՏ ԻԻԹԻՆՆԵՐ 8)

FUGUSPOTOTINER

(1) Պէրպէ, Լուսն Աւետիս Պատուելի. — Ծնած է ԺԸ դարու վերջերը եւ մեռած՝ 1870ին Սրթագիւղ (Կ. Պոլիս, 1813ին փորձարար էր Չամաշլըմեան Յովհաննէս Պատրիարքին, 1817էն 1838 ուսուցիչ գանազան տեղեր, ապա քարտուղար Պատրիարքարանի, 1859ին կ'երթայ Էջմիածին Մատթէոս Պատրիարքի հետ: Դարձին, նորէն կը մտնէ ուսուցչական ասպարէզը, կ'երթայ Ռոտտոթօ եւ ուրիշ տեղեր, Ունի քանի մը եկեղեցիութիւններ, ժամանակագրական և կրօնական.

(2) Արեւը կը դաճեաւ Երկրի օւղջը. — Այս տողերը հեղինակն են, Գարապետ Իթիւճեան շատ կ'ախտօժէր ոճի այն ձեւէն որ կը կոչուի սուլուարիւն, եւ որով մարդ իր հասկցնելիքին հակառակը կ'ըսէ. իր մտածման աւելի ուժ և աւելի համալու համար, երբ հեղուութիւնը անգութ է եւ դառն, կը կոչուի երգիծութիւն:

(3) Գալիլէի փորձաւորին Լուսնիայի. — Գալիլէ իտալացի նշանաւոր ուսողագետ, քնագետ եւ աստղաբաշխ մըն էր, Ինք էր որ յայտարարեց թէ երկիրը կը դառնայ արեւին շուրջը, Այս ճշմարտութեան յայտնութիւնը դժգոյ ձգեց Հռոմի կղերը, Գալիլէ պահանջուեցաւ որ չպնդէ իր վարդապետութեան վրայ, եւ գիտունը խուստացաւ. Բայց Հռոմէն Ճիօրլենցա գալով 1632ին գիրք մը հրատարակեց ուր իր զրուսեան ապացոյցները նշանակած էր մի առ մի, Այդ գիրքը ենթարկուեցաւ բանադրանքի: Գալիլէ մեռաւ 1642ին 78 տարեկան, (Տն'ս իր մասին 53երորդ էջի նշանաւոր խօսքը):

(4) Սօրը Խրատալիքներ. — Հիները այս անունը կուտային ճարտարապետութեան եւ քանդակագործութեան հետեւեալ եսթը հրաշակերտներուն. 1. Բարեխոյնի կախեալ պարտէզները. 2. Քէռփախ բուրբը եզրկտոսի մէջ. 3. Աղբքսանդրիոյ փարոսը. 4. Հռոգոսը:

արձանը 5. Ողիմպեան Արամզոզի արձանը. 6. Մաւտղէոնի դամբարանը Փոքր Ասիոյ մէջ. 7. Արտեմիսի մեհեանը եփեսոսի մէջ:

(5) **Իրիցարանական օաղաչութիւնքիւն.**— Այսպէս կը կոչուին այն ոտանաւորները որոնց հեղինակը զիցազնական հին դէպքեր կը ներկայացնէ բանաստեղծօրէն. Նշանաւոր զիցազներգութիւններէն են Հոմերոսի Իլիականը եւ Ողիսականը, Վիրգիլիոսի Ենեականը, Միլթոնի Դոպս կոռուսալը, եւ այլն.

(6) **Քաաննոց օակի.**— Քաաննոց օսմանեան ոսկին հին զրամ մըն է որ հիմայ չի գործածուիր առուտուրի մէջ.

(7) **Նոխազերգական** — Հումանիշ է Աղբերգակաճի, թէեւ հիմայ գործածութենէ ինկած է. Նոխազերգութիւն կոչուած են ողբերգութիւնն ըր, որովհետեւ յաղթանակ տանող ողբերգակը իբր մրցանակ կ'օտանար նոխազ մը.

(8) **Լատագե-Եւրթիւնեան.**— Ծնած է 1823ին, Աշակերտած է Սկիւտարի ձեմալանին 1836էն 1840, 1848ին զացած է Բարիզ ուր Առեւտրական վարժարանէն վկայուած է. Գ. Պոլիս դառնալով 1852ին սկսած է հրատարակել Մասիսը, որուն խմբագրապետը եղած է մինչեւ 1884, Ունի բազմաթիւ թարգմանութիւններ ֆրանսերէնէ, որոնցմէ յիշենք էօժէն Սիւի Թափառական Հրեայի եւ Ժիւլ Վէրնի կարգ մը վէպերը. Գրած է իր Մանկութեան եւ Պատանեութեան յիշատակները, որոնք հրատարակուած են Մասիսի մէջ 1893ին եւ 1897ին: Մեռած է 1904ին.

16. ՊԶՏԻԿ ՎՏԱԿ

Պզտիկ վրաս'կ, որուն ջուրը անապակ⁽¹⁾
Արագ արագ միշտ կը հոսի սրբավազ,
Քու եզերքիդ վրայ կուգամ միայնակ
Հարցնել քեզ. Ուրկէ՞ կուգաս, ո՞ւր կ'երթաս:

— Ո՛հ, ես կուգամ փապարէ մը մըթապատ
Եւ ջուր կուտամ մամուռներուն⁽²⁾ ու ծաղկին,

Եւ հայելին իմ ջուրերուս անարատ
Կը ցոլացնէ միշտ երկինքի փառքն անգին:

Ասոր համար տըղոց հրճուանքն ունիմ ես.
Կր վազեմ միշտ, և չեմ գիտեր ուր կ'երթամ.
Ան որ հեռու գիս կը զրկէ լեռներէս⁽³⁾
Ընթացքս անշուշտ պիտի վարէ ինքնակամ:

Ժ. ՄՈՒԱԹԷԼ
(Լեօնուդուքեանք Կոթրիի)
(քաղգ. Հ. Ա.)

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

ԵՒ ՍԱԿԱՆՆ ԿԸ ԵԱՐԺԻ.— Երբ Գալիլէ Հաւատաքննութեան ներկայացաւ 1633ին՝ իր գրած այն գրքին համար ուր կ'ապացուցանէր թէ երկիրը կը դառնայ արեւուն շուրջը, հակառակ եօթանասուն տարեկան ալեւոր Ժրոուսի մը ըլլալուն, ստիպուեցաւ Ժունկի վրայ յետո կոչել իր կարծիքը որ Տերտոնկոսութիւն կը նըկատուէր այն ժամանակ. Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ Գալիլէ, այս յետո կոչուածէն ետքը, ոտքը գետնին զարնելով դուր է. «Եւ սակայն կը շարժի» Ասոր համար է որ նշանաւոր գիտունը թէեւ ազատեցաւ խարոյկէ, սակայն Հաւատաքննիչներու հակադրութեան տակ մնաց մինչև իր մահը.

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ր

(1) Անուպակ — Գը նշանակէ շատ մաքուր. Նոյն իմաստով կը գործածուին նաեւ դուս, քիմք, գուլալ, վճիւ. յոսակ, աճարառ սրայծառ, ա'լսնակի, պաղպաղուց, եւ այլն.

(2) Մամուռ.— Մանրատերու րոյսերու ցեղ մը, որուն տեսակները 1800ի կը հասնին. Գը բուսնին ընդհանրապէս քարերու, ծառի բուններու, որմերու եւ փլատակներու վրայ, խոնաւ կամ ստուերոտ տեղեր. Թուրքերէն եօտուց, ֆրանսերէն mousse կ'ըսուի.

(3) Ան որ հեռու գիս կը զրկէ լեռներէս.— Այս բացատրութիւնը, որ շրջաբանութիւն մըն է, հոս կը նշանակէ Աստուած.

Շրջաբանութիւնը ո՞նի ծնւ մըն է որ փոխանակ առարկային տունը տալու պարզապէս յատկութեամբ մը կը նշանակէ զայն:

(4) Հաւատաւեցնութիւն.— Հերետիկոսները դատելու եւ պատժելու պաշտօն ունեցող կրօնական աններող ժողով մըն էր, 1181ին հաստատուած, այս ժողովը Գործեց Տրանսայի հարաւային կողմը, ժԳ դարուն Իտալիոյ եւ Սլաւիոյ մէջ ալ Հաւատաւեցնական ատենաներ կային, նարոյնն դաղրհցուց Հաւատաւեցնութիւնը 1808ին, սակայն 1815ին վերստին հաստատուելով, 1820ին վերջնապէս ջրնջուեցաւ:

17. ԻՆՔՆԱՇԽԱՏ ՅԱՌԱՋՂԻՄՈՒԹԻՒՆ

Աշխարհիս վրայ ու կ իգէ ազգ մը եւ ժողովուրդ մը՝ իր կեանքը պսակող, տնտեսող ու օարւոքող քրտնաջան մշակն է. իր արտը վարող մաճկայն է⁽¹⁾. իր սեր՛րը ցանող ու հնձող ինքնավարձ աշխատաւորն է. իր դրախտն ու իր դարաստանը տնկագործող պարտիզպանն է. իր տունը շինող ճարտարապետն է. իր ընտանեկան պէտքերը հոգացող հայրն ու տնտեսն է. իր հացն ու սեղանը պատրաստող մատակարար ձեռքն է. իր արուեստը հնարող հանճարին աղբիւրն է. իր գործարանին մեքենաները դարձնող մզիչ շոգին է. իր անձին մերկութիւնը պատսպարելու աշխատող կտաւագործն է. իր ամէն շահավաճառութեան վաճառականն ու խանութպանն է. իր դպրոցները շինող ու կարգադրող ընկերական հանգանակութիւնն է. իր մանուկները կրթող դաստիարակն է. իր ներկային մէջ գործող ձեռքը եւ ապագային մէջ նախատեսող աչքն է: Վերջնապէս ժողովուրդին ինքնաշխատութիւնը ամէն ինչ է այս աշխարհիս վրայ յառաջդիմութեան համար:

Պէտք է խելամտի ու ճանչնայ ժողովուրդը թէ իր

կեանքը արդիւնաւորող միմիայն իր ինքնաշխատութեան ձեռքն է. ե գիտէք որչափ զօրաւոր եւ որչափ շահաբեր է: Ազգ մը եւ ժողովուրդ մը եթէ իր կեանքը, բախտը եւ ազատութիւնը ուրիշէն ակնկալէ, շատ բնական եւ յայտնի է թէ իբրև երազայոյս⁽²⁾ պահ մը գիշերուան ծանր քունին մէջ կը խայտայ⁽³⁾ եւ առտուն ոչինչ կը գտնէ: Նոյն իսկ անկար. անօգնական ազգ մը եւ ժողովուրդ մը մեծապէս կը սխալի. երբ կարծէ թէ ինքը աշխարհիս վրայ Պրոպատիկէ աւազանին եզերքը ինկած անշարժ, անյարիր⁽⁴⁾ անդամայոյժ է. որ կ'սպասէ ուրիշ օգնական ձեռքի մը որպէս զի զինքը աւազանը ձգէ. ե ինքը հրաշքով ու անաշխատ բժշկուի, ոտք ելլէ. առնէ իր մահիճը, շրջի աշխարհիս հրապարակին վրայ ե ըսէ. «Ահաւասիկ ես ալ կենդանի ազգ մը եւ ժողովուրդ մըն եմ»:

Այդ հրաշքս միայն Գրիստոս գործեց ու գնաց. մեր ժամանակին բնական հոռւքը՝ մարդուն աշխատութեան զօրութիւնն է: Քանզի այդպէս առողջացան եւ իրենց մահիճը առին ու ելան հնօրեայ հիւանդութենէն բոլոր արեւմտեան աշխարհի ազգերը, որ մեզմէ աւելի անգամայոյժ էին ստորութեամբ եւ վայրենութեամբ մէջ:

Ժողովուրդ մը երբ արտաքին չզօր եւ կարող ձեռքերէն օգնութիւն կ'ակնկալէ. ընդունայն է իր յոյսը: Ժողովուրդ մը երբ ինքնաշխատութենէ դադրելով կ'ըսպասէ որ տերոջ իշխանութիւնը գործէ, կամ երկրին կառավարութեան ձեռքը պատրաստէ իր հացը, անոր յոյսն ալ ընդունայն է: Վասն զի երկրին իշխանական կառավարութիւնը ոչ երկրագործին արտ քաղող մշակն է. ոչ երկաթագործին կռանահարն⁽⁵⁾ է, ե ոչ վաճառականին խանութպանը. զի այդ գործերը ժողովուրդին ինքնաշխատութեան բաժինն են. ժողովուրդին անժխտելի եւ բնական պարտքն է որ իր հարցը ինքնին

հողայ, իր արտը ինքնին քաղէ, ապա թէ ոչ արտը առանց քաղելու կը մնայ, կը կծղի⁽¹⁾ ու կը թօթափին ցորենահատերը, եթէ ան դրացւոյն կամ բարեկամին սպասէ: Այս ճշմարտութիւնը իմ կեանքիս մէջ փորձով ճանչցած եմ, և դուք, տղա՛ք, որ անփորձ էք, ո՛ւշ դրէք. ես հնոց առածով մը պատմեմ ձեզ:

Արտուա⁽²⁾ թռչունը, որ թերեւս արտ ուտելէն առեր է այս յարմար անունը, իր բոյնը հասկաւոր արտի մը մէջ դնելով, ձագեր հաներ է: Նախատես ձագամայրը միշտ կ'ապսպրէ իր ձագերուն միտ դնել արտին տէրոջը խօսքերուն, երբ ան իր տղուն հետ կուգայ տեսնել թէ արտը հնձելու ժամանակը հասնո՞ր է: Առաջին անգամ կը լսեն ձագերը և կը պատմեն իրենց մօրը թէ հայրը իր տղուն կ'ըսէր. «Որդեա՛կ, արտը հասնելու մօտ է, գնա՛ խօսէ՛ մեր դրացիներուն. թո՛ղ մեզի օգնութեան գան, արտը միասին քաղենք»: Արտուտը կը պատասխանէ. «Իե՛ս անհոգ կեցէ՛ք. քանի որ արդէն տէրը դրացիներուն օգնութեան կ'սպասէ, այս արտը չի քաղուիր»: Երկրորդ անգամ մտիկ ընելով, ձագերը կը պատմեն թէ գիւղացին իր տղուն կ'ըսէր. «Դրացիները չեկան, գոնէ բարեկամներ հրաւիրէ՛:» Խելացի արտուտը դարձեալ նոյնը կը կրկնէ. «Հանգիստ եղէ՛ք, ձագերս, երբ գործը բարեկամներուն մնացեր է, յաւիտեան չի քաղուիր արտը»: Երրորդ անգամ կը պատմեն ձագերը թէ արտին տէրը վա՛շ, վա՛շ ընելով իր տղուն կ'ըսէր. «Որդեա՛կ, ա՛ռ դուն քու մանգաղդ, ես ալ, և մեր արտը քաղենք. այլ ևս դրացիներու, բարեկամներու սպասելը ընդունայն է:» Ուշագիւր ձագերը երբ այս վերջին խօսքը կը պատմեն իրենց մօրը, մայրը կը պատասխանէ. «Այժմ ստոյգ կը հաւատամ թէ արտը պիտի քաղուիր. պէտք է զձեզ տեղափոխեմ:»

ԻՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ⁽³⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) **Մանկուլ**.—Արօրին մանը թռնող, այսինքն այն մշակը որ արօրը կը վարէ:

(2) **Գրագայտոյս**.—Երագնեբու յուսացող, այսինքն մնտի բաներու հաւատացող:

(3) **Խայտայ**.—Գը նշանակէ ուրախութենէն ցատորտել. այս իմաստով հումանիշ են կայառի, կայրի, Աւելի ընդարձակ իմաստով մը կը նշանակէ ուրախութիւն զգալ. այս իմաստով կը գործածուին նաեւ ուրախացալ, խրախացալ, հրեռիլ, գրուարացալ, բերկիլ, խնդիլ, ցնկալ, եւայլն:

(4) **Անյարի**.—Ելլել չկրող, անշարժ, Յռանելի բայէն կազմուած անական մըն է անյառնելի իմաստով գործածուած:

(5) **Կաւանայտ**.—Հոս կը նշանակէ կուստով այսինքն մուրճով զարնող, կոփող: Հոմանիշ է կաւանագործի. Կուանայտը կը գործածուի նաեւ կոփելի իմաստով, Կուանայտ (malleable) են մետաղները երբ կուսի հարուածներով չեն կտորիք եւ կընան տարածուի ու թերթ կազմել, ինչպէս երկաթ, կապար, արծաթ, աւնագ, պղինձ. ամէնէն աւելի կուանայտ մետաղն է ոսկին, Կուանայտ չեղող մետաղները կը կոչուին **բեկանու** (cassant) ինչպէս ծարիր, գառիկ, եւլն:

(6) **Կնդիլ**.—Չորնալ կռնծիլ:

(7) **Արուա**.—Արտոյտի աղաւաղումն է. Արտոյտը (լայր գալու, alouette) պզտիկ թռչուն մըն է, գորշ եւ կարմրորակ փետուրներով, սուր եւ ողբական ձայնով, Օղն ի վեր կը ճախրէ գեղգեղելով, Երբ վանդակի մէջ պահուի, զիրար կը սորվի զանազան եղանակներ:

(8) **Խրիմեան Հայրիկ**.—Ծնած է 1820 ապրիլ 4ին Վանայ մէջ. Նախ ուսուցիլ եղած է, եւ 1854ին վարդապետ մեռնաղբուած է Աղթամարայ մէջ, Ինքն է որ առաջին անգամ ըլլալով տըպարան բացած է Վանայ Վարագայ վանքին մէջ, եւ հոն հրատարակած է Արժի Վասպուրական ամսաթերթը 1855ին, 1869 սեպտ. 4ին Գատրիարք ընտրուեցաւ Թուրքիոյ Հայոց եւ 1892 մայիս 5ին Գաթրիկոս Ամենայն Հայոց, Մեռած է 1907ին, Իր գրական գործերէն կարեւորներն են՝ Հրախակ Արարեսեան, Դրախի ընթացիկ, Սիրաք եւ Սամուել, Մարգարի Արխայրեան երկնից, Խայի ճառ, եւայլն:

18 ԱՐՏԸ

Անիէն⁽¹⁾ կը վերադառնայի և հայկական գիւղէ մը կ'անցնէի:

Գիւրբը սաստիկ անձրեւ եկեր էր, այնքան սաստիկ որ շատ պատեր ու խրճիթներ փլցուցեր էր: Փողոցներէն հեղեղներ կը վազէին քչքչալով⁽²⁾:

Երկինքը միաձոյլ կապարագոյն ամպերով ծածկուած էր, և դեռ անձրեւը դադրած չէր բոլորովին:

Հոյսը նոր ծագեր էր: Մէկ քանի յետամնաց աքաղաղներ կը խօսէին, եկեղեցոյն զանգակները կը զօղանջէին: Խրճիթներու երգիքներէն սկսեր էին ծուխի սիւնակներ ծանր ծանր բարձրանալ և տարածուիլ տանիքներուն վրայ:

Ձիուս սանձը քաշեցի. արագ քայել իսկ հնար չէր. փողոցներուն մէջ առուակներ գոյացեր էին:

Գիւղին վերջին խրճիթը հասեր էի, երբ անոր դուռը ճոնչեց. գոմին ներսէն կովին փառաչը լսուեցաւ, մէկ քանի մանուկներու ճիչեր ականջիս հասան, ու երեւան ելաւ այեզարդ⁽³⁾ ծերունի մը. բահը ուսը առած: Վայրկեան մը դիտեց զիս, յետոյ պատերուն տակէն անցք փնտռեց որ քայէ:

Ինչ ետքը գիւղէն դուրս ելեր էինք: Ան ալ անոր քայլերուն սկսեր էի հետեւիլ: Ի՛նչ առ ղէ՛մ կոհակաձև բարձրանալով, մինչև մառախլապատ հորիզոնը կը տարածուէր սև լեռնաշղթան:

Անոր կուտակուած տարածութիւնը վելէն կը թաքչէր⁽⁴⁾ մշուշի մէջ և վարէն թացութեամբ կը ճղփուէր⁽⁵⁾: Կ'երեւայ թէ ձիւն ալ կուգար, բայց շատ հեռուն, ամպի սպիտակ շերտերու երեւոյթով:

Թանձր, սեւագոյն, սպիտակախառն մշուշը ծանրացեր էր նաև ձորերու և հովիտներու, լեռներու և բլուրներու շուրջը: Տեղ տեղ ցանցաձև⁽⁶⁾ երկինքէն գետին իջնող շեշտակի գիծերը ցոյց կուտային թէ սաստիկ անձրեւ կը տեղար զանազան կողմեր:

Կ'երեւար թէ ամպերը դեռ շատ ջուր ունէին և գիծերը պիտի քայէին: Մշուշի գուլաները⁽⁷⁾ կը թաւայլէին բլրահներն ի վար, քարը կուգային, կը ցրուէին դէպի դաշտերը... և արօտներու կանանչ խոտերը, արտերուն ցորենի հասկերը ծռեր էին գլուխնին կաթիլներու ծանրութեան տակ:

Մերունին սկսեր էր աւելի հանդարտ քայել: Անոր հնամաշ տրեխներէն ջուրը կը հոսէր գոլպաներուն մէջ և ոտքերը կը թրջէր: Խոնաութիւնը կը թափանցէր բաց կուրծքէն ներս, և վերարկուին վրայ մշուշի կաթիլներ կը դիզուէին:

Անցած ատենս մի առ մի կը դիտէի երկու կողմս գտնուող արտերը: Շատերուն միայն մէկ քանի ակօսները արուած էին և միջտեղերը լճակներ գոյացած:

Մէկ քանինները բոլորովին ողողուած էին: Ձորին հոսանքները արմատախիլ ըրեր, քչեր տարեր, հաւաքեր էին ցորենի դալար ծիլերը ակօսներու մէջ:

Ամէնէն փոքր շաւիղներուն վրայ ցեխ էր գոյացեր, ամէն մէկ փոսի մէջ պղտոր կարմրագոյն ջուր էր կուտակուեր և շատ հասկեր կը լողային անոնց մակերեսին վրայ, խեղդուածներու պէս:

— Վա՛խ, վա՛խ, ըրաւ ծերունին, ու առաջ գնաց:

Բայց վըսար ընդհանրապէս շատ մեծ չէր երեւար: Հողը դիմացեր էր. կ'երեւային արտեր որոնք բնաւ փրճացած չէին. ծիլերը դիմացեր՝ և այժմ սկսեր էին

զուարթութեամբ ցցել իրենց գլուխները . բայց կային այնպիսիներ որոնց արմատը մերկացեր էր :

— Է՛հ, Փա՛ռք Աստուծոյ, ըսաւ ծերունին զանոնք տեսնելով, շատ վնաս չէ եղեր :

— Քու արտդ ալ յայպէս ըլլալու է, ծերո՛ւկ, սըր-տապնդեցի զինքը :

Անխօս՝ գլուխը երերցուց : Կը կասկածէր, նայուածքը միշտ հեռուններն էր : Այսպէս քայլելով, հեռացանք գիւղէն, և յետոյ դէպի լեռները դարձանք :

Ծերունին բոպէ մը կանգ առաւ, և ջանաց հեռուէն նշմարել իր արտին վիճակը :

— Ո՛րն է քու արտդ :

— Սա՛ բարձրինը :

Ճիշդ ջուրին հեղեղները հոն կը հոսէին, ջրակոյտերը կը փալկէին : Մի՛ գուցէ այդ ջուրերը անոր արտին մէջէն անցած՝ ամէն ինչ սրբած տարած ըլլային :

Ծերունին գունատեցաւ :

— Տունս քանդուեր է, մրմնջեց ան :

— Միթէ վնասուեր է :

— Չեմ գիտեր դեռ, ըսաւ խեղդուկ ձայնով, գուցէ աչքերս չեն տեսներ, ծերացեր եմ . . . :

Առաջ դացինք, կը մօտենայինք, Գայլերնիս աւելի կը դժուար նային. վերէն գրեթէ ցեխի հեղեղ մըն էր որ կ'իջնէր վար, խառն ծիւրով, ցօղուններով . . . :

Ծերունին կը հեւար. շունչը կտրեր էր : Քիչ մըն ալ քայլեցինք : Ա՛լ կանանչ չէր երեւար, ա՛լ ոյինչ. ցեխի հեղեղ և ջուր միայն կը տեսնէինք, աւերիչ, ապականիչ հեղեղ . . . :

Մէկ քանի քայլ առնելէ յետոյ, կանգ առաւ ծերունին, և բա՛ր ուսէն վար ձգեց :

Իր արտին քոյն էր հիմայ : Թշուա՛ն արտ . . . :

Վերէն, փոսերուն մէջ գոյացած ջուրերը պատուեր էին իրենց թուճերը . ուժգնութեամբ վար հոսեր և գրեթէ սրբեր էին արաւ : Տեղ տեղ ովասիսներու պէս մնացեր, իրենց մերկ արմատները ցոյց կուտային՝ ցորենի ձիլի կղզեակներ : Երկար, կանանչ երկար շերտեր իրարու վրայ, արմատախիլ, ջարդուած, հոգեվար սահեր էին ամէն ուղղութեամբ և թաթխուեր էին ցեխով : Ոմանք մինչև վիշերնին խրած, ուրիշներ հազիւ կ'երեւային . . . :

Հողը ամբողջ կանանչցեր էր անոնց դիակներով . . . :

Եւ անձրեւը կը տեղար, ու իր խոշոր կաթիլներով կը ճղփացնէր լճացած ջուրերը :

Ինկաւ բա՛ր ծերունիին ձեռքէն. աչքերը մթագնեցան, ծունգերը կ'թոտեցան, և ինքը հոն, իր ընտանիքը կերակրող ցորենի դիակներուն կողքը նստաւ ու գլուխը ձեռքերուն մէջ ծածկեց . . . :

Ձիս քիչցի և հեռացայ : Մխիթարական ոչ մէկ բառ ըսելու սիրտ չունեցայ :

Եւ երբ հեռուէն ետիս նայեցայ, տեսայ թշուառ ծերունին միշտ նոյն դիրքին մէջ, նստած իր աւերած արտին կողքը, գլուխը ձեռքերուն՝ և ալեզարդ մազերը տեղացող անձրեւին տակ :

ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱՋԵԱՆ^(?)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Ա. 61. — Հայաստանի Ռուսակաւոր մայրալազարն էր, Երբալի գաւառին մէջ, Բագրատունեաց իշխանութեան ժամանակ : Մէկ միլիոնէ աւելի քանակ լուծեր և հազարեւ մէկ հատ եկեղեցի : Հոն տեղի ունեցած են եկեղեցական երեք ժողովներ ժԱ Գառուն, Հիմայ աւերակ եւ ամայի քաղաք մըն է :

(2) Քչիչալ. — Ջուրին ծայնին կ'ըսուի :

(3) Աւագաթ. — Գր նշանակէ մերձակ մազերով ձերանքի -
առնաւած է այլիք բառէն որ ձերութիւն բնի է:

(4) Երազիւ. — Ծածկաբիլ.

(5) Ըզգիւթի. — Ըզգուփ կը նշանակէ այն մայր զոր շուրջ
կը թանկ կըր թանկը աւարկայ մը՝ իւշպէս ըստ, կը նետուի ա-
նոր մէջ. ճգփայլ. ճգփայնել. ճգփուիլ բայերը այս սրմատէն կը
շինուին.

(6) Ծանցածն. — Ծանցի մնառնեցող, այսինքն ջանցի պէս
ձակ ձակ. Ծանցի ճանախիւներն են սուկան, վարճ, ա-
ծայլ:

(7) Գոյալ. — Ծուխերուն կամ յոգիներուն կտր կտր օգն
մէջ բարձրանալու մեյնն կ'ըստին.

(8) Հագաթ. — Ընտելու մտտ. Այս բառը կազմուած է հո-
գի եւ վարքի բառերէն. հետեւաբար սխալ է գրել ւով, ինչպէս
կ'ընեն ուսանք.

(9) Վերանկա Փափագիւն. — Թուտակայոց գրականութեան
ամենէն ծանօթ գեղեցիկն մէկն է. մնա՞ծ է լեզուին. Ծանցողով
Թորանայոց կը վերաբերի. սրովնառն Վանցի է. սակայն Թու-
տակայոց լեզուով գրած է իր ստղակեպներն ու նկարադրական եւ
ուսումնասիրական գրուածքները՝ որոնք ճանակեցիլն սնուն մը շի-
նած են իրեն.

19. ԱՐԱՋԻՆ ԲԱՌԸ

Անձեզունակ, սների՞ծ մանկա՞ն
Արասասունած բառն առաջին՝
Ազնիւ բընազգին է բնութեան,
Դադա արծազանգ ճարդուս արախն.
Բառ զոր երկինք կը զրկէ միշտ
Չայն գործածող պզտիկ արդուն.
Արզէս զի ան յայտնէ իր վիշտ
Ի շպէս նաև իր ջնձութիւն:

Մերթ նեմեմոց ու մերթ խնդուն
Չով գեղեցիւթին երգն նշաւորսր

Որ դաս կու տայ քրեարեւերուն
Արցիկն իրենց խորհրդաւոր.
Հոնառններուն տախիզն ոսկի.
Դո՞վու թիւններ, որն երգներ թիւր
Չոր փազանգներն՝ այդ երկինքի
Կը տարածեն նաև համապիսուս:

Ջինջ ազրիւր որ նեղօրէն
Կը աղոսկի. կ'անցնի ծամկա՞ն,
Ճնատներն ու գաշաներն
Երեսջիւնունն՝ իր թարմաւէտ.
Այ թնշուններն այ պարակիւն՝
Ան կը ձանկն գայտոյներով
Դարնան աշգերց մը կախի գրն.
Լեզուովն իրենց սիրազորով:

Բոցոր ճայներն այս նշաւորսր
Մշ, շնն հրճէր անուշ այնքն
Իր մանկիկին ստեղծանգար՝
Որ անին քով նսկող մարկան
Թան ճայնն անոր զողզօջ. սրկուր,
Ար գիշերուան մէջ անզորիկ.
Կը թոթովէ տեղեւարար
Աս հաւաքին բար. ճիւղարիկ:

ՇԱԽԻ ԱՅՅՈՆ
(Թարգմանեմն 2. Ա.)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆՈՒՈՒՆ. — Ըստ գիտաբանութեան, նիւթն ունեցաւ սասնոցորս
գուակ, որոնց եօթը մանչ էին և եօթը՝ աղջիկ. Իր բազումնա-
թեան վրայ նպարտ, համարակեցաւ ծաղրել Աղազանթի(3) և Ար-

տեսիսի(1) մայրը որ երկու զաւակ միայն ունեցած էր. ասոնք իրենց մօր վրէժը լուծելու համար նետահար ըրին մի առ մի նիւթէի բարբ զաւակները. Դժբախտ մայրը ցաւէն ապառաժի փոխուեցաւ խեղդին. Գրականութեան մէջ, նիւթէի անուըն անձ- նաւորութն է մայրական վշտի:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Փաղաւկ. — Կը նշանակէ խումբ եւ ընդհանրապէս կը գործածուի հրեշտակներու համար. Բառերու պատգամաբանութիւնը կը պահանջէ իւրաքանչիւր գաղափար կ'ըլլար հոս ըսել հրեշտակներու հօռ, բառ մը որ յատուկ է ոչխարներու. Հայ լեզուի մէջ կան խումբի իմաստով բազմաթիւ բառեր, որոնք յատուկ գործածութիւններ ունին, այսպէս՝ կ'ըսուի անասուններու ջոկ, խոզերու երամակ, գայլերու եւ շուներու վոհմակ, ծուկերու վառ, թռչուններու երամ, կռուելիներու սարժ, ծաղիկներու բոյլ կամ հոյլ. խոտերու դէզ, եւն.:

(2) Կամուռ. — Կը նշանակէ խոնար. հոմանիշ են մայ, ասմուկ, գէջ:

(3) Կոխոջիւն. — Կ'ըսուի աղբիւրի ջուրին հանած ձայլին. Բառերու պատգամութիւնը կը պահանջէ ըսել տերեւներուն սօսափիւնը, թմբուկին դափիւնը, զանգակին ղօղանջիւնը, գետին կարկայիւնը, հովին ժանջիւնը, սղօցին կամ խարտոցին խաղճոփիւնը, հոգեվարին հանդիւնը, թեղանօթին բամբիւնը. սրինգին սօյլը, զնդակին օջիւնը, ծխի իրն հանջիւնը, գէնքերուն օկա. հիւնը, եւայլն.

(4) Պարուկ. — Կը նշանակէ պղտկ անտառ. Անտառի հոմանիշ են բաւուռ, մայրուոր, օսահոր, ծառաստան, եւայլն.

(5) Ապոզոն. — Պատգամներու, բժշկութեան, բանաստեղծութեան, արուեստներու, հօտերու եւ արուի չաստուածն է. Դեպիսի մէջ նշանաւոր տաճար մը կար Ապոզոնի, ուր կ'արձակուէին ղեկիեան պատգամները.

(6) Արեւմիտ. — Որտորներու չաստուածութիւն էր ըստ ղիցարանութեան.

20. ՊԱՐԻԿՆԵՐՈՒ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Պարիկները(1), կ'ըսեն, երբ սիրտերնին նեղանայ, զուարթանալու համար, կ'երթան լուսազեղ տոհմուհիներու ծնունդին ներկայ կը գտնուին և կնքամայր կ'ըլլան անոնց. երբեմն ալ դդումները կառքի փոխելով, մէջը կը նստին կը պտըտին, բայց ես գիտեմ թէ առատուր ալ կ'ընեն: Հրաշալի վաճառանոց յը կը բանան լերան մը գլուխը. խորհրդաւոր վաղնջուց քարերու մօտերը, զորս գործակաղանի կը վերածեն, և անոնց վրայ կը ցուցադրեն, լուսնին ճառագայթներուն ներքև, իրենց դիւթական աշխարհին բոլոր ապրանքները:

Նախ հանրածանօթ յուսութները(2). ոսկելից քսակներ որոնք քանի պարպես՝ նորէն կը լեցուին, օթոցներ որոնք մտածումէդ աւելի արագ կը փոխադրեն զքեզ ուր որ ուզես, սեղանի սփռոցներ որոնք ուզած կերակուրներդ անմիջապէս կը հրամցեն քեզի: Յետոյ ասոնց քով ի տես կը դրուին պլրանքի դիւթական հրաշալիքներ. աղամանդով բանուած ոսկեհուռ կերպասներ, հաւկիթէ մը աւելի խոշոր մարգրիտներ, մէկ կարկեհանով(3) ապարանջաններ, ակնախտիչ յակինթներ(4) և ղեռ հազարումէկ սքանչելի բաներ:

Իրիկուն մը, քաղաքէն կը դառնար ժազլին. ճամբան կարճեցնելու համար, ամայի ուղիէ մը անցաւ: Աստղերը կը նշուէին երկինքին երեսը. կարուած խոտերուն անուշիկ հոտը օդը կը լեցնէր, և ստիակը կ'հրգէր. բայց ժազլին կը քալէր. առանց բան մը լսելու կամ տեսնելու. որովհետև քաղաքին մէջ տեսածներուն վրայ կը մտածէր:

Շատ մը աղուոր բաներ իր փառասիրութիւնը ար-

թրնցուցեր էին. իր բաղձանքները յաջորդաբար կուգա-
յին կ'անցնէին այժին առջևէն առանց կանգ առնելու:

«Ո՛հ, կը խորհէր ինքնիրեն, եթէ երբեք կարենայի
օր մը կեանքս իմ ըղձանքներուս համեմատ կազմել,
ինչպէս մեր դրացուհին կը կազմէ իր կտաւը վուշին թե-
լերովը, եթէ ըղձանոյնները⁽¹⁾ բանային առջեւս իրենց
գիւթագեղ վաճառանոցը, ինչե՛ր պիտի ընտրէի:

Ասոնք մտքէն անցուցած միջոցին, մեծ ցախին⁽²⁾
առջև հասաւ. լուսինը կը ճառագայթէր բլրակին կա-
տարին վրայ, ուր նշմարեց պարիկները որ իրենց սքան-
չիլի վաճառքները կը շարէին: Ժազլին կանգ առաւ
ճիչ մը արձակելով, բայց առանց ետին դառնալու,
որովհետեւ հետաքրքիր ու յանդուգն աղջիկ մըն էր:
Պարիկները քովերնին կանչեցին զայն, և առաջարկեցին
որ իրենց պերճանքներուն մէջէն ուզածը ընտրէ:

— Գնէ՛, գնէ՛, կը կրկնէին միահամուռ, և անոր
աչքերուն առջև շողշող կը փայլեցնէին օսկիները, ադա-
մանդները, ծանրագին կերպանները:

— Ներեցէ՛ք, գեղանի վաճառուհիներ, պատասխա-
նեց ժազլին, առանց շատ անարեկելու, ես ատոնց գինը
չեմ կրնար վճարել:

— Անանկ գին մը պիտի ուզենք որ պիտի կարենաս
վճարել, պատասխանեցին պարիկները:

— Ի՞նչ կ'ուզէք:

— Ամէն մէկ ընտրած առարկայիդ համար՝ մազերէդ
թել մը պիտի տաս:

Ժազլին կարծեց թէ զինքը կը ծաղրեն ու բողոքեց.
բայց պարիկները իրենց առաջարկութիւնը կրկնեցին,
անոր այժին առջև սփռելով բոլոր գանձերը:

Դեռատի գեղջկուհւոյն շունչը բռնուեր էր:

— Ամէն մէկ առարկայի համար մազերէս թե՛լ մը,

կրկնեց հաճոյքէն հեղձամղձուկ, և սկսաւ իսկոյն պար-
տիլ դիւթական վաճառանոցին մէջ, ամէն մէկ առած
առարկային փոխարէն մէյ մէկ թել մազ վճարելով:

Բայց որչափ կը գնէր, այնչափ փափաքը կ'աւել-
նար. մատնիներուն ետեւէն ապարանջանները կու գային,
և ապարանջաններուն կը յաղորդէին մանեակները, և
դեռ ուրիշ հազարումէկ աղուոր բաներ:

Ժազլին միշտ միեւնոյն կերպով կը վճարէր. և այս-
պէս տեւեց մինչև լոյս, առանց նշմարելու որ կամաց
կամաց ճակատը կը մերկանար: Յանկատ ձեռքը գլխուն
տարաւ և ճիչ մը արձակեց, բայց շատ ուշ էր: Իր վեր-
ջին մազին թելն ալ տուեր էր գոհարազարդ սանտրի մը
փոխարէն, և հիմայ կեղծամ⁽³⁾ մը գնելու համար թել մը
չէր մնացեր գլուխը:

Ճիշտ այդ պահուն լոյսը ծագեցաւ. պարիկները թը-
ռան գացին ծաղրական քրթիջ մը արձակելով և, այդ
խարուսիկ պերճանքներուն տեղ, չորցած տերեւներ ու
մամուռի շիւղեր միայն ձգելով:

Երկար ատեն իր երկրին մէջ ժազլինը իրարու
ցոյց կուտային իբրև խրատ մը, և այն ատենէն ի վեր
ձերուհիները կ'ըսեն թէ իր բոլոր փափաքները գործա-
դրել ուզողը քիչ ատենէն լերկ կը մնայ, թէև ամէն մէ-
կուն համար թել մը մազ միայն տայ:

Եթէ կ'ուզենք երջանիկ ըլլալ, չափ դնենք մեր
բաղձանքներուն, որպէս զի գերծ մնանք տխուր պատ-
րանքներէ և յուսախարութիւններէ:

ԳԼԱՐԻՍ ԺԻՒՌԱՆՎԻԼ⁽⁸⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ե Ն Ե Ր

(1) Պարիկ. — Երեւակայական էակ, իգական սեռէ, որուն
կը վերադարձը գերբնական զօրութիւն մը, Պարիկները կը կրէին
միշտ մոզական ցպիկ մը: Մեծ դեր կատարեցին Միջին Դարու

մէջ, ուր առաջին անգամ Եւրոպացիք սկսան խօսիլ անոնց վրայ: Չարիկի զազախարը պարսկական ծագում ունի:

(2) Յալաուր (թրքերէմ, talisman). — Պատկերներ, մետաղէ տախտակիկներ կամ ուրիշ առարկաներ, որոնց կը վերադրուէր գերբնական զօրութիւն: Այս խմատով կը գործածուի նաեւ կեանք-նակ, իսկ բժիժ, բժժանի (amulette) կը կոչուին այն առարկաները զորս մարդիկ իրենց վրայ կը կրեն Քիւանդուիթանց եւ ծախողուածներու դէմ պահպանուելու հաւատքով:

(3-4) Կարկեհեան, յակիւր. — Կարկեհեան (զըբըզը կազուր rubis) Քանկազին կարմիր քար մըն է. եոյն խմատով զորս ւածուած են յակիւր, կայծ եւ սուտակ, որոնք կարմիր քարեր են լիթան-կազին քարեր են նաեւ կանաչ գոյնով զմուխս (զիմսիւր, émeraude), երկնազոյն՝ սափիւ դայ (կիօօ ծագուր, saphir) կապոյտ՝ փեռու-զակ (փեռուր, turquoise), զանազան գոյներով սպազիտն (թօփազ, topaze), մանիշակազոյն՝ մեկեթիկ (մեկեթիկ, améthyste orientale), քազմազոյն՝ արեւակ (այնի շին, opale), եւ այլն:

(5) Հզմանոյս. — Չարիկ:

(6) Յախ (սիփիթիկ օրը, bruyère). — Անշակ տնդեր բուսնոց Քուսի մըն է երկրատեւ դայարիքով եւ ծաղիկներով, Գրուի նաեւ ցարատի: — Յախ աւել կը կոչուի տեսակ մը ցախ որով աւել եւ խողանակ կը շինուի: Յախ կը նշանակէ նաեւ յարցած ճիւղեր (չաղ յըփը) Թամպորեն ցախաւեր կամ ցախաւել կը նշանակէ անձարակ մտրոց, որովհետեւ ցախ աւելը գէշ կ'ալի:

(7) Կեղծամ. — Կը նշանակէ կեղծ ծամ, այսինքն կեղծ մագ:

(8) Գլաուր Ժիւսանիլի. — Ճրանասցի ուսուցումի որ ծնած է 1826ին Լրատարակած է շատ մը դասագիրքեր, մանկավարժական ուղղութեամբ:

21. ՄՇՈՅ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

Ահա արդէն հայ վանքի մը մէջ գեանդուած ենք: Տուին մեզի խուց մը որուն ըստը կան կարասիքն էր հին զարդ մը եւ մեծ օրմնագարան մը խուցին մէկ կողմը:

պատերը մէկ ու կէս մէթր թանձր, ցած դուռ եւ փոքրիկ պատուհան երկաթէ ձողերով, կրակարան մը՝ դեռնէն մէկ մէթր բարձր: Այս ախուր բնակութեան մէջ, ուրիշ զբաղում չկայ սեփականացի (որսէ եւ ձիով պըտոյաներէ դատ), բայց եթէ զննել Մուշի մենաձե դաշտավայրը զոր երկուքի կը բաժնէ Արածանի, եւ զոր կը պատեն բարձրաբերձ լեռներ՝ երկինքի կապոյտին մէջ ցցուած կապարներով:

Մշոյ Ս. Կարապետ վանքը⁽¹⁾, ըստ աւանդութեան, հիմնուած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն, բայց շատ անգամ փլած կործանած է երկրաշարժով, եւ միշտ նորոգուած նոյն ծրագրով, վերջին անգամ 1787ին:

Մենաստանը կառուցուած է լեռներու կողին վրայ: Երբ կ'իջնէինք հրաշտ ու ամայի լեռնադաշտերէն, Ս. Կարապետի վանքը մեզի երեցաւ իբր խաղաղուէտ առանձնարան մը. այժմեր հիացիկ նայուածքը չէր հեռանար այն զանգակապատեններէն, որոնց վրայ կ'իյնային մայրամուտ արեւուն վերջին նշոյնները, եւ որոնք դուրս կը ցցուէին կազնիի անտառներուն կանանչութեան մէջէն: Բայց երբ մօտեցանք յուսախար եղանք:

Վանքին շինուածքն ու օրմերը անխնամ պահուած կայուածի մը կը նմանին: Եւ երբ մտնենք ներս՝ աւելի ախուր է ազդեցութիւնը: Երկու բակեր կը կազմեն վառատան գաւիթը, որուն շուրջը կը տեսնուին միայրիկ կամարակապ խցիկներ. հոն կը գտնուին եպիսկոպոսին եւ վարդապետներուն բնակարանները, ինչպէս նաեւ դպրոցի, ուխտաւորներու եւ վանքին այլ եւ այլ պէտքերուն կարեւոր սեղերը: Առոնց ամէնուն ծածքն այժմարթաձե է:

Նկեղեցին հայ ոճով է: Ուղղանկիւն եւ գրեթէ շարեզուսի գլխաւոր մարմինը, որ քանի մը պզտիկ պա-

տուհաններ ունի, կը բառնայ իր վրայ երեք գմբէթ-ատոնց երկուքը, որոնք սրածայր են՝ սալածածք տանիքով ուր զօսացած խոտ կը բուսնի, կը լուսաւորեն ներքին մատուռները, իսկ երրորդը՝ անգմբէթ՝ կը լուսաւորէ բո՛ւն եկեղեցին իր մանր լուսամուտներով: Բազմաթիւ խաչանիշերու, և ուխտաւորներու քանդակած յուշագրութեանց մէջ, հազիւ կը տեսնուին քանի մը զարդածեւեր՝ հիւսկէն⁽²⁾ և բաւական նուրբ քանդակուած, որոնք լուսամուտներուն չորս կողմը կը պատեն: Եկեղեցիին ներսը, հաստաբետ են սիւները: Խորանը կը շողայ ոսկեզօծ: Անոր երկու կողմը պզտիկ դուռներ կան, ուրկէ կը մանուի երկու մատուռները:

Զախակողմն է Ս. Ստեփաննոսի⁽³⁾ մատուռը, որուն ոսկեզօն դրուագները կը փալփլին պայծառ՝ այդ կէտ մթութեան խորը: Աջ կողմի մատուռին մէջ է Ս. Յովհաննէս Մկրտչի գերեզմանը, որ միշտ կը մեծարուի այս մատուռն ալ ճոխ դրուագներ ունի: Հոն կը հանգչի Ս. Յովհաննէս Մկրտչի նշխարներուն մէկ մասը:

Ս. Կարապետ վանքը, որ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին իրաւասութեան տակ է, կը տնտեսուի ծայրագոյն վարդապետէ մը: Այս վարդապետը կը կրէ մանուշակ մետաքսէ պարեգօտ⁽⁴⁾, սև երկար վերարկու մը և փակեղ⁽⁵⁾ մը որուն վերին մասերը մանուշակագոյն են: Վանքին միաբանութիւնը կը կազմեն տասերկու վարդապետներ և երեք սարկաւազ: Վարդապետները գիւղերը կ'երթան պշղի հաւաքելու, և քիչ խնամք կը տանին վանքին կալուածներուն, որոնցմէ շահ հանելու անատակ են: Յաճախ չեն գիտեր ի՞նչպէս անցընել իրենց պարապոյ ժամանակները: Գիտական, գրական և արուեստագիտական զբաղումներ անծանօթ են իրենց: Շարաթը երկու օր՝ չորեքշաբթի և ուրբաթ՝ պահք ու-

նին, և այս օրերը միս, կաթնեղէն, ձու և ձէթ չ'ուտուիր: Մեծ պահքի մէջ մէկ անգամ կ'ուտեն օրը: Վանքը մանող վարդապետները յանձն կ'առնեն միաբանութեան մէջ մնալ մինչև իրենց մահը: Կենդանութեան ժամանակ ուզածնուն պէս կրնան տրամադրել իրենց ստացուածքը. բայց մահուրնէ ետքը ամէն ունեցածնին վանքին կը պատկանի: Սարկաւագները վարդապետներուն աշակերտներն են որոնք կը սնուցուին ու կը խնամուին, բայց վարձք չեն ստանար:

Դպրոց մըն ալ կայ հոս ուր իբր 30 գիւղացի աղքատ աղաք կ'ուսնին, բնակութիւն, սնունդ և հանդերձ ստանալով:

Վանքին եկամուտը կը կազմեն ուխտաւորներու տուրքերը, գիւղերէն ժողվուած նուէրները և վանքին կալուածներուն հասոյթները: Վանքին հողերը մեծ տարածութիւն ունին և կը բաղկանան հատանելի անտառներէ, վարելի հողերէ և բուսաբեր լեռնադաշտերէ. բայց գրեթէ անմշակ կը մնան: Հիմայ երեք ազարակ ունի վանքը, 1000 գլուխ այծ ու ոչխար, 100 գլուխ եզ ու կով, 60 գոմէշ, 20 ձի և 4 ջորի: Վանքին տրամադրութեան տակ կ'աշխատին 150 ծառայ:

Այս է ա՛յա՛ հայ վանք մը:

ԱԼՊԷՌ ՏԸՎԸԼԷ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր

(1) Մօռյ Ս. Կարապետ վանքը — Այս վանքը Մուշէն վեց ժամ ո՛նու նշանաւոր ուխտատեղի մըն է. վանքին այս նկարագրութիւնը գրուած է 1896ին.

(2) Հիւսկէն.— Հիւսուած (koruk):

(3) Ս. Ստեփաննոս.— Ս. Պողոսի աշակերտակից, Ստեփաննոս առաջին սարկաւազը եղած է առաքեալներէն ձեռնադրուած

Սուտ վկաներ ամրաստանեցին զայն ըսելով թէ հայհոյած է Մովսէսի դէմ. Ստեփաննոս Քրիստոսի համար իր ունեցած հաւատքին վրայ հաստատ մնաց, եւ Հրեաները քաղաքէն դուրս քաշքշելով քարկոծեցին զայն, Այս սուրբը առաջին մարտիրոսն է, եւ այս պատճառաւ նախավկայ կը կոչուի:

(4) Պարեգօս.— Հոս կը նշանակէ կրօնաւորի զգեստ, բոլոր մարմինը ծածկող, հոմանիշ է կապայ:

(5) Փակեղ.— Եկեղեցականներուն գործածած զլիանցը այսպէս կը կոչուի: 1845ին է որ Վ. Պոլսոյ Պատրիարքին որոշմամբ արդի ձեւը ընդունուած է եւ հիմայ ամէն կողմ կը գործածուի:

22. ՏՂՈՒ ՄԸ

Ա՛լ մեծցար, տըղա՛ս, թող սիրտդ ալ մեծնայ.

Բարևոյն ախոյեան բազուկդ ըլլայ ժիր.

Եթէ տառապիս, քու բախտիդ վըրայ

Ցաւէ՛ անխօսուկ, — բայց մի գանգատիր:

Խօսէ՛ ու գրէ՛, գործէ՛, անվըհատ.

Այխարհքը մեծ է, տիեզերքն անձիր⁽¹⁾.

Կրնաս սըխալիլ, և մարդիկ ալ շատ

Բեզ նետ մոլորել, — բայց սուտ մի՛ խօսիր:

Եւ մրցակիցներդ երբոր անարժան

Կեանքի մէջ ըլլան քեզմէ նախընտիր,

Դուն ճամբադ քալէ՛, միշտ ուղիդ ճամբան.

Գուցէ դժկամիս, — բայց մի՛ նախանձիր:

Այխարհքն է ըստէպ չարին բարեկամ:

Թէ հոգիդ զգայ նողկանք դառնալիր:

Յոյց տո՛ւր քամահրանք⁽²⁾ աչքերովդ անգամ,
— Բայց առելութեամբ⁽³⁾ երբեք մի՛ նայիր:

Իսկ երբ փոթորկէ խռովք մը հոգիդ,

Բընութեան գործը թըւի քեզ պատիր,

Եւ լոյսն Աստուծոյ չըհաննի մտքիդ,

Կրնաս մտմըտալ, — բայց մի՛ երկբայիր:

ԷՕԺԷՆ ՄԱՆԻԻԷԼ(4)

(Թարգմանօրէն) Զ. Ա.

Ն Ե Ա Ն Ա Ռ Ի Խ Օ Ս Ք Ե Ի

ՄԱՆԻՐ ԶՔԵԶ.— Դեկտեմբերի տաճարին⁽⁵⁾ ճակատը արշաւագրուած էր այս նշանաւոր խօսքը, որ Սահրատ⁽⁶⁾ երեւելի իմաստասէրին սիրելի սկզբունքն էր:

Բ Ա Յ Ա Տ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ի

(1) Տիեզերքն անձիր.— Փոխանակ ըսելու տիեզերքն անձիր է այս նախադասութեան մէջ էական բայը զեղջուած է, Զեղջուածը ոճի ձեւ մըն է որ բառ մը կամ բառեր կը ջնջէ խօսքէ մը՝ անոր աւելի արագութիւն եւ աշխոյժ տալու համար:

(2,3) Քամահրանք, առելութիւն.— Անծ մը կամ իր մը յարգանքի կամ ուշադրութեան անարժան նկատելու զգացումն է, Քամահրել իմաստը կ'արտայայտեն նաեւ առեւտրահրել եւ անգօսեցի բայերը.— Առելութիւնը ուրիշի մը չարիք բարդալու, անոր նկատմամբ թշնամութիւն տածելու զգացումն է:

(4) ԷՕԺԷՆ ՄԱՆԻ. ԷԼ.— Յրանսացի գրագէտ (1823—1901). ունի մոդովրդական գողտրիկ քերթուածներ:

(5) Դեկտեմբերի տաճարը.— Դեկտեմբերի 25-ին Յունաստանի քաղաքներէն մէկն էր, ուր Ապոլոն տաճար մը ունէր եւ պատգամներ կ'արձակէր:

(6) Սահրատ.— Յոյն իմաստասէր (468—399 Ք. Ա.), Մենութեան մէջ կ'ապրէր, կանոնաւորապէս դասախօսութիւն չէր ընէր եւ որ եւ է զիրք չէ գրած, Խօսակցութիւնն էր իր աւանդման եղանակը:

զոր ի գործ կը դնէր մեծ յաջողութեամբ, Սոկրատ երգիծանքով կը ձաղկէր իր ժամանակակիցները, որոնցմէ ոմանք ամբաստանեցին՝ զայն իբր ամբարիշտ: Դատապարտուեցաւ մոլախինդ խմել, եւ արիութեամբ ու պարզութեամբ սոսկալի թոյնին բաժակը տարաւ իր շրթունքին, Սոկրատի մեծ արժանիքն է այն սկզբունքը որով կը հռչակէր թէ մարդիկ ամէն բանէ առաջ պէտք է ճանչնան իրենց պարտականութիւնները:

23. Զ Ղ Ջ Ի Կ Ն Ե Ր Ը

Իրրեւ ճշմարտապէս գիշերային թռչուններ, չլլիկները լոյսէ կը փախչին. ցորչափ արեւը հորիզոնին վրայ է, իրենց որջին մէջ կը կենան, որ ծառի մը խոռոչը, ժայռի մը խորտուբորտ մէկ մասը, լքուած տանիք մը, ի հարկին շտեմարանի մը մէկ մութ անկիւնն է, ուր կը կենան իրենց հուժկու մագիչներէն⁽¹⁾ կախուած, որոնցմով զարդարուած է իրենց թեւեւակներուն⁽²⁾ ծայրը: Դարձեալ հոն կ'անցընեն ժամանակին ցորչափ օդին բարեխառնուած իրենց սնունդին ծառայող ճանճիկներու, գիշերաթիթեռներու⁽³⁾ բաւական առատ պաշար մը պահէ:

Երբ մայրամուտ արեւուն յետին ոսկի հրթիռները շիջանին, և մռայլամած երկնակամարին վրայ՝ առաջին լուսաւորը երեւայ, երբ ծառերը սկսին սևով ստուերտախլ մթնշաղին մէջ, երբ տերեւներուն ներքեւ ապաստանած թռչուններուն գեղգեղանքը մրմունջ մը դառնայ, այդ մենարաններէն դուրս կ'ելլեն չղջիկները տիրանալու համար այն տարրին զոր օդին ճշմարիտ զաւակները կը թողուն իրենց:

Չղջիկին ելքը միշտ յեղակարծ է, գրեթէ բուռն, ինչպէս այն ճիգը, զոր ստիպուած է ընել թռիչ առնելու

համար: Բայց անգամ մը որ օդին մէջ նետուի, իր սլացքը բաւական արագ է, սակայն անկանոն, մանուածապատ. ասդին անդին կ'ընդհարի միշտ, և գրեթէ շարունակ խոտոր կ'ընթանայ: Հազուադէպ է որ լայն շըրջագծի⁽⁴⁾ մը վրայ արշաւէ. շատ անգամ իր որսորդութիւնը իր բնակարաններուն շուրջը կը կեդրոնանայ. որսի նուազութեան պատճառաւ միայն իր ասպարէզը կ'ընդլայնէ:

Չղջիկը ստէպ, դօդօշին պէս, իր արտաքին երեւոյթէն մեր կրած տպաւորութեան զոհ եղած է: Կ'սպաննեն զայն իր այլակերպ ձեւերուն ներշնչած սարսափին պատճառաւ, կամ ճարպիկութիւն ցոյց տալու համար: Սակայն քիչ էակներ կան որ անոր չափ իրաւունք ունենան մեր երախտագիտութեան, քանի որ ան կը փճացընէ փոքրիկ օձերը, որոնց պատճառաւ ճախճախուտ երկիրներու մէջ քուն չենք քնանար:

Ժ. ՏԸ ԵՒՎԻԻ⁽⁵⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Բ

(1) Մագիլ.— Սրածայր եւ կոր եղունգներ առիւծի, վազրի, կատուի, գազաններու, եւայլն, ձիւրաճ սովորաբար գազաններու յատուկ է, մինչ մագիլը թռչուններու, թէեւ երկու բառերն ալ անխտիր կը գործածուին յաճախ թէ՛ գազաններու եւ թէ՛ թռչուններու համար:

(2) Թեւեակ.— Կը նշանակէ թի, թիակ, թելակ, Հոս այս բառը գործածուած է նշանակելու համար չղջիկներու թեւերը:

(3) Դիօերաքիթեա.— Քառաթեւ եւ մանր գիշերային թիթեռներու տեսակ մը:

(4) Երջագիծ (périmètre.— Որ եւ է մարմնոյ կամ երկրաչափական ձեւի շրջապատող գիծը ուր կը յանգի այդ մարմնոյն կամ ձեւին տարածութիւնը:

(5) Ժ. ԵՒ ԵՒՎԻԻ.— Ֆրանսացի գրագէտ (1819-1898):

24. ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻԿ ԿԵԱՆՔԷՆ

Արմենակ Հայկունի⁽¹⁾, Արսւանպէկ⁽²⁾ իր ուսուցչութեան միջոցին, իրմէ չխրտչեցնելու համար տեղւոյն բնակիչները, անոնց տարազը կը հազնի եղեր: Արսւանպէկէն այնպիսի պայմաններու մէջ կը մեկնի որ իր հագուստը փոխելու ժամանակ չ'ունենար, և այդ գիւղացիի տարազով է. Պոլիս կը հասնի: Ճամբան, Բերայի կողմը, իրեն կը հանդիպի Տէր Գալուստեան՝ Խրիմի պատերազմի⁽³⁾ ատեն՝ դաշնակիցներու բանակին մէջ Ֆրանսական գունդի թարգմանը, որուն հետ բարեկամական կապերով կապուած էր, անոր պաշտօնակից եղած ըլլալով անգլիական գունդին մէջ: Տէր Գալուստեան Լիւքսէնպուրկի⁽⁴⁾ կը հրաւիրէ Արմենակը քիչ մը տեսնուելու համար: Հայկունի կը համակերպի:

Լիւքսէնպուրկ. որ դեռ նոր բացուած էր այն միջոցներուն, կարգ մը բարեկեցիկ առանձնաշնորհեալներու զբօսատեղին կը համարուէր: Մասնաւորապէս Եւրոպացիներն էին որ հոն կը յստակէին, և, ծանօթներու շրջանակէ մը դուրս, սովորական մահկանացուները չէին ընդունուեր նոյն իսկ ներս:

Հազիւ թէ սեղանի մը շուրջը նստած էին, երբ սրճարանին ծառայողներէն մէկը կուգայ փափկութեամբ դիտել տալ թէ իր յաճախորդները դժգոհութիւն կը յայտնեն, որովհետեւ Հայկունի գիւղական տարազով եկած բազմած էր իրենց մէջ, ինչ որ իրենց պատուաբեր չեն նկատեր, և կը խնդրեն որ մեկնի:

Արմենակ իր արժանապատուութիւնը վիրաւորուած կ'զգայ, և, ի բնէ անզուսպ և քննադատելու հակամէտ, Լիւքսէնպուրկի յաճախորդներուն լաւ դաս մը տալու գաղափարը կը յղանայ վայրկեանապէս:

Անմիջապէս սեղանին վրայ կը ցատքէ և «Երկու խօսք ունիմ», կ'ըսէ անգլիերէն՝ ապշութեան մասնելով ներկաները, որոնք հայ գեղջուկի մը բերնին մէջ անգլիերէն բառերուն թաւալիլը լսելով, ափիբերան կը մնան: — Ներեցէ՛ք որ անգլիերէն խօսիմ, կ'ըսէ. իմ խօսքերս ֆրանսերէնի պիտի թարգմանէ բարեկամս:

Տէր Գալուստեան ֆրանսերէն կը հասկցնէ ներկաներուն թէ իր բարեկամը, հմուտ անգլիերէնի, կ'ուզէ քանի մը խօսք ըսել զոր ինք պիտի թարգմանէ ֆրանսերէնի: Ներկաները կը հաւանին զինքը լսելու: Այն ատեն Հայկունի իր խօսքը կը շարունակէ, և Զախախիչ բացատրութիւններով ամօթապարտ կը թողու զանոնք:

— Դուք, կ'ըսէ Հայկունի, մարդը տարազէն կը դատէք. գիւղացիի կերպարանքով ըլլալու համար չէք ուզեր որ ձեր մէջ գտնուիմ. բայց ես ալ մարդ եմ և բանով մը ձեզմէ ետ չեմ մնար: Եթէ այս հագուստով կը տեսնէք զիս, պատճառը շատ պարզ է: Տգիտութեան մէջ մնացած եղբայրներուս մտքին լոյս և սնունդ մատակարարելու համար էր որ հազայ զայն: Դուք որ ինքզինքնիդ քաղաքակիրթ կը դաւանիք, ինչպէ՞ս կրնաք արդարանալ երբ ինծի պէս մարդ մը, որ անգլիական բանակին թարգմանը ըլլալու պատիւին ալ արժանացած է, սոսկ իր հագուստէն դատելով, ձեր ընկերութենէն դուրս վտարել կուզէք այսքան կոպտութեամբ:

Այս խօսքերը, իրենց բոլոր կծու հանգամանքով հանդերձ, ընդհանուր հաւանութեան կ'արժանանան, և կ'ստիպեն ներկաները որ ներողութիւն խնդրեն Արմենակ Հայկունիէն:

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՅԱՆԻՍԻ(5)
Մէկ գրուածքէն համառօտուած

Բ Ա Յ Ա Տ Ի Ռ Ի Ք Ի Ի Ն Ն Ե Ի

(1) Արմենակ Հայկունի. — Ծնած է 1835ին. նախ Եւտի Գուլի Ազգ. Որբանոցը, յետոյ Տորթ. Համլինի Պէպէրի վարժա-
րանը կրթուած է. Ուսած է անգլիերէն եւ թարգման եղած է
Խրիմի պատերազմին ժամանակ. յետոյ ուսուցչութիւն եւ խմբագ
րութիւն ըրած է եւ 1866ին չքաւորութեան մէջ մեռած, Աշխա
տակցած է Գրիգոր Զի,ինկիրեանի Ծաղիկին եւ խմբագիր եղած է
Զայնին. գրած է վէպ մը՝ Էլիզա, եւ կարգ մը վիճարանական
գրուածներ կրօնքի վրայ. Նոյնպէս հրատարակած է առողջապա-
հական տետրակներ.

(2) Արսլանգլի — Իզմիտի գաւառակին մէջ գիւղ մըն է.

(3) Խ-իմի պատերազմը. — Այս պատերազմը տեղի ունեցաւ
1854-1855ին եւ վերջ գտաւ Ռուսիոյ պարտութեամբ.

(4) Լիւսեմպուրկ. — Կ Պոլիս, Բերայի շիտակ ճամբուն վը-
րայ սրճարան մըն է, որ մինչեւ հիմայ ժամազրավայրն է զլիսա-
ւորաբար Բերայի առեւտրական եւ սեղանաւորական դասակար-
գերու ներկայացուցիչներուն.

(5) Արսի Ալպոյտանեան — Երիտասարդ բանասէր. Գրած
է ուսումնասիրութիւններ Սրբուհի Տիւսարի եւ Գրիգոր Զօհրապի
վրայ, մասնաւոր հատորներու մէջ ամփոփուած, եւ կենսագրական
ու ժամանակագրական յօդուածներ օրաթերթերու եւ հանդէս-
ներու մէջ.

25. Տ Ո Ր Ք - Ա Ն Գ Ե Ղ (՝)

Հայոց երկրին մէջ, շատ դարեր առաջ
Տորթ-Անգեղ կոչուած մարդ մը կ'ապրէր քաջ.
Տորթը չէր նըման հասարակ մարդու.
Այլ աժդահան(2) մը եւ շատ աւարկու.
Աչքերը կարծես մէյ մէկ կապոյտ ծով
Ճաճանչաւորուած արեւի յոյսով.
Սեւ սեւ յօնքերը՝ մութ ամպի նըման
Բարդ բարդ կուտակուած աչքերուն վըրան.

Քիթը կորընթարդ(3) իրրեւ սէգ բըլուր,
Ատաններն ուրագ(4), եղունգները թուր.
Կուրծքը կարծես թէ լանջք մըն էր լերան.
Մէջքը՝ սարածայու(5). կոնքերը՝ գերան.
Մէկ խօսքով դեւ մը եւ ոչ թէ հըսկայ.

Ոչ ոք տեսած էր այնպէս աժդահա.
Տգեղ էր դէմքը, եւ այնքան դաժան,
Որ կը զարհուրէր նայողը վըրան.
Առեւիկ էր ան եւ այնքան ուժով՝
Որ յիսուն գոմէշ կը խեղդէր ձեռքով.
Ան դեռ պատանի՝ կը ճեղքէր ժայռեր
Կը ճեղքէր ձեռքով, ձեռքով կը հարթէր.
Կը յղկէր բազում տախտակներ քարէ
Որ եղունգովը զանոնք նըկարէ:
Հովիւ մըն էր Տորթ, հովիւ յեռնական,
Բայց ոչ հասարակ. այլ դիւցազնական.
Առիւծն ու վագրը երբ դայն տեսնէին,
Պարզ շունի մը պէս միշտ կը քծնէին,
Կը կարծէին զայն իրենց պէս գազան,
Ու գազաններու զօրաւոր արքան.

Կը փաթթուէին քաջին ոտքերուն,
Ու կը խնդրէին բաժին մը գէթ խուն.
Եւ կուտար անոնց սընունդ բաւական
Կարգելով զանոնք հօտին պահապան.
Ու այնուհետեւ կ'երթար ինք անտառ
Որ սընունդ գտնէ իր ուժին համար:
Ան կը փրցընէր մեծ ծառեր հատ հատ
Ու կը շինէր հոն ամուր ցանկապատ,
Անտառին շուրջը պարիսպի նըման
Որ կենդանիներն անոր մէջ մընան:
Թեոյ կը բռնէր ու կ'որսար այսպէս

26. ԵՐԿՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ԶԵՒԵՐԸ

Երկրաչափական գլխաւոր ձեւերը բնութեան առարկաներուն վրայ յաճախ կ'երեւան:

Արեւը չի՝ ներկայացնէր մեզ պատկերը լուսափոփոխ շրջանակի մը. որուն ճառագայթները ուղիղ գիծերու կը նմանին:

Դիտեցէ՛ք ծաղիկները. անոնք բազմազան ձեւերով կը զարդարեն մեր պարտէզները. երբեմն խաչի կը նմանին, երբեմն անիւի, զանգակի կամ ձագարի, և այսպէս կը պատկերացնեն մեզ քառանկիւններ, շրջանակներ, կոներ, և ինչ. Ինչեցէ՛ք ծառերու բուններու, տունկերու ցօղունները. անոնցմէ՛ ոմանք գլաններու, ուրիշներ եռանկիւն, քառանկիւն կամ հնգանկիւն պրիսմակներու ձեւը ունին: Երկրաչափական որոշ ձեւեր չեն ներկայացնէր պտուղներն ալ, դեղձը, նարինջը, սալորը, տանձը, շոճիխ⁽¹⁾ կոնը⁽²⁾: Պատաստուկին⁽³⁾ և նետաբոյսին⁽⁴⁾ տերեւը եռանկիւն է, բաղեղինը հնգանկիւն, և ախրիզանինը⁽⁵⁾ շրջանակաձեւ:

Սոհանոցի աղը բիւրեղացած է իրարու կպած պզտիկ խորանարդներու ձեւով: Աղամանդը ընդհանրապէս ութանիստ մարմնոյ մը ձեւը ունի: Վանակնը⁽⁶⁾, որ բնական գեղեցիկ ապակի մըն է, պրիսմակային սիւնի՝ մը կը նմանի բրգաձեւ ծայրով:

Այսպէս, մարդ բնութեան մէջ իր գտած բազմազան ձեւերը իբր օրինակ առնելով կատարելագործած է զանոնք, և ծնունդ տուած է երկրաչափական ձեւերուն: Յետոյ, այդ ձեւերը պատկերացուցած է իր բոլոր աշխատութեանց մէջ: Իր բնակարանը երկրաչափական ձեւերու ճշմարիտ թանգարան մըն է. սալայատակը, ապակին, առաստաղը քառանկիւններու, ուղղանկիւններու, քաղմանկիւններու օրինակներ են, լուսամտփոք կոնի ձև

ունի. պնակը և ժամացոյցը շրջանակը կը յիշեցնեն մեզ, սպասադարանը և հայելադարանը երկայնաձև խորանարդներ են. իսկ վառարանի խողովակը, ջուրի շիշը, լամպարի շիշը, ճրագը՝ անկատար կամ կատարելալ գլաններ:

Դժագրութեան տեսակէտով շատ կարելի է ուրեմն երկրաչափական ձեւերու ուսումնասիրութիւնը. աշակերտները հարկ է յաճախ գծեն խորանարդներ, գլաններ, կոներ, ամէն դիրքով: Ասիկա պիտի սովորեցնէ իրենց տեսնել գլխաւոր գիծերը, երբ ուզեն բնութիւնը օրինակ առնելով պատկեր մը գծել:

Երկրաչափական ձեւերը ուսումնասիրող աշակերտը ճարտարօրէն զուգադրուած քանի մը գիծերով կրնայ թուղթին վրայ պատկերացնել շատ մը առարկաներ՝ ինչպէս պզտիկ ծաղիկները որոնք կ'աճին ճամբուն եզերքին վրայ, մօրի փունջերը որոնք կախուած են մացառներուն երկայնքն ի վար, գեղջկական հիւղերը՝ կանանչութեանց մէջ կորսուած, հնամենի ուռնիներուն⁽⁷⁾ ստուերին տակ ծածկուող ջրակոյտը, որուն վրայ կ'ետուզեալ բաղերու շաղփաղփ երամբ: Եթէ կաղնի մը ուրուագծէ, տերեւները մի առ մի չի քններ, այլ կոնաձեւ բունը, գլխաւորագոյն ոստերը և սաղարթներուն պտկաւոր կլորութիւնը: Եթէ օրինակէ ստեպղինին⁽⁸⁾ շրնորայի հովանոցակները⁽⁹⁾, չի նայիր զանոնք կազմող իւրաքանչիւր ծաղիկին, այլ անոնց միացումով կազմուած ամբողջութեան: Եթէ դէմք մը ուրուագծէ, կը մտածէ նախ գծել գլխուն ծիրը, և յետոյ դէմքին ձուածեւը. և այս ամբողջութեան մէջ, կը նշանակէ ամէնէն ցայտուն, ամէնէն յատկանշական գիծերը, յօնքերը, բիւրերը, ուռնագրը, բերնին ակօսը, մազերուն գլխաւոր խոպոպները, ինչ որ բաւական է պատկերը օրինակին նմանցնելու համար:

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Շոնի** (լամ աղանը, pin).—Մշտադալար ծառ, որուն ստերը ճառագայթածու կը տարածուին. ունի կոնածու պտուղներ. փայտը ընտիր է. Այս ծառին տաշիղները դուրավառ են եւ կը կոչուին մախր կամ մարխս (լրա). Գառասուն տեսակէ աւելի շոնի կայ, Գըսուի նաեւ շոնի.

(2) **Կոն** (չամ սաբըր, pomme de pin).— Այսպէս կը կոչուի շոնիի պտուղը.

(3) **Պատասուկ** (պոռու լիլի, liseron) — Չանգակածու եւ գոյնզգոյն ծաղիկներով բոյս մըն է, որուն ստերը գետինը կը տարածուին կամ իրենց շուրջը գտնուած բոյսերուն կը փաթթուին.

(4) **Նեաւբոյս**.— Զուրին եզերքը բուսնող խոտ որուն տերեւները նետի կը նմանին, երկարակեաց է. Ունի ձեւովակ եւ կարմրակ ծաղիկներ.

(5) **Ախրիգաց** (հիմս քերքսի, capucine).— Դեղին ծաղիկներով բոյս մըն է, որուն տերեւները պատերուն եւ ստերուն կը փաթթուին.

(6) **Վառակ** (պիոր քաշը, cristal de roche).— Թափանցիկ, ապակեման եւ անկիւնաւոր բար, որուն կ'ըսուի նաեւ քիււիլ.

(7) **Ուռնի** (սեոյիս, saule).— Զբարբի վայրեր սիրող ծառ մըն է, նիզակածու տերեւներով. կ'ըսուի նաեւ ուռի.

(8) **Սաւաղից** (հավուճ, caudle).— Բանջարեղէն մը, որուն թանձր ու մտեղէն արմատը ախորժածաւ է. Գուրսէն կարմիր եւ ներսէն դեղին է.

(9) **Հովանոցակ**.— Գարզ մը բոյսեր կան որոնց վերի մասը հովանոցի կը նմանի, որովհետեւ իրենց կոթունները զրեթէ նոյն բարձրութեան կը հասնին հովանոցի շառակիղներուն ձեւով. այդ մասերուն կ'ըսուի **հովանոց, հովանոցակ**.

27. ԱՐԱԳԻՆՆԵՐԸ

Անանկ բարոյական յատկութիւններ կը վերագրուին արագիլներուն⁽¹⁾, ինչպէս ժուժկալութիւն, հաւատարմութիւն, որդեւիրութիւն ու ծնողասիրութիւն, որ այդ թռչունները միշտ յարգուած են հին և նոր բոլոր ժողովուրդներուն մէջ:

Եթէ հաւատանք այս թռչունին բարքերը ուսումնասիրող մեզ ծանօթ պատմիչներուն, արագիլը կարծուածէն շատ աւելի երկար ժամանակ կը սնուցանէ իր ձագերը, և շատ աւելի սրտառուչ խնամքներ կը տանի անոնց: Երբ կը տեսնէ որ անոնք բոյնէն դուրս կը թռչտին և օդին մէջ թեւածելու փորձեր կ'ընեն, կը հետեւի անոնց, կը քաջալերէ և իր թռիչներուն վրայ կը կրէ զանոնք. եթէ նշմարէ թէ վտանգ մը կ'սպառնայ անոնց, քովը կը կոչէ զանոնք. եթէ անոնց վրայ յարձակող մը ըլլայ, կը պաշտպանէ զանոնք, և տեսնուած են արագիլներ որոնք նախընտրած են սպաննուիլ իրենց ձագերուն հետ, քան ձգել որ անոնք մեռնին լքուած: Տեսնուած են արագիլներ որոնք սիրոյ և նոյն իսկ երախտագիտութեան նշաններ ցոյց տուած են զիրենք հիւրընկալող վայրերուն և ասպնջականներուն համար. կը հաւատեն թէ արագիլները կը կափկափեն⁽²⁾ երբ կ'անցնին դուռներուն առջեւէն՝ իբր թէ ուզէին իմացնել բնակիչներուն իրենց մեկնումը կամ վերադարձը:

Բայց այս բարոյական յատկութիւնները բան մը չեն բաղդատմամբ այն գորովոտ խնամքին զոր արագիլները միշտ կը տանին հիւանդութենէ տկարացած և որս փնտրուող անկարող դարձած իրենց ծնողքներուն: Յաճախ տեսնուած են երիտասարդ և ուժեղ արագիլներ որոնք սուրիչներուն բերած են իրենց ձեռք անցուցած սնունդը: Հինները այնպէս կը կարծէին թէ ասիկա օրինակ մըն էր քնութեան կողմէ մեզի տրուած, և թէ աստուածները անասուններուն մէջ դրած էին այս բարեպաշտ զգացումները՝ իբր դաս ծառայելու համար մարդոց, որոնք յաճախ զուրկ են այդ զգացումներէն:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Աւագիկ (յէդէկ, eigogae). — Բարձր սրունքով թռչուն մըն է, սրածայր կտուցով. հիտն ու ոտքը շատ երկայն են, փետուրները սեւ ու ճերմակ. Գետերու եզերքը եւ ճախճախուտ տեղեր կ'ապրի, ու կը սնի զեռուններով, թռչուններով, ձուկերով, իր բոյնը կը շինէ ծառերու եւ տուններու բարձունքին վրայ.

(2) Կափկափեյ. — Կը նշանակէ լսեցնել այն ձայնը, զոր ակուաները կը հանեն իրարու զարնուելով, Արագիլները ձայն չունին. երբ ահարեկին՝ իրենց ծնօտներուն բախումէն կառայ մը կը լըսուի, զոր կը կոչենք կափկափում. — Կափկափեյի հետ պէտք չէ շփոթել կարկափեյ, որ կը նշանակէ բերանը գոց մռնչել կամ մրմալ:

28. ԹԻԹԵՌՆԻԿԻՆ ՀԱՐՍՆԻՔԸ(*)

Կ'ըսպասեն որ նօտարին⁽¹⁾
Քով գայ ազուոր ամուրին՝
Թիթեռնիկը սիրասուն.
«Ամուսնացի՛ր, յեղյեղո՛ւկ,
Ձի խօսք տուած ես գաղտուկ
Գարնան բոլոր վարդերուն»

Սակայն զըւարթ ամուրին
Կ'ըսէ. «Աւա՛ղ, չէ դիւրին,
Քանի որ տուն մը չունիմ»
— «Դուն մի՛ վախնար այդ բանէն,
Գոչեց խըղունջն անգիէն,
Իմըս կու տամ, որդեա՛կ իմ»

(*) Այս գրուածքին նպատակն է զգացնել թէ կեանքի մէջ մտք երբեք ուրիշի խոսումներուն վստահելու չէ, այլ իր իսկ անձնական արժանիքն եւ կարողութեան:

Բայց նըրբամիտ ամուրին
Կ'ըսէ. «Մղճուկ⁽²⁾, չէ դիւրին.
Չունին բարձերս իմ երես»
Իր ոստայնէն աստղանման
Սարդը կուտայ պատասխան.
— «Կտաւ գործել գիտեմ ես»

Չարածըճի ամուրին
Միշտ կը գոչէ. «Ձէ դիւրին,
Հաց չունիմ, հա՛ց ոսկեգոյն»
Մըջիւնին ձեռքը բաց չէ,
Բայց չար մտքով կը կանչէ.
— «Հացը ինձմէ գիտցի՛ր դուն»

Չարածըճի ամուրին
Կը կրկնէ թէ «Ձէ դիւրին,
Համ, հոտ չունի հացը չոր»
— «Կերուխուճի մ'ամբարին
Չեռքս ունիմ բանալին,
Կը ճըզայ մուկն, իրա՛ւ որ»

Չարածըճի ամուրին
Դեռ կը կրկնէ. «Ձէ դիւրին,
Աւա՛ղ, չունիմ ես շաքար»
«Ատոնց ըսածն ըրէ՛ դուն,
Կ'ըսէ իրեն ժիր մեղուն.
Մեղըրս քուկդ է, մի՛ հոգար»

Չարածըճի ամուրին
Միշտ կը պոռայ. «Ձէ դիւրին,
Աւա՛ղ, ես ջա՛ն մ'իսկ չունիմ»
— Փուն խօսք, կ'ըսէ փոսուուան⁽³⁾,
Քեզի ըլլայ, սիրական,
Այս լուսաւոր լապտերս իմ»

Միւսը՝ այս խեռ(4) ամբոխին
 կը գոչէ. «Մեր հարսնիքին
 վախնամ նըւա՛գ չենք գտներ:»
 Կ'րսէ ճրպուռն(5) ալ անա՛.
 «Միթէ չունի՞նք մենք ծնծղայ(6)
 Եւ գոռացող թըմբուկներ(7):»
 Ու մեր խեղճուկ ամուրին
 Ելաւ զընաց ուտարին.
 Ա՛լ ճար չուէէր չերթալու...
 Անոնք չեղան խոստմնադրուժ,
 Պըսակէն ետքն եկան ուշ,
 Փեսին վրայ խնդալու:

ԺԱՆ ԷՔԱՐ(8)
 Քարգմ. Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱՎԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԺՏՈՒԹԵԱՆ ԽՆՁՈՐԸ.— Գժտութեան դիցուհին, զոր Արա-
 մազք երկինքէն արտաքսած էր աստուածներուն մէջ երկպառակաւ-
 թիւն ձգելուն համար, չէր հրակիրուած հարսնիքի մը ուր ներկայ
 կը գտնուէին բոլոր միւս աստուածներն ու աստուածուհիները. Զայ-
 քացած իրեն եղած այս անարգանքէն, Գժտութեան դիցուհին խըն-
 ջոյքի սեղանին վրայ գլորեց խնձոր մը ուր գրուած էր. «Գերզեցա-
 ճոյնին», Հերա(9), Աթենաս(10) և Ափրոդիտէ(11) խկոյն սկզան վի-
 ճիլ թէ որո՛ւն կը վերաբերի այս խնձորը և իրաւարար կարգեցին
 Պարսը(12) որ տուաւ զայն Ափրոդիտէին, Գժտութեան խնձոր բացա-
 ւորութիւնը կը գործածուի նշանակելու համար այն իրը, որ կռուի
 եւ թշնամութեան տեղի կուտայ բարեկամ անձերու միջեւ:

F U B U S P O T H E T I N N E R

(1) **Նոտար** (notaire).— Ֆրանսայի մէջ այսպէս կը կոչուին
 պաշտօնական դիրք ունեցող այն իրաւագէտները որոնք կը խմբագ-
 րեն ամուսնական եւ ուրիշ կամաւոր պայմանագիրներ, եւ անոնց վա-
 շերական հանգամանք կուտան, Քուրքիոյ մէջ նոտարներու դերը կը

կատարեն մուգաՎիչաք մուշարրիի կոչուած պաշտօնեաները, ո-
 ռոնք կը վաւերացնեն պայմանագիրներ, ստորագրութիւններ, եւ այլն.
 (2) **Սքուկ**. — Հոմանիշներն են աւա՛գ, ափսօ՛ս, բարէ՛.

(3) **Փօսուռայ** (արհշ պիօճի, ver luisant). — Գակուղ մար-
 մինով միջատ, որուն զուխը լանջրովը ծածկուած է գրեթէ. էգ
 փոսուռաները թեւ չունին եւ լոյս կ'արձակեն գիշերուան մէջ. Կ'ըս-
 ուի նաեւ կայծառիկ.

(4) **Խեռ**. — Հոմանիշ են աճեճագաճճ, աճեճու, աճաաա,
 աճաճճ, բարօս, հեսո:

(5) **Ճպու** (չրզլաք, cigale). — Քեււոր միջատ, կարճ եղ-
 ջիւրներով, զուխը լայն է. թեւերը թափանցիկ. գործարան մը ու-
 նի որ տաղտկալի եւ միօրինակ ծայն մը կը հանէ. Հին ատենները
 ծպուռը նուիրուած էր Ապոլոնի, եւ նշանակ էր վատթար քեր-
 թողներու, ինչպէս կարապը՝ ընտիրներու. Կ'ըսուի նաեւ ժիժի:

(6) **Ծնծղայ** (զիլ). — Ծնծղայ կոչուած երաժշտական գործիքը
 պղնձ կը շինուի, տափակ եւ կլոր, մէջտեղը զոգաւորուած. Խտե-
 ւէն կաշիէ օղակով կը բւնուի, եւ երկու ծնծղայ երկու ձեռքով
 իրարու կը զարնուին ծայն հանելու համար. Ծնծղաները թէ՛ մեր
 եկեղեցիներուն մէջ կը գործածուին եւ թէ՛ նուազախումբերու
 մէջ. Ծնծղաներուն պատրաստութեան արուեստը զաղտնիք մը
 մնացած է Սամաթիացի Զիլճեան հայ ընտանիքին մէջ, որուն կը
 դիմեն յաճախ նոյնիսկ Եւրոպացիք իրենց պէտք եղած ծնծղաները
 գնելու համար.

(7) **Թմբուկ** (տալու, tambour). — Զինուորական երաժշտու-
 թեան գործիք որ վաղնջուց ժամանակներէ ի վեր հնարուած է.
 զլանածեւ է եւ երկու ծայրերը պատած են էշու կամ այծի մոր-
 թով. Գնտածայր գաւազանով մը կը զարնուի կծկուած մորթին որ
 ծայն կը հանէ, որովհետեւ զլանին մէջը պարապ է. այդ գաւա-
 զանը կը կոչուի բմբիլ, իսկ թմբուկ զարնելուն համար կը գոր-
 ծածուի դափիլ քայլ. թմբուկի ծայնին համար, դափիւնէ գատ,
 գործածուած է նաեւ բափիւն, բոմբիւն, դընդիւն. Թմբուկ
 կը նշանակէ նաեւ դափ (թեֆ, tambour de basque). որ փոքրիկ
 թմբուկ մըն է մաղի ձեւով, փայտէ շրջանակէ մը կազմուած. Դա-
 փին մէկ կողմը միայն մորթապատ է ձեռքով կը զարնուի.

(8) **Ժան Էփա**. — Ֆրանսացի բանաստեղծ, 1848ին ծնած.

(9) **Հերա** (Juno). — Մատուրնոսի աղջիկը եւ Արամազդի կինն
 էր Հերա, ամուսնութեան աստուածուհին, Բանաստեղծները կը
 նկարագրէին զայն իբր խորխտ, նախանձոտ եւ վրէժխնդիր.

(10) Արեմա (Minerve).—Արամազդի աղջիկն էր, աստուածուհի իմաստութեան եւ արուեստներու. ճարտար էր կարի եւ ասեղնագործութեան մէջ. Հստ դիցարանութեան, Աթենաս սպառազէն ծնած է դուրս ելլելով Արամազդի ուղեղէն, Գրականութեան մէջ յաճախ ակնարկութիւն կ'ըլլայ այս հրաշայի ծնունդին.

(11) Ափրոդիտէ (Vénus). — Գեղեցկութեան աստուածուհին, ծնած է ծովու փրփուրէն, Վարսերը ոլորելով ջուրէն դուրս գալը կը պատկերացուի յաճախ.

(12) Պարիս (Paris).—Գիցարանական անձնաւորութիւն, Պրիամոսի երկրորդ զաւակն է. Գատնառ եղած է Տրովագայի պատեւրազմին:

29. Ա Ղ Ք Ա Մ Ա Ր Ա Յ Կ Ղ Զ Ի Ն

Աղթամարը շրջապատող ծովուն շարունակաբար բարձրացող ջուրերը տարուէ տարի կոխած են անոր եզերքները, որով այս կղզին հետզհետէ պզտիկցած է: Մովուն սատարած ըլլալու են անշուշտ պարբերական երկրաշարժները, ցամաքի անզգալի բարձրացումներն ու ցածումները. ինչպէս արդէն ասոնց քայքայիչ հետքերը կ'երեւան:

Հարաւային արեւմտեան կողմէն նայողին՝ քարացած վիթխարի կէտ ձուկի⁽¹⁾ մը երեւոյթը կ'ընծայէ կղզին, հարաւէն դէպի հիւսիս երկնցած, և իր պոչին մէկ մասն ու ցից հսկայ գլուխը ջուրէն վեր բարձրացուցած: Գրլխուն կողմը կը գտնուին քանի մը քարայրներ, որոնցմէ մէկը մանաւանդ, նոր գտնուած այր մը, նշանաւոր է իր երկարութեան ու քառասային⁽²⁾ հանգամանքին պատճառաւ:

Այդ այրը երթալու համար հարկ էր անցնիլ սեպ

ճամբէ մը, որուն մէկ կողմը անազին ապառաժ մը կը բարձրանայ, իսկ միւս կողմը սոսկալի զառիվայրով մը դէպի անդնդախոր ծովը կ'իջնէ: Երեք չորս վանական ընկերներով ճամբայ ելանք յափսիթերս⁽³⁾ գնացքով. սխալ քայլ մը կրնար զմեզ թաւալդլոր մինչև ծովուն խորը գահավիտել ապառաժներուն վրայէն:

Առանց վեր կամ վար նայելու, կ'երթանք սրտագոզով: Քիչ մըն ալ, և անա այրին մօտն ենք: Հիմայ, կը վառենք մեր հաստ ու երկար մոմպատները⁽⁴⁾. երկար չուան մըն ալ միասին առած՝ այրը կը մտնենք, և յառաջ երթալով խոր անդունդ մը կը տեսնենք մեր առջև բացուած, մէկ պատէն մինչև միւսը հազիւ մէկ կանգուն լայնութեամբ: Մէջքիս կը կապեմ չուանը, որուն ծայրը երիտասարդ ընկերներս կը բռնեն ամուր մը, և կ'սկսիմ վայրէջքը, առանց ուր յանգիլս գիտնալու:

Քիչ վերջը, ինքզինքս խոնաւ յատակին վրայ կը գտնեմ. ընկերներս կը միանան ինձի և հեռզհետէ առաջ կ'երթանք այրին ծայրը գտնելու յոյսով. սակայն կ'ստիպուինք կանգ առնել, որովհետև վերէն փրթած ապառաժ մը նեղցուցած էր անցքը, և մեր ճամբան շարունակելու համար հարկ կ'ըլլար սողունի ձեւ ստանալ որու տրամադիր չէին մեր հաստ իրանները: Ուստի կը հարկադրուինք ետ դառնալ:

Այս այրին մէջ մանաւորապէս աչքի կը զարնէին շթաքարեր⁽⁵⁾, պտկաքարեր⁽⁶⁾, որոնք թութի, սոււնկի և խաղողի ողկոյզներու ձեւեր ունէին. տեղ տեղ վերէն վար կ'երկննային սրածայր. անոնցմէ ոմանք առաստաղէն մինչև գետին հասնել վ, սիւներու ձեւը ստացած էին, իսկ յատակին վրայ գտնուածները արձանիկներու երեւոյթը կ'ընծայէին: Ամբողջ այրը բաղնիքի պէս ծած-

կուած էր քրտինքի խոշոր կաթիլներով, որոնք առատադէն մերթ ընդ մերթ վար կը կաթէին:

Այս այրը 1900 ին գտնուած է Աղթամարայ վանքին մէկ երկու սարկաւազներուն միջոցաւ. ասոնցմէ մէկը որ ինծի հետ էր, պատմեց թէ երբ առաջին անգամ այրին դրան քով հասած էին, պատի ճեղքուածի մը մէջ շուշփայով(?) փաթթուած խոշոր գիրք մը տեսած էին, և երբ ուրախութեամբ ձեռք երկնցուցած էին զայն վերցնելու, ահա բոլորովին փոշեկոյտ մը դարձած էր:

Կղզիին մէջ տեղերը աղքատ են բուսականութեան կողմէ, իսկ անոր եղերքներէն շատերը, որոնք աւելի հողային են և ծովու խոնաւութեան ենթակայ, բաւական ճոխ բուսականութիւն կը ներկայացնեն, մանաւանդ գարնան ատենները երբ կանանչ գորգերուն վրայ կ'երեւան համասփիւռ բազմազան ծաղիկներ, վայրի ծառեր, հոծ թուփեր: Կան նաև տեսակ տեսակ թռչուններ, որոնցմէ ոմանք իրենց ցախաբոյներով⁽⁸⁾ ծածկած են Վրարի գլուխ» կոչուած բարձրաբերձ ապառաժը. այս պատճառաւ այդ վայրը «Թռչնոց քաղաք» կը կոչուի. անոր մօտ գտնուած աշտարակաձեւ ապառաժներէն մէկն ալ «Թռչնոց ժամ» կոչուած է, որովհետև թռչունները թռակով կ'երգեն հոն:

Այդ թռչուններուն տեսակը քսանի կը հասնի, թէ ջրային, թէ՛ ցամաքային, որոնց նշանաւորներն են արօր⁽⁹⁾, ճայեակ⁽¹⁰⁾, բադ, սադ, բազէ, սեւ ագռաւ, աղաւնի, սարեակ և ճնճղուկներ. այս վերջիններուն մէկ տեսակը մանգղաքելի կը կոչուի, և գիշեր ատեն երբ վառ խարոյկ մը տեսնէ, անոր լոյսէն հրապուրուած, ինքզինքը մէջը կը նետէ՝ իբր պատրաստ խորտիկ խարուկավառին:

Բայց ամբողջ կղզիին մէջ չորքոտանի չի գտնուիր. բաց ի 20-30 կատուններէ, որոնք ընտանի վիճակէ վայրենութեան փոխուած կը թափառին դէս ու դէն՝ որսալով թռչուններ, մանաւանդ օձեր: Երբ այս կատունները օձ ուտեն, անկէ ետքը իբրև դեղթափ կ'ուտեն տեսակ մը բոյս որ քորքիկ կը կոչուի. թանձր տերեւներով, և մանր ու կապոյտ ծաղիկներով, կը պատմուի թէ անգամ մը, ձմեռ ատեն, օձ մը զանելով կուտան կատուի մը, որ թունաւոր սողունը ուտելէն քիչ վերջը կը սատկի, այն եղանակին քորքիկ գտնել չկրնալուն համար: Այս կատունները ամբողջ ամառը բացօթեայ կեանք անցընելէ վերջը, ձմեռ վանք կուգան խմբովին, և կը կերակրուին վանականներէն:

Աղթամարայ կղզիին կլիման հաճելի է. ամառը շատ տաք չ'ըներ, ոչ ալ ձմեռը՝ սաստիկ ցուրտ, այնպէս որ ձմեռուան մէջ՝ տեղ տեղ կանանչներ ալ կը գտնուին: Գալով իր ընդարձակութեան, ըսեմ թէ այս տեսակէտով երրորդն է վանայ ծովու չորս կղզիներուն⁽¹¹⁾, և քառաթի մակոյկով 40 վայրկեանի մէջ կարելի է իր շրջանը ընել:

Քանի որ կղզին կէտ ձուկին նմանցուցինք. պէտք է գիտնալ թէ Աղթամարայ վանքին շէնքերը, այսինքն վեհարան⁽¹²⁾, սենեակներ, դպրոց, ևլն., ինչպէս նաև արդի Ս. Սալ եկեղեցին կը գտնուին անոր գլխուն և պոչին մէջտեղ, ճիշդ կոնակին վրայ: Ս. Սալ շինուած է Փրկչի 921 թուականին: Գրեթէ հազար տարիներէ ի վեր այս հին եկեղեցին, հակառակ երկրաշարժներուն, դեռ կանգուն կը մնայ իր հսկայ գմբէթով և նկարէն պատերով:

Ի. ԼԵԻՈՆԵԱՆԻ⁽¹³⁾
մէկ յօդուածէն համառօտուած

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) **Կէտ** (պարեմ, baleine). — Ծովու մէջ ապրող մեծագոյն կենդանին է՝ ստնաւորներու ցեղէն. Գրնայ ունենալ մինչև 25 մէթր երկայնութիւն. Գլուխը վիթխարի է, մարմնոյն մէկ երրորդ մասին չափ:

(2) **Կատաչից**. — Ածականն է բառս գոյականին, որ կը նշանակէ արարութեանն առաջ նիւթին, տարրերուն ընդհանուր խառնակութիւնը: Այս բառը գրուած է նաեւ **Բաւոս**, **Բյսոս**, որովհետեւ հայ լեզուի մէջ **ո** տառը **ա** տառէն ետքը չի գար. բայց հիմայ ընդհանրացած է **բաւոս** ձևը:

(3) **Յալսիքներս երբայ** — Ոտքերուն եւ ձեռքերուն վրայ չորքոտանիի պէս քալել:

(4) **Մոմպոս (շամա)**. — Մոմով պատած բամպակէ երկար պատրոյգ մըն է ինք իր վրայ փաթթուած, զոր կը գործածեն գետնափոր մառաններ եւ ուրիշ նմանօրինակ մութ տեղեր լուսաւորելու համար:

(5, 6) **Շրաբար, պակաբար**. — Գրային քարացումներ են որոնք կը կազմուին անծանրեւ մէջ հողին մէջէն մզուող ջուրերուն ազդեցութեամբ. Երբ այս քարացումները կը կախուին քանակաւ կամ քանակութեան զէպի վար երկայն ու զլանածու, կը կոչուին **օրաբար** (stalactite). Իսկ երբ ա՛րոնք գոյացած են գետնին վրայ եւ զէպի վեր կը բարձրանան, կը կոչուին **պակաբար** (stalagmite). Յաճախ շքաքարերն ու պտկաքարերը հրաշալի ձևեր կ'առնեն. երբեմն ալ իրարու կը միանան եւ կը կազմեն սիւներ:

(7) **Շուօփայ**. — Մարուր կտաւի կտոր որ սկիհին ներքեւ կը դրուի կամ սկիհը մարքելու կը ծառայէ, Կը գործածուի նաեւ եկեղեցւոյ սեղանին վրայ գործածուած. **ո** եւ է կտաւի իմաստով:

(8) **Յախարոյց**. — Յախով շինուած բոյն:

(9) **Աբօր**. — Մերկ սրունքով, երկայն կտուցով, թուս փետուրով վառեակի մեշուքեամբ թռչուն մըն է որ ծովեզերքները կը բնակի:

(10) **Ճախակ**. — Տեսակ մը ազուս. Ամառը անտառներու մէջ կը բնակի, կ'ուտէ պտուղներ եւ պտիկի թռչուններ:

(11) **Վանայ ծովուց չորս կղզիները**. — Այդ կղզիներն են Աբրամար, ուր գտնուած վանքը աթոռանիստ եղած է ԺԲ դարէն ի վեր Աղթամարայ կաթողիկոսներուն. Աւսեր որ ամէնէն պզտիկն է չորս կղզիներուն մէջ եւ ամայի է հիմայ. Գուց, ուր վանք կայ յանուն Ս. Գարապետի, եւ Լիմ, որ Վանայ ծովուն մեծագոյն կղզին է եւ ունի մեծաստան մը յանուն Ս. Գեորգի:

(12) **Վեհարան**. Կաթողիկոսի յատկացուած բնակարան.
(13) **Եւ Լեւոնեան**. — Վանցի հայ գրող, որուն մէկ կարեւոր աշխատասիրութիւնը Աղթամարայ կաթողիկոսութեան վրայ՝ քանի մը տարի առաջ արժանացաւ Իզմիրեանց մրցանակին:

30. Խ Յ ՈՒ Մ Ի Ն Գ Ի Շ Ե Ր Ը

(Հ է Բ ե ա ք)

Քաղաքը կը հեծէր ձիւնին տակ, որուն փաթիլները⁽¹⁾ բարակ կը մաղուին երկինքէն՝ անցորդներուն գլխուն: Առաջնորդարանի դուռնէն մինչև Մայր եկեղեցիին որմը բռնած էին երկու շարք մուրացիկներու, ցնցոտիներ հագած ու դողդոջուն, որոնք աղաչանքի հեծկտանքով ձեռք կ'երկնցնէին անդադրում, առանց յուսահատելու իրենց ակերուն պարապ ամփոփումէն:

Յիսուսի Մնունդին դարեւոր նախատօնը նոր եռուղեւ մը ձգած էր Ժողովուրդին մէջ, որ տօնական պնտոտ զգեստաւորումով եկեղեցի կը վազէր տեղ մը գրաւելու համար հոն:

Աթուռի իրիկուան գրակարգաց մանուկները, իրենց պլորած գիրքերը հաղուագիւտ մագաղաթի գլաններու պէս խղճմտօրէն անութած, հրճուանքի բնագրական զեղումով՝ տարիքոտ մարդերու լրջութիւնը քաշած իրենց երեսին՝ իրենց մայրերու քղանցքին կը կառչէին, չկոխկառուելու կանխամտածումով:

Տօնական այդ իրիկունը՝ նորէն կը զարդարուէր Բեկթղեհէմի⁽²⁾ ու Նազարէթի⁽³⁾ խնկաւէտող նարնջածա-

դիկններով: Ուրախութիւնը ժպիտի վարդեր կ'ուրուագծէր ամէնուն դէմքին վրայ:

Մութ փողոցներ՝ ա՛լ ամայացած անցորդներէն՝ կը պսպղային⁽¹⁾ ձիւնի սառած բիրեղներով: Ժողովուրդը արտորանօք տուն մտած էր խթումի սեղանը վայելելու համար: Պատուհանները՝ իրենց իւզոտած թուղթերէն դուրս հեղեղներու պէս լոյս կուտային: Նոյն իսկ մուրացիկները կրցած էին մխիթարութեան բարիքը տանիլ իրենց հետ հետեւեալ օրուան ողորմութիւնները հաւաքելու ճակատագրական պատրաստականութեամբ:

Տնակ մը միայն՝ պարտէզներու մէկ անկիւնը նետուած՝ չէր կրնար վայելել խթումի օրհնութիւնը: Իր բնակիչները — կին մը, կոյր հայր մը և տղեկ մը — դիպուածով մոռցուած էին նոյն իրիկունը: Խթումի գիշերը մանաւանդ զգացին անոնք՝ աղքատիկ կեանքի մը ներշնչած բոլոր դառնութիւններէն վերջը՝ իրենց այտերուն վրայ տաք տաք արցունքներու սառիլը:

Եթէ երբեք գիշերուան ցուրտին՝ մէկը յանդգնութիւն ունեցած ըլլար այդ մոռցուած տնակին շուրջը թափառելու, պիտի տեսնէր բարեսիրտ մատաղաբաշխ մարդ մը, հեռուօր դրացին այդ մոռցուած հիւղակին, որ Բեթղէմի լեցուն զուարթութենէն մեկուսացած, մտորին անշուք տեսքը ունէր, պիտի տեսնէր այդ բարեսիրտ մարդը, որ դուրս կ'ելլէր իր տունէն՝ իր մեռելներուն յիշատակովը նախազրաւուած՝ մատաղի ծրարը բռնած ձեռքին մէջ:

Մատաղաբաշխը տնակը դնաց ուղղակի, առանց մեծ ճիգի հրեց անօր դռնակը որ փականք չունէր արդէն, մէկ կողմ դրաւ իր պատրաստած ծրարը, նշմար-

ուիլ չուզողի մը զգուշութեամբ, ու հապճեպով մեկնեցաւ անկէ:

Կինը տեսաւ իր դուռնէն ներս ստուերի մը մուտքը. և անօթի տղան՝ առանց յանկարծական շարժումի՝ բնազդի թելադրութեամբ դէպի դուռը նայեցաւ անգամ մը: Կինը ուռած այգեբով քակեց ծրարը, և տղեկը՝ ուրախութենէն այլայլած՝ հիմայ հագիւ թէ կը մտածէր քիչ մը առաջ մութին մէջ իր տեսած ստուերին և այն ձեռքին վրայ, որ մեռնողի այդ ճոխ ծրարը կը բերէր իրենց:

Աչազուրկ հայրը, իր տղուն հարցումներուն պատասխանած ըլլալու համար, ըսաւ անոր.

«Տղա՛ս, Յիսուս ծնաւ մտորին մէջ, հրեշտակները աւետիս տուին դաշտի հովիւներուն, որոնք դէպի մատուրը վազեցին Յիսուսը տեսնելու, և իրենց հետ ոչխարներ ընծայ տարին անոր: Յիսուս այդ ոչխարները մատաղ ընել տալով զրկեց մեղի պէս աղքատներուն, որպէսզի մենք ալ ուրախանանք իր Մեծնդին օրը:»

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ(5)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹ ԻՒՆՆԵՐ

(1) Փարիլ. — Ռամկական բառ որ կը գործածուի միւնի ծուէններուն համար:

(2) Բեթղէմի. — Հին Հրէաստանի մէջ գիւղ մը ուր ծնած է Յիսուս Քրիստոս:

(3) Նազարէթ. — Հին քաղաք մը Պաղեստինի մէջ ուր կը բնակէին Քրիստոսի ծնողը մինչև անոր մկրտութեան ատեն: Այդ քաղաքին անունովն է որ Քրիստոս կոչուեցաւ Նազովրեցի. այսպէս կը կոչուէին նաեւ առաջին դարերու Քրիստոնեաները:

(4) Պսպղալ. — Ռամկական բառ որ կը նշանակէ փայլուն լոյս մը արձակել: Նոյն իմաստով կը գործածուին նաեւ փայլիլ, փայլիլիլ, օսղալ, օղոցղալ, փաղփղիլ, փաղփղել, պաղ-

պաթել, կայծկիտալ, նուազ փայլուն լոյս արծակող գործողութեան կ'ըսեն նուսիլ, պլալալ, եւայլն:

(5) Մուսոնի եպիսկոպոս Սևոզբեաճ.— Միարան Դպրեւանքին, ծնած է 1869ին, վարդապետ մեռնադրուած 1895ին եւ եպիսկոպոս՝ 1906ին, Գրած է բազմաթիւ յօդուածներ եւ հէքեաթներ՝ պարբերականներու մէջ, Մասնաւոր հատորով հրատարակուած է Պատկերները (1901), Թուրք Հովուական (1902), Դրուագներ (1904) եւայլն:

31. ՃԵՆՈՂԿՈՒԶԱԿ

Ո՛վ ճենողկուզակ⁽¹⁾, ո՛վ բոյս դալկահար,
Որչա՛փ կը սիրեմ ոստերն ոլորուն...
Իր ծաղիկներն ուր կը սընի մեղուն,
Եւ իր վայրահակ դրասանգներն⁽²⁾ երկար:

Տերեւները նորբ գարգն են գեղաշուք
Հինցած ու համեստ վաղեմի մեր տան.
Չայն շատ սիրելու ունիմ ես սակայն
Ուրիշ գերազանց պատճառ մը ծածուկ:

Աստուած ըրաւ. զայն խորհրդանշան
Մեր բարոյական կեանքի օրէնքին,
Լաւագոյն քան մարդն. այդ ծաղկի հողին
Բարիք կ'ընէ միշտ չարիքի փոխան:

Եթէ ձեռք մ'անգութ կամ անհոգ անփոյթ
Կտարէ իր լացող ուղէշներէն մին,
Հոն իսկ ուր բացուի վէրքը իր մարմնին
Պիտի ընձիւղեն ողկոյզներ կապոյտ:

Այդ ճենողկուզակն, ո՛վ մարդ կամ պըւէտ⁽³⁾,
Կուտայ այս կերպով քեզ դասեր կրկին.
Անոր պէս եղի՛ր. քաղցր, աստուածային.
Չարին դէմ բարի՛ եղի՛ր դուն յաւէտ:

Եւ եթէ երբեք ջախջախուի հոգիդ
Ան ճակատագրէն և կամ չարերէն,
Քու ըսպիացած վշտէդ հեզօրէն
Երգի ծաղիկներ բուսցո՛ւր յուսափթիթ:

ԷՏՈՒԱՌ ԿՈՒՆԵԻԷ
Թարգմ. Հ. Ա. .

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

ՉԱ՛ՐԿ ԲԱՅՑ ՄՏՆ՛Կ ԸՐԷ.— Թեմիսոպոլիտ Աթենացի զօրապետ մըն էր (514—449 Ք. Ա.). Սր մը, ժողովի մը մէջ, երբ Թեմիսոպոլիտ Եւրիբիդէսի հակառակ կարծիք մը կը յայտնէր, այս վերջինը գաւազանը վերցուց կարծես ծեծելու համար իր ընդդիմութեամբ. Թեմիսոպոլիտ, հանդարտ և տէր ինքզինքին, կեցուց զան ըսելով. «Չա՛րկ, բաց մտի՛կ ըրէ:»

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Ճենողկուզակ սալըմ, glycine). —Այս բոյսը ունի կապոյտ եւ ողկուզածեւ ծաղիկներ, որոնք գարնան ատեն կը բուսնին. Ոմանք կը կոչեն զայն քաղցունի, Տենողկուզակ բառը վերապահելով glycine de Chineի:

(2) Գրասանց (feston). —Եզերքը կտրատուած եւ բանուած տեսակ մը առեղնագործ. Հիներուն մէջ, դրասան; կը կոչուէին ծաղիկներու, պտուղներու եւ տերեւներու այն փունջերը զորս մեծաններու զուռները կը կախէին:

(3) Պըւէտ. — Կը համապատասխանէ ֆրանսերէն poète բառին

եւ կը նշանակէ քերթող, բանաստեղծ, բանահիւս, Հոս պըտե-
զրուած է երկու վանկ հնչուիլը հասկցնելու համար. Բառին սո-
վորական ուղղագրութիւնն է պօլէս:

32. ՊՈՄՊԷԻ ԱԵՐԱՎՆԵՐԸ

Ա.

Հոռոմի մէջ, հանրային շէնքերու բեկորները միայն
մնացած են, և այդ յիշակերանները անցած դարերուն լոկ
քաղաքական պատմութիւնը կը պատկերացնեն, բայց
Պոմպէիի⁽¹⁾ մէջ հին մարդոց ներքին կեանքն է որ կը
ներկայանայ մեզ այնպէս ինչպէս որ էր: Այն հրաբուխը,
որ այդ քաղաքը մոխիրով ծածկեց, ազատած է զայն
ժամանակին եղծուածքէն: Երբեք բաց օդին ձգուած
շէնքեր այսպէս չէին կրնար պահպանուիլ, և հողին տակ
թաղուած այդ յիշատակը ամբողջապէս գտնուած է նո-
րէն: Նկարները, պղնձաքանդակները իրենց առաջին
գեղեցկութիւնը կը պահեն դեռ, և բոլոր ինչ որ կրնայ
ծառայել անական գործածութեան զարհուրելի կերպով
անեղծ մնացած է: Խաւեակները⁽²⁾ պատրաստ են տա-
կաւին հետեւեալ օրերու խնջոյքին համար. հոն է դեռ
ալիւրը որ պիտի շաղուուէր. կնոջ մը նշխարները տակա-
ւին պնտուած են այն զարդերով զորս կը կրէր հրաբու-
խէն վրդովուած աօնի օրուան մէջ, և իր չորցած բա-
զուկները ա՛լ չեն լեցներ այն ականակուռ ապարանջանը
որ տակաւին կը չըջապատէ զանոնք: Ոչ մէկ տեղ մը
մարդ կրնայ տեսնել կեանքի յանկարծական ընդմիջման
այդքան ուշագրաւ պատկեր մը: Անիւններուն ակօսը տե-
ասնելի կերպով դրոշմուած է դեռ փողոցներուն սալա-

յատակին վրայ, և հորերուն եղերքը գտնուող քարերը
հետքը կը կրեն դեռ այն պարաններուն որոնք տակաւ
մաշեցուցած են զիրենք: Զօրանոցին պատերուն վրայ
կ'երեւան ցարդ այն տձև գիրերը, կոշտ կերպով ուր-
ուագրուած այն դէմքերը զորս զօրականները կը գծէին
որպէս զի ժամանակ անցընեն, մինչդեռ ժամանակը յա-
ռաջ կ'ընթանար զանոնք ընկուզելու համար:

ՏԻԿԻՆ ՏԸ ՍԹԱԼ⁽³⁾

Բ.

Պոմպէի՝ Վեսուվէն⁽⁴⁾ ժայթքող չեչաքարի⁽⁵⁾, եռա-
ցող ջուրի և մոխիրի կոյտերուն տակ ծածկուեցաւ Տի-
տոսի⁽⁶⁾ թագաւորութեան առաջին տարիներուն (79ին
Ք. Ե.): Բայց ննազէտները երկարատեան վիճարանեցան
գտնելու համար այն աժիսը՝ ուր հրաբուխին ժայթքումը
տեղի ունեցած էր: Շատեր կ'ըսէին թէ օգոստոսին
էր. ուրիշներ նոյեմբերին վրայ կը պնդէին: Սարդենի⁽⁷⁾
մը, որ նոր գտնուած է, եկաւ վերջացուց բանակուիւր:
Կեսարներու ատենը՝ քաղքին մէջ կը բարձրանար
այդ ծառը, Սթապիէն դրան մօտիկը, ծառուղիին վրայ:
Դռնէն մտնողները իրենց աջ կողմը կը գտնէին զայն:
Սարդենին ողջ ողջ թաղուած էր այն ցեխէ դազաղին
տակ որ քաղաքները ծածկած էր: Մահասարսուռ
անձրեւին տակ իյնող մարդոց և անասուններուն պէս,
ինչպէս նաև այն կնկան որ նոյն իսկ անոր կոճղին
տակ շիջած էր երկու ընկերներու հետ, թաղուած գե-
ղեցիկ ծառը մարեցաւ կամաց կամաց փոշի դառնա-
լով, բունին, տերեւներուն և պտուղներուն հետքը
կաղապարելով կարծրացած մոխիրին մէջ: Քանի մը
տարի առաջ, հողին մակերեսին արուած բրիչի հարուած

մը երեւան հանած էր այսպէս կազմուած խոռոչը: Գործածական դարձած հնարագիւտ միջոցով մը. անմիջապէս դաճ լեցուցին այդ խոռոչին մէջ և սարդենիին կաղապարը ունեցան: Այն ատեն պտուղներուն վիճակէն հասկցուեցաւ թէ աշնան վերջին օրերուն մէջ փոշիացած ըլլալու էին:

Յաղթական ծառին ճիւղերը նոյեմբերին վրայ պընդողներուն տուած էին մրցանակը:

ԱՆԱԹՈՒ ՅՐԱՆՍ⁽⁸⁾

F U B U S T O T I Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Պոմպէի.— Լարաւային Իտալիոյ մէջ, Վեսուվ լեռան ստորոտը նշանաւոր քաղաք մըն է որ երկրաշարժէ կործանեցաւ Քրիստոսի 79 թուականին, եւ ծածկուեցաւ մոխիրի ու լաւայի քայտաթիւ խաւերու տակ. 1689ին, հոյին վրայ նշմարուեցան հին քաղաքին հետքերը եւ 1848ին պեղումները սկսան եւ շարունակուեցան մինչեւ մեր օրերը. Քաղաքին երկու հինգերորդը երեւան ելած է արդէն. Այս պեղումներուն շնորհիւ հնարիտները շատ մը տեղեկութիւններ ձեռք բերին հռոմէական հին տուն ելու շինութեան եղանակին նկատմամբ, ինչպէս նաեւ Լոմալեցոց ներքին բարքերուն վրայ. Պոմպէի հետ կործանած էր նաեւ Լեբբուլանուփ քաղաքը որուն աներակները ի յայտ եկան 1719ին, ջրհորի մը պեղման միջոցին.

(2) Խուսեակ.— Լողէ փարչ (skurf, amphore):

(3) Տիկից օր Սրալ.— Ծնած է Բարիզ 1766ին եւ մեռած 1817ին. Աղբիւր էր նշանաւոր ելմտագետ Նիքոլի. Իր գրուածներով սժանդակած է Ֆրանսայի մէջ տարածելու գրական նոր գաղափարներ, 1814ին հրատարակած է կարեւոր գիրք մը Գերմանիա տխողոտով, ինչպէս նաեւ ճրկու վէպեր, որոնց երկրորդը Քոսիճ (1807ին տպուած) կը խօսի մասնաւորապէս Իտալիոյ վրայ.

(4) Վեսուվ.— Լրարոյ իտալիոյ մէջ այս լեռը ունի 1200 մէթր բարձրութիւն և և նարտիլն ութը քիլոմէթր հեռու է դէպի արեւելք.

(5) Չեյաֆօր (սիւնկեր քաղ. ponce).— Լրարիական քար, ծալոտկէն, գորշ կամ սպիտակ.

(6) Տիսու.— Տասներորդ կայսր Լոմոսայ եւ որդի Վեսպասիանոսի. թագաւորեց 79էն 81 (Ք. Ե.):

(7) Սարդենի (sardak, laurier).— Մինչեւ 10 մէթր բարձրութեան հասած ծառ մըն է, խիտ ու տոկուն տերեւներով, կեռասի մեծութեամբ սեւ պտուղով. Լին ատենները ոչ մէկ ծառ աշնափ հուշակաւոր եղած է որչափ սարդենին. Մովորութիւն էր քերթողները սարդենիով պսակել. Լիները կը կարծէին թէ սարդենին երբեք կայծակնահար չ'ըլար. Գը կոչուի նաեւ սարդի, դափնի.

(8) Անարոյ Քրանս.— Ֆրանսացի ժամանակակից գրագետ, որ ծնած է 1814ին.

33. ՀՐԱԲՈՒԻ ՄԸ ԲՈՐԲՈՔՈՒՍԸ

Յանկարծ, գիշերային լուսթեան մէջտեղը, առեկի աղմուկ մը թնդաց ամէնուն ականջին. հետուէն կը լսուի մանչիւնը ծովուն, որ իր այիքները⁽¹⁾ կուտակ կուտակ կը թաւայէ դէպի ծովեզերքը. գետին խորքերուն մէջ կրկնակ հարուածներ կը զարնուին, հողը կը դողայ ոտքերնուն տակ, կը վազեն ահաբեկ՝ թանձրամած⁽²⁾ աղջամուղջին մէջտեղը. Մերձակայ լեռ մը, ճիգով մը պատռելով, դէպի օդին բարձունքը կը ժայթքէ բոցավառ սիւն մը, որ խաւարին մէջտեղը կարմրագոյն ու չարագուշակ լոյս մը կ'արձակէ. ահագին ապառաժներ կը թռչին ասդին անդին. շանթը կը փայլատակէ ու կ'իյնայ. հրեղէն ծով մը, արագ արագ յառաջանալով լեռները կ'ողողէ. քանի մօտենայ անտառները կ'այրին, և երկիրը ամբողջ ընդարձակ խարոյկի մը տեսարանը կը ներկայացնէ, զոր բոցավառ նիւթերու ահագին կոյտեր կը վառեն և անզուսպ հովեր կ'արծարծեն: Ո՛ր կը փախիք, տարաբախտ մահկանացուներ. որ կողմ այ

որ ապաստանարան մը փնտռէք, ինչպէս պիտի խուսափիք ձեզի սպառնացող մահէն: Նորանոր անդունդներ կը բացուին ձեր ոտքերուն տակ, բոցի, քարի, մոխրի և ծուխի նորանոր յորձանքներ ձեր վրայ կը թափին լեռներուն գազաթէն, ու փրփրադէզ ծովը շանթերու լոյսէն կարմրած իր ափունքէն վեր կը բարձրանայ և յառաջ կուգայ գձեզ ընկլուզելու համար:

Սակայն այս զարհուրելի երեւոյթները տակաւ կ'աժօքին. կրակները կը նուաղին. ծովը, կէս մը հանդարտած, մրմնջելով ետ կը քաշէ իր եռուզեռուն կոհակները, երկիրը իր հաստատուն հանգամանքը կը վերստանայ, ժխորը կը դադրի և գիշերը կը լուսնայ:

Ինչ տխուր և չարագուշակ պատկեր մը կը ներկայացնէ այրացաւեր դաշտը, Մոխրակոյտեր, խառնափնդոր դիզուած անգփին ժայռեր, բոցավառ լավայի հեղեղներ, դեռ այրող անտառներ, և այս աղետալի արկածներուն ատեն կորսուած դժբախտներուն տխուր բեկորները միայն կ'երեւան: Ամպամած⁽¹⁾ երկինքը այս չարագուշակ առարկաներուն վրայ աժգոյն և աղօտ լոյս մը միայն կ'արձակէ, քստմնելի անդորրութիւն մը կը տիրէ օդին մէջ. հեռուոր աղմուկներ նոր աղէտքներ կը գուժեն. և ծովը խուլ մուշիւններով կը պատասխանէ այն չարագոյժ ժխորին որ գետնին խորունկ անձաւներէն կը լսուի: Զգետնեալ, սարսափահար իրարու վրայ խճողուած այն միակ անջրպետին մէջ ուր բոցերը չեն հասած, ձեռքերնին երկինք վերցուցած, որ միայն կրնայ իրենց օգնել, մարդիկ իրենց եռանդուն աղօթքները կ'ուղղեն Անոր որ ծովուն ու շանթին կը հրամայէ:

ԼԱՍԷՔԷՏ⁽⁴⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

(1) Ա.լիբ.—Այս իմաստը կ'արտայայտեն նաեւ վէռ, կոհակ, ծուխ, ծփանք, Գզտիկ ալիքները կը կոչուին ալեակ:

(2,3) Թանճումամ, ամպամած.— Ասոնք բարդ թուեր են եւ իրենց վերջին մասը մած, կը նշանակէ կից. այսպէս կազմուած են նաեւ միգամած, ռախաակամած, ձեռքամած եւայլն: Մած բառէն շինուած է նաեւ մածուց բառը, որ կը նշանակէ կպլուն, եւայլն:

(4) Լասէքէս — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1755 - 1825). Պիլ-Ֆոն իրեն յանձնեց իր Քեակաճ Պատուիքեճը աւարտելու գործը:

34. Ա Ր Տ Ո Յ Տ Ը

Հազիւ լերան լոյս գոյն կու տայ այգն անուշ:
Դեռ շատ գորշ է դաշտն համբուն.
Մարգին⁽¹⁾ երկայնքն՝ ուր շարուած են թուփ ու փուշ,
Ոսկի ցօլքէն⁽²⁾ արեւուն՝
Նորը մարգրիտի չէ վերածուած դեռ մըշուշ:

Եւ արդէն իսկ, ակօսին մէջ ցորենի,
Թմրած թելը թօթվելով⁽³⁾,
Կոկորդդ ուռած դալլայներով աղարծի⁽⁴⁾,
Կ'երթան, արտոյտ⁽⁵⁾, անվրդով,
Եւ կ'ողջունեն օրուան դարձը արփենի:

Կ'օրուիս⁽⁶⁾ օդին մէջ, կ'ելլես վեր ու կ'երգես,
Եւ վեր կ'ելլես անդադար,
Կը փայլեցնէ դողդոջ ջուրերն արփին վէս.
Գոգցես չորս կողմդ՝ անհամար
Երգրէ նոր ցօլք կը տարածէ բոցակէզ:

Բարձր, միտ բարձր, հանդարտ լուրթին մէջ մաքուր -
Ջրարթ, խիղախ կը սուրաս,

Աչքիս համար ա՛յ մութ կէտ մ'ես թաքթաքուր⁽⁷⁾,

Կը թրթրուայ ձայնդ անկաս.

Կապուտակին կարծես երզն է հեռալուր:

ԱՆՏՈՒՆ ԹԷՕՌԻՆԷ⁽⁸⁾

Թարգմ. Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱԲԵԼՈՆԻ ԱՇՏԱՐԱԿԸ.— Այս բացատրութիւնը շատ գործածական է մեր լեզուին մէջ. Ջրհեղեղէն ետքը, մարդիկ գտած զանալով ուզեցին, ըստ Ս. Գրքին, կառուցանել շատ բարձր աշտարակ մը, որպէս զի նոր ողողումներու ժամանակ հոն ապաստանին և այլ եւս չվտանան Աստուծոյ բարկութենէն. Սակայն Աստուած պատժեց անոնց այս յանդգնութիւնը լեզուներն խառնակելով, այնպէս որ ա՛յ չկրցան իրար հասկնալ, և աշտարակը կիսաւարտ մնաց: Ժողով մը ուր ամէն մարդ միանգամայն կը խօսի և ոչ ոք համակարծիք կը գտնուի, Բաբելոնի աշտարակին բաղդատուած է յաճախ:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Մուրց.— Այն վայրն է որ ծածկուած է կանանչ խոտով, Ունիւրնոյն իմաստով մարգագիւտիմ, դալարավայր, մարմաեղ, Մարմաեղ կը նշանակէ նաեւ կանանչ խոտ, դալար, դալարիք նոյն իմաստը ունին: Արօս, արօտավայր, արօտանդի կը կոչուին այն մարզերը որոնք յատկացած են պանրաներու, հօտերու մարակման:

(2) Յոյք.— Այս բառին հոմանիշ են հեռլլ, օսդ, հաճանչ, հառագայր, օռաուիդ, օռալլ:

(3) Թօրփել.— Այս բառը պէտք է գրել օ ով եւ վ ով եւ ոչ թէ բօրփել կամ բօրուել, ինչպէս կը գրեն ոմանք: Թօրփել պղաւաղումն է բօրփել բառին, որ եղեր է բօրփել եւ ապա բօրփել:

(4) Աղարժի.— Կը նշանակէ մատղաշ, դեռաբոյս, Արժի վերջաւորութեամբ ունինք նաեւ խաւարժի, որ կը նշանակէ նորածիլ բողբոջ, եւ բաւարժի որ կը նշանակէ մազոտ:

(5) Ահրոյս (շայք ֆուլ, alouette). — Գլտիկ թռչուն, գորշ

կարմրորակ փետուրներով, սուր եւ ողբական ձայնով. Օղն ի վեր կը ճախրէ գեղգեղելով. Երբ վանդալին մէջ պահուի դիւրաւ կը սորվի զանազան եղանակներ:

(6) Կ'օրուիս.— Ժողովուրդը կը գործածէ օրու ի՛յ՝ փոխանակ օրօրուի ի, թէեւ այս վերջին ձեւը աւելի ընդհանրացած է գրագէտներու գրչին տակ:

(7) Թաքթաքուր.— Կը նշանակէ ծածուկ. Նոյն իմաստը կ'արտայայտեն նաեւ բախաւմ, գաղօնի:

(8) Ահաւէ Թէօրիէ.— Յրանսացի վիպասան որ ծնած է 1833ին.

35. ԱՆԱՆԻԱ ՇԻՐԱԿԱՑԻ

Հին հայ մատենագիրներուն մէջ, ուսողական գիտութեանց⁽¹⁾ ետեւէ եղող գլխաւոր՝ և թերեւս իրեն նմանը չունեցող անձը, Անանիա Շիրակացի, է դարուն մէջ ծաղկեցաւ: Տղայութեան հասակէն ուսման և գիտութեանց չափէ դուրս սէր և եռանդ ունէր, և ինչպէս կ'ըսէ Շիրակացին իր վարքին պատմութեանը մէջ, «հասկնալով թէ թուարանական գիտութիւններն են մայրամենայն իմաստից», անոնց ետեւէն սկսաւ ըլլալ:

Տեսնելով որ Հայոց մէջ ոչ վարդապետ և ոչ գրութեամբ կայ այս ուսման համար, ելաւ Յունաստան երթալու. նախ Էրզրում⁽²⁾ քաղաքը գնաց. հոն Մլիխաբոս անունով իմաստուն մարդ մը խօսեցաւ իրեն Գրիստոսատուր անունով գիտնականի մը վրայ: Այս վերջինին քով երթալով՝ վեց ամիս աշակերտեցաւ անոր, և հասկնալով թէ համբաւին համեմատ չէր անոր գիտութիւնը, այլ կցկտուր բան մը՝ ելաւ անկէ Կոստանդնու-

պոլիս գնաց: Այդ քաղաքին մէջ իրեն ծանօթ մար-
դիկ ըսին իրեն. «Որովհետեւ այդչափ դժուարութիւն
և ճամբորդութիւններ յանձն առեր ես, գնա՛ Տրա-
պիզոն քաղաքը. հոն Տիւքիկոս անունով մէկը կայ
որուն գիտութեան համբաւը մինչև թագաւորներուն
քով հասած է:» Այս որ լսեց Անանիա, անմիջապէս
ելաւ անոր քով գնաց: Սիրով և ուրախութեամբ ըն-
դունեցաւ զինքը Տիւքիկոս. և բոլոր աշակերտներէն
աւելի Շիրակացիին ուսուցանելու հոգ տարաւ, ըսելով
թէ «Ատենօք ես ալ շատ կեցեր եմ Հայոց մէջ, և աղէկ
գիտեմ թէ որչափ մեծ կարօտութիւն ունին այսպիսի
գիտութեան մը:»

Անիկա իր վարդապետին սիրոյն և համարմանը
արժանաւոր երեւցաւ, կարգէ դուրս յառաջադիմու-
թեամբ, անանկ որ աշակերտակիցները սկսան նախան-
ձիլ իրմէ: Ութը տարի կեցաւ Տրապիզոն, և Տիւքիկոսի
քով գտնուած ամէն տեսակ գիրքերը, որոնց թարգմա-
նութիւնը չկար մեր ազգին մէջ, կարդաց, և հմտացաւ
անոնց:

Մեծապէս կը գովէ Անանիա իր վարպետը, ոչ միայն
համարողականին⁽³⁾ մէջ ունեցած հմտութեանը համար,
այլ նաև հայ լեզուին. «Անանկ որ, կ'ըսէ, երբ որ և
իցէ օտար լեզուով գրուած գիրք ձեռքը առնէր, իբրև
թէ հայերէն գրուած ըլլար՝ անանկ կը կարդար:»

Տիւքիկոսէ համարողական ուսմանց ամէն մասերը
սորվեցաւ Շիրակացին, առանց ուրիշի մը ձեռնտուու-
թեան, այլ միայն իր անխնջ ջանքով և անդադար յա-
րատեւութեամբ: Ետքը նոյն ուսումը բերաւ Հայոց մէջ.
չատերը եկան իր քով սորվելու համար, և հազիւ թէ
քիչ մը բան վեր ի վերոյ սորվելով բաւական սեպեցին
այնչափ գիտութիւնը, և սկսան մէկուն մէկալին վար-
դապետել: Սակայն ունեցաւ քանի մը աշակերտներ ալ

որոնք մեծապէս օգտուեցան իր հմտութենէն, և անոնց
մէջ նշանաւոր եղած են Հերմոն, Տրդատ, Ազարիա,
Եզեկիէլ և Կիրակոս:

Հ. ԳԱՐԵԳԻՆ Վ. ԶԱՐԲԱՆԷԼԵԱՆ⁽⁴⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Ուսողական գիտութիւններ.— Այսպէս կը կոչուին թուա-
բանութիւնը, երկրաչափութիւնը, զրահաշիւը, եւ բոլոր այն գի-
տութիւնները որոնց առարկան է մարմիններու քանակութիւնը
կամ չափը. Ասոր համար է որ հայ լեզուին մէջ ուսողութեան հո-
մանիշ են չափագիտութիւն եւ քանակագիտութիւն:

(2) Էրգում.— Փոքր Ասիոյ ամէնէն նշանաւոր քաղաքներէն
մէկն է 40,000 բնակիչով:

(3) Համաբողական.— Գը նշանակէ բուրբաբութիւն, զոր
հինները կը կոչէին նաև համաբողութիւն:

(4) Հ. Գարեգին Զարգիանէլեան.— Ծնած է 1827ին եւ
մեռած 1901ին: Միսթարեան վարդապետ մըն է որ զբաղած է
մեր մատենագրութեան պատմութեամբ: Ունի բանասիրական օգ-
տակար երկասիրութիւններ:

36. ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԴԻԻՐԱԶԳԱՄՈՒԹԻՒՆ

Այն միջոցին ուր արքեպիսկոպոսին համակրութիւնը
չահեր և կատարելապէս սիրելի եղեր էի իրեն^(*), եպիսկո-

(*) Այս հատուածը առևուած է վկայի մը՝ Ժիլ Պլաս, որ գրան-
տական գրականութեան հրաշակեցներէն մէկն է: Ժիլ Պլաս երի-
տասարդ մըն է որ ծառայութեան կը մտնէ Կրնասի ասիսկոպո-
սին իմ: Սպանիացի եկեղեցականը անոր հետքեմէն հրապու-
ռած, իր ֆառուդարը կ'ընէ գայն, եւ չպարտեմ կը յանձնէ անոր
կարգայ իր ֆարգներն ու մասնակի ընէ իր մտաւոր անկման նշան-
ները: Արեւիսկոպոսը ըսած էր Ժիլ Պլասի որ ապագան շինած պիտի
ըլլայ երկ անկեղծ եւ խստապահանջ կերպով յայտնէ իր դաստասերը:

պոսական ապարանքին մէջ ցաւալի դէպք մը պատահեցաւ: Արքեպիսկոպոսին վրայ կաթուած իջաւ: Անմիջական օգնութեանց և ազդու դեղերու շնորհիւ, քանի մը օրէն Նորին Սրբազնութիւնը ինքզինքը գտաւ. բայց միտքը ուժգին հարուած մը կրեց, ինչ որ Նշմարեցի իր գրած առաջին ճառին մէջ: Սակայն տարբերութիւնը այնքան զգալի չէր որ կարենայի վճռել թէ քարոզիչ Սրբազանին միտքը տկարացեր էր: Սպասեցի որ նոր քարոզ մըն ալ գրէ, և այնուհետեւ ա՛լ տարակոյսս փարատեցաւ: Բարի եկեղեցականը մերթ կ'իջնէր, կ'իջնէր կը տափակնար, և մերթ շատ բարձրերը կը թռչէր. խառնափնդոր քարոզ մըն էր, ծերացած վարժապետի հետտրութեան նմոյշ մը:

Եւ ասիկա միայն ես շնչմարեցի: Ունեղդիրներէն շատերը, Սրբազանը խօսած ատեն, ցած ձայնով կ'ըսէին իրարու. «Այս քարոզը կաթուած կը հոտի կոր!» — «Է՛հ, քարոզներու քննադատ պարո՛ն, ըսի ինքնիրենս, պատրաստուէ՛ պաշտօնդ ի գործ դնել, կը տեսնես որ Սրբազանը կ'իյնայ, պէտք է իմաց տաս իրեն, ոչ միայն իրրեւ աւանդապահը իր մտածմանց, այլ նաև որպէս զի մի՛ գուցէ քեզմէ առաջ իր բարեկամներէն մէկը անկեղծութիւն ունենայ այս բանը իրեն զգացնելու: Այդ պարագային, գիտես թէ ի՛նչ կը պատահի. անուշդ կը ջրջուր իր կտակին մէջէն:»

Այս խորհրդածութիւններէն յետոյ, ասոնց բոլորովին հակառակը կը մտածէի: Իրեն ըսելիքս շատ դժուար բան մըն էր: Կարելի էր որ իր գիրքերուն հաւնող հեղինակ մը գոհ չմնար ընելիք դիտողութենէս, բայց այս գաղափարս մերժելով, կը ջանայի ինքզինքս համոզել թէ անհնար էր յը իմ դիտողութենէս վիրաւորուէր, քանի որ ինքը ստիպողաբար պահանջած էր զայն ինձմէ:

Հիմակ ամէնէն դժուար կէտը խօսք բանայն էր. քննչպէս ընելու էր:

Բարեբախտաբար հեղինակը զիս այս հոգէն ազատեց հարցնելով ինձի թէ ամէն մարդ ի՛նչ կ'ըսէր իրեն համար, և թէ գոհ եղէր էին իր վերջին քարոզէն: Պատասխանեցի թէ միշտ հիացուժով կը լսէին իր խօսածները, բայց ինձի այնպէս էկած էր որ վերջին քարոզը միւսներուն չափ ազդեցութիւն ըրած չէր ունկնդիրներուն վրայ:

— Ի՛նչ կ'ըսես բարեկա՛մս, պատասխանեց զարմանքով, արդեօք Արիստարք(2) մը քարոզս կը քննադատէ՞ կոր:

— Ոչ, Սրբազան, գոչեցի, ո՛չ. ձերինին պէս քարոզները չեն կրնար քննադատուիլ: Ամէնքն ալ զմայլեցան վրան, սակայն, քանի որ յանձնարարեցիք ինձի անկեղծ ըլլալ, կը համարձակիմ ըսել թէ ձեր վերջին քարոզը նախորդներուն չի հաւասարի: Դուք ալ համամիտ չէ՞ք ինձի:

Այս խօսքերուս վրայ դէմքը տփռուեցաւ, և բռնազրօսիկ ժպիտով մը ըսաւ. «Պարոն Ժիլ Պլա՛ս, ըսել է այս գրածիս չհաւանեցաք:»

— Ատանք բան չըսի, Սրբազան, ընդմիջեցի չուարած: Սքանչելի էր, միայն թէ ձեր միւս գրածներէն վար:

— Միտքդ կը հասկնամ, պատասխանեց: Տկարացած կ'երեւամ կոր քեզի, այնպէս չէ՛: Բացէ ի բաց ըսէ՛, կը կարծես թէ ա՛լ զործէ քաշուելու ժամանակս եկե՛ր է:

— Այդքան յանդուգն կերպով խօսելու համարձակութիւն չպիտի ունենայի, ըսի, եթէ Ձեր Գերապատուութիւնը հրամայած չըլլար: Ուստի իրեն հնազանդելու համար է միայն որ կը խօսիմ, և կ'աղաչեմ ամենայն խոնարհութեամբ որ ներողամիտ գտնուի համարձակութեանս:

— Աստուած չընէ. Աստուած չընէ որ մեղադրեմ
զքեզ, ընդ միջեց հապնեպով: Շատ անիրաւ բան մը
պիտի ըլլար ստիկա: Զգացումդ ինձի յայտնելդ գէշ
բան մը չէ միայն թէ զգացումդ գէշ է: Սարսափելի
կերպով խարուեր եմ սահմանափակ մաքիդ մասին:

Թէեւ յուզուած, ջանացի գործը շակիլ. բայց ինչ-
պէ՛ս կարելի էր ամոքել զայրացած հեղինակ մը, մա-
նուանդ գովեստի վարժուած հեղինակ մը:

— Այ՛ սաոր վրայ չխօսինք. աղա՛ս, ըսաւ: Դեռ
շատ երիտասարդ ըլլալուդ, չես կրնար իրաւը սուսն
զատել: Ապահով եղի՛ր որ քու
չնաւնած քարոզէդ աղուոր բան
գրած չեմ երբեք: Միտքս, փա՛նք
Աստուծոյ, դեռ իր ուժը կորսըն-
ցուցած չէ: Այսուհետեւ պիտի
լանամ աւելի լաւ ընտրութիւն
մը ընել խորհրդականներուս մա-
յին: Դատելու համար՝ քեզմէ
աւելի կարող մարդիկ պէտք են
ինձի: Գնա՛, շարունակեց դա-
լիճէն դուրս ՚րելով զիս, զնա

ԼԸ ՍԱԺ

ընէ գանձապետիս ո՛ր հարիւր գուկատ սայ քեզի, և
Աստուած հետդ ըլլա՛յ: Երթաս բարով, պարսն՝ Ժիլ
Պլաս, ամէն բարեբաստութիւն կը մաղթեմ քեզի և
քիչ մըն ալ՝ աւելի ճաշակ:

ԼԸ ՍԱԺ, 3)

Բ Ա Յ Ս Տ Ի Ռ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Բ

(1) Այս հարցը կարուած կը հոսի կոր. — Արտայայտիչ
փոխարեքութիւն, որ կը յիշեցնէ հին Աթէնքի մէջ Դեմոսթենէսի
համար գործածուած նմանօրինակ քաջարութիւն մը, երբ Դե-

թենէս առաջին անգամ սկսու հրապարակաբարութիւն ընել, կ'ը-
սէին թէ իր ծառերը թւիզ կը հոսին» այսինքն արդիւնք են խղի
կանթեղին առջեւ անցուած երկար զիշերային ժամերու տքու-
թեանց:

(2) Արիստոտել. — Եշանաւոր յոյն քննադատ որ սպրած է
Քրիստոսէ երկու դար առաջ, քննադատած է Հոմերոսի Իլիականն
ու Ռիտականը, Իրեն չափ համարաւոր է Չոյի որ դաւնութեամբ
ու անարդար կերպով քննադատած է նոյն գրուած քննքը: Արիս-
տարք անուըն հոմանիշ է խիստ բայց անկողմնակալ քննադատի,
իսկ Չոյի անուըն կը ծշանակէ նահանձոտ և կողմնակալ քննադատ:
(3) ԼԸ ՍԱԺ. — Ֆրանսացի եշանաւոր միպասան (1668-1747):

37. ԳԵՂՋԿՈՒՇԻՈՅՆ ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ Լուիզ մեռաւ տանըհինդ տարու,
Հովէն հնձուած ծաղիկ թափերու,
Դագազը չունէր բազմամարդ թափօր(1).
Բահանայ մ'եղաւ լոկ յուղարկաւոր,
Եւ տիրացու մը մերթ՝ ձայնով արկար,
Մանուան երգերուն պատասխան կուտար.
Ջի Լուիզ խեղճ էր, և ճօրին փառքէն
Ազքասն իր մահէն ետքն ալ կը զրկեն:
Տոսախէ(2) խաչ մը, ծածկոց մը հիւուկ
Միակ զարդն եղան դագազին անուք:
Եւ թիաթազն ալ՝ մարմինն աննըման
Երբ իր աւանէն տարաւ գերեզման,
Հազիւ կոչնակը գիւղին տուաւ դուժ՝
Թէ թռաւ իր կոյսն ամէնէն անուչ:
Եւ այսպէս մեռաւ... թաւուաներ դալար,
Բազրարայր ձորեր, արտեր ու անտառ
Անցնելով իջաւ թափօրն այգուն չհեռ

Երբ նոր կը փթթէր ապրիլ ծաղկաւէտ,
 Եւ ձիւն ծաղիկով, արցունքներով ցօղ
 Կ'ողողէր դագազն որ շունկը լացող:
 Սրբափուշն⁽³⁾ հագեր ճերմակ վարդ գոհար,
 Ամէն ոստի ծայր փունջ մը կը դողար.
 Ամէն կողմ բոյր էր, գեղգեղանք⁽⁴⁾ անվերջ.
 Ամէն մէկ թռչուն կ'երգէր բոյնին մէջ:

ՊՌԻՉԷՕ (5)

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

(1) **Քափօր.**— Բազմութիւն որ կը հետեւի դագաղի մը, կամ որ եւ է հանդէսի մը: Կ'ըսուի մեաւելակաճ քափօր, հարսանեկաճ քափօր, եկեղեցակաճ քափօր:

(2) **Տոսախ.** Տեսակ մը թուփ մշտադալար, իր փայտով կը շինուի կօշկակարի գործիք մը որով կօշիկներու կրունկը եւ ներքաններուն եզերքը կը յղկեն:

(3) **Սրափուօ.**— Փշոտ թուփ մըն է (glantier), վարդ սկերպաներու ընտանիքէն, որ կարմիր հատապտուղներ եւ ճերմակ ու նուրբ վարդագոյն անուշաբոյր ծաղիկներ կուտայ, խորհրդանշանն է բանաստեղծութեան:

(4) **Գեղգեղանք.**— Թռչուններուն երգը, հոմանիշ են **ճրագուողիւն**, **դայլայլիկ**, **նլուբլիւն**, **նվնվուկ**, **կարկայ**:

(5) **Պախգէօ.**— Պրըթօն բանաստեղծ, ծնած է 1806ին եւ մեռած 1858ին. հրատարակած է հովուական բանաստեղծութեան մէկ քանի հատորներ:

38. ՅԻՇԱՏԱԿԵԼԻ ԶԱՏԻԿ ՄԸ

Բովանդակ քրիստոնեայ աշխարհին, ինչպէս նաև
 Հայոց համար, նուիրական մեծ տօն մըն է **Զատիկը**
 իբրև յիշատակ Գրիստոսի յարութեան, որպէս Պասե-

քատօնը կամ Պասխան⁽¹⁾ հրէութեան համար՝ ի յիշատակ
 Խարայկացւոց Եգիպտոսէ ելքին: Հին դարերէ ի վեր,
 Զատիկը միշտ տօնելի եղած է բոլոր Հայոցմէ: Բայց
 մ'չ մէկ Զատիկ յիշատակելի է մեզ համար 406 թուա-
 կանի Զատիկն պէս, զոր հազար հինգ հարիւր տարի
 առաջ տօնեցին⁽²⁾ Հայք մեծ ցնծութեամբ Էջմիածնի մէջ:
 Ա. անդուժիւն մը կ'ըսէ թէ Ս. Մեսրոպ Մաշթոց⁽³⁾,—
 որ, դանիէլեան Նշանագիրներու⁽⁴⁾ 404ի երկամեայ ա-
 պարդին փորձերէն յետոյ, Միջագետք ուղևորած և
 Հուսփանոս դպրին օժանդակութեամբ զաղափարած էր
 հայ այբուբենը յանկաւոր⁽⁵⁾ ու անթերի,— 406ի Զատիկի
 տօնէն քանի մը օր առաջ հասած էր Ս. Էջմիածնի մօ-
 տերը, ուր կը բնակէր Ս. Սահակ Պարթև⁽⁶⁾, հայ դպ-
 րութեան առաջին աւագ նահապետը, իբրև կաթողի-
 կոս Հայոց: Յայտնի է թէ ինչ անպատում խնդութեամբ
 ողջունուած էր Մաշթոց վարդապետ, Թահի⁽⁷⁾ եզերքը,
 Էջմիածնի կղերայան և աշխարհական դասէն միանգա-
 մայն, ինքն ալ իբր նոր Մովսէս մը որ Միջագետքի
 երկրէն բարձած կը բերէր հայ այբուբենի տախտակը:

Այն տարուան Զատիկն, մ'չ միայն Գրիստոսի յար-
 րութեան տօնը կը կատարուէր Էջմիածնի սրբազան կա-
 թողիկէին ներքև, Ս. Սահակ Հայրապետի հանդիսա-
 դրութեամբ, որուն կ'սպասուորէր թերևս Ս. Մեսրոպ
 վարդապետը, այլ նաև վանքէն դուրս, ժողովրդական
 ցնծագին տօն մը կը խմբուէր Մեսրոպ վարդապետը
 մեծարելու և հայ դպրութեան նորածագ դարադուխը
 ողջունելու համար: Դեռ այն տարուան Զատիկն հայա-
 բարբառ Ս. Գիրք չէր կարդացուեր տաճարին բնէն, և
 եկեղեցւոյ պաշտօնեան, յունական կամ ասորական բնա-
 գիր ի ձեռին, թարգմանաբար կը կարդար Յարութեան
 Աւետարանը, ուստի և որչա՛փ մեծ պիտի ըլլար խնդու-
 թիւնը Ս. Հայրապետին, որ ոչ շատ ժամանակ ետքը

պիտի տեսնէր Ս. Գրքի հայատառ և հայերէնախօս թարգմանութիւնը:

Այդ Զատկի օրուան մեծահանդէս ժամերգութեան անշուշտ ներկայ էին նաև այն պատանիները, — ուշիմ Կողբացի, Յովսէփը, Եկեղեցացի, Դեռնդ, Տիրայր, և այլն, — որոնք երկու տարի քրթինք թափած էին դանիչկեան նշանագիրներու վրայ, հայերէն հասարակ ընթերցանութիւն սորվելու համար և չէին յաջողած, և որոնք յետոյ շնորհիւ Մեսրոպի գիւտին, հայ դպրութեան առաջնայները պիտի հանդիսանային հայախօս ստուար հատորներու մէջ: Այլ ևս յուսալից էին քրիստոսասէր և ուսումնատենչ պատանիները թէ ի զուր չպիտի վաճառուէր և ի դերև չպիտի ելլէր իրենց առաջելական ու գրական խառն գործունէութիւնը մեծ վարդապետներուն առաջնորդութեամբ: Հաւանական է թէ նոյն ժամանակուան երաժշտութիւնն ալ, փողն ու թմբուկը, ձայնակցած ըլլար ժողովրդեան խնդամօղ ցնծութեան:

Ահա թէ ի՞նչպէս հայ տառերու գիւտը կը դուգադիպէր Գրիստոսի Յարութեան սուրբ տօնին և թէ ինչո՞ւ մեզի համար բացառիկ յիշատակութեան արժանի է 406ի Զատիկը, զոր տօնախմբեցին Հայք, մեծահանդէս, ճիշդ ու ճիշդ տասնըհինգ դար առաջ, էջմիածնայ մայրավանքին շուրջ բոլորը:

Յ. ԳՈՒՐԳԷՆ

Բ Ա Յ Ս Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Պառնեառն կամ պրասեմ. — երբայական բառ, որ կը նշանակէ աճիւն, Հրեայք այս տօնը ճաստատեցին ի յիշատակ Կարմիր ձովէ անցլին:

(2) Մաթթոյ — Ս. Մեսրոպ Մաշթոց քարտուղարն էր Մեծն Ներսէս Կաթողիկոսին, Քաջ հմուտ էր յունարէնի եւ ասորերէնի:

Գրիստոսի 406 թուականին գտաւ հայ տառերը: Ունի վարդապետական զրուածքներ, Ինք է որ գտաւ նաև Վրաց եւ Աղուանից այբուբենը, որով հնար եղաւ Ս. Գիրքը այդ լեզուներուն ալ թարգմանել: Մեռաւ 440ին, Իր մարմինը ամփոփուեցաւ Օշականի վրկայարանին մէջ, ուր կ'ըրեւայ ցարդ իր դամբանը:

(3) Գանձիչեւան Բօանագիր. — Գ'ըսուի թէ Միջագետքի Դանիէլ եպիսկոպոսին քով կային տառեր որոնցմով Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ 404ին փորձած էին գրել եւ չէին յաջողած, Այդ տառերը կը կոչուին Գանձիչեւան:

(4) Յանկաւոր. — Պատշաճ, յարմար:

(5) Ս. Սահակ Պարբեւ. — Ս. Սահակ Պարթեւ, որ Մեծն Ներսէս Կաթողիկոսի զաւակն էր, Հայոց Հայրապետ եղաւ 399ին, Եկած էր Կ. Պոլիս, եւ մեծ հմտութիւն ձեռք բերած հեյլէն լեզուի մէջ քաջ ծանօթ էր յոյն եկեղեցւոյ սուրբ հայերու զրուածքներուն, Իր կաթողիկոսութեան օրով հիմնեց եկեղեցիներ, վանքեր, դպրոցներ, Ս. Մեսրոպի գործակալութեամբ, Ինք եզնիկի հետ կատարեց Աստուածաշունչի երկրորդ թարգմանութիւնը յունարէն քրեանագրին վրայ, որովհետև առաջին թարգմանութիւնը, զոր հաւանորէն Ս. Մեսրոպ եւ իր երկու աշակերտները, Յովհան Եկեղեցացի եւ Յովսէփ Պաղնեցի, կատարած էին ասորի քնագրէն, շատ ճիշդ չէր, Ս. Սահակ վախճանեցաւ խոր ծերութեան մէջ, գրեթէ իննսուն տարեկան, 439ին:

(6) Ռահ. — Երասխ գետի վտակներէն մէկը:

(7) Յ. Գուրգէն. — Քաջ հայկաբան, ծնած է 1850ին, Գրած է Ուղեւորքիւն յԱրեւմտ, Արեւեան Ճաղայափութեան, եւ հայ մատենագրութեան համառօտ պատմութիւն մը զոր հրատարակեց իրը յաւելուած Պատկեր Ոչխարհիկ Գրականութեան հաւարածոյին երկրորդ ղպտորին մէջ, Հրատարակեց նաև բազմաթիւ յօդուածներ, Արեւելի մէջ, Արեւ ժամկանուսով:

39. Ա Ն Ժ ՈՒ Ժ Կ Ա Լ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Անժուժկալութեան մեծագոյն չարիքն է քանակաւորութեան կամաւոր շիջուելը: Գինեմոլը, ժամանակի մը համար, իր ինչ ըլլալուն գիտակցութիւնը և ինքզինքին

վրայ ունեցած իշխանութիւնը կը կորսնցնէ. իր մէջ յիմարութիւն յառաջ կուգայ, և այդ խնդրութեան կրկնութեամբ հետզհետէ կը վաթաթարացնէ իր մտաւոր ու բարոյական կարողութիւնները: Անմիջական կերպով և օւղղակի կը մեղանչէ բանականութեան դէմ, այդ աստուածային սկզբունքին՝ որ ճշմարտութիւնը կը զանազանէ սուտէն, բարին չարէն, և անասունը մարդէն:

Անժուժկայութեան պատճառած չարիքներուն մէջ, մեծ կարեւորութիւն կը արուի նաև աղքատութեան որ անոր հետեւանքն է:

Գիտնմովին աղքատութեան բոյսը ահաբի հանգամանքները զայն արտադրող պատճառէն յառաջ կուգան: Իրապէս թշուառ է այն մարդը որ կամաւորաբար անբանացած ըլլալուն համար մուրացիկ կը դառնայ: Ծրամարտօրէն վշտի ջախջախիչ բեռ մը կը կրէ այն մարդը որ մխիթարութիւն չունի, որ անձկայից յիշատակներ ունի և աղկելզ խզճի խայթեր՝ երբ կը դիտէ իր սառած երդը, առանց հացի մնացած իր սեղանը, ցնցոտիներով⁽¹⁾ ծածկուած իր զաւակները: Թեթեւ բան է իրեն համար ասուպիլը. բայց իր բանականութեան կամաւոր շիջումովը այդ աստապանքին ենթարկուիլը սուկալի մասնում մըն է իրեն համար, անտանելի անէծք մը...

Մի՛ կարծէք որ կը չափազանցեմ երբ ցոյց կուտամ ձեզ թէ ո՛ր ստախճան ենթակայ էք անժուժկայութեան: Տեսնելով գիտնմով մը որուն առողջութիւնը խանգարուած է, և իմացականութիւնը ապականուած, թո՛ղ ոչ օք ըսէ. «Նս երբեք⁽²⁾ այդչափ վարչեմ կրնար իյնալ օ Ան ալ. իր թարմ հասակի տարիներուն մէջ, ձեզի չափ քիչ կը վախնար անկումէ: Իր երիտասարդութեան խոտաւները ձերիներուն չափ փայլուն էին, և ինչպէս սկսելէ ետքն ալ, աւելի անվատա՛ չէր ինք իր վրայ

քան զինքը չրջապատողներուն ամէնէն⁽³⁾ հաստատամիտները:

Այս մոլութեան վտանգը սա է որ մեր վրայ կը տիրէ աստիճանաբար, անշմարելի կերպով. աննք որ անժուժկայութենէ կը մեռնին քիչ անգամ նշմարած են անոր առաջին հարուածները: Երիտասարդութիւնը չի կասկածիր թէ գիտնմովութիւն է խմել այն պճպճոտ⁽⁴⁾ ըմպելին որ կը գրգռէ և կը կրկնապատկէ իր զուարթութիւնը: Մտածման մարդը, հանճարի մարդը չի նշմարեր անգամալուծութեան թոյնը այն ըմպելիին մէջ որ իմացականութեան և երեւակայութեան համար ներշնչման աղբիւր մը կ'երեւայ: Ով որ կը սիրէ աշխարհը և անոր հաճոյքները, չի կրնար երբեք ենթադրել թէ օր մը առանձին պիտի խմէ այն գինին որ խօսակցութիւնը կ'ոգեւորէ, և թէ չափազանց վար պիտի իյնայ և չգիտի կրնայ ճշակել այն ընկերական հաճոյքները որոնց մէջ այնքան հրապոյր կը դառնէ այսօր: Անժուժկայութիւնը կը հասնի քայլ առ քայլ և անշուշտ, և երբ կը կապէ առաջին հանդոյցները, իր ձեռքը չափազանց թեթեւ է և չ'զգացուիր: Իրր թանկագին բան մը միտք պահելու ենք այս ճշմարտութիւնը, զոր փուրք փորձառութիւն մը կը սորվեցնէ մեզ: Բոլոր դասակարգերուն մէջ, պէտք է անիկա իր ազդեցութիւնը ունենայ սովորութեանց և ընտանեկան ու ընկերական կեանքի կարգադրութեանց վրայ:

ՔՆՆԻՆԿ⁽⁵⁾

F U B U S T O T O T I N N E R

(1) Տեցոտի. — Գատուած զագուտ: Լոմանիչ է գրգռեակի:
 (2) Երբեք. — Պէտք է երբեքի վերջաւորութիւնը գրել հով, ինչպէս գրաբարի մէջ կը գրուի ուսեմ, ումեմ, առեմ:
 (3) Ամէնէն. — Պէտք է գրել ամէնէն եւ ոչ ամենէն: Գանի

որ ուղղականի մէջ ամէն կը գրենք հիմայ էով, հոլովման մէջ էն պէտք չէ վերածնել եի. ինչպէս չենք վերածեր ուրիշ բառերու մէջ եւ կ'ըսենք պարտէզ, պարտէզին, կրկէա, կրկէաին, եւայլն. Աշխարհաբարի յատուկ հոլովմանց մէջ ձայնաւորներու փոփոխման կանոնը չի գործադրուիր, չենք ըսեր կոյս, կուսի, այլ կոյսի.

(1) **ՊՃԱԿՈՍ.**— Եւացող, պղպջացող.

(2) **ՔԷՆՑԻՆԵԿ.**— Ամերիկացի գրագէտ մըն է (1780-1812), Վեւրոգրետլ հատուածը մէկ մասն է Գաւի մը գոր Քէննիսկ արտասանած է 1837ին. Պոսթընի մէջ.

40. Մ Ր Յ Ա Ն Ա Կ Ի Շ Ա Ն Դ Է Ս Ը

(ԵՐՋԱՆԱԻԱՐՏ ԱՂՋԿԱՆ ՄԸ ԽՐԱՏՆԵՐԸ ԻՐ ՓՈՔՐԻԿ ԸՆԿԵՐՈՒՇԻՆԵՐՈՒՆ)

Մեր մրցանակի հանդէսն է այսօր :
Հագուած ու շքուած տարազով⁽¹⁾ ազուոր,
Վառով⁽²⁾, շրջարշով⁽³⁾. Ժանեակով ճերմակ՝
Ձիւնէ ծաղիկներ դարձեր էք համակ :
Ըզձեզ տեսողը կ'ըմբռնէ հարկաւ
Թէ հրեշտակներ էք սրտով ալ իրաւ :
Աւստի, ձեզ համար, որ այնչափ անմեղ՝
Կեանքին լոկ մեղրը կը ճանչնաք համեղ,
Փոքրիկ խրատներ շինեցի հապճեպ,
Որպէս զի զանոնք դուք յիշէք ըստէպ :
Գիտեմ թէ ձեզ պէս պղտիկ աղջիկներ
Որքան կը սիրեն գովեստն ու նըւէր.
Գիտեմ, երբ ձեզի ըսեն. «Ուշիմ էք»,
Այդ անուշ խօսքը չէք մոռնար երբեք :
Ո՛հ, այս յարկին տակ սուրբ ու պաշտելի,
Կշտամբանք, գովեստ, նիշ մը աւելի
Կամ պակաս՝ հոգ չէ, ամէնքն հաւասար

Կը տըրուին մեզի մեր օգտին համար :
Բայց, երբ հոսկէ դուրս ելլէք, ո՛վ քոյրեր,
Կեանքը կը փոխուի, և դուք, փոքրիկ դեռ,
Պէտք չէ շըւանաք գովեստի խայծէն,
Ու ցաւիք երբոր ըզձեզ հարուածեն :
Երբ ձեզի ըսեն դուռ ու դըրացի.
«Պերճախօս էք դուք և շատ խելացի»,
Ապահով եղէ՛ք որ չունիք արժէք
Որ չէք ներշնչեր քէն, նախանձ երբեք,
Ձի մըտքով աշխոյժ, զարգացած անձին՝
Գիտցած եղէ՛ք թէ շատ կը նախանձին,
Եւ կը ջանան որ գտնեն իր տըկար,
Թերի կողմերը անուռ, անհամար.
Իսկ եթէ չունի, կ'ստեղծեն անշուշտ,
Ուպէս զի զինքը բամբասեն կուշտ կուշտ :
Ուստի միշտ արթուն և միշտ անվստահ,
Մ'ըլլա՛ք ծափերու, գովեստի ազահ :
Ասոր անոր դէմ բիրտ ու շարախօս,
Թոյներու նման դառն ու մշտահոս
Մէկուն շրթունքներն՝ երբ կը կաղկանձեն⁽⁴⁾.
Հեռու, շատ հեռու փախէ՛ք այդ անձէն :
Ձեզ դէմ կը դառնայ օր մը այդ բերան,
Որ ուրիշներուն կը լարէր գարաւ⁽⁵⁾ :
Սոսկացէ՛ք նաև սուտէն, կեղծիքէն.
Մարդիկ խաբելու այդ անգութ կիրքէն.
Ձեր շրթունքները միշտ անկեղծ, մաքուր՝
Թո՛ղ ճշմարտութիւն խօսին ընդհանուր.
Ձի սուտը չ'ապրիր, և անոր տաճար⁽⁶⁾
Պիտի կործանի օր մը անպատճառ :
Եթէ կ'ուզէք որ ձեր կեանքը չքնաղ
Աղբիւրի մը պէս միշտ սահի խաղաղ,
Ո՛հ, բարի եղէ՛ք. բարութիւնն է գանձ

որ ուղղականի մէջ ամէն կը գրենք հիմայ էով, հոյովման մէջ էն պէտք չէ վերածել եի. ինչպէս չենք վերածեր ուրիշ քառերու մէջ եւ կ'ըսենք պատէզ, պատէզին, կրկէա, կրկէաին, եւայլն. Աշխարհաբարի յատուկ հոյովմանց մէջ ձայնաւորներու փոփոխման կանոնը չի գործադրուիր, չենք ըսեր կոյս, կուսի, այլ կոյսի.

(1) **ՊՆԱԳՆՈՍ.**— Եւացող, պղպջացող.

(2) **ՔԷՆՆԻՆԵԿ.**— Ամերիկայի գրագէտ մըն է (1780-1812). Վերագրեալ հատուածը մէկ մասն է ճաշի մը զոր Քէննինկ արտասանած է 1837ին. Պոսթընի մէջ.

40. Մ Ր Ց Ա Ն Ա Կ Ի Շ Ա Ն Դ Է Ս Ը

(ԵՐՁԱՆԱԻԱՐՏ ԱՂՋԿԱՆ ՄԸ ԽՐԱՏՆԵՐԸ ԻՐ ՓՈՔՐԻԿ ԸՆԿԵՐՈՒՅԻՆԵՐՈՒՆ)

Մեր մրցանակի հանդէսն է այսօր :

Հագուած ու շքուած տարազով⁽¹⁾ աղուոր,
Վառով⁽²⁾, շրջարշով⁽³⁾. Ժանեակով ճերմակ՝
Ձիւնէ ծաղիկներ դարձեր էք համակ :
Ըզձեզ տեսնողը կ'ըմբռնէ հարկաւ
Թէ հրեշտակներ էք սրտով ալ իրաւ :
Աւտի, ձեզ համար, որ այնչափ անմեղ՝
Կեանքին լոկ մեղրը կը ճանչնաք համեղ,
Փոքրիկ խրատներ շինեցի հապճեպ,
Որպէս զի զանոնք դուք յիշէք ըստէպ :

Գիտեմ թէ ձեզ պէս պզտիկ աղջիկներ
Որքան կը սիրեն գովեստն ու նըւէր.
Գիտեմ, երբ ձեզի ըսեն. «Ուշիմ էք»,
Այդ անուշ խօսքը չէք մոռնար երբեք :
Ո՛հ, այս յարկին տակ սուրբ ու պաշտելի,
Կշտամբանք, գովեստ, նիշ մը աւելի
Կամ պակաս՝ հոգ չէ, ամէնքն հաւասար

Կը տըրուին մեղի մեր օգաին համար :
Բայց, երբ հոսկէ դուրս ելլէք, ո՛վ քոյրեր,
Կեանքը կը փոխուի, և դուք, փոքրիկ դեռ,
Պէտք չէ շըւանաք գովեստի խայծէն,
Ու ցաւիք երբոր ըզձեզ հարուածեն :
Երբ ձեզի ըսեն դուռ ու դըրացի.
«Պերճախօս էք դուք և շատ խելացի»,
Ապահով եղէ՛ք որ չունիք արժէք
Որ չէք ներշնչեր քէն, նախանձ երբեք,
Ձի մըտքով աշխոյժ, զարգացած անձին՝
Գիտցած եղէ՛ք թէ շատ կը նախանձին,
Եւ կը ջանան որ գտնեն իր տըկար,
Թերի կողմերը անուռ, անհամար.
Իսկ եթէ չունի, կ'ստեղծեն անշուշտ,
Ուպէս զի զինքը բամբասեն կուշտ կուշտ :
Ուստի միշտ արթուն և միշտ անվստահ,
Մ'ըլլա՛ք ծափերու, գովեստի ագահ :

Ասոր անոր դէմ բիրտ ու շարախօս,
Թոյներու նման դառն ու մշտահոս
Մէկուն շրթունքներն՝ երբ կը կաղկանձեն⁽⁴⁾.
Հեռու, շատ հեռու փախէ՛ք այդ անձէն :
Ձեզ դէմ կը դառնայ օր մը այդ բերան,
Որ ուրիշներուն կը լարէր գարալ⁽⁵⁾ :

Սուկացէ՛ք նաև սուտէն, կեղծիքէն.
Մարդիկ խաբելու այդ անգութ կիրքէն.
Ձեր շրթունքները միշտ անկեղծ, մաքուր՝
Թո՛ղ ճշմարտութիւն խօսին ընդհանուր.
Ձի սուտը չ'ապրիր, և անոր տաճար⁽⁶⁾
Պիտի կործանի օր մը անպատճառ :

Եթէ կ'ուզէք որ ձեր կեանքը չքնաղ
Աղբիւրի մը պէս միշտ սահի խաղաղ,
Ո՛հ, բարի եղէ՛ք. բարութիւնն է գանձ

Ջոր ձեզմէ գողնալ կրնայ ոչ մէկ անձ.
 Իրարու համար անկեղծ բարեկամ՝
 Մի՛ գփախք, կրուուիք դուք ոչ մէկ անգամ.
 Նաև ուրիշին կամեցէ՛ք բարիք,
 Որպէս զի կեանքը երջանիկ ապրիք:
 Իրարու փառքով սորվեցէ՛ք պարծիլ,
 Երջանիկ ըլլալ ու չընախանձիլ:
 Մարդ իր բարիքէն կը յափրանայ միշտ.
 Ջանա՛նք ուրիշին չազդել բընաւ վիշտ:
 Այս ըսկզբունքով միշտ զուարթ կ'ըլլանք.
 Ջրւարթութիւնն է ոսկիի ճոխ հանք:
 Եւ երբ այս պահուս, քիչեր մեր մէջէն
 Մրցանակ կ'առնեն, չըլլա՛յ որ փրչեն
 Մեր սրտէն թեթեւ հովեր նախանձի
 Որմէ մեր մատաղ հոգին կը խանձի:
 Բարո՛վ վայլէք դուք, քոյրե՛ր սիրելի,
 Ինչ նիչ կամ պարգեւ որ արւին ձեզի.
 Ձեր փառքը մերն է, ձեր պատիւն ալ մեր,
 Թո՛ղ փառքով փայլին ձեր վեհ ճակատներ:

Տ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԱՆԱՅԵԱՆ ԿԱՐԱՍՍ.— Ըստ դիցաբանութեան, Դանաեան կը կոչուէին Դանաւոսի յիսուն աղջիկները, որոնք սպաննած էին իրենց ամուսինները, և ասոր համար դատապարտուեցան Տարաբոսի(7) մէջ ջուրով լեցնել անյատակ կարաս մը: Դանաեան կարասին բազդատուած է գրականութեան մէջ յիշողութիւն մը, ուր ոչ մէկ բան հետք կը ձգէ, սիրտ մը որուն տենչանքները միշտ անյագ կը մնան, շոտլ մարդ մը որ իր ձեռքը անցած դրամը իսկոյն կը վատնէ, եւայլն:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) **Տարագ**.— Հիմայ կը գործածուի գլխաւորաբար սա իմաստներով. 1. **Կերպ**, եղանակ: 2. **Հագուստ** (costume): 3. **Ձեւ** (formule). այս վերջին իմաստով կ'ըստի գրահաշուական տարագ:

(2, 3) **Վառ**, **ողոր** (**թիւ**, **թիւպկես**, **պիւրմմիխ**, tulle, gaze, mousseline).— Ետս բարակ եւ նրբահիւս կերպաս, նոյն կարգէն են մտմաւ, **տար**, **բեհեգ**.— **Կերպաս** (**գումաշ**, étoffe) ընդհանուր իմաստ ունի, եւ կը նշանակէ բուրդէ, բամպակէ, վուշէ (ֆեղեկ, lin), մետաքսէ, ինչպէս նաև ոսկի կամ արծաթ թելերէ գործուածք, նոյն իմաստով գործածուած են պասուա, սագայն.— **Կաւ** (**պեգ**, toile) մասնաւորապէս կը գործածուի բամպակով, վուշով եւ կանեփով (**ֆեմիտ**, chanvre) շինուած կերպասներու հա մար.— **Դիպակ** (**ճանֆեկ**, taffetas) եւ **սեղուս** (**արլաս**, satin) մետաքսէ կերպասի տեսակներ են.— **Փուլի** (**գաֆֆեկ**, velours) կ'ըլլայ մետաքսէ, երբեմն բամպակէ կամ բուրդէ.— **Չուխայ** կամ **ասուի** (**յուհա**, drap) բուրդէ գործուածք է. **ասուեակ** (**ֆաեկա**, flanelle) զգուած կամ սանտրուած բուրդէ թեթեւ եւ լայնահիւս գործուածք. **բողիֆ** (**ֆեյեկ**, feutre) թանձր եւ անհիւս ասուի, ճընձմամբ պատրաստուած, եւայլն:

(4) **Կաղկանձն**.— Եուններու լացի ժայնին յատուկ այս բայը հոս փոխաբերաբար գործածուած է:

(5) **Դարուն**.— Հումանիշներ են բակարգ, ծաւղակ, որոգայր, կափուլ:

(6) **Անտ անտ**.— Ոտանաւորի մէջ ստացական կամ ցուցական ածականներէն ետքը եկող որոշիչ կամ դիմորոշ յօդը կարելի է ջնջել, վանկերու թիւը պակսեցնելու կամ յանգ կազմելու համար. այս պատճառաւ այստեղ փոխանակ ըսելու անտ անտը ըսուած է անտ անտ:

(7) **Տարաբոս**.— Ըստ դիցաբանութեան, Տարաբոսը զժոխքին մէկ մասն էր, ուր յանցաւորները իրենց պատիժը կը կրէին:

41. ԱՄՐՏՈՒԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ

Բաղէչի արեւմտեան անկիւնը, զեօթի մը ափին վրայ, կը բարձրանայ Ամլորդուոյն⁽¹⁾ անուան նուիրուած փոքրիկ վանքը, իր գեղեցիկ տաճարով: Ամրտոյու վանքը բարեբախտաբար հոգեւոր և մտաւոր կրթութեան «համալսարան»⁽²⁾ մը, դպրեւանք մը եղաւ երբեմն, կամ թէ՛ աւելի շատ գործածուած բառով դաստիարակ մը, բոլորովին տարբեր այնքան վանքերէն, որոնք աւելի փոքր կշտացնելու համար շինուած են քան թէ միտք:

Յովհաննէս Կոլոտ⁽³⁾ ինք իր զրչով նուիրագործած է «Համալսարան» կոչումը իր հարազատ ու արժէքաւոր մէկ յիշտակարանին մէջ:

Փէ դարու առաջին կէսին, մտաւոր զարթում մը կը տիրէր հայ վարդապետներու կեանքին վրայ: Թէ՛ Էջմիածնի նուիրակներուն շիւումը Պոլսոյ, Իզմիրի, Լեհաստանի հետ, թէ՛ տիրող լատին և իտալերէն լեզուներով հրատարակուած կրօնական գիրքերուն յառաջ բերած հետաքրքրութիւնը կրնան այս մտաւոր զարթումին պատճառները բացատրել:

Ամրտոյ, արդէն հին դասատուն մը սրբազան և արտաքին ուսումներու բաւական արդիւնաւոր կեանք մը ունեցած էր: Իր մատենադարանը արդեամբ կը ճախանար Ամրտոյի առաջնորդ Բարսեղ վարդապետի⁽⁴⁾ ջանքերով:

Բարսեղ կամ Բասիլ, որ էր «Այր երեւելի և մեծանուն», մեծ զոհողութիւններով սրբեց մտաւոր ամուլութեան նախատինքը Ամրտոյի ճակատէն: Վանքը շինեց, դասատունը վայելչացուց և սկսաւ մշակել արտաքին գիտութիւնները, որոնց գլխաւորներն էին Քերականութիւն և Փիլիսոփայութիւն, միշտ Դաւիթ անյաղթի⁽⁵⁾

խրթին և մթին թարգմանութիւններուն վրայ: Բարսեղ շատ աշակերտներ հասցուց, արտաքին գիտութիւններու ճաշակը ճանչցնելով անոնց:

Բարսեղէն եաքը Վարդան⁽⁶⁾ Բաղիլեցին ո՛չ միայն մշակեց Ամրտոյու դասատունը, այլ նաև հիմնովին վերաշինեց վանքը՝ սրբատաշ քարերով: Վարդան մասնաւոր հոգ տարաւ և զարդարեց հարստացուց Ամրտոյը աշակերտական գրովք և ճոխ զարմանալի վարդապետական պէսպէս մատենիւք: Այս վարդապետին ջանքն ու արդիւնքը իրապէս համալսարան մը ըրին Ամրտոյը:

Ամրտոյի հուշակաւոր մատենադարանին մնացորդները զօրս մէկիկ մէկիկ աչքէ և ձեռքէ անցուցի, կը ցուցնեն և կը շեշտեն թէ ի՞նչ ոգիով յոգնած, քրտնած և ծախսած է Բաղիլեցին Վարդան, այն «քաղցրաբարոյ և համեղբարան» վարդապետը, որուն շունչովը սնած և մեծցած են Կոլոտ և Շղթայակիր⁽⁷⁾:

Վարդանի մահովը մահացաւ Ամրտոյու դասատունն ալ: Կոլոտ և Շղթայակիր, երիտասարդ վարդապետներ, անհուն մորմոքումով թողուցին «բարձրահամբաւ և մեծ համալսարան»ը, ուրիշ տեղ գտնելու համար իրենց ասպնջական բոյն մը, երբ արդէն մտքի և սրտի ընտիր պաշարով օժտուած էին և վարդապետական կոչման յաջող կերպով պատրաստուած:

ԲԱՐՍԵՂԸ Ե. Վ. ԿԻՒԼԷՄԷՐԵԱՆ⁽⁸⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Ամլորդի.—Այսպէս կը կոչուի Յովհաննէս Կարապետ, որ ամուլ եղիսաբէթին զաւակն էր:

(2) Համալսարան.—Այս անանցեալ բառը, որ կը նշանակէ բարձրագոյն գիտութեանց ուսումնարան, կազմուած է նախադաս յունական համ մասնիկով եւ յատան բառով, թէեւ բառին հընչումը իր կազմութեան համամայն չէ եւ կ'արտասանուի համալսարան, փոխանակ համալսարանի:

(3) **Յովհաննէս Կոլոս.** — Պատրիարք եղած է Կ. Պոլսոյ 1715էն 1741, Ինք հիմնեց Սկիւտարի մէջ Կ. Պոլսոյ առաջին հայ գրանոցը, կղերականներ պատրաստելու համար, Իր գերեզմանը կը գտնուի Ղայաթիոյ եկեղեցւոյն շրջափակին մէջ:

(4) **Քարսելի վարդապետ.** — Գրիգոր Տաթևացիէն սերած այս վարդապետը մեռած է 1615ին, եւ թաղուած Ամրտոլու վանքին մէջ զոր ինք շէնցուց:

(1) **Գաւիթ Ինճյաղը.** — Հայ իմաստասէր Ե դարու, որ Աթէնքի մէջ ուսում առած էր, եւ հոն յոյն փիլիսոփաներու հետ ունեցած վիճարանութեանց մէջ զանոնք միշտ պարտութեան ենթարկած ըլլալուն համար **Անյաղք** կոչուած էր. Իր գլխաւոր գործերն են **Քրեականաբանութիւն**, **Գիրք Սաղմուտաց** եւ ուրիշ հեղինակութիւններ, ամէնքն ալ խրթին լեզուով ու հելլենական ոճով գրուած:

(6) **Վարդան Քաղիօեցի.** Այս բազմաղղին վարդապետը մեռած ու թաղուած է Ամրտոլու մէջ 1705ին:

(7) **Գրիգոր Եղրայտիի.** — Գոյոտ Պատրիարքի այս աշակերտակիցն ու խոհրդակիցը 1715էն 1749 Պատրիարք եղած է Երուսաղէմի. Ինք բարեկարգած է Երուսաղէմի վանքը որ պարտքի տակ ինկած եւ խանգարուած էր. այդ 4000 ոսկիի պարտքը վերջապէս համար Գրիգոր Պատրիարք շղթայ մը անցուց վիզէն, եւ եկեղեցիէ եկեղեցի պտըտելով սկսաւ դրամ հաւաքել. ամէն տօնի որ մշտնէկ եկեղեցիի դրան առջեւ կը կենար եւ օգնութիւն կը խնդրէր Երուսաղէմի համար. նուէրները կը տեղային. այրերը իրենց քակները, կիները իրենց գոհարները կուտային. Եղթայակիք այդ շղթան կրեց ութ տարի, որովհետեւ ուխտած էր վիզէն չհանել զայն մինչեւ որ պարտքը հատուցանէ ամբողջապէս:

(8) **Քարգէն Ծ. Վ. Կիւլէսէրեան.** — Արմաշու վանքին շրջանաւարտ, աշակերտ Որմանեան եւ Գուրեան Սրբազաններուն. խմբագիր եղած է 1905էն 1907 լոյս կրօնական հանդէսին, եւ հեղինակ է կարգ մը բանասիրական եւ կրօնական գրուածքներու. Ծնած է 1868ին եւ վարդապետ մեռնաղրուած 1895ին:

42. ԲՈՅՍԵՐԸ ԿԸ ՔՆԱՆԱՆ

Որչափ խորերը թափանցենք բուսական կեանքի գաղտնիքներուն, այնչափ մերձ կը գտնենք բոյսերու և կենդանիներու յարաբերութիւնը մէկ մէկու հետ:

Քունը կենդանական աշխարհի գաղտնիքներէն և միանգամայն ամէնէն հարուստ պարզեւնեւրէն մէկն է: Խոնջեալ կենդանականութեան ու վաստակարեկ մարդուն համար ամէնէն թանկագին բանն է: Ամենազուտ բարեբարական գործ մըն է ան Աստուծոյ կ-ղմէն մեզի, հէջ մահկանացուներու ուղղուած: Աստուած այսպէս կուտայ մեզի ինչ որ Իրեն բնաւ պէտք չէ, և ինչ որ ինք բնաւ չունի: Անուշ մոռացութիւն մը կը թափէ մեր շուրջը բոլոր աշխարհի վրայ, և Ինք պահապան կը կենայ՝ մինչ ամէնքը կը հանգչին:

Արդ, այս ամենաթանկագին պարզեւր կենդանական աշխարհէն վար գտնուող բոյսերուն ալ տրուած է: Անոնք ալ գիտնն, կը ճաշակեն անոր քաղցրութիւնը, թէ միայն մեզի, մահկանացուներու և կենդանիներուն յատուկ է: Սրբ իրիկունը հասնի, օրուան աշխատութիւններէն յոգնած և ուժասպառ, անոնք, բոյսերն ալ մեզի պէս իրենց դիրքը փոխելով, հանգստութեան քուն կը վայելն: Այս հարցումին առաջին անգամ գոհացուցիչ ու վճռական պատասխանը եկաւ չուեռացի համբաւաւոր բուսաբանէն՝ Լիննէոսէ(1), որ ԺԸ դարուն սկիզբները ծնած՝ ու մեռած է նոյն դարու վերջերուն մօտ, ինքզինքը ամբողջովին նուիրելով բոյսերու ուսումնասիրութեան, և շատ նշանաւոր գիւտեր ըրած է բնական պատմութեան ու մասնաւորապէս բուսական աշխարհին մէջ:

Բոյսերու քունին գիւտն ալ շատ մը ուրիշ գիւտե-

բու պէս դիպուածին⁽²⁾ կը պարտինք. միայն թէ դիպուածը դիտողը նեւտոն մը կամ Լիւնէոս մը ըլլալու է:

Ինչ բաներ կեանքի մէջ աչքերնուս կը զարնեն, բայց բնաւ մտածում ու կարեւորութիւն չտալով անոնց, ըստ որում անդին շատ կարեւոր բաներ ունինք մտածելու. անոնք կ'անցնին կ'երթան առանց տպաւորութիւն մը թողլու մեր մտքին վրայ, և առանց գիւտ մը սրտադրելու այս աշխարհիս վրայ:

Բարեբազդարար դիտողը Լիւնէոսն էր: Առտու մը, շուետական նշանաւոր քաղաքներէն մէկուն՝ Ըփսալայի բուսաբանական ջերոցին մէջ կը շրջէր, շուրջը ակնարկներ նետելով: Իսկոյն աչքին զարկաւ որ լուտաս⁽³⁾ կոչուած բոյսը ծաղկեր էր: Կէս գիշերուան ատեն, կրկին այցելեց միեւնոյն ջերոցը և միեւնոյն լուտասները, և ապշեցաւ մնաց, տեսնելով որ առտուն ծաղկած լուտասները հիմակ ա՛լ ծաղիկ չուէին իրենց վրայ:

Ինչ եղեր էին առաւօտեան ծաղիկները. ո՞վ գողցեր էր զանոնք: Կատարելապէս համոզուելու համար թէ իրօք գողցուած էին ծաղիկները, ուղեց աւելի մօտէն դիտել զանոնք. լուտասներուն քովը գնաց, և ուշադրութեամբ զննելով՝ գտաւ որ տունկը ինքն էր որ գողցեր էր իր ծաղիկները: Հիմայ գիշերը՝ տունկին տերեւները անանկ մասնաւոր ձեւ մը առեր էին որ առտուան տեսած ծաղիկները անոնց տակ ծածկուած մնացած էին: Ա՛լ անկէ ետքը ամէն գիշեր կ'այցելէր տունկին, ու ամէն գիշեր նոյն բանը կրկնուած կը տեսնէր. տերեւները մասնաւոր դիրք մը կ'առնէին, և ծաղկին պսակը կը պահէին իրենց ներքեւ. տունկը կը քնանար, և այս էր քնանալու իր մասնաւոր դիրքը:

Մտածելով թէ այսպիսի բնրեւոյթ մը պէտք չէ որ միակ ըլլայ, Լիւնէոս ատկէ ետքը, ամբողջ գիշերներ կ'անցընէր իր պարտէզին մէջ թափառելով, ջահը ձեռքը

բռնած ստուգելու համար այս մասին բոլոր իրողութիւնները:

Այս կերպով դիտեց որ շատ մը տունկեր մարդոց և կենդանիներու պէս մասնաւոր դիրք մը կ'առնեն, երբ կ'ուզեն ինքզինքնին Մորփէոսի բազուկներուն յանձնելով քնանալ, և շատ մը կենդանիներու նման, անոնք ալ լոյսի բացակայութեան ատենն է որ քունի կը յանձնուին:

Ինչ ինչ տունկեր մինչև անգամ այնքան կը փոխակերպուին քնացած ատեննին որ չեն ճանչցուիր. ու այս պատճառաւ անտառի մը կամ արօտավայրի մը երևոյթը բացարձակապէս կը փոխուի, շատ տունկեր իրենց ճիւղերը կը բռնեն, և իրենց տերեւները իրարու կը դպցնեն՝ կարծես ցուրտին դէմ փոխադարձ պաշտպանութեան համար: Ո՞վ որ տեսած է գիշերային զգայուն տունկ մը որուն ճիւղերը վար կախուած են ու կարծես յոգնութեանէ խոնջած է, որուն տերեւիկները իրարու վրայ փակուած են, ինչպէս մենք կը փակենք աչքերնիս, պիտի ընդունի իսկոյն թէ, այսպիսի ատեններ տունկը կը հանգչի և կը քնանայ:

Տը Բանտոյ բուսաբանին կատարած փորձերով հաստատուեցաւ որ լոյսին բացակայութիւնն է որ քուն կը բերէ բուսականներուն: Գիշեր ատեն շատ պայծառ լոյս մը արձակելով զգայուն տունկերուն վրայ, և ընդհակառակը ցորեկ ատեն զանոնք խորին մթութեան մէջ ձգելով, գիտնական բուսաբանը յաջողեցաւ կատարելապէս փոխել անոնց ունակութիւնները: Երբ մթութեան մէջ էին բոլոր օրը՝ այդ տունկերը իրենց տերեւիկները գոցեցին ու քնացան, խարուելով արուեստական մթութեանէն, և բոլոր գիշերը արթուն մնացին, երբ վեց յամպարներ արձակեցին անոնց վրայ ճառագայթում մը որ օրուան լոյսին հինգ վեցերորդին հաւասար էր:

ՅԱԿՈՐՈՍ Թ. ՃԵՃԻՉԵԱՆ⁽⁴⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Լիճճէոս.—Լիճնէոս կամ Լիճնէ, նշանաւոր շուետայի բնապատուժ, ծանօթ իր բուսաբանական աշխատասիրութիւննե բով (1707—1778).

(2) Գիպուածը գիւեբուճ մէջ. — Գիպուածով զտնուած են յախճապակին, հեռադիտակներու սպանծնու ապակիները, փորագրութեան եւ վիմագրութեան զանազան կատարելագործումները, եւայլն. Գիպուածին կը պարտինք նաեւ ճօճանակի գիւտը, որուն գաղափարը Գալիլէ յղացաւ յանկարծ Մայր եկեղեցոյ մը քահին ճօճումները դիտած պահուն.

(3) Լուսաւ (louis).—Այս անունով ծանօթ էին հնութեան զայազան տեսակ բոյսեր, որոնց զլիստորն է նեղոսի եւ Գանգէսի մէջ աճող խոտ մը, որ քանդակուած է եգիպտական յիշատակարաններու վրայ իբր խորհրդանշան արեւին.

(4) Բուճ, Յսկօբոս և Ճնիգեան.— Հայերէնի ուսուցիչ Թօպէրզեան վարժարանի Խմբագրապետը եղած է Բիւրակնի 1902էն 1906 եւ հոն հրատարակած է շարք մը խմբագրականներ, ինամուճ ոճով, նշանաւոր է նաեւ իր պերճախօս քարոզիչ հայ բողոքական բնիկն.

43. Բ Ա Ջ Ո Ր Գ Ի Ո Յ Ն Թ Ա Ղ ՈՒ Մ Ը

Ոչ փող զարկինք, ոչ արձագանգ լեռնասոյզ
Սարէ ի սար չարաչըշուկ տարաւ լուր.
Ու չերգեցինք ողբի երգեր սրտայոյզ,
Երբ պատանւոյն բացինք մըռայլ փոսին դուռ:

Գիւերական մունջ ըստուերներ շուրջ կային,
Երբ հրացանի կոթով հողը փորեցինք.
Լուսինը լուկ կը պըլպըլար մեր գըլխին.
Սուգ էր պատեր դաշար, բըլուրն ու երկինք:

Պէտք էր դագաղ, և ոչ ճերմակ պատանճնր
Որով գոցուէր ազատորդի քաջորդին.

Մարտէն յետոյ, կարծես յոգնած կը հանգչէր.
Ու վերարկուն կարմիր բաւ էր իր անձին:

Անձայն ու կարճ ննջեցելոց(1) մը զրուցեց
Մեր քաջ տէրտէրն. Ձինուոր Հայոց Ատուճու.
Գովեց մահը ու քաջութիւնն իր օրհնեց
Թոյլ չըտըւաւ հառաչ մ' ու ճիշ հանելու:

Երբ գլուխը դըրինք հողէ բարձին վրան,
Տեսանք զեղը ճակտին ու վէրքն իր պայծառ.
«Ո՛վ պատանեակ, բսինք իրեն մէկ բերան,
«Ազգիդ համար մեռար. դուն շատ ապրեցար:»
ՄԿՐՏԻՉ ՊԷՇԵԿԹԱՇԼԵԱՆ (2)

Գ Ր Ա Վ Ա Ն Ա Կ Ա Ր Կ ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՊԱՆԳՐՈՒԱՅԻ ՏՈՒՓԸ. — Ըստ յուսական գիցարանութեան, Պանգորա առաջին կիսն է զոր ստեղծած է Հեփթատոս(3), Աթենաս փնդանութեան շուրջ տուաւ անոր և օժտեց զայն շնորհներով ու տաղանդներով, Արամազդ Կուրեց Պանգորայի՝ տուփ մը ուր պահուած էին բոլոր շարքները, և զրկեց զայն երկրի վրայ, ուր ամուսնացաւ առաջին մարդուն՝ Եպիմեթէի հետ: Եպիմեթէ անգիտաբար բացաւ ազտաւից տուփը, ուրկէ դուրս խուժեցին բոլոր շարքները և տարատուեցան աշխարհի վրայ: Պանգորա Յունաց Եւան է: Պանգորայի տուփը փոխաբերաբար կը նշանակէ շարքներու և սղէտքներու ազգեր:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Ննջեցելոց. — Աղօթք մը զոր մեռելներու վրայ կը կարդան.

(2) Մկրտիչ Պէժիկաւուհեան. — Երեւելի հայ բանաստեղծ, Թատրերգակ, որուն հայրենասիրական գեղեյիկ երգերը սիրելի ըրած են զինքը եւ անմոռանալի՝ իր յիշատակը բոլոր ազգին. Մեռած է 1868ին 41 տարեկան.

(³) Հեփեսոսս.—Ըստ յոյն դիցարանութեան, Արամազդի եւ
Հերայի զաւակն է Հեփեսոսս, կրակի շաստուածը, Տգեղ ու տծեւ
ըլլաով, իր մայրը զինքը Ողիմպոսի կատարէն վար զահալիժեց,
Հեփեսոսս լեմնոս կղզին ինկաւ, եւ իր անկման հետեւանքով ոտ-
քը կաղ մնաց.

44. ԲԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս որ մոլեգին հիւանդութեան անվրէպ նշան-
ներն են յանդուգն ու սպառնացայտ դէմք, շարաշուք
ճակատ, վայրագ կերպարանք, յախուռն քալուածք,
գալարուող ձեռքեր, այլայլած գոյն, այսպէս կ'երեւայ
մարդն ալ բարկութեան ատեն: Իր աչքերը կը բոցա-
վառին, կը կայծկլտան. համակ իր դէմքը ծիրանեգոյն կը
դառնայ, այնքան կ'եռայ և դէպի վեր կը խուժէ իր
սրտէն յորդող արիւնը. շրթունքները կը դողդղան, ակ-
ռաները կը սեղմուին, մազերը կը ցցուին ու կը քստմը-
նին. շնչառութիւնը ճնշուած է և շշուռ. իր անդամնե-
րուն յօդերը կը գալարին, կը կծրտան. և ինքը կը հծծէ,
կը կակազէ(¹) ընդհատ հնչիւններով. ամէն վայրկեան,
ձեռքերը իրարու կ'ընդհարէ, ոտքերը գետինը կը զարնէ.
բոլոր իր վարմունքին մէջ անկարգութիւն մը կայ, բո-
լոր իր անձը սպառնալիք կ'արտահոսէ. պօզալի(²) և
նողկալի(³) երեւոյթ մարդու մը որ կ'ուռեցնէ և կը
նուսատացնէ իր ազնուական դէմքը:

Միւս մոլութիւնները կրնան ծածկուիլ, գաղտնօրէն
անանիլ. բարկութիւնը մէջտեղ կ'ելլէ, երեւան կու գայ
դէմքին վրայ, և որչափ աւելի սաստիկ ըլլայ, այնչափ
աւելի կը պնայճայ և աչքի կը զարնէ: Բոլոր անասուն-
ներն ալ յառաջընթաց նշաններով կը մատնեն իրենց
թշնամական շարժումները: Բոլորովին դուրս կ'ելլեն

իրենց սովորական վիճակէն, և իրենց անգութ բնազդը
հեազհետէ կը բորբոքի: Վարազը(⁴) կը փրփրի, կը օրէ իր
վրիժակները(⁵) կալծը մարմիններու դէմ. ցուլը իր
եղջիւրներով օդը կը ծծէ և աւազը կը թռցնէ իր ոտ-
քերուն տակ. առիւծը խուլ մանչիւններ կ'արձակէ.
օձին վիզը կ'ուռի գայրոյթէն. կատաղութենէ բռնուած
չուը շարաշուք կերպարանք մը ունի: Չկայ անասուն
մը որ, որքան ալ սոսկալի, որքան ալ շար ըլլայ բնա-
կանէն, վայրագութեան նոր աստիճան մը ցոյց չտայ,
երբ բարկութիւն գայ վրան:

Հարկ է բարկութիւնը զսպլի առաջին գրգռութենէն
ետքը, խեղդելի զայն իր ծլած տեղը, զգուշանալ ամե-
նափոքը շեղումէ, որովհետև անգամ մը որ մոլորեցնէ
մեր զգայարանքները՝ հազար դժուարութիւններով կա-
րելի է ճողոպրիլ անկէ. որովհետև մարդ իր բանակա-
նութիւնը կը կորսնցնէ, երբ անգամ մը կիրքը մտնէ
իր մէջ և պզտիկ իրաւունք մը տայ անոր:

Որչափ մարդոց ազետաբեր եղած է բարկութիւնը:
Նսպային(⁶) ամէնէն բուռն միջոցին, կան մարդիկ
որոնց երակները պայթած են, որոնք արիւն փոխած են
գերմարդկային ձայներ արձակելէ ետքը, որոնց աչքերը
ամպով ծածկուած են, այնքան բուռն կերպով կը խու-
ժէ մազձը(⁷) դէպի հոն: Շատ մարդոց յիմարութիւնը
պարզապէս շարունակութիւնը եղած է իրենց բարկու-
թեան. Էաս(⁸) անձնասպանութեան մղուած է յիմա-
րութենէ, և յիմարութեան՝ բարկութենէ:

Մատնանիչ ընենք ուրեմն այս տեսակ բնաւորու-
թեան մը բոլոր տգեղութիւնն ու բոլոր վայրագութիւնը:
ՍԵՆԵԿԱ(⁹)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ն Ե Ր

(1) **Կակազել**. — Կը նշանակէ բորովել, այսինքն խօսած ժա-
մանակ բառերը եւ վանկերը շարունակաբար արտասանելու ան-
կարող ըլլալ:

(2,3) **Պձգալի, ցողկալի**. — Հումանիշ են գա՛ւօւլի, զգու՛ւլի:

(4) **Վարագ** (եապան բօսուզու, sanglier). — Այս անասունը
նախատիպն է ընտանի խոզին եւ մեր մէջ կը կոչուի վայրի խօզ
կամ կիճն, Մինչեւ վեց ամսու եղած ատեն կը կոչուի իռչկորակ
եւ մինչեւ երկու տարու խոչկոր:

(5) **Վրիժակ**. — Այսպէս կը կոչուին փիղին եւ վարազին վե-
րին ծամելիքի շնական ակռաները որոնք իրենց բերնէն դուրս
ցցուած են կորածն:

(6) **Նօպայ** (նօպօք, acrés) — Ներքին եւ վաղանցուկ շար-
ժում, երբ բսնք բարկութեան նոպայ, Հիւանդութիւն մը՝ երբ ը-
սանք տենդի նոպայ:

(7) **Մուդն** (սաֆրա, bile). — Մարդոց եւ կենդանիներու մարմ-
նոյն մէջ գտնուած դառն հիւթ մը, դեղին եւ կանաչորակ գոյնով,
որուն բաշխումը լսարդին մէջ տեղի կ'ունենայ, ֆոխազարծաբար
կը գործածուի քարկութեան, դիւրագրգռութեան իմաստով, Հումա-
նիշ է լեզի (kos, fiel):

(8) **Էաս** (Аяс). — Այս յոյն դիւցազնը նշանաւոր հանդիսացած
է Տրովադայի պատերազմին մէջ, երբ Աքիլէս մեռաւ, Ողիսեւ
ու էաս կոռեցան տիրանալու համար Աքիլէսի զէնկերուն. էաս
յաղթուեցաւ, եւ, վշտէն ու զայրոյթէն խենդեցած, Յունաց ոչ-
խաբները սպաննեց կարծելով որ իր թշնամիները կ'ոչնչացնէ.
վերջապէս անձնասպան եղաւ:

(9) **Սեցեկա**. — Ինչպէս է Քրիստոսի 3 թուականին եւ մեռած
65ին. ֆիլիսոփայ մըն էր, եւ թողած է բարոյական իմաստասի-
րութեան վրայ բազմաթիւ գրուածքներ:

45. ԿԱՂԱՆԴԸ ԳԱԻԱՌՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Կաղանդի⁽¹⁾ իրիկունը պատրաստ է սեղանը, ուր
ոչ թէ միայն չոր պտուղներ կան, այլ և տեսակ տեսակ
անուշեղէններ ու բաստեղներ⁽²⁾, օճախին քովնտի
կախուած են երկար բարակ շարօցներ, որոնք համեմ-
ուած են մեղրով կամ ոււպով⁽³⁾ և ընկոյզի ծեծածով
այլևբախառն շինուած: Այլ որքան որ այս համեմները,
այս չոր պտուղները կան, սակայն կարան⁽⁴⁾ է կաղանդի
փառքն ու փայլը:

Կաթայի խմորը, եթէ օրն է ուտիք, կաթով կը
շաղուի (զի Աստուածայայտութեան ու Զատկին եւս
կաթայ շինելու սովորութիւն կայ). իսկ եթէ պահքի օր
է, որպէս կաղանդինը, մեղրով կը շաղուի և կ'ըսուի
խորիս կամ խորխիս: Կաթայի երեսին վրայ կը նկար-
ուին տեսակ տեսակ կենդանիներու և թռչուններու ձե-
ւեր, և շատ անգամ տաճարներու նկարներ: Կաթայի
ձեւն է կլորակ, երբեմն խաչաձև, ձուաձև, եռանկիւն
կամ քառակուսի: Ունի փոսիկներ, որոնց մէջ մանուկ-
ներն ու տղեկները ցորենի հատիկներ դնելով կը պարեն,
և յետոյ տանիքներու վրայ դէս ու դէն⁽⁵⁾ ձգելով կը
սպասեն որ թռչնիկները գան, կտցեն և ուտեն. ասիկա
կաղանդչէք է մեր մանրիկներու կողմէն Աստուծոյ ման-
րիկ թռչուն արարածներուն նուիրուած: Ո՛վ մանկական
միամտութիւն, սո՛ւրբ մանկութիւն, ողջ՞ոյն քեզ:

Կաղանդի սեղանին վրայ կը վառուին ժամէն գըն-
ուած ու բերուած մօմիկներ, որոնց թիւը կը համապա-
տասխանէ ընտանիքի անդամներու թիւին: Ենտոյ այդ
մօմերուն կճատները⁽⁶⁾ կը տարուին ու կը փակցուին աղ-
բիւրներու վրայ, որպէս զի այդ աղբիւրները այսպէս
կաղանդուելով ամբողջ տարւոյն մէջ հասուն և անուշիկ

ըլլան: Մամիկին մոմն է միշտ նշխուն⁽⁷⁾, զոր մարելու համար տան փոքրիկները ձաւարի⁽⁸⁾ և ցորենի հատեր կը նետեն հեռուէն. զանոնք պատժելու համար մամն է որ գաւազանով կը յարձակի, բայց անոնք կը փախչին ու կը պահուըտին, և վերստին յանկարծ կ'երեւին: Ա'լ կը ճարահատի մամը, գոգնոցը կը բանայ, կ'աղաչէ ու կը պաղատի որ մամիկը չմարեն ու զան առնեն իրենց կաղանդչէք:

Պապիկը այն ատեն ժամէն գալով կը տեսնէ այս տեսարանը, և անխռով կ'ողջունէ տունն ու տնեցիները՝ ըսելով. «Շնորհաւոր նոր տարի և բարի կաղանդ»: Բոլոր տնեցիները կարգ կարգ գալով կը համբուրեն աջը պապիկին, որ անոնց աչքերէն կամ ճակատներէն պաչիկ կ'առնէ, իսկ պզտիկները իրենց վախէն, — զի մամիկը իրենց պապուն թով կեցած է գաւազանով, — հեռուն կը մնան: Այլ պապիկը իսկոյն մամէն առնելով գաւազանը՝ երբ ջարդ ու փուրթ ընելէ յետոյ կը նետէ զայն, պզտիկները ցնծագին աղաղակներով կը վազեն կը բոլորին ահա՛ մամին շուրջը և գոգնոցը կը պարպեն, պապին ու մամին աջը համբուրելով և փոխադարձ պաչիկ տալով անոնց:

Իսկ կաղանդչէքի արարողութիւնը տունէն դուրս սա է. փոքրիկներ խուճբ խուճբ փողոցներու մէջ կը պարեն, եթէ աղջիկ են շորտ⁽⁹⁾ պարը. եթէ մանչ են ծափիկը⁽¹⁰⁾. ապա կ'երգեն կաղանդի տաղը, որ ամէն տեղ միօրինակ չէ: Երգելէ ետքը, կ'ստանան ամէն տունէ տեսակ տեսակ կաղանդչէք, զորս հաւաքելով իրենց մէջ կը բաժնեն, վիճակ ձգելով, որպէս զի կռիւ չծագի: Կաղանդի գիշերը և ոչ մէկ տուն կը զրկուի կաղանդչէքէ, զի սա դարաւոր բարի աւանդութիւնը ամէն տեղ կայ թէ ան գիշեր բարի հրեշտակը ամէնուն կը հասնի և կը զբէ անունները անոնց որ կաղանդչէք

կու տան աղքատին: Կ'երեւի թէ այս հաւատքը հինէն մնացած է մեր մէջ, վասն զի Հայերը ի հնումն ունէին աստուած մը Տիր⁽¹¹⁾ անուն, որուն պաշտօնն էր զբեւ մարդոց բարի ու չար գործերը:

ՎԱՂԱՆ Վ. ՊԱՐՏԻՉԱԿՑԻ⁽¹²⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Կաղանդ — Կաղանդը տարւոյն առաջին օրն է. Այդ օրը տարբեր եղած է բոլոր ժողովուրդներու մէջ. Եգիպտացիք, Քաղաղացիք, Պարսիկները աշնան զիշերահաւասարին սկսած են զայն, ուրիշներ ծմեռուան արեւադարձին, և վերջապէս ուրսնք ալ աւաւաւան արեւադարձին. Ֆրանսայի մէջ, ԺՁ դարէն առաջ, Գաղանդը կ'սկսէր Զատիկին. 1560ին է որ Գարուոյ Ք հրամայեց յունվար 1ին սկսիլ, Անգլիոյ մէջ Բարոքականները 1731էն ի վեր յունվար 1ին կ'սկսին, մինչդեռ անկէ առաջ զեկտեմբեր 25ին կ'սկսէին:

(2) Ռաստեղ (թխախ).—Եփած պտուղի հիւթ զոր կը չորցնեն.

(3) Ռուպ (թէմէգ).—Ռուպ պատրաստելու համար քաղցուի (շիքա) մէջ շարքար խառնելով կ'եփեն մինչեւ որ թանձրանայ:

(4) Կարա (թգե).—Տեսակ մը խմորեղէն զոր կը պատրաստեն գաւառներուն մէջ:

(5) Գէս ու դէն.—Հոս ու հոն.

(6) Կեառ.—Վառած մովի մնացորդ.

(7) Կոթուց — Գոյնզոյն.

(8) Զաւար (պուչուր, semoule).—Ստուած ցորենի հատ որ կլոր հատիկներու բամուռած է.

(9-10) Ծոր, ծափիկ. — Գարի անուններ են. Գարոնները երկու կարգով դէմ առ դէմ կը կենան. եւ յետոյ ետեւ առաջ երթալով ափ ափի կը զարնեն ու կը կայթեն.

(11) Տիր.—Հայոց մէջ գիտութեանց, դպրութեանց եւ պերճախօսութեան չաստուածն էր, կը համապատասխանէ Յունաց Ապոլոնին.

(12) Վասիան Վ. Պարսիկացի.—Հեղինակ Անգիւր Դպրութեան կրկին հատորներուն, Արեղամագի եւ ուրիշ գիրքերու. Ենած է 1850ին, եւ մեռած՝ 1909ին.

46. ՊԱՊՈՒՍ ՇԷՔԵԱՅՆԵՐԸ

Ձըմեռն անա՛... Թոնրատունն⁽¹⁾ անդորրու թիւն կը տիրէր
 Անդորրու թիւն՝ նաև տաք գոմին մէջ, տանն առն թիւր⁽²⁾ .
 Քաջ ծերունին կը կախէր պարկն իր դիմաց, պատն ի վար
 Ուրկէ օթեկ պանիրի կը տարածուէր հոտ մ'ըստուար⁽³⁾ .
 Երբ հովն հեռուն լերան վրայ թաւալ տալով⁽⁴⁾ ձեան⁽⁵⁾ .
 հիւսեր⁽⁶⁾ .

Կուգար ոռնալ երգին վրայ և բուխերիկը⁽⁷⁾ սարսիլ .
 Այն ատեն ես կ'ըսէի դըւարածին⁽⁸⁾ ալեւոր .
 « - Պա՛պօ⁽⁹⁾, պատմէ՛ . լեռներու կ'ուզեմ հէքեաթ մը
 աղուոր : »

...Ու կ'ըսկըսէր պատմութիւնն՝ որ գրեթէ միշտ այն պահուն
 Կը լըմըննար երբ ճրագին կ'ըսպառէր ձէթը պլպլուն :
 « Դուք տեսա՛ծ էք հայրենի լեռները մեր խոխտապանծ⁽¹⁰⁾ .
 Պսակուած՝ ամպի մէջ բուսնող անտառներով անթափանց .
 Ձոր կը յօտեն⁽¹¹⁾ լոկ շանթերն . ու լոկ հեղեղը դեղին
 Յօտուած ծառերը մինչև կը բերէ մօտը գիւղին :
 Դուք տեսա՛ծ էք կիրճերու⁽¹²⁾ խորն անձաւներ որոնց մէջ
 Կ'ապրին, կ'ըսեն, ջատուկներ⁽¹³⁾ կը թեյով էք գայլ մ'անվերջ .
 Եւ որոնք մերթ, լուսնին տակ, երգելով երգ մ'հրապուրիչ,
 Վար կը կանչեն սարին վրայ նստող կովարծր⁽¹⁴⁾ կըտրիճ :
 Դուք տեսա՛ծ էք մարգագեղ անծայրածիր⁽¹⁵⁾ արօտներ ,
 Ուր գառնուկներ կ'արածին թիթեռներու առն թիւր ,
 Ուր կը սահի, արեւուն միահեծան⁽¹⁶⁾ փառքին տակ,
 Գեառակ մը շինջ կաթի պէս և եղկ⁽¹⁷⁾ անոր հանգունակ⁽¹⁸⁾ :
 Դուք տեսա՛ծ էք փոթորկէն վերջ, երբ փայլակը հեռուն
 Դեռ կը խաղայ, ցոյց տալով, արեւը ծոցն ամպերուն ,
 Նստած հովիւն իրիկուան դէմ փարախին քով՝ անհող՝
 Կը չորցընէ շանթահար կաղնիին դէմ հրաբորբք

Իր թաղիքէ տառատովն⁽¹⁹⁾ անձրեւին տակ ծանրացած ,
 Կամ կը հիւսէ արբեխներ մացառներէն քըճքըճած⁽²⁰⁾ :
 Դուք տեսա՛ծ էք կամ ինչպէս ան կը մորթէ այծ մը յոր⁽²¹⁾ .
 Արիւնն որուն կը հոսի ձար⁽²²⁾ մօրուքէն մամուաբոյր ,
 Եւ շամփրելով⁽²³⁾ զայն, կրակին վրայ կը դարձնէ իրրեճալ .
 Թողով որ քաղցր հոտն ընէ շուրջի գայլերն հալուածալ :
 Կամ տեսա՛ծ էք կեռակոտուց անգրղ մ'անեղ որ խըլած
 Մորթը քերծուած⁽²⁴⁾ այն ածին՝ կ'ելլէ երկինք վերասլաց... :
 Անաւասիկ այս բոյորն , այս պատկերները խուժուած⁽²⁵⁾
 Իր հէքեաթներն էին, նախ՝ երգուած սրտին մէջ անուշ :
 Կը լսէի ես զանոնք սեւեռած⁽²⁶⁾ խորն աչքերուն ,
 Ուր միշտ հոգին կը խօսէր իր լըռութեանը պահուն :
 ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ⁽²⁷⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Թոնրատուն .— Այն սենեակը ուր կը վառի ընտանիքին վառարանը .
 (2) Առքերիւր .— Քով .
 (3) Ստուար .— Թանձր .
 (4) Թաւալ տալ .— Գլորել .
 (5) Ձեան .— Ձիւն բառին զրաբար սեռականն է եւ կը նշա-
 նակէ ձիւնի :
 (6) Հիւս .— Ձիւնակոյտ, կ'ըսուի նաեւ ուսից .
 (7) Բուխերիկ .— Ծխան, վառարան .
 (8) Դուարած .— Հովիւ .
 (9) Պապօ .— Կը նշանակէ մեծ հայր .
 (10) Խոխտապանծ .— Հպարտ .
 (11) Կոտեն .— Աւելորդ ճիւղերը կտրել .
 (12) Կիրճ .— Կեղ ճամբայ ծովու կամ ցամաքի մէջ, կ'ըսուի
 հաւեւ եեղուց .
 (13) Ջատուկ .— Ձար պառաւ . կ'ըսուի նաեւ մեզիւրայ, այս-
 տեղ կը նշանակէ վիտիկ .
 (14) Կովարծ .— Գովարած բառին կրճատումն է :
 (15) Անծայրածիր .— Ծայր եւ սահման չունեցող .

- (16) Միսեհեման. — Ընդհանուրին վրայ իշխող,
- (17) Սղի — Գաղղ,
- (18) Հանգուսակ — Նման,
- (19) Յառասակ. — Ձինուորներու կամ հովիւներու վերարկու,
- (20) Քեքեմաձ. — Բզիկ բզիկ եղած.
- (21) Յայր. — Ետա զէր, հոմանիշ են գրեթէ պարտա, բանձ-
րամարմիք, սեմբ,
- (22) Զար. — Մազ.
- (23) Եամփրեւ. — Եամփուրը անցընելի,
- (24) Քերծուած. — Մարմինն վրայէն սկրթուած հանուած.
- (25) Խուժղուժ. — Վայրենի.
- (26) Սևեռած. — Այրը անշարժ տնկած.
- (27) Գոցիէլ Վարուժան. — Երիտասարդ բանաստեղծ եւ

գրագէտ ծնած Սեբաստիոյ Բրզնիք զիւզը 1884ին, Ունի ոտանաւորներու երեք հատորներ. Զարգը, Յեղիմ սիրտը եւ Լեքամու եղգեր: Նահատակուած արտորի մէջ 1915ին.

47. Հ Ա Ն Ի Ն

Դեռահասակ կին մը իր ամուսնութեան առաջին օրերուն մէջ, թերեւս իր մայրը կը մտնայ, բայց առաջին վշտին կամ առաջին զաւկին հետ կը յիշէ զայն: Նորածինը հաշտարար մըն է որ կը զօղէ⁽¹⁾ վերստին գրեթէ խզուած երեւցող կապերը:

Իր թուր տեսնելուն պէս, արուր լքեալը հրայքով կը վերածնի կարծես. կ'զգայ, հնչաալի զարմանքով մը որ կը զարթնու իր հոգւոյն մէջ, զոր մեռած կը կարծէր. մայրական սէր մը, անձանօթ. թափանցուն. կը սիրէ ազապատանքով⁽²⁾ մը ոչ աւելի զօրովս, բայց աւելի սրտազեղ քան իր աղջկան համար զգացածը. փեսան անգամ սիրելի կը դառնայ իրեն, վասն զի ալ զօքա՛նչ չէ, մեծ մայր է: Մեծ մայր, այս ընտանի բառը աղէկ

կը բացատրէ փորձառութեան և ներողամտութեան, սկարութեան և կորովամտութեան, երևութական անմտութեան և ծածուկ սղջմտութեան խառնուրդը որ հանրերուն զուրգութեանը⁽³⁾ կը յատկանշէ:

Առանց մեծ մօր տուն մը անկատար տուն մըն է. պատուայ աթոռը թափուր է հոն:

Մեծ մայրն է որ իր յիշատակներով կը չափաւորէ դեռատի մօրը մտահոգութիւնները իր զաւակներուն մասին, Երբ անոնց նկարագրին նկատմամբ⁽⁴⁾ ահարկեալ կը տեսնէ զայն. «Դուն աւելի չար էիր». կ'ըսէ իրեն, և մօրը սիրտը կը հանդարտի: Երբ կը տեսնէ որ սկարութեան մը համար իրար անցած է. «Մի՛ վսիւնար, մէկ սրտան մէջ այդ հիւանդութենէն թուժած եմ զքեզ» կը զօղէ: Այսպէս կը հրահանգէ զայն տակաւին, այսպէս կ'առաջնորդէ անոր: Աւա՛ղ, երբեմն ալ անոր տեղը կ'անցնի: Տեսնուած են եօթանասնամեկի կիներ, որ իրենց աղջկան մեռնելովը, ամբողջ ընտանիք մը նայելու հոգը ստանձնած՝ այդ դժնդակ պաշտօնը վարելու համար, կը զանէին իրենց հոգւոյն մէջ քոյր տրութիւնը և քոյր կորովը երիտասարդութեան: Թէ՛ մայր էին, թէ՛ մեծ մայր, զլխով մայր, սրտով մեծ մայր:

ԵՌՆԵՍԻ ԼԵԳՈՒՎԷ (6)

Բ Ա Ս Ս Ր ՈՒ Յ Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Զօղել. — Կը նշանակէ կապիլ, իրացնել, Լոմանիշ է յօգել: Արմատներն են յօղ եւ զօղ՝ կապ, Նոյն ընտանիքին կը վերարկին յօղուած, յօղուածոյ, յօղաւոր, յօղակապ, զօղաւել:

(2,3) Ազապատանք, զուրգութեանք. — Լոմանիշներ են խանգողատանք, սէր, գարգ:

(4) Նկատմամբ. — Գրաբար նախադրութիւն մըն է որ կը գործածուի աշխարհաբարի մէջ այս ձևով. պէտք չէ անոր տեղ գործ

ծածկ Ազատական, որ տարբեր իմաստ ունի. նոյնպէս տարբեր բ-
մաստներ ունին մետքով եւ մեռամբ, ժամանակաւ եւ ժամանակով:

(5) Էռեւոյ Էրկուսէ. — Տրանսպի գրագէտ, ծնած է 1807ին
եւ մեռած 1903ին.

48. ՄՈԳԱԿԱՆ ՀԱՅԵԼԻ

— Յովնան⁽¹⁾, ծնէ՛, և այնպէս հեռուէ՛ ինձ, ըսաւ
ձերը, մի՛ չտկուիր մինչև որ ես քեզ իմաց չտամ:

Աւ այսպէս քիչ մը ժամանակ եւս քայելէ յետոյ,
ձերունուոյն յորդորով շակուեցաւ, և Յովնան զգաց որ
աւելի համարձակ չունչ կ'առնէր, թէպէտ միշտ գեանա-
փորձրու մէջ էին, և չլար նշոյլ մը ո՛չ բնական, ո՛չ
արուեստական յոյսի: Բայց վերջապէս հասան այնպիսի
տեղ մը ուր հեռուն նշոյլ մը սկսաւ երեւալ. և մտան
քնդարձակ լուսաւորուած սրահ մը ուր ոսկեծոյլ աշտա-
նակներ և բազմաթիւ արծաթէ կանթեղներ իրենց յոյսը
կը ցոլացնէին, և հրաշալի արձան մը կանգնած էր
պզնձէ պատուանդանի⁽²⁾ մը վրայ:

Հայրենիքին պաշտպան համբաւաւոր ոսկիածիմն եւ
ոսկիաւայր Անահիտի⁽³⁾ արձանն էր ան. իր աջ կողմը
Վահագնի⁽⁴⁾ և ձախը՝ Աստղիկի⁽⁵⁾ արձանները կանգուն էին.
այս երեք արձաններու պատուանդաններուն յեցեայ⁽⁶⁾
եռտանի մը կար, դարձեալ ոսկեծոյլ. չէր կարելի
իմանալ թէ այս տաճարը — վասն զի իրօք տաճար մըն
էր աւ — իր գմբէթովը, որուն շորս կողմը դեռ ուրիշ
փոքր գմբէթներ կային, գեանին տաճին էր թէ գեանէն
դուրս բարձրացած. վասն զի պատերը բոլոր արձան-

ներով և քանդակներով⁽⁷⁾ զարդարուած էին, և վրայի
գմբէթէն կախ էր ապակեայ ճրագարան մը, ով զիտէ
մէրկէ և ո՛ր հեռաւոր երկրէն բերուած այդ տեղ, այդ
անդնդախոյս⁽⁸⁾ աստուածութեանց պաշտօնը և նսեմացեայ
խաւարը շքաւորելու⁽⁹⁾ համար:

Այս տեսարանը յանկարծ այնչափ զարմացուց և
չլացուց Յովնանը, որ չզգաց իսկ թէ ի՛նչպէս և ճ'րբ
հեռացաւ իրմէ իր ձեր առաջնորդը. ուստի սկսաւ նայիլ
և զննել այդ ի՛նչ յիշատակներու և արուեստներու
հրաշալիքը որոնց նմանութիւնը կը մտածէր թէ ո՛ւր
տեսած էր ինք. կոտանդնուպոլիս⁽¹⁰⁾ թէ Պաղտատ:

Աւ երբ այս մտածութեան վրայ էր, յանկարծ իր
ուշադրութիւնը շարժեցաւ, վառնդի երգերու ձայներ
սկսան լսուիլ, և տաճարը լեցուեցաւ արտօրիկ և հնդիկ
անուշահոտ խունկերով, և եռտանին իբր թէ խնկա-
ման մը ըլլար, դուրս կը փչէր գմայլեցուցիչ մախ մը
որ զարմանալի ազդեցութեամբ այդ մարդուն երկաթէ
լիդերը կակուզ ոսկիի սկսաւ գարձնել:

Դուռ կը փնտռէր Յովնան, և ահա՛ չէր կարող նըշ-
մարել նոյն իսկ այն դուռը ուրկէ ինք ներս մտեր էր,
և իր սուր աչքերը շփոթեցան, վասնզի մուտքը կա-
րող չէր նշմարել, և իրօք կը տեսնէր թէ քանտի մը
մէջ էր, բայց փառաւոր քանտի մէջ:

Հազիւ թէ այս խորհրդածութիւնը մաքէն անցաւ,
և ահա՛ Վահագնի և Աստղիկի պզնձէ պատուանդան-
ներուն այնչափ դուռները բացուեցան, և երգեցիկ
քուրճերու⁽¹¹⁾ և քրմուհիներու բազմութիւն մը զոյգ զոյգ
սկսաւ դուրս ելլել և արձաններուն առջև շարուիլ:
Իրենց հարուստ և ճոխ ոսկեթել և նկարէն⁽¹²⁾ զգեստները
հանոյական էին աչքերու:

Արբ Յովնան — — — — — ք մանրամասնօրէն դիտելու
զբազած էր, ահա՛ Անահիտի պատուանդանին գուռնէն

դուրս ելան մեծ քրմապետը և մեծ քրմուհին, և երգերը լռեցին:

Մեր լեռնցիին իսկոյն քրմապետը ճանչցաւ, թէպէտ զգեստներուն պերճութենէն փոխուած, բայց նոյն ծերն էր որ զինքը հոն բերեր էր. իսկ քրմուհին երիտասարդ և շատ գեղեցիկ կին մըն էր որ երբ եռոտանուոյն առջև կանգնեցաւ, դալուկ եկաւ երեսին:

Նոյն վայրկեանին, երգերը լռեցին և եղէգնեայ(12) սրինգներ սկսան փափուկ և տխուր երաժշտութիւն մը հնչեցնել որ մտիկ ընողին եթէ հեշտալի չէր գար, պահ մը ետքը շատ ազգու և սրտաճմիրկ բերկրութիւն մը կը բերէր անձին:

Քրմապետը այն ատեն ձեռք տուաւ քրմուհիին, և հրաւիրեց որ անցնի նստի ոսկի եռոտանուոյն վրայ, և ինք խուճիչն չըջապատուած, կանգնեցաւ իր աստուածութեանց հանդէպ՝ թեւերը տարածելով և անձայն աղօթելով. հազիւ թէ շրթունքը կը շարժէին:

Աւ ահա՛ քանի մը բոստ չանցած, ամէնուն աչքերը որ եռոտանիին վրայ պուցեցաւ էին, կը տեսնէին փոքրիկ, ջղային ցնցումներ մեծ քրմուհիին վրայ. անոնց յաջորդեց վիճակ մը, որ իրր թէ մարմարէ արձանի փոխակերպեց այդ եռոտանիին վրայ նստողը, մինչև որ աչքերը սկսան բացուիլ անսովոր և սեւեռ նայուածքով: Այն ատեն քրմապետին բերին գիրք մը որուն թերթերը արծաթեայ բարակ տախտակներ էին, և ան բացաւ էջ մը ուր ոչինչ կար գրուած, և ներկայեց քրմուհիին:

— Կարդա՛, ներշնչեա՛լդ յաստուածոց(13), ըսաւ հզօր ձայնով մը:

Երաժշտութիւնը դադրեցաւ և այնպիսի լռութիւն մը տիրեց, ամէն շունչ այնպէս կեցաւ, որ մէկ բան մը յիման կը լսուէր, քրմուհուոյն շնչառութիւնը:

Իսկ ան քանի նայէր այդ էջին վրայ, իր երեսին գոյնը, իր կանարկը, իր շարժումները շարունակ կը փոխուէին, և ի վերջոյ մեռած աչքերը կենդանութիւն և հետաքրքրական փայլ մը առին, իրրե թէ անյագ կը կարդային. վերջը, այդ աչքերը լիճ մը դարձած՝ արտասուքի հեղեղներ կ'իջեցնէին, կղպուած ծնօտները կը բացուէին, և հառաչանքի ձայներ, եղուկներ, աւաղներ իրարու կը յաջորդէին:

Յայնժամ քրմապետը,

— Կարդա՛, ո՛ր ներշնչեալդ յաստուածոց, կրկնեց բարձր ձայնով, կարդա՛...:

Աւ քրմուհուոյն հեկեկանքի(14) ձայնը սապէս խօսեցաւ. «Քիչ են, երկիր՝ քու շարչարանքդ, քիչ են քու տանջանքդ, դեռ կանգուն են քու քաղաքներդ, դեռ կանգուն են քու տաճարներդ, դեռ հարսի և փեսայի ձայներ կը լսուին քու շէնքերուդ մէջ, դեռ տղան օրրանին մէջ կը ճուայ, դեռ հուրը վառարանին մէջ կը ճարճատէ, դեռ մուխը երդիքներուն վրայէն կը բարձրանայ: Դեռ քու զաւակներդ բարձրավիզ կը քայլեն, դեռ երկաթը իրինց ձեռքին մէջ և իրենց մէջքին վրայ կը փայլի, դեռ քու աղջիկներդ ծիրանիներով կը դարդարուին, դեռ անոնց վզին վրայ ոսկի մանեակ և թեւերուն վրայ ապարանջաններ կը նշուին, բայց այդ՝ ամէնուն վերջն է. քու քաղաքներդ պիտի անմարդանան, քու շէներդ անշէն պիտի մնան, քու տաճարներդ կիսակործան՝ քու տուններդ անկենդան՝ ուրախութեան և հարսնիքի ձայներուդ՝ ողբերու և լալերու ձայներ պիտի յաջորդեն, քու զէնքերուդ շկահմանց(15)՝ շղթաներու ձայներ՝ քու մանեակներուդ և ապարանջաններուդ հնչմանց՝ գերութեան խարազաններու ճարճատու մներ(16). այո՛, քու կարիճներդ գերի իրենց երկրին մէջ, գերի օտարութեան մէջ, քու աղջիկներդ աղախին՝ իրենց հայրենի տան և դառն պանդխտութեան մէջ:

Երբ արեւելք երեւոյ դարձնես, թշնամի պիտի գտնես, երբ արեւմուտք գտնես, թշնամի պիտի տեսնես. օգնութիւն պիտի խնդրես, նախատինք, արհամարհանք պիտի գտնես. աչքերդ երկինք պիտի դարձնես, ան՝ կայծակ ու կարկուտ պիտի տեղայ գիտուց. զաւակներդ նաև շատ սնդում եղբայրապան իրենց մօր սիրտը պիտի վիրաւորեն:

Ան ա՛նա՛ քորմանց ամպ մը պատեց դարձեալ նստանին, լոյսերը ամէնքը մէկ խուարեցան, և Բօլ-Տան քնկեալ խորտակեալ, թանձրամտ խուարին մէջ կը խարխափէր⁽¹⁾, երբ օգնական ձեռք մը զգաց որ իր ձեռքէն կը բռնէր. — Սկո՛ւր, Բոլխան, հետեւէ՛ ինձ, քառա ծանօթ՝ ճայնր:

Ան սկսան քայիլ այդ մթութեան մէջ միեւնոյն կերպով, ինչպէս առաջ մտեր էին: Ենթ քորմապետն էր որ կ'առաջնորդէր, մինչև վերջապէս հասան այն քարայրին թերանը. լուսնի լոյսին տեղ՝ արեւուն յայտ ամէն բան կը լուսաւորէր:

— Գնա՛, որդեա՛կ Բոլխան, երկնային զորութիւնները շեղի սքնական ըլլան, բառ ձերը, և քարայրին մթութեան մէջ թաղուեցաւ: Իսկ Բոլխան շիջ մը տեղ անդգայ քայիլէ ետքը, արթնցաւ և ճանչցաւ թէ Աշտիշատի աւերակներէն էր շրջապատուած: Այն ատեն հասկցաւ թէ հայկական հին կրօնքը որ 550 տարի վերջը, անհեա եղած երկրի վրայէն, գնո գետինն տակ անծածօթ կ'ապրէր:

ՏՈՔՔ. ՅՈՂՎՆՓ ԵՆԵՄԱՆԵԱԿԻ⁽¹⁰⁾

Բ Մ Ե Ս Տ Ի Ռ Ի Թ Ի Ի Լ Ե Բ

(1) **Բոլխան.**— Լեզուակն երկում մնան պատմական վէպին ներքեւ է, սասանցի գիւգապետ, որ իր հայրենակիցները յազմութեան առաջնորդէլ յետոյ, կը փախարի իր երկրին ապագան գուրակի. Ընչո այդ պատուի ձերտնի մը, կը մտտենայ իրեն եւ կը սանի զնոր այդ գեանախոր կայնոր:

(2) **Պատուակում.**— Տեսակ մը խարխալ, որուն վրայ կը գիտնորն արձան մը, սին մը. եւ ինչ կը նշանակէ նաև որ եւ է շէնքի մը վարի աստիճանը, կոխելիք տեղը:

(3) **Ա. Բոլխան.**— Ընչոյ ամէնէն աւելի յարգուած գիցումն էր. «Մար ամենայն զգաստութեանց, փառք և կեցուցիւ ազգին, շուք եւ կենդանութիւն աշխարհին Հայոց, կ'անուանէ զայն Խորնայն. Իր արձանը կանգնուած էր Երկաթի մէջ, ուր ուխտի կ'երթային Հայերը ամէն կողմէլ»:

(4) **Վ. Բոլխան.**— Տրգրան Ան կրտսեր որդին էր, զոր հայ գիւգասանները երգեցին. Չինքը հանեմատու են Լեւակլէսի մետ իր քաղաքործութեանց համար, զը պատմեն թէ վիշապներու հետ կռուած և յաղթած էր անոց. եւ այս պատճառաւ **Վիշապա-Բաղ** ալ կը կոչուի. Հայերը զները աստուածներու կարգը գտնեցին. Լեւակուալը որ Իողթան կրօններու բնաստեղծութեան մէկ նմոյն է, իրեն համար կըրտուած է:

Երկնի ետի՛ն եւ ետի՛ր
Երկնի և թրանի ծոյ
Երկն ի ծոյնն ունի զհարսելի եղեգնիկն:
Ընց եղեգան փոյ՝ ծախս նշանի.
Ընց եղեգան փոյ՝ թոց կշանի.
Եւ ի թոցն զասունիկի վազի.
Եւ հար կեր ունի.
Ապա թե թոց ունի ճարուս,
Եւ այնուցն կի՛ն արեգակուց:

(5) **Ա. Բոլխան.**— Գնդըկութեան շատուածուկին կը համարուէր, եւ իր արձանը կանգնուած էր Աշտիշատի մէջ, այնքան ճշգրտական դարձաւ Հայոց մէջ որ, զայն արձանի համարեցին ազգային մեծ ցուցադրին Վախագնի կի՛նը սնուածուելու:

(6) **Յեցեալ.**— Անտոյ թային տեղեալ ընդունելութիւնն է

գրաբարի մէջ, որ կը նշանակէ կռթնիւ Այս ձեւով կազմուած անց-
եալ ընդունելութիւններ իբրև ածական կը գործածուին աշխար-
հաբարի մէջ, ինչպէս օրհնեայ, անհիծեայ, հաւատացեայ, եւն.

(7) **Քանդակ.**— Արուեստով փորուած, տաշուած ձեւեր քարի
կամ տախտակի վրայ, կ'ըսուի նաեւ **դրօուած.**

(8) **Անդգնայտոյտ.**— Լեզիւնակին կողմէ շինուած բառ մըն է,
եւ այստեղ կը նշանակէ անդունդներու մէջ փախած.

(9) **Շփուօրհլ.**— Կը նշանակէ շրեղազարդել, բայց հոս գոր-
ծածուած է լուսաւօրհլի իմաստով.

(10) **Քուրմ.**— Գուապաշտութեան կրօնքի պաշտօնեաները
այսպէս կը կոչուէին հին ատենները, ինչպէս նաեւ կիները
Բումուհի:

(11) **Նկարէն.**— Գոյնզգոյն նկարուած.

(12) **Նդէզնեայ.**— Կը նշանակէ եղէզէ, եւայ գրաբարի մէջ տե-
սակ ցոյց տուող մասնիկ մըն է, ինչպէս արծարեայ, դափնեայ, եւլն.

(13) **Ներօնչեայ.**— Աշխարհաբարի մեւը երկար ըլլալուն, երբեմն
ներէ ներշնչուած եւ. Աշխարհաբարի մեւը երկար ըլլալուն, երբեմն
այս գրաբար ձեւը գործածուած է մեր գրողներուն կողմէ:

(14) **Հեկկլաւն.**— Կը նշանակէ բարձր ժայնով լալ. հոմանիշ
են հեծկլաւն, հեծկլաւն, հեծ, հառաչաւն, եւն.

(15) **Շիպուօր.**— Զէնքերու բախման ժայնը այսպէս կը կոչ-
ուի. կ'ըսուի նաեւ **Շիպուօր.**

(16) **Ճարհասուօր.**— Կը նշանակէ մտքակի եւ զէնքի ժայն.
Նոյնպէս կրակի մէջ նետուած փայտին հանած շիւնը.

(17) **Խարխալի.**— Մութին մէջ ասղիւն անղիւն իյնալով ձեռ-
քով ոտքով կամ գաւազանով տեղ փնտռել.

(18) **Յարք Գուօրի Շիօմանեան.**— Ծածկանունն է
Ծերնց. ծնած է Կ. Պոլիս 1832ին եւ մեռած՝ Քիֆիս 1888ին.
Նշանաւոր հրապարակախօս՝ բանաստօութիւններ ըրած է. թէ
Պոլսոյ եւ թէ Քիֆիլիզի մէջ, Դասախօսած է Քիֆիլիսի ներսէսեան
վարժարանին մէջ, Իսկ իբրև զբաղէտ՝ թերթերու մէջ հրատա-
րակուած կարգ մը շահեկան յօդուածներէ զատ, զրած է երեք
գեղեցիկ վէպեր հին ազգային կեանքէ. **Թորոս Լեւոնի,** **Ծղուճ**
Թ դարու եւ Թեղորոս Ռշուճի:

49. ՄԱՆՈՒՇԱԿԻ ՓՈՒՆՋԸ

Զիւնը դադրեր էր գիշերէն ի վեր,
Եւ սարսուռ ճաճանչ մ'արեւէն կարմիր
Ճերմակ սառոյցին վերայ կը մարէր.
Մըփուելով չորս դին ցուքեր(1) լուսածիր:
Ի՛նչքերնիս ծածկած քօղերով ըստուար,
Խաւ զգեստներով փաթթուած համակ,
Պոտոյտի ելանք դարաստանն ի վար
Շիտակ երկնցող ճամբուն մէջ ճերմակ:
Պերճաչուք շոյգեր թև թեւի տըւած,
Բոլորն ալ շքեղ, բոլորն ալ զըւարթ,
Կարծես ձիւնին մէջ ծաղիկ կամ կիտուած(2),
Լոն կը ճեմէին քայլերով հրպարտ:
Գանկարծ ճեղքելով այդ ամբոխն, արագ
Վազեց դէպի մեզ աղջիկ մը փոքրիկ.
Խեղճը ոչ զգեստ ունէր, ոչ գըտակ(3),
Կռնակը բաց էր, ոտքերն ալ բոպիկ,
Զեռքը փունջ մ'ունէր թարմ մանուշակի,
Զոր մեզի մատուց ձայնով մը նըւազ
Եւ ժըպիտով մը անմեղ հրեշտակի,
Որուն տակ հազ մը կ'զգայիր, աւա՛ղ:
Սոսկալի՛ բան էր մեզ տեսնել արգէն
Լեյք հէք աղջիկն որ բունի կը ժպտէր,
Եւ որ ձիւնին մէջ մեռնելով ցուրտէն,
Ծաղիկ գարունը մեզ կու տար նուէր:
Իր մատուրները կասկապուտ՝ իրաւ
Կը սըրսըփային մերկիկ ու նիհար,
Մինչ մենք ձեռնոցներ կը կըրէինք թաւ,
Վիզերնիս փաթթած մուշտակներ երկար:

Տըւինք մեր նըւէրն այդ հէք մանուկին,
Եւ անցանք գացինք ա՛լ արագաքայլ,
Բայց լուռ թախիժ մը պատեց մեր հոգին.

Չկրցանք մոռնալ այդ յուշքը՝⁽¹⁾ մըռայլ,
Վառարանին քով երբ մենք կը տաքնանք,
Ո՛հ, խեղճ որբեր կան անտէր, անօթի
Յուրտին, ձիւնին տակ. զանոնք չըմոռնա՛նք.
Ողորմութի՛ւն տանք, քոյրե՛ր, այս տարի:

Հետեւողութիւն ՅՐԱՆՍՈՒԱՎԳՐԱՐԷԻ(2)
Զ. Ա.

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

ՕՐՍ ԿՈՐՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. — Տիտոս, Հոռոմայեցի կայսրը ի որդի ապրէր Քրիստոսի Ա դարուն մէջ, երբ օր մը անցընէր առանց Կարտագենիւս, կ'ըսէր. «Օրս կորսնցուցի»:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Յոյր. — Հոմանիշ են օտը, ճաճանջ, ճառագայր, օտաւախը:

(2) Կիսուած (միմե, (mail). — Կը նշանակէ անթափանցիկ կամ թափանցիկ ապակիէ ծեփ, զոր հալումով յախճապակիէ, խեցիէ կամ մետաղէ ամաններու վրայ կ'անցընեն զոյնզոյն զարդանկարներ յօրինելով. Կ'ըսուի նաեւ գրակոնսերիկս:

(3) Գրակ. — Հոս գրակ բառը գլխաւոր տեղ գործածուած է ընդհանուր իմաստով. նոյն իմաստով կըրնան գործածուիլ նաեւ խօյր, փնդոյր կամ գլխաղի, Զանազան մեւեր ունենալով գլխաղիներ են օտրիուօ (loque) կեմուղ (գուգույրքա, capu-

Յրանուա Գօրկ

գող գլխարկներ են օտրիուօ (loque) կեմուղ (գուգույրքա, capu-

ebon), եւայն, եւ եկեղեցական զիտանոցները՝ վեղար, լաբարագ, սաղաւարտ, փակեղ, եւայն:

(4) Յուօր. — Հոմանիշ են յեօտակի, յուօիկ:

(5) Յրանուա Գօրկ. — Յրանասցի բանաստեղծ որ ծնած է Բարիզ, 1842ին:

50. ԶԱՐՆՈՒԱԾ ՈՐՍՈՐԴԻ

(ՀԷՔՅԱԹ)

Ա.

Անկոփ⁽¹⁾ ուղիներէ, օձի ճամբաներէ՝ քարերուն վրայէն Այծեամ⁽²⁾ մը կը փախչի. անցած տեղերէն կարմիր արիւն կաթկթած է, ու քարերը դեռ թաց են. կը վազէ՛, կը հեռանա՛յ, կոտոշները քարեր կը գլտորեն դարվար: Ապառաժներու վրայէն ցատքելով, կաքաւի⁽³⁾ ձագերը թոցնելով իրենց բոյնէն, ու լեռներէն թաւալող ջուրերը պղտորելով, կը սլանա՛յ Այծեամը, կը փախչի՛. սիրտը ուժգին խռոված է. վախը խիստ ըլլալու է:

Հեռո՛ւն, մարդ մը կ'երեւայ, կապարճը⁽⁴⁾ ուսին, աղեղը լարած՝ նետը կը քաշէ: Վարէ՛ն, այդքան վարէն նետը իր նշանին չի կրնար հասնիլ. լեռները ապառաժներ են, ու ճամբայ մը չ'երեւար որ գագաթը տանի. այդ տեղերէն մինակ մողէզները կը վազեն, ու Որսորդը օձի ոտք ունենալու է:

Դիմացի սեւ, մթնշաղ լեռներուն, Մաստառի⁽⁵⁾ վրայէն Այծեամ մը կը վազէ, ու Որսորդն ալ՝ ետեւէն:

Բ.

Լեռներուն մէջ ուր փշուա կաղնիներ ու վայրի թուփեր կը բուսնին, ուր հազարաւոր օտար ծաղիկներ ի-

րենց գեղեցկութիւնը կը բանան ու կը գոցեն, լեռներուն մէջ մինակ վայրի անանուխներ չեն ծաղկիր, ո՛չ ալ ցանցիր(6), գաճաճ մացառներն են որ հողին կը կպին, միակ առուի մը գլխուքը չէ որ այդ տեղերուն լուսութիւնը կը խանգարէ. ամառի, խորունկ ծործորներուն մէջ, զով անձաւներու ներսը, Այծեամները ձագեր կը բերեն, թարմ դալարիներու, ցցուած գազաթններու վրայ՝ Այծեամը իր ձագերը կ'արածէ:

Ու Այծեամը լեռներուն զաւակն է, այդ հսկայ քարերը թխսած են զինքը, ու անոնց վրայ բուսած մամուռները կերակրած են զանիկա, Մաստառը զանոնք ծնած է, անէ՛ծք Այծեամին գնտակ նետողին գլխուն:

Փախաւ Այծեամը, և Որսորդն ալ՝ անոր ետեւէն: Բայց ճամբայ չկայ, ու զեռունի ոտք պէտք է մագլցե՛ս, ու համար. ելա՛ւ, ելա՛ւ Որսորդը Այծեամին հետքերէն, կաթկթած կարմիր ցայտքերուն ուղիով. Որսորդը գնաց՝ մտոցած թէ լեռը մահուան կը տանի, ու անգամ մըն ալ վար իջնելու ճար չկայ:

Այծեամին գնտակ նետողը անէ՛ծքով կը մեռնի:

Գազաթն հասաւ ահա՛. Բայց Այծեամը... չկար. քարերը իրեց ճեղքերուն մէջ առին թէ՛ լեռները իրենց անձաւներուն մէջ պահեցին զինքը. ո՛վ գիտէ. որսորդը շատ փնտոնց, բայց չկրցաւ գտնել զայն: Կատաղի մոլեգնութեամբ խորտակեց քարին վրայ՝ իր կապարճը, նետն ու աղեղն ալ, և անոնց կտորները հովերը տարին:

Հոս ու հոն արծիւներ կը ճչէին, ու անգին թեւերնուն թափ կու տային. անոնց բոյներուն մօտ փտտած

տակորներ ու անգղի(7) կտուցով ձգձգուած անճանաչ դիակներ ինկած էին. կամաց, կտոր կտոր ամպեր կուգային անցնելու պահ պահ(8) ու թեթեւ շուքերով կ'երթային, կը հեռանային: Հիմայ կտորիճ Որսորդը լեռներուն մէջ մինակ, կը վախնայ, ու անոնց մէջ արձագանգող իր անհաստատ ոտքերուն թփրտուքը զինքը կը խռովէ:

Ձառիվերը դիւրին. բայց զառիվարը անարկու է, մոռցած է թէ ուրկէ վեր ելած է, ու ճամբայ մը չկայ որ զինքը վար տանի: Գէթ տեղեր գտնուէին ուր ոտքը դնել կարելի ըլլար. աւա՛ղ, Այծեամին որսը անիծուած է, ու հալածող Որսորդը տանջանքով կը մեռնի: Լեռն ի վար, քարերէն վար աչքը հանգիստ սեւեռում չի կրնար ունենալ, ու վար գահավիժողը տանջանքներուն ամէնէն սոսկալիտով, իր մահուան քստմեծ յի(9) զարհուրանքը չափելով պիտի մեռնի:

Որսորդը յուսանատ աչքերով հեռուն կը նայի ուր հորիզոնը կը ցածնայ լեռներու վրայ, ու զանոնք կը գրկէ. տարտամ ճառագայթում մը կը խաղայ հեռաւորութեան մէջ. կը պոռայ տարօրինակ ձայներով, կողկողի(10) աղբրսանքով օգնութիւն կը կանչէ. ու լեռներուն մէջ, քարերուն մէջ, դիւական ծածուկով ձայնը կ'արձագանգէ՛, կ'երկարի՛: Իրիկուան զով ստուերնուրուն հետ եղնիկները կը բբան(11), ու մօտէն հեռուէն հովը երբեմն վայրի կենդանիներու ձայնի կտորներ կը տարտղնէ ասդին անդին:

Մինա՛կ, կայնած է լերան վրայ. հովերը մագերը կ'ալեկոծեն, ու բոպիկ ոտքերէն ալ արիւն կը մղի. յու-

սահատ է. ա՛յ չի կրնար իջնել. կեցաւ հոն, սպասելով մէկուէն որ պիտի գար, մինչ առջեւէն մարախներ կը ցատքէին խուճոցով, ու թեթեւ թեւերով վար կը խուճէին. անոնց վար իջնելը տեսաւ տխուր աչքերով, ու հետեւեցաւ ակնարկով երբ թրթռալով կը կորսուէին. մերթ ընդ մերթ բզէջ մը միօրինակ բզզիւնով հանդարտ լուծիւնը կ'ազմկէր ու կը թռէր կ'երթար:

Կեցաւ հոն, լերան գլուխը, աչքը անսպառ յոյսով ուղղած վարը, լեռներէն դարովար, սպասելով մէկուէն որ պիտի գար: Մահը եկաւ, ու աչքերը իրենց կօպիճներուն մէջ, բաց գլուխն այ ուսին վրայ դամեց: Բլ լեռը հիմակ իր երգը ունի: Վա՛յ անոր որ Այծեամին նշան կ'առնէ:

ՌՈՒՐԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ(12)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- (1) Աճկօփ.— Չտաշուած, ձեռք չզպցուած.
- (2) Այծեամ.— Վայրի այծ (եպպան ֆէյխի). կ'ըսուի նաեւ Եղնիկ, վիք, յամօյր.
- (3) Կախալ (ֆէյխի, perdrix).— Տեսակ մը թռչուն է աղաւնիի մեծութեամբ, կարճ կտուցով, գորշ փետուրով. իր միտը շատ ախորժահամ է.
- (4) Կապուրճ — Նետ ղնելու աման.
- (5) Մառառ.— Լեռ մըն է որ կը գտնուի Խարբերդ քաղաքին դիմաց, հարաւ-արեւելեան կողմին վրայ.
- (6) Ցանցիր.— Կը նշանակէ ցիր ու ցան, տարտղնուած.
- (7) ԱՐԳԳ (ազպապա, vautour). — Յափշտակիչ թռչուն, մեծ հասակով եւ պզտիկ գլուխով, երկայն եւ լերկ ճիտով. ուժեղ մազիկներով, գարշահոտ եւ գիշակեր.
- (8) Պահ պահ.— Մերթ ընդ մերթ.
- (9) Կառմնելի.— Մազերը ցցելու չափ վախճայիք. հոմանիշներն են օռակուի, օտրօփուի, աեռելի, աեաւոր, գարեաւրելի, պակուցիչ.
- (10) Կողկողագից.— Սիրտ ցաւցնող լացերով. հոմանիշներ՝

են օրաճ միկի, ողորմուկ, ցուազից, աղէկէզ, լալաեառայ, աղեխարօ, լալազից, եւլն.:

(11) Բարլ կամ բիբել. — Գննդանիներու ժագերու ժայնին կ'ըսուի.

(12) Ռուրէն Չարդարեան.— Նշանաւոր հայ զբաղէտ, որ Հայ թերթերու եւ պարբերականներու մէջ հրատարակած բազմաթիւ յօդուածներ ունի. ունի նաեւ զբաղան երկերու հաւարածոյ մը՝ Յայգայոս, նաեւ ընթերցարաններու շարք մը՝ Մեղրագե: Խմբագրապետն էր Ազատամարտ օրաթերթին. Նահատակուած արտորի մէջ 1915ին.

51. ԲԱՆԱՍՏԵՂՄՈՒԹԻՒՆԸ
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Բաւական չէ որ հաստատուն յատկութիւններ ու բանաւոր առաքինութիւններ սփռէ կիներ ընտանեկան ներքին կեանքին մէջ. անիկա կրնայ հոն ներմուծել նաև ինչ որ իր բնութիւնն իսկ է. ճաշակ, շնորհք եւ վայելչութիւն:

Վայելչութիւն եւ առանին գործեր. այս երկու բաները հակառակ կ'երեւան իրարու. և իրօք այնպէս են անոնց համար միայն որ ամէն ինչ կը բաժնեն իրարմէ, որ չեն տեսներ աներեւոյթը տեսանելիին ետեւէն, և չեն գիտեր թէ նիւթական իրերը ի՛նչ գաղտնի առնչութիւն(1) աւնին մտաւոր իրերու հետ: Ամէն բան կ'ոգեւորուի, կը կենդանանայ, կը գունագեղի զգացման շունչին ներքեւ:

Ներքին կեանքին ամէնէն Պտորին զբաղմանց մէջ կարելի է գնել արուեստ(2) մը՝ ծածկելու համար ինչ որ հաճոյատեսիլ չէ. արուեստ մը կարգադրելու և ընտրելու՝ առանց պերճանքի, առանց մեծ ծախքերու, բայց այն կերպով որ հաճոյանայ ճաշակին ու երեւակայութեան:

Ժողովուրդին ամէնէն աղքատիկ աղջիկը ծաղիկ մը ունի պատուհանին առջև. ասիկա ապացոյց մը չէ՞ թէ կեանքը կրնայ գեղազարդուիլ ամէն պայմաններու մէջ, կեանքի վայելչութիւնը բարոյականի հակառակ չէ բնաւ, երբ անհամեմատ չէ բախտին մեզի տուած միջոցներուն:

Բանաստեղծութիւնը ոչ այնքան հեռուն է, ոչ ալ այնքան բարձր. հոս է, ամէն տեղ է, և մանաւանդ պարզ բաներու մէջ. կրակին քովիկը, բոլորակ սեղանին շուրջը, իրիկուան կերակուրին, մանկան արգուզարգին մէջ է ընտանիքին բանաստեղծութիւնը:

ԲՕԼ ԺԱՆԷ.Յ)

ՔԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Առնչութիւն.— Գազմուած է առ եւ ինչ բառերէն ձևաւորուած մասնիկէն, եւ կը նշանակէ յարաբերութիւն: Ոմանք առնչութիւն կը զրոնք քով, քառնի սկիզբի ինչ ը ի վերածելով:

(2) Արուեստ.— Արուեստ եւ արհեստ տարբեր իմաստներով կը գործածուին. Արուեստ (art) կ'ըսուի այն աշխատութիւններուն որոնց մէջ զլիսաւոր դերը կատարողը իմացականութիւնն է, ինչպէս նկարչութիւն, երաժշտութիւն, քանդակագործութիւն, ցարտարապետութիւն, բժշկութիւն, եւ այլն. արհեստ (métier) կ'ըսուի այն աշխատութիւններուն որոնց մէջ զլիսաւոր դերը կատարողը ձեռքն է, ինչպէս կոպղարարութիւն, ատաղձագործութիւն, կօշկակարութիւն, եւ այլն:

(3) ԲՕԼ ԺԱՆԷ.— Ձրանսացի իմաստասէր (1823 - 1899),

52. ԱՂՕԹՔ

Իրիկուն է, խաղաղութիւն մ'անսահման կը տարածուի դաշտին վերայ արտմագին, եւ համայնքէն զեփիւռներուն ցուրտ հպման՝ կը սարսուռայ մսկոտ անդուան⁽¹⁾ երկինքին:

Տժգոյն, անգայտ նուրբ գաղտակուրն⁽²⁾ ամպերուն՝ կը շողշողի վերջալոյսի ցոլքերէն, Ու հծծիւններ, ձայներ տարտամ, թրթրուուն՝ Մթնոլորտին մէջ կը թռչին մեղմօրէն, Հեռու՛ն հսկայ լեռնաշղթան կը պառկի, Մառախուղէ ծովն՝ իր անհուն անկողին. Եւ գետակին լայն ժապաւէնն արծաթի կը պլլուի բըլուրներու լուրթ կողին: Կիրամուտք է. օրհնեղութեան պահն անդոյր⁽³⁾. Կը ձայնարկեն կոչնակները արտմագին, Եւ խուկկերն ու ծրխումները քաղցրարոյր՝ կը լեցընեն մթնոլորտը գիւղակին: Մինչ կը ցնծայ յիշատակը անոնց որ՝ Անհետացան անել ճամբուն մէջ մթթին⁽⁴⁾, Արցունք և սուգ, թանձրը յուզում մ'անսովոր կը համակէ մեր հոգիներն անձկագին: Մայր Բընութեան մրմունջները անհամար կը դաշնակուին այս պահուն մէջ խոր խոկմանց, Ու կը հիւսեն շարականներն անըսպառ Ամբողջական աղօթքի մը երգն անանց: Համայնական ծնրադրութեան պատկառոտ կը մասնակցի նաև քերթողն անանուն. Ո՛վ Բընութիւն, ընդունէ՛ իր վեհերոտ Պաշտամունքին հծծիւնները շըւարուն: ԱՐՏԱՇԷՍ ԹԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՊԻՄՆԵՒԴԵՍԻ ԳՐԻՆԸ.— Եպիմեհիդէս յոյն իմաստասէր մըն է որ կ'ապրէր Քրիստոսէ եօթը դար առաջ, իրեն համար արտառայ առասպելներ կը պատմէին հինքը. կ'ըսէին թէ յիսուսը եօթը տարի քարայրի մը մէջ քանալէ յետոյ արթնացած է: Գրականութեան մէջ անարկութիւն կ'ըլլայ երբեմն Եպիմեհիդէսի ձուներն:

Բ Ա Յ Ա Ս Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Աճղուսն Երկհրին. — Փոխանակ ըսելու սնդուսի նման պայծառ եւ ողորկ երկինքը.

(2) Դադաօակուր. — Միեւնոյն ձեւով գործածուած է այս բառն ալ որ կը նշանակէ փոփոկը.

(3) Անցոյր. — Պէտք չէ շփոթել այս բառը անքոյր բառին հետ որ կը նշանակէ անգոյն, մինչդեռ անցոյր կը նշանակէ հաճախ, եւ անցորդին մէկ ուրիշ ձեւն է.

(4) Անհետացան անելու համարուն մէջ լռից. — Բանաստեղծը կ'ակնարկէ մեռեալներուն.

53. Ա Ի Ա Ջ Ա Խ Բ ՈՒ Ս

Երբեմն կը պատահի որ, Պաշտանի(1) կամ Ակովտիոյ ծովափունքին վրայ տեղ տեղ, մարդ մը, ճամբորդ կամ ձկնորս, տեղատուութեան(2) միջոցին՝ ծովեզերքէն հեռու աւազուտին վրայէն ճամբորդած ատեն, յանկարծ կը նշմարէ որ բաւական ժամանակէ ի վեր դժուարութեամբ կը քայլէ: Ոտքերուն տակ աւազը ձիւթ կտրեր է կարծես. ներքանները(3) կը փակչին անոր. ա'լ աւազ չէ, ոստղ(4) է: Մտվափը կատարելապէս չոր է, բայց ամէն քայլափոխին, ոտքը վերցուցածին պէս, ձգած հետքը ջուրով կը լեցուի: Մակայն բնաւ աչքի զարնող փոփոխութիւն մը չկայ. անհուն ծովեզերքը միապաղաղ է եւ անդորր. բոլոր աւազը միեւնոյն երեւոյթը ունի. ոչինչ կ'որոշէ հաստատուն հողը խլրտուն հողէն. ծովալուծներու(5) զուարթ երամբ շարունակ կը ցատքատ աղմկայոյ՞ անցորդին ոտքերուն վրայ: Մարդը ճամբան կը շա-

րունակէ, յառաջ կ'երթայ, դէպի հողը կ'ուղղուի, կը ջանայ ծովափին մօտենալ: Կասկած չունի: Ինչո՞ւ կասկածի: Միայն թէ այնպէս կուգայ իրեն որ ոտքերը ամէն քայլափոխին կը ծանրանան հետզհետէ: Իսկոյն կը խրի: Երկու երեք թթամատի շափ կը խրի: Ապահովաբար ուղիղ ճամբուն մէջ չէ. կանգ կ'առնէ ճամբան գտնելու համար: Յանկարծ ոտքերուն կը նայի: Ոտքերը անհետացեր են: Աւազը կը ծածկէ զանոնք: Ոտքերը դուրս կը քաշէ աւազէն, կ'ուզէ ետ դառնալ, ետ կ'երթայ, ա'լ աւելի խորունկը կը մտրծի: Աւազը մինչև ոտքին կոծիկը(6) կը հասնի. կը քաշէ կը հանէ, եւ ձախ կողմը կը նետուի, աւազը մինչև սրունքներուն կէտը կը հասնի. աջ կողմը կը նետուի, աւազը մինչև իր կարթերը(7) կ'ելլէ: Այն ատեն կը հասկնայ անբացատրելի արհաւիրքով մը որ խլրտուն աւազին մէջ մտած է, եւ իր ներքե կը գտնուի այն անուշի միջավայրը ուր մարդ չի կրնար քայլել այնքան որքան չի կրնար լողալ ձուկը: Բեռը կը նետէ վրայէն, եթէ ունի, կը թեթեւնայ. ինչպէս վտանգի մէջ գտնուող նաւ մը. բայց ա'լ ժամանակ չկայ, աւազը ծունկերէն վեր բարձրացած է:

Կը գոչէ. գլխարկը կամ թաշկինակը կ'երերցնէ. ոստղը հետզհետէ կը պարուրէ զինքը. եթէ ծովափը ամայի է, եթէ հողը շատ հեռու է, եթէ խրուտքը(8) շատ գէշ համբաւ ունի, եթէ շրջակաները հերոս մը չկայ, լմնցած է, դատապարտուած է աւազին տակ թաղուելու: Դատապարտուած է այն զարհուրելի երկարատե թաղման՝ անվրէպ, անողոք, զոր անհնար է յապաղել կամ փութացնել, որ ժամեր կը տեւէ ու չի վերջանար, որ կ'առնէ զքեզ ոտքի վրայ, ազատ, ողջ առողջ, որ ոտքերդ կը քաշէ. ու ամէն մէկ անգամ ճիգ մը փորձելուդ, ամէն մէկ աղաղակ արձակելուդ. քիչ մը ա'լ աւելի վար կը քաշէ զքեզ, որ կարծես զքեզ կը պատժ

գիմադրելուդ համար՝ կրկնապէս փարելով քեզի, որ յամբ
 յամբ մարդը գեանին տակը կ'անցընէ, թողով որ ու-
 զածին չափ դիտէ հորիզոնը, ծառերը, դալարագեղ
 դաշտերը, բացավայրին մէջ գիւղերուն ծուխերը, ծո-
 վուն վրայ նաւերուն առագաստները, թռչունները որ
 կ'երգեն ու կը թռչտին, արեւը, երկինքը: Աւազախումը,
 գերեզմանն է մակընթացութեան⁽⁹⁾ ձեւին տակ որ կը
 բարձրանայ գեանին խորէն գէպի կենդանի արարած մը:
 Ամէն մէկ վայրկեան անողոքելի դիպատիկ⁽¹⁰⁾ մըն է:
 Թշուառը կը փորձէ նստիլ, պառկիլ, սողալ. ինչ շար-
 ժում որ ընէ, ամէնքն ալ կը թաղեն զինքը. կը կանգ-
 նի, կը մխրճի, կ'զգայ որ կը խորասուզի. կ'ոռնայ,
 կ'աղերսէ, ամպերուն կ'աղաղակէ, բազուկները կը կար-
 կամէ, կը յուսահատի: Ահա՛ մինչև փորը աւազին մէջ է-
 աւազը կուրծքը կ'ելլէ. ա՛լ իրան մըն է միայն: Ձեռ-
 քերը վեր կը վերցնէ, կատաղի հեծեծանքներ կ'արձակէ,
 եղունգները կը դալարէ աւազին վրայ, կ'ուզէ ինքզինքը
 բռնել այդ ածիւնին երեսը, արմուկներուն վրայ կը կռթնի
 ինքզինքը ազատելու համար այդ կակուղ պատեանէն,
 կը հառաչէ մոլեգին. աւազը կը բարձրանայ, աւազը ու-
 սերուն կը հասնի, աւազը մինչև վիզը կը հասնի. հիմայ
 դէմքը միայն կ'երեւայ: Բերանը կը գոչէ, աւազը կը
 լեցնէ զայն. լուռթիւն: Աչքերը կը նային տակաւին,
 աւազը կը փակէ զանոնք...: Յետոյ ճակատը կը կարճը-
 նայ, մազի կտոր մը կը սարսուայ աւազին վերև. ձեռք
 մը դուրս կ'ելլէ, աւազուտին երեսը կը ծակէ, կը շարժի,
 կ'երերայ, և աներեւոյթ կ'ըլայ:

ՎԻՔՔՈՒ ԼԻԿՈ⁽¹¹⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պոքրաներ**. — Ֆրանսայի հին գաւառներէն մէկն է, երկ-
 րին հիւսիսային կողմը:

(2,3) **Տեղառուրիւն, մահրերացուրիւն**. — Լուսնին
 ազդեցութիւնը ծովուն ջուրերուն վրայ ապացուցուած է այսօր.
 Երբ երկրիս արանեակր ուղղահայեաց զիրք ունենայ ծովուն ջու-
 րերուն վրայ, զանոնք զէպի իրեն կը քաշէ եւ մինչև աստիճան
 մը կը բարձրացնէ. ասկէ յառաջ կուգայ **մալիքբացուրիւնը**
 (flux): Լուսնին անցընէ յետոյ ջուրերը զէպի եզերք կ'իջնեն դարձ-
 եալ, եւ ասկէ յառաջ կուգայ **սեղառուրիւնը** (reflux): Մա-
 կընթացութիւնն ու տեղատուութիւնը հազիւ զգայի են ներքին
 ծովերուն մէջ, ինչպէս Կասպից ծովուն կամ Միջերկրականին մէջ:

(3) **Ներքոն (քաղան)**. — Ոտքին տակի մասը, որ կը կոչուի
 նաեւ **զուրուսար**, ներքանը պէտք չէ շփոթել կրանկի հետ
 (koffik, talon), որ ոտքին տակի՝ ետեւի կողմին կ'ըսուի:

(4) **Ոսոյ (kofuk, glu)**. — Մածան նիւթ մը որ կը ծորի կարգ
 մէջ ծառերէ, եւ կը շինուի նաեւ արհեստապէս. կը գործածուի
 թռչունները որսալու համար:

(5) **Ծովալուրիւն (pucceron de mer)**. — Մանր միջատներ են
 կարճ եւ ուռուցիկ, կանանչ գոյնով, թափանցիկ թւերով, երկայն
 եւ նուրբ թափերով:

(6) **Ոսիկի կոնիկը (թօփուզ, cheville)**. — Սրունքին ստորին
 կողմը ցցուած երկու ոսկորներ են, մէկը ներքին կողմէն եւ մուսք
 արտասրին կողմէն:

(7) **Կար (jarrel)**. — Մարդոց ծունկերուն յետասկողմը, գո-
 զածու, ուր կը գծին սրունքները:

(8) **Խուս (banc de sable)**. — Աւազի, խեցիներու, խիւերու
 կոյտ՝ որ կը գտնուի գետերու, լիճերու, ծովերու յատակը, կամ
 փոխներին վրայ:

(9) **Գիւսպտիկ**. — Դիակը պատանքոյ:

(10) **Վիքրոն շիւկո**. — ԺՔ դարու ամէնէն նշանաւոր ֆրան-
 սացի բանաստեղծն է: Իր գործերուն քանակութիւնն ու արժէքը
 կարելոր տեղ մը տուած են իրեն ժամանակակից մատենագրա-
 կան պատմութեան մէջ. Դեռ հազիւ տասը տարու եղած ատեն,
 զբաժ է ստանաւորներ որոնք գուշակել տուած են իր հանձարը.
 Իր էճանքի թատրերգութեան ներկայացումը հուշակաւոր ըբաւ իր
 անունը 1830ին, Գրած է շատ մը քերթուածներ, թատրերգու-
 թիւններ եւ վէպեր որոնցմէ ոմանք թարգմանուած են հայերէսի:
 Մնած է 1802ին եւ մեռած 1885:

54. ԼԱՄՆ, ՊԱՌԱԻ, ԼԱՄՆ

Անոր որդին կը տանին այսօր:

Հեռու, հեռու՛ տեղ կը տանին պառոււին որդին:

Յանցաւոր է արդեօք այդ որդին, թէ ոչ:

Մօրը ինչ փոյթ. դատապարտեալը, այն դեռահասակ, սիրուն, թիկնաւէտ երիտասարդը իր որդին է, և զանիկա կը տանին այսօր, կը տանին ընդ միշտ, անդարձ:

Եւ մայրը կ'երթայ որդին տեսնելու վերջին անգամ. կ'երթայ անոր պատկերը յետին ճիգով մը իր աղօտ, մթազնած երեւակայութեան մէջ պարփակելու, որպէսզի անոր հետ միասին շուտով հող մտնէ: Բանաբը հեռու է. ոտքով չի կրնար երթալ. կառքը սուղ է, բայց ան սեղմած կը բռնէ իր ոսկրացած դողդօջուն ձեռքին մէջ կեղտոտ լաթի հանգոյց մը որուն մէջ հինգ կոպէկ⁽¹⁾ կայ, ճիշդ հինգ: Այդչափով անիկա կրնայ բանտին դուռը հասնիլ. միայն պէտք է որ մինչև ձիաքարը⁽²⁾ քայլէ:

Քալելու համար տարածութիւնը մեծ չէ, բայց վիշտերէն ու տարիներու ծանրութենէն փշրուած այդ կնոջ համար՝ անհուն է: Երկուքի ծալուած այդ ոսկրակոյտը ահագին բեռ մըն է անոր մաշած, դողդօջուն ոտքերուն համար: Եւ յետոյ, աչքերը լաւ չեն տեսներ, և փողոցը ազատ չէ, անցուդարձը անվերջ. քանի՛ կառքերէ պէտք է խոյս տայ, քանի՛ տեղ պատերը պէտք է բռնէ, քարերը, աղիւսները ճանկոտելով՝ վար չիյնալու համար:

Եւ սակայն այդ ծեր սեւազգեստ կինը, իր փայտին վրայ ծուած, կը քայլէ բոլոր ուժովը, անզգայ, խելագար ամբոխի մը մէջէն, մերթ կը կորսուի, մերթ երեւան կուգայ, սև երերուն կէտի մը պէս որ չես գի-

տեր ինչ մութ, ծանր բան մը ունի իր անորոշութեան՝ քր ցաւոտ ընթացքին մէջ: Մայր է, կ'երթայ իր որդին տեսնելու, և այն՝ վերջին անգամ. փոքրիկ անցք մը միայն կ'ուզէ այդ եռացող բազմութենէն որպէսզի իր փխրուն⁽³⁾ մարմինն ու մեծ վիշտը կարենայ քաշել:

Եւ կը քայլէ, կը քայլէ ան, երերալով, տքալով, հեւալով, միշտ յեցած փայտին աջ ձեռքով, իսկ միւս ձեռքին մէջ պինդ սեղմած այն կեղտոտ հանգոյցը հինգ կոպէկով: Անոր զլխուն վերև գորշ, չարագուշակ երկինքը կը ճնշէ իր բոլոր ուժով, ամպերը կնճոտ ճակատներով վար կախուած, կը փսփսան ծխնելոյզներուն ականջին:

Քաղաքատան վրայի ժամացոյցը հնչեց. կինը կանգնեցաւ մայթին վրայ, պատին կռթնեցաւ, լայն շունչ առաւ և կը համրէ հնչիւնները՝ մէկ, երկու, երեք, չորս...: Հնչիւնները համր են, զօղանջը՝ որոշ ու երկար. անիկա կրնայ հետեւիլ, թիւը հասկնալ. ճիշդ տասը անգամ զարկաւ, ժամը տասն է: Տասն է... տղան տասնըմէկին պիտի տանին: Ձիաքարը դեռ չէ հասած: Ե՛րբ պիտի հասնի... և ուժ տուաւ իր ոտքերուն, խեղճուկ, անուժ ոտքերուն:

Ժամը տասնուկէս զարկաւ: Մնաց միայն կէս ժամ: Իր խեղճ սիրտը ճմուռեցաւ ցաւով. — Տէ՛ր Աստուած, պիտի հասնի՞մ արդեօք...:

Հինգ կոպէկը աւելի պինդ սեղմեց չորցած մատներուն մէջ, ձեռնափայտը աւելի արագ դողդղաց, աւելի ուժ տուաւ, վերջին ուժը. կը շարժի, կը թփրտայ վիրաւոր թռչունի պէս, պէտք է հասնիլ: Երկու անգամ անոր վար ինկած զլխուն այնպէս դպան որ մայթէն դուրս՝ քարերուն վրայ ինկաւ, բայց դարձեալ քալեց:

Ահա՛ հրապարակը, վերջապէս...: Ձիաքարը ինչպէս

սող բազմութիւնը շատ մեծ է. ո՛ւր կ'երթան, միթէ ամէնքն ալ բանտը որդի՞ ունին զոր այսօր պիտի տանին . . . :

Լսուեցաւ զսնգակին ձայնը. ձիաքարչը հասաւ : Մեր կիներ սրտատրոփ, դողդղալով առաջ անցաւ. բայց բազմութիւնը նոյնպէս իրար անցաւ : Տենդոտ, շարացած ամբոխը իր տեղը կ'ուզէ : Ամէնքը կը հրեն, կը տրորեն⁽⁴⁾ զիրար, ջղուտ, հուժկու ձեռքեր կան որոնք պինդ բռներ են կառքին սիւները, ուժեղ ոտքեր կան որոնք հաստատ յեցած են աստիճաններուն . կը խառնուէին, կը գալարուին բոլոր երկնցած բազուկները, բոլոր ոտքերը : Մարմիններու այդ մխորին մէջ, պառաւ կիներ վայրկեան մը կորսուեցաւ, ոչ ոք լսեց ամբոխին այլանդակ զանգուածին տակէն հնչող ցաւոտ նուոցները⁽⁵⁾, ոչ ոք տեսաւ այն սև կենդանի կոյտը որ կարծես յանկարծ լուծուեցաւ ոտքերու տակ, շաղախուեցաւ գեսնիթանձր ցելսին հետ :

Չանգակը հնչեց կրկին. կառքը շարժեցաւ. հրապարակը բացուեցաւ և անոր գորշ մակերեւոյթին վրայ ինկած էր պառաւ կիներ :

— Գնաց, տարին, ա՛լ չպիտի տեսնեմ, տարին, կը մրմնջէր անիկա ցաւագին :

— Ոտք ելի՛ր, ըսաւ ոստիկան մը մօտենալով, հիմայ միւսը կուգայ՝ կ'երթաս :

Մեր կիներ դողդղալով ոտք ելաւ, քաշուեցաւ պատի մը տակ, ինկաւ պատի մը տակ, ինկաւ թուլցած և լուկ կու լար իր ձեռութեան, խեղճութեան ու անզօրութեան վրայ, կու լար անարգուած, բիրտ բռունցքներու և ոտքերու տակ տրորուած իր վիշտը զօր ա՛լ կրելու ուժ չունէր :

— Տարին . . . տարին . . . կը մրմնջէր, և ամբոխը կը նայէր անոր՝ քարսիրտ ու անտարբեր . . . :

* * *

Միեւնոյն ժամուն բանտին բակին մէջ գունատ ու մռայլ երիտասարդը իր շուրջը նայեցաւ. այցելուներուն մէջ կը փնտռէ մէկը. ի զօ՛ւր. դէմքերը օտար էին . . . մայրը չկար : Յուսահատ ու խորտակուած՝ գլուխը վար ձգեց կուրծքին վրայ, և երկու կաթիլ արցունք կախուեցան արտեւանունքներէն ու սողացին մաշած այտերն ի վար : Երիտասարդը շղթայուած իր երկու դաստակները քիչ մը բարձրացուց, դէմքը ծռեց ու սրբեց արցունքը և ա՛լ վեր չնայեցաւ : Շղթաները շառաչեցին՝ չըրընգ, չըրընգ, և տարագրուող խուճըր թագման թափօրով դուրս ելաւ երկաթէ դռնէն ու լուծուեցաւ մշուշին մէջ . . . հեռու, հեռու տեղ կ'երթային :

Աւետիս Ահարոնեան

Եւ հրապարակին վերայ, պատին տակ կըծկուած դեռ կու լար պառաւ մայրը : Չիաքարչները կ'ուզային կ'անցնէին հետզհետէ, բայց ան անշարժ իր տեղը կեցած էր. անոնցմէ ոչ մէկը կրնար զինքը հասցնել իր զաւկին :

Կու լար դժբախտ մայրը իր որդւոյն համար միայն,

բայց չկար մէկը որ լար այն բիրտ բռունցքներուն, այն քար սիրտերուն, այն խեղդող, անլոյս երկինքին համար որ մահուան ստուերը կը ձգէր խեղճերուն վրայ՝
Լաց, պառա՛ւ, լա՛ց այդ ամէնուն համար:

ԱԻՆՏԻՍ ԱՆՄՐՈՆԵԱՆ

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

- (1) Կապէկ.—Ռուսական դրամ որ կ'արժէ հինգ փարա.
- (2) Ձիտաբա.—Ձիտով քաշուած հանրակառք:
- (3) Փխրուց.—Դիւրաւ փշրուող:
- (4) Տրորուած.—Քայքայուած. այստեղ կը նշանակէ ոտնա-կոխ եղած:
- (5) Նուոց.—Լալու մայն.

55. Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ո՛հ, ի՛նչ անուշ և ի՛նչպէս զով
Առաւօտուց փրչես, հովի՛կ,
Ծաղկանց⁽¹⁾ վըրայ գուրգուրալով⁽²⁾
Եւ մազերուն կուսին փափկիկ.
Բայց չես հովիկ իմ հայրենեաց⁽³⁾,
Գնա՛ անցիր սըրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ինչ աղու և սրտագին
Ծառոց⁽⁴⁾ մէջէն երգես⁽⁵⁾, թրուչնի՛կ.
Սիրոյ ժամերն ի յանտառին⁽⁶⁾
Ըզմայլեցան ի ջո ձայնիկ⁽⁷⁾.
Բայց չես թռչնիկ իմ հայրենեաց,
Գնա՛ երգէ սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ի՛նչ մրմունջ հանես, վըտա՛կ
Ականակիտ⁽⁸⁾ և հանդարտիկ,
Քու հայելոյդ մէջ անապակ
Նային զիրենք վարդն ու աղջիկ.
Բայց չես վտակ իմ հայրենեաց,
Գնա՛ հոսէ սրտէս ի բաց:

Թէպէտ թռչնիկն ու հովն Հայոց
Աւերակաց⁽⁹⁾ թըռչին վերայ,
Թէպէտ պղտոր վըտակն Հայոց
Նոճիներու մէջ կը սողայ,
Նոքա հառաչք⁽¹⁰⁾ են հայրենեաց,
Նոքա չերթա՛ն⁽¹¹⁾ սըրտէս ի բաց:

ՄԳՐՏԻՉ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն Ա Վ Ն Ա Ր Կ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

ԱՔԻԼԼԷՍԻ ԿՐՈՒՆԿԸ.—Աքիլէս հին շեյադացի նշանաւոր
բազայն դիւցազունն է, որ մասնակցած է Տրոյադայի պատերազմին, իր անունը գրականութեան մէջ հոմանիշ է քաջութեան և կորովի, իր մայրը, Թետիս շատուածուհին, գաւկին ծնունդ տալէ ետքը, զայն անխոցելի ընելու համար լուացած է Ստիքս⁽¹⁾ գետին մէջ. բայց կրունկը բռնած ըլլալուն՝ մարտոյ այդ մասը չէ թրջուած, և Աքիլէս հիշդ այդ տեղէն վիրաւորուելով մեռած է Իլիոնի պաշտպաններուն առջև: Աքիլէսի կրունկը յիշելով ակնարկութիւն կ'ըլլայ այն մարդոց որոնք շատ մը յատկութիւններու հետ տկար կողմ մը ունին:

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

- (1) Ծաղիկաց.— Ծաղիկ բառին յորճակի սեռականն է գրարարի մէջ, եւ կը նշանակէ ծաղիկներու:
- (2) Գուրգուրալ.— Մեծ սիրով վերաբերուիլ:

(3) Հայրենեաց — Հայրենիք բառին զրաբար սեռականն է, եւ կը նշանակէ հայրենիքի:

Մկրտիչ Պէշիկթաշեան

(4) Ծառոց. — Ծառ բառին յոքնակի սեռականն է զրաբարի մէջ, եւ կը նշանակէ ծառերու:

(5) Երգես. — Երգել բային սահմ. ներկ. Գղէմքն է զրաբարի մէջ, կը նշանակէ կ'երգես:

(6) Ի յանձառից. — Անտառին մէջ:

(7) Ի Բո ձայնիկ. — Ձայնիկ վրայ:

(8) Ականակիս. — Ձինք, կ'ըսուի նաեւ յատկ, պայծառ, անապակ, վեհ:

(9) Աւերակաց. — Աւերակներու:

(10) Հառաչք. — Հառաչանքներ:

(11) Զերբա՛ց. — Թո՛ղ չերթան:

(12) Ստիւքս. — Ըստ դիցաբանութեան, Դժոխքը ունէր չորս գետ որոնց՝ գլխաւորն էր Ստիւքս: Այս գետին վրայ կ'երդուին Արամազդ եւ միւս չաստուածները:

56. Հ Ր Դ Ե Հ Ը

Բարերար է կրակին զօրութիւնը, երբ մարդս նուաճէ զայն, ու հսկէ վրան. և ինչ որ կը շինէ մարդ, ինչ որ կ'ստեղծէ, այդ երկնային ուժին կը պարտի. բայց այդ

երկնային ուժը սարսափելի կը դառնայ, երբ չըլթայագերծ կը սլանայ, ազատ դուստր բնութեան, իրեն յատուկ ճամբով: Վա՛յ, սակայն, երբ անսանձ ու յարածուն՝ կը թաւալի անխափան՝ ծայրածաւալ հրդեհը բազմամբոխ փողոցներէն: Որովհետեւ տարրերը չեն սիրեր մարդոց ձեռքով շինուած բաները: Ամպը օրհնութեան աղբիւր մըն է. անոր ծոցէն է որ կը հոսի անձրեւը. բայց անոր ծոցէն է որ կը պայթի նաև, դիպուածով, շանթին հարուածը:

Կը լսէ՞ք սա աղիողորմ ձայները աշտարակին բարձունքէն. անազանգն է. երկինքը կարմիր է արիւնի պէս. արչալոյսին շողերը չեն ատոնք: Ի՛նչ ժխոր փողոցներուն մէջ. ծուխը յորձանապտոյտ վեր կը խոյանայ. հրեղէն սիւնը կը բարձրանայ ճարձատուն:

Երկար ծառուղիին մէջ, հրդեհը հովու արագութեամբ կը սաստկանայ. օդը կ'այրի ու կ'եռայ կարծես հնոցի մը երախէն⁽¹⁾ դուրս ելած, գերանները⁽²⁾ կը շառաչեն, դուկանները⁽³⁾ կը փլչին, պատուհանները կը պայթին. տղաք կու լան, մայրերը խելայեղ կը վազվւտեն. պաճարները⁽⁴⁾ կը հեծեն փրջատակներուն տակ. ամէնքը կը վազեն, ունեցածնին չունեցածնին կ'աղատեն, կը փախչին: Գիշերը կը փայլի ցորեկուան պէս լոյս: Գոյները կը սուրան՝ ձեռքէ ձեռք յափշտակուելով. ջրհանները կորակոր ցայտքերով օդն ի վեր կը ժայթքեն իրենց ջուրի ալիքները:

Յանկարծ ամպրոպը կը հասնի սլանալով որոտագին. կ'ոռնայ բոցը փնտռելով, կ'իյնայ ճարձատուն՝ շոր հուռնքերուն վրայ, ընդարձակ շտեմարաններուն մէջ, տանիքի ցամքած հեծաններուն⁽⁵⁾ վրայ, և իբր թէ ուղէր

իր շուենյով հետը քաշել տանիլ հողին կոյարը իր անզուսպ սլացքին մէջ, մինչև երկինքին բարձրերը կը խոյանայ, հսկայի մը պէս վիթխարի: Յուսակտուր, մարդը տեղի կուտայ աստուածային զօրութեան, և անշարժ, ապուշ դարձած, կը դիտէ իր վաստակին փճացումը:

Շիլլեր

ՇԻՒԼԼԵՐ⁽⁶⁾

Տեղը դատարկ է հիմայ, աւերակ, և այսուհետև ահռելի որջ մը պիտի ըլլայ մոլեգին մրրիկներու: Պատուհաններէն ներս, դատարկ անձաւ ուր արհաւիրքը կը բնակի, երկինքի ամպերը կը նային վերէն:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Մրախ.— Կը նշանակէ զիշատիչ անասունի բերան. փոխարեքարք գործածուած է հոս.

(2, 3, 5) Գեռաց, դուկաց, հեծաց.— Գեռաց (գիրէֆ, poutre), խոշոր քառակուսի փայտ որ սենեակի մը երկայնքին մտուած է, և որուն վրայ կը յենուն մարդակները, գերանի հոմանիշ է դուկաց. — Ասաղձ (իտրքէ, charpente) ընդհանուր քառ մէջ է որ կը նշանակէ շինութեանց համար պատրաստուած փայտ, ինչպէս պահեց (հարը, moise), մարդակ կամ հեծաց (մէրքէֆ, solive), հեծացակ (soliveau), տախտակ (քախքա, planche), կաւար (լաթա, latte), պրօսակ (քալան գարչամասը, charpente de toit), և այլն.

(4) Պահուր (gros bétail).— Այսպէս կը կոչուին, կովի, եզի, հորթի, գովէջի, ցուլի խումբերը. պահարի հոմախոջ են պախտէ, տնայեայ, նախիր, արջառ: Իսկ հօօ, հօրաց, դուար (menu bétail) կ'ընտի ոչխարի, մաքիի, այծի և իրենց ձագերու խումբին.

(6) Շիլլեր. — Գերմանացի մեծ մատենագիր, ողբերգակ բա-

նաստեղծ և պատմագիր. Շիլլեր, Գէօթէի հետ, որուն բարեկամն էր, Գերմանիոյ գրականութեան մէջ կարեւոր դեր կատարած է իր ժամանակին. Խոր ազդեցութիւն ունեցած է իր հայրենակիցներուն վրայ, որովհետև մեծ եղած է իր ժողովրդականութիւնը. Մնած է 1759ին և մեռած 1805ին.

57. ՏԱԹԵԻԻ ՎԱՆՔԸ⁽¹⁾

Տաթել բազմադարեան վանք մըն է, շինուած բարձր լերան մը գագաթը և կը ներկայացնէ մեր ամէնէն հին սրբավայրերէն մէկը: Անիկա չրջապատուած է խարխուլ շինութիւններով. ահռելի ձորերու վրայ բարձրացած, գետի մը ջուրերուն մօտ, որոնք գիշեր ու ցորեկ կը քսուին վիթխարի ժայռերուն և սպիտակ փրփուր դարձած, կը սորսորին⁽²⁾ սարին գագաթէն խոր խողովներու մէջտեղ:

Ներս կը մտնէք հիւսիսային կողմի մեծ և հին դուռնէն, որուն վրայ փոքրիկ և գեղեցիկ եկեղեցի մը կայ շինուած: Ձեր առջեւն է Տաթելի տաճարը իր կոնաձև գմբէթով: Այդ գմբէթին մօտ կայ փոքրիկ գմբէթ մըն ալ, որուն տակ Տաթելի զանգակները կախուած են: Ուրիշ դուռ մը կը մտնէ զձեզ փոքրիկ բակը, որուն մէկ կողմը պատշգամաւոր երկար շինութիւնը չրջան կ'ընէ, և միւս կողմը կը գտնուի վանքին գաւիթը: Այս գաւիթին մէջ կայ քարէ փոքրիկ մատուռ մը, Գրիգոր Տաթելացիի⁽³⁾ գերեզմանին վրայ. իսկ մատուռէն քիչ հեռու, դէպ ի արեւելք, հին քանդակազարդ նշանաւոր դուռը կը մտնէ զձեզ փոքրիկ եկեղեցի մը որ շինուած է յանուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի:

Տաթևի տաճարին մուտքը զանգակատան կողին վրայ է: Կը մանէք այդ մեծ գեղեցիկ տաճարը, որուն բարձր կամարներուն տակ կը տիրէ խորհրդաւոր կիսամթաթիւնը և յախտնական լուսթիւնը:

Վանքին գաւիթը կը գտնուի հռչակաւոր քարէ սիւնը կամ գաւազանը, որ ամբաստան է գետնին մէջ և այնքան բարձր է որ պատշգամաւոր երկյարկանի շինութեան տափակ կտուրէն⁽¹⁾ վեր կ'ա հասնայ իր գլուխը, որուն վրայ ամբաստան է քարէ խաչը, քարէ շրջանակի մէջ դրուած: Այդ սիւնը, փոքր քարերէ կազմուած, ունի լայն հիմ, և որքան բարձրանայ այնքան բարակ կը դառնայ հետզհետէ: Աթէ կտուրին վրայ կայնած՝ մարդ շարժէ սիւնին գլուխը, այն ժամանակ ամբողջ սիւնը հանդարտ կ'օրորուի և յուսով անշարժ կը դառնայ: Այդ զարմանալի սիւնը Տաթևի հետ միասին շինուած է, և մինչև այսօր չկայ մէկը որ հասկնայ թէ ինչպէս սիւնը կ'օրորուի: Տաթևի գեղեցիկ զարդը այդ սիւնն է:

Պատշգամաւոր տան արեւելեան կողմի ներքին յարկին մէջ կայ հինաւորաց մեծ դահլիճ մը, ուր այժմ կ'ապրի վանքին վանահայրը:

Տաթևի մէջ մնացած են մինչև այսօր քանի մը նշանաւոր հնութիւններ. Ս. Գրիգոր Տաթևացիի եպիսկոպոսական զգեստը, հին եպիսկոպոսական թագեր և գիրքեր, որոնց մէջ ծանօթ է Տաթևացիի ձեռքով գրուած փոքրիկ Աւետարանը:

Բ Ա Յ Ա Տ Բ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

(1) Տաթևի վանքը Ասիական Ռուսոյ Գարապաղ նահանգին մէջ է, Շինուած է ջրհտոնէութեան առաջին զարհրուն մէջ, եւ զոյուսթիւն ունէր Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի ժամանակ, որովհետեւ այդ Հայրապետները արտօնած էին

Տաթևի միաբաններուն Ս. Գրիգոր մեկնելու Այդ վանքը, ուր փայլած են Ջ դարէն սկսեալ նշանաւոր եպիսկոպոսներ, երկար առե՛ն կրթական կեդրոն մը դարձած է ճոխ մտտեակադրանով: Հասարկեցան նաեւ ժԳ դարուն՝ Յովհան Որոտնեցի եւ Գրիգոր Տաթևացի:

(2) Յօրատի — Վրկաւոր բառ մըն է, սոր արմատէն, Հոմանիշ են հասի, սարի, ծարի, կարի, բարի, բարբարի:

(3) Գրիգոր Տաթևացի — Մնած է 1340ին եւ մեռած 1411ին, Տաթևի վանքին մէջ կեցած ըլլալով երկար տարիներ՝ կոյուեցաւ Տաթևացի, Դաւանարանական վէճերու մասնակցած է, Քողած է Հարցմանց զիտ, Քարագիտ, Լուսմանք, եւ ուրիշ կրօնական գրուածքներ:

(4) Կատր — Գը նշանակէ սանթր, կրդիք:

58. Լ Ե Ր Ա Ն Չ Ա Ի Ա Կ Ը

Հովիւն եմ ես, լերան տղան,
Ու պորմերն⁽¹⁾ են առջիս ներքեւ.
Եւ կը տեսնեմ աւտան օրուան,
Եւ իր վերջին կ'առնեմ բարեւ:
Առոյգ զաւակն եմ ես լերան:

Օրրանին մէջ լուրթ սահանքին⁽²⁾
Կ'ըմպեմ ժառնէն իր ջուրն յառակ,
Եւ կը հօտի երբ զայրագին՝
Չայն կը սեղմեմ գրկիս մէջ տաք:
Առոյգ զաւակն եմ ես լերան:

Ամուր արնակաւ է այս անձաւ,
Մրբիկն աւրել զայն կարող չէ.
Երբոր կ'ոտնայ հիւսիս՝ հարաւ,
Երգս աւելի սուր կը հնչէ:
Առոյգ զաւակն եմ ես լերան:

Գոռա՛ վարը, ա՛մպ բոցակէզ .
 Ես երկինքն եմ կեցած կանգուն .
 Շըչէ՛, մրրի՛կ, ինձ ծանօթ ես .
 Հանգիստ թո՛ղ զիս, և անցի՛ր դուն :
 Առոյգ զաւակն եմ ես լերան :

Իսկ երբ մարտի շեփորն՝ անվերջ
 Իր կոչն հընչէ մահու գուժկան,
 Պիտի թըռչիմ բանակին մէջ
 Շարժել սուսերս՝ երգ ի բերան :
 Առոյգ զաւակն եմ ես լերան :

ՈՒՆՆԱՆՏ(3)
 Քարգմ. Չ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊՐՈԿՈՒՍՏԻ ԱՆԿՈՂԻՆԸ. — Պրոկուստ ատտիկեցի աւազակ մըն էր, որ ճամբորդները կողպատելէ ետքը, երկաթէ անկողնի մը վրայ կը պառկեցնէր զանոնք. եթէ անոնց ոտքերը անկողնէն աւելի երկար ըլլային կը կտրէր ծայրերէն, իսկ եթէ կարճ ըլլային, չուաններով կապելէ ետքը, քաշել կուտար ոտքերնին մինչև որ անկողին երկարութեան հասնէին. թեստոս յոյն դիւցազնը սպաննեց այս աւազակը՝ զայն նոյն տանջանքին ենթարկելէ ետքը : Գրականութեան մէջ ակնարկութիւն եղած է յաճախ Պրոկուստի անկողնին, խօսելով անձի մը նկատմամբ որ ուրիշներուն գաղափարները իրեններուն վրայ կը չափէ :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

- (1) Պօրմ (дојон). — Մենաւոր՝ կամ աւատական միջնաբերդի կից խոշոր աշտարակ :
- (2) Սահաեմ. — Ջուրի արագ եւ անզուսպ հոսանք :
- (3) Ուելլամո. — Գերման բանաստեղծ (1787—1852). Գրած է թատերգութիւններ եւ քերթուածներ. Ունի նաեւ ուսումնասիրութիւններ Միջին Դարու գերման բանաստեղծութեան վրայ :

59. ԳԱԻԱՌԻ ՀԱՅ ՊԵՂՋԿՈՒՀԻՆ

Երբ ելայ թափառիլ էրզրու մի դաշտը և այցելել հան և կակառիջ, Արծն և Օձնի. Բաղնիք և Զիթող, Կրիջք և Դըւնիկ, և ուրիշ գիւղեր, համոզուեցայ թէ անոնց մէջ իգական սեռի անհատը աւելի դիւրին է ստացուածքներու շարքը անցընել յան թէ ստացողներու : Ամէն անգամ որ ծնողքը աղջիկ զաւակ մը կ'ունենայ, կ'սկսի մտածել թէ քանի՞ կարող պիտի ըլլայ վաճառել զայն . . . այսինքն հարսնացնել . որովհետև սովորութիւն է որ փեսան կամ փեսայատէրը՝ զուժար մը վճարէ հարսին հօրը, կէս մը հայուեալ ստակ և կէս մը արժէք ունեցող նուէրներ, և հարսնախօսութեան պայմանին առաջին յօգուածը այդ հարսնեգիւնին քանակն է, որուն պաշարք կամ հե սեմեսի(*) անուն կուտան : Երբ օրիորդը գեղանի է, անձնեայ, զօրաւոր, գործունեայ, կարծես իր ծնողքը աճուրդով կը հարսնացնէ զայն :

Այդ վատ սովորութիւնը, որ վերջ գտած է քաղքին մէջ, գիւղերուն մէջ կը տիրէ ընդհանրապէս : Պատրիարքարանը դատապարտած է զայն . ես այ յատուկ հալածանք հրատարակեցի, երբեմն ծնողքներու անիրաւ կամքը չյարգելով և երբեմն այսպիսի անօրէն սակարկութիւնները եղծելով :

Բայց թէ օրիորդ՝ հայրենական տան մէջ, թէ՛ հարս՝ ամուսնական տան մէջ, թէ՛ տանտիկին՝ սեփական տան մէջ, հաւասար ծառայական կեանք մըն է զոր կը վարէ գաւառի հայ գեղջկուհին, ոչ միայն տնական հոգերով, այլ և հողագործական և խաշնադարման զբաղումներով՝ որոնք երկրագործին արհեստն են . և մեր

(*) Հե սեմեսի կուգայ թուրքերէն հե սեմես (այժ ըսել) բառերէն :

գիւղականք երկրագործ են, բաց ի քանի մը մօտաւոր գիւղերու բնակիչներէ, որոնց մէջ կը գտնուին բաւական թուով երկաթագործներ, որմնադիրներ և հիւաներ. բայց ասոնց կիներն ալ նոյն կեանքը ունին, վասնզի այն սակաւ երկրագործական զբաղանքները որոնք այդ գիւղերուն մէջ անհրաժեշտ են՝ ամբողջապէս կանանց բաժին կը մնան:

Արեւը դեռ արշալոյսը չցուցուցած, կամ, ինչպէս կ'ըսեն, «Աղօթարանը չբացուած», ոտքի վրայ են կիները. թոնիրը պիտի վառեն, խմորը պիտի շաղուեն, կովերը և մաքինները պիտի կթեն, արջառին և ոչխարին խար ու դարման պիտի տան, գոմերը և ատոռները պիտի մաքրեն, արանց պէտքերը պիտի պատրաստեն, կերակուրի հոգ պիտի տանին: Հացագործութիւնը ամենօրեայ է էրզրումի գիւղերուն մէջ. շաղուած և հայտած խմորը զլաններով կը տարածեն շատ նուրբ, և զայն տաք թոնիրի ներքին պատերուն զարնելով կ'եփեն, և այդ հացին «լաւաշ» կ'ըսեն, որ բարակ փիսե մըն է. կիներն են դարձեալ որ բուրդը կը զտեն և կը մանեն, և անկէ ոչ միայն գուլպայ, այլ և հանդերձներու ասուի կը պատրաստեն իրենց այրերուն: Իրենցմէ շատերը ուսայնանկութեան ալ կ'ըրադին:

Յատուկ աշխատանք մըն ալ ունին: Անասուններու քակորը ախոռներէն և գոմերէն հաւաքելով ձմեռը բաց տեղ մը կը դիզեն, գարնան զանոնք կը զտեն ու կը պարզեն, արեւուն տակ կը սփռեն, և աղիւսած և կտորներ կը յօրինեն, և դէզ դէզ կուտելով քաղքին փուռերուն, բաղնիքներուն և հասարակութեան կը վաճառեն վառելու համար: Արդեօք ասկէ՞ առաջ կուգայ արպաւառ կոչել զբոց բարբառով անասուններու քակորը իբր արպա վառելի: Բայց հոս արդար կ'անուանեն: Իրենց համար պատրաստած վառելիքնին աւելի ստորին է. նուազ

ընտիր մասերը շիւղերով և խոխուզով⁽¹⁾ խառնուած ամէկ կտորներ կ'ընեն. ասիկա ծախուելու համար չէ և ձեռնօտադար» կը կոչուի: Կարելի է մտքով մակարերել թէ ինչպիսի՞ երկար և տաժանելի գործ է այդ նորօրինակ աղիւսարկութիւնը⁽²⁾, զոր պէտք է կատարել արեւուն կիզիչ տապին տակ: Սովորաբար այդ վառելիքներու գինը կը նուիրուի կանանց զարդերու ծախքին. ուստի տեսնելու է քանի՞ փութով հարսեր և օրիորդներ կը ճզնին այդ գործին:

Ձմեռնային ժամանակի մէջ տեսայ ես գիւղերը, ռւստի ամառնային մանրամասնութիւնները լաւ չիմացայ, Ձմեռը մասամբ աւելի է կանանց գործը՝ ցորչափ ամէն բան տան մէջ է. բայց ամառուան մէջ ալ առաւելութիւն կայ, վասն զի երբ այրերը դաշտերուն մէջ կը սփռուին, ախոռներու և գոմերու գործերը կանանց կը մնան բովանդակ: Կալի ժամանակ կիներն ալ հաւասարապէս դաշտերուն մէջ են, բացի կերակուր եփողներէն:

Ակամայ սխալ մը ուղղեմ: «Ամառ» ըսի, բայց էրզրումցին ամառ բառը չի գիտեր. երեք եղանակ կը յիշատակէ՝ ձմեռ, գարուն և ոչուն. և իրաւունք ալ ունի, ցորչափ ձմեռը վեց ամիս կը տեւէ:

Ձգեստներու կողմէ, գիւղացի Հայուհիները սաւանի կիրառութիւնը չունին, և ամէնքն ալ համազգեստ կը հագնին. կապոյտ պարեգօտ⁽³⁾ մը մինչև ոտուրները, և միշտ կտաւէ, կարմիր գոգնոց մը ասուիէ, չրջապատ, մինչև ոտքերը, և կարմիր փոքրիկ կրծկալ կամ լանջապանակ, և կարմրորակ ու ծաղիկեայ չրջանակով դաստառակ⁽⁴⁾ մը զլխու ծածկոյթ, զոր նոր հարսեր բերաններնուն վրայէն կը պատեն մինչև իսկ քիթերնին ծածկելով. հասակաւորները ծնօտին շուրջը կը փաթթեն, իսկ օրիորդները աւելի ազատ ձեւով կը կապեն նոյն դաստառակը միայն մազերնին պատելով:

Ձմեռնային ժամանակի խստութեանց ատեն ալ կանանց արտաքին ձեւը չի փոխուիր, և պ. սրեգօտին ներքեւը մէկ կամ երկու բաճկոն կ'աւելցնեն, մին մինչև մէջքը՝ և միւսը մինչև ծունկերը. սունապանները⁽⁵⁾ հին շայն ձեւերն են, որոնք ոտուըններուն վրան կ'իջնեն:

Կանանց գուլպայ հագնելու սովորութիւն չկայ, և նոյն իսկ սառնամանիքի մէջ րոկոտն կը քայեն, և այս աղքատութեան հետեւանք չէ, վասն զի գուլպայ մը մեծ ծախք չի կրնար ըլլալ քանի որ բուրդն ալ գործելն ալ տունէն են, ալ տեսակ մը կանացի ճաշակ, ճիշդ այն կերպով՝ որով եւրոպական տարազի մէջ կիները հողանի կը թողուն ուտերնին և բազուկնին, և ոչ թէ կերպասի պակասութենէն: Մերկ ոտքը նոյն է, ինչ որ է մերկ ձեռքը. գիւղական համարման մէջ չորս թաթերը հաւասար կերպով կը նկատուին, և այս ալ համեմատ է հին յունական և հռոմէական ճաշակներուն՝ որոնք կրթեալ կը սեպուին: Այս պատճառաւ բոկոտն է նաեւ այն կինը, որ շարք մը ոսկի դրամ ունի իր գլխուն վրայ իբր գլխազարդ, և շարք մըն ալ պարանոցին վրայ իբր մանեակ:

1881

ՄԱՂԱՔԻԱ ՎԱՐՄԱՊԵՏ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Եսաի (շալը չոքը).— Ետեւերու կամ որթերու եւ կամ ուրիշ բոյսերու չորցած մանր ճիւղեր գորս կը վաւեն:

(2) Աղիւսարկուրիւն.— Աղիւս շինելու գործողութիւնը:

(3) Պարեգօս.— Այս տեղ կը նշանակէ կեթաթի կոչուած հագուստը:

(4) Գաօտառակ.— Վարշամակի, թաշկինակի ձեւով պատտառ:

(5) Սաճապան.— Այստեղ գործածուած է շալթաթի իմաստով, սակայն սովորաբար կը նշանակէ պահպանակ սրունքի՝ ծունկերէն մինչեւ ոտքը (սիզիխ, բօզախ). այս վերջին իմաստով հոմանիշներն են զանկապոս, հեսկ, Հեսկ կը նշանակէ նաեւ խրաջց կօշիկի կապ, Կօօիկ (գուճուրս, soulier) կը կոչուին այն ոտքի ամանները որոնք ոտքը ամբողջապէս կամ մասամբ կը ծածկեն, քայց ոչ սրունքը. Սաճակօօիկը (շիզմի, botte) կը ծածկէ սրունքն ալ. Մաճառ կը նշանակէ պզտիկ կօշիկ (bottine), օրդուական (թոնիխ, pantoufle), հողարափ՝ եկեղեցոյ մէջ քահանաներուն հագած շղուականք, չմուսկ (palin)՝ սառին վրայ սահելու յատկացած կօշիկ, սամիզալ եւ արեխ (շարք, sandale), եւ այլն:

60 ԾՈՎՈՒՆ ՓՈՍՓՈՐՎԱԿԱՆՈՒՅԻՒՆԸ

Ովկիանոսին ջուրերուն փոսփորականութիւնը ուղեւորներուն և բնագէտներուն համար հաւասար կերպով հետաքրքրութեան և խորհրդածութեան առարկայ եղած է: Որքան իրապէս բազմաթիւ ու այլազան երեւոյթներ ունի, Հոս Ովկիանոսին երեսը կը կայծկլտայ ու կը շօղայ իր բոլոր տարածութեամբ, մութին մէջ երկկարականացած արծաթահիւս կերպասի մը նման. անդին, կոհակները կը ծաւալին բոցավառ ձմուռքէ⁽¹⁾ և կուպրէ⁽²⁾ անհուն սփռոցի մը նման. այլուր, կարծես կաթէ ձով մըն է անեզր, անսահման: Պէճնարտէն տը Սէն Բիէռ զմայլանքով նկարագրած է այն փալփիւուն լուսաւորները, որոնք հազարներով ջուրերուն խորէն գուրս կը ցայտեն գոգցես, և որոնց շատ շնչին նմանութիւնն են մեր հրախաղութիւնները:

Ուրիշներ խօսած են այն հրաբորբոք զանգուածներուն վրայ որոնք կոհակներուն ներքեւ կը թաւալին,

ահագին կարմիր գնտակներու նման, և մենք ալ տեսանք այնպիսիներ որոնց տրամագիծը քսան ոտքէն պակաս չէր երեւար: Բազմաթիւ նաւորդներ նշմարած են ատրաշէկ զուգահեռագիծեր, իրենց վրայ շրջըջող լուսեղէն կոններ, նշուլագեղ պտակներ, լուսափայլ վիշապիկներ⁽³⁾: Մովուն վրայ, տեղ տեղ, երբեմն մակերեւոյթէն վեր կը սյանան բոցածաւալ հրացայտքեր. այլուր, տեսնուած են լոյսէ ու փոսփորէ ամպերու թափառելիք ծփանքներուն վրայ՝ աղջամուղջին մէջ: Երբեմն Ովկիանոսը կարծես կը շքազարդուի շարժուն, վէտվէտուն լոյսի ծայրածաւալ լայն գօտիով մը, որուն ծայրերը կ'երթան կը կապուին հորիզոնին սահմաններուն:

Բեռնոն⁽⁴⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Մծուսր** (fusure, soufre).— Դեղին եւ անոնա հաստատուն մարմին մըն է, որ շփումով կ'առնէ հոտ եւ ելիկարականութիւն: Ետեալ չերան ծծմբահանքերն են որ կը մտտակարարն արուեստներու մէջ հարկ եղած ծծումբը. ծծումբով է որ կը շինուին լուցիկները, հրթիռները, վատ օդը, եւ այլն. կը գործածուին աւել թշուաթեան մէջ, մորթի հիւանդութեանց դէմ:

(2) **Կուլոր** (sauran, bitume).— Երկրին ծոցէն ելող կիզանուտ մարմին:

(3) **Վիտապիկ** (serpenteau).— Օձի ձագ, կ'ըսուի նաեւ վիշապակ:

(4) **Բեռնոն**.— Ֆրանսացի բնապատում եւ ճամբորդ (1785—1810).

61. ԾԻՍԱՌՆԻԿ

Ծիծառնիկ⁽¹⁾, ծիծառնիկ.

Բո՛ւկդ էր, ուրեմն անտէրունջ⁽²⁾ այն բունիկ՝
 Զոր, այս երգին խորն առաջին մտնելուս՝
 Տեսայ թափուր, և լեցուեցաւ աչքս անլոյս
 Դառն արցունքով, զի յիշեցի ես տըխուր
 Թէ պանդուխտիս ալ բոյնն այսպէս է թափուր:

Ծիծառնիկ, ծիծառնիկ,

Ո՛հ, ինձմէ մի՛ հարթչիր⁽³⁾, փութա՛ քու բունիկ.
 Բեզ բարեկամ պիտի ըլլամ և ընկեր.
 Բեզի նըման պանդուխտ եմ ես. չե՛ս տեսներ.
 Պանդո՛ւխտ, գիտեմ թէ ի՛նչ կ'զգայ սիրտ ցաւաս,
 Պանդո՛ւխտ, կըրած եմ անոր վիշտն ու կարօս:

Ծիծառնիկ, ծիծառնիկ,

Երանի՛ քեզ, ահա՛ գըտար քու բունիկ.
 Պանդխտութեան քու ժամանակդ անցաւ կարճ.
 Մոռցի՛ր վիշտերդ ու ճառողէ նորազուարճ:
 Ինձ թո՛ղ վիշտը, որ չեմ գիտեր, ո՛հ, բնաւ
 Թէ ե՛րբ արդեօք պանդխտութեանս է զըրաւ⁽⁴⁾

Ծիծառնիկ, ծիծառնիկ,

Յոյսըդ գարունն էր որ գտնես քու բունիկ.
 Իսկ ինձ՝ ձրմեռն է յարատե ու ձրմե՛ս...
 Յոյսերուս հետ շիջաւ⁽⁵⁾ գարունս այգաբեր⁽⁶⁾:
 Վա՛հ, պանդուխտին մութ կ'երեւայ լոյսն օտար,
 Օղն՝ անախորժ, ջուրը՝ լեզի, հացը՝ քա՛ր...:

Միծառնիկ, ծիծառնիկ,

Ա՛խ, երբ դառնաս նորէն անուշ այս բունիկ,
Պիտի լըսե՛ս իմ բարեւիս դողդոջ ձայն՝
Թէ խրճիթս հէք պիտի գտնես լուռ, ունա՛յն(?)... :
Թըռի՛ր յայնժամ գերեզմանիս իմ հողիկ . . .
Հէք պանդուխտիս բեր հայրենի մի ցողիկ . . .

Միծառնիկ, ծիծառնիկ:

ԻՌՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԱՐ.ՊԷՑ

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆԻՈՒԹՐՆԻ ԽԵՁՈՐԸ.— Նիութըն⁽⁹⁾ երկար տոննէ ի վեր կ'ուսուսասիրէր մոլորակներու շարժման մասին Բէրլէրի¹⁰⁾ յայտնած տեսութիւնները: Օր մը, իր պարտէզին մէջ խնձորենիի մը շուքին տակ կը խորհէր այդ տեսութեանց վրայ, խնձոր մը ինկաւ իր սոքերսւն առջև. այս պզտիկ միջադէպէն ներշնչուած, սկսաւ մտածել թէ ինչ է այն եղական ուժը որ դէպի երկրին կեդրոնը կը քաշէ մարմինները, որոնք հոն կ'իջնան յորաճուն արագութեամբ: Յանկարծ փայլակ մը լուսաւորեց իր միտքը: Նիութըն յզայտեց էր տիեզերական ձգողութեան օրէնքը, զոր իր հաշիւները քիչ ետքը հաստատեցին: Նիութընի խնձորը կը յիշատակուի հասկնելու համար թէ յաճախ կարեւոր արդիւնքներ յառաջ կուզան աննշան պատճառներէ:

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- (1) Ծիծառնիկ կամ ծիծեռնակ (գըրլանկըճ, hirondelle).
- Ուղեւոր թռչուն որ ընդհանրապէս գարնան կ'երևայ եւ աշնան կը գաղթէ Ափրիկէ:
- (2) Անտրուց.— Անտէր:
- (3) Հարսիլ.— Վախճալով ետ քաշուիլ:
- (4) Ջրաւ.— Վերջ:
- (5) Եիջանիլ.— Մարիլ:
- (6) Այգարե.— Լոյս բերող:
- (7) Ունայն.— Չարապ:

(8) **ԽՈՐԷՆ ԿՐԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԱՐ.ՊԷՅ.**— Հայ բանաստեղծ եւ ասննախօս որ ծնած է 1831ին եւ մեռած 1892ին, Սիրուն քերթուածներու երեք հատորներ ունի, Վարդենիի, Բնար Պանդխան, Սուրբ Հայկակաճի, նաեւ Ալաֆրանկո անուն կատակերգութիւն մը: Մեծ յաջողութեամբ զբարար ոտանաւորի թարգմանած է Լամարթիի քերթուածներէն հատոր մը, Ասոնցմէ գտտ մէկ քանի դասագիրքեր ալ յօրինած է:

Խորէն Արքեպիսկ. Նար.Պէյ

(9) **ՆԻՈՒԹՐՆ.**— Նիութըն (1642-1727), անգլիացի նշանաւոր բաղադրագէտ, քնագէտ, աստղագէտ եւ իմաստասէր, գտած է ծանրութեան եւ լոյսի տարբադադրութեան օրէնքները: Միտթարեանք Նիութընի անունը տառադարձութեամբ նետոնի վերածած են:

(10) **ԲԷՐԼԷՐ.**— Գերման աստղագէտ (1571—1630), Գանուխէն ուսումնասիրեց ուսողութիւնը, եւ մշակեց զայն իր բոլոր կեանքին մէջ: Նշանաւոր եղած է իր աստղաբաշխական գիտերով:

62. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԼԱԲԻԻՐԻՆՅՈՍԸ

Տեսայ լաբիրինթոսը⁽¹⁾ և գեր ի վեր գտայ զայն ամէն բացատրութենէ: Յունաց բոլոր գործերը, բոլոր շէնքերը, մեր մտքին մէջ միացած, վար պիտի մնային անկէ թէ՛ աշխատանքի և թէ՛ ծախքի տեսակէտով: Եփեսոսի⁽²⁾ և Սամոսի տաճարները անշուշտ արժանի են

63. ՍԻՍ ԵՒ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԸ

Մովզեզերտէն 50 մղոն հեռու Ատանայի դէպ ի հիւսիս-արեւելեան կողմը կ'իյնայ Սիս⁽¹⁾, ուր կը գտնուի Գրիկիոյ Հայոց կաթողիկոսական Աթոռը, փոխադրուած Հոսովրայէն՝ 1294 թուականին:

Սեհան գետի կամուրջէն անմիջապէս անդին, խճուղիի երկու գիծեր կ'երեւան, որոնց մէկը կ'երկարի դէպ ի արեւելք մինչև Մարաշ, իսկ միւսը՝ հիւսիս-արեւելեան կողմէն կը տանի Սիս:

Այս վերջին գիծն է որուն վրայ պիտի խօսինք: Այս խճուղին կ'անցնի սքանչելի ու բարեբեր դաշտի մը մէջէն, ուր ճամբորդը առաջին անգամ ինքզինքը անծիր ու ամառի անսպասի մը մէջ կը կարծէ. բայց ընդհակառակը, քանի յառաջանայ, դաշտը այնքան հաճելի կը դառնայ, և ինք երբեք չ'ըզար ճամբուն միօրինակ տաղտուկն ու ձանձրոյթը: Սոսյ դաշտին տարածութեանը մէջ՝ շուրջդ, մօտն ու հեռուն կը տեսնես սիրուն ու գեղեցիկ գիւղակներ, ծառաստաններով և արտերով չրջապատուած:

Այլ ու ձախ կողմը կը փութին ծաղկալից ծաղկաւէտ մարգեր, ուր բնութիւնը առատօրէն ուզածին չափ ցանցնած է նախշուն ծաղիկներ, պէս պէս գոյնբերով ընդելուզուած, մէկզմէկէ գեղեցիկ ու բուրումնաւէտ: Կարծես թէ մասնաւորապէս հոգածու մատեր բերած շարած են կարմրիկ կակաչին⁽²⁾ քովիկը խնկարոյր նարգէսը⁽³⁾, ձիւնաթոյր շուշանին⁽⁴⁾ մօտիկ մեխակն⁽⁵⁾ ու գլխիկոր մանիշակը⁽⁶⁾ որոնց տեսքը աչքերդ կը պարտաբեն, որոնք հօգիք կը դիւթեն իրենց անուշաբոյր խունկափն ու բուրումովը:

Այս կանաչագեղ դաշտերու ընդարձակութեան մէջ հօտաղը⁽⁷⁾ չէ որ միայն կ'արածէ, կը մակաղէ⁽⁸⁾ իր նախիրը, այլ կը տեսնես խումբ խումբ, թեթեւօտն ու ուտոստուն եղնիկներ, որոնք կ'անցնին կը դառնան մօտէն ու հեռուէն, միամիտ ու անմեղունակ տղու նայուածքներ ձգելով վրադ:

Ու այսպէս հետզհետէ տեսարանները կ'այլափոխին աւելի գեղեցիկ և աւելի սիրուն. անոնց նայէ՛ ուզածիդ չափ, որչափ որ կը զօրեն աչքերդ, ձախդ ու աջդ, մանաւանդ դիմացդ ուր կ'ընդնշմարուին մշուշներու մէջէն վեր վեր ցցուած կոնածեւ ժայռուտ ըլրակներ. ասոնք ովկիանոսներու մրրկակոծ կատաղի ախքներու տպաւորութիւնը կը թողուն մտքիդ վրայ՝ երբ կը լեռնանան ու կ'աշտարակին:

Սիսէն հինգ վեց վայրկեան ասդին Սարոս գետն է որ կ'ընդհատէ ճամբդ: Սարոսէն անմիջապէս անդին հետզհետէ կ'երեւան Սոսյ քարուկիր ճեմակ պատերով, նոր ու հին ձեւերով տուները, որոնք սանդխաձև աստիճանաբար կը բարձրանան լեռան կողմ ի վեր:

Եւ ահա՛ յանկարծ Սոսյ Մայրավանքը կ'երեւայ իր պատկառելի և մեծաշուք տեսքովը, ու հսկայ բրգաձեւ երեւոյթովը շուք մը կը բերէ քաղաքին վրայ: Այս պատուական ու հնամեայ վանքը, որ լայնկեկ չրջապատով մը կը չրջանակուի, նորոգութեանց պէտք ունի:

Սոսյ բուն մայր-տաճարը, զոր նորոգել տուած է Կիրակոս Ա Մեծագործ Սոսցի Աջապահեան կաթողիկոսը⁽⁹⁾, արտաքին երեւոյթէն զատ ներքնապէս բան մը չունի. իր ներսի միակ զարդն է այն հուշակաւոր հսկայ համակ ոսկեզօծ խաչկալը որուն նմանը ուրիշ հայ եկեղեցիներու մէջ տեսնուած չէ: Վանքին ներքին մասը մերկ է. անծեփ չոր պատեր, ահագին չորս քարէ սիւներու վրայ կանգնած կամարներով:

Տաճարին աջակողմեան մասին մէջ է կաթողիկոսական Աթոռը, կճեայ և սրբատաշ ձիւնասպիտակ մարմարով շինուած չորս բարակ քարէ սիւներ, որոնց վրայ կ'երեւայ կաթողիկէ փոքրիկ գմբեթակ մըն ալ ոսկեզօծ. իսկ աթոռին ետին՝ աջ ու ձախ կողմերը, Աւետարանիչներու կենդանակերպ պատկերները փորագրուած են ճարտարօրէն:

ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ(ՕՐ)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ր

(1) Սիւ. — Գիլիկիոյ նշանաւոր քաղաքներէն մէկն է: Հոս տեղի ունեցած է եօթը եկեղեցական ժողով. Հիմայ փոքրիկ աւան մըն է.

(2) Կակալ (լալէ, tulipe). — Պարնանային ծաղիկ.

(3) Նարգէս (ներգիս, narcisse). — Անուշահոտ ծաղիկ՝ զեղին կամ ցերմակ: Գ'ըսուի նաեւ ճարկիս.

(4) Ծաւօան (գանպագ. lis). — Յիսուս տեսակ շուշան կայ, որոնց նախատիպն է ճերմակ ծաւօանը, նշանաւոր իր ծիւնափայլ հոտաւէտ, զանգակածն ծաղիկներով.

(5) Մելաուկ (գարանգիւ). — Կը նշանակէ մեխակներէի ծաղկին կոկոնը որ կը գործածուի իբր համեմ (girofle), Հոս գործածուած է օտիոբրամի (willet) իմաստով.

(6) Մանուակ (մանիշէ, violette). — Պարնանային ծաղիկ.

(7) Հօսաղ. — Հոմանիշ են եսվիւ, աճղէօրդ, խօսճարած, հօսարած, դուարած.

(8) Մակաղել. — Ոչխարները հանգչեցնել արօտավայրին մէջ.

(9) Կերակոս Ա. Աջապահեաճ. — Գիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Աթոռը բազմեցաւ 1796ին եւ մեռաւ 1815ին.

(10) Ներսէս Վրդ. Դանիէլիան. — Ծնած է 1867ին. Չեռնաղբուած է 1890ին. Ունի յօգուածներ պարբերական հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ, եւ հրատարակած է Ժողովրդական Քառօցներ 1903ին.

64. ՍՈՓՈԿԼԷՍ

Մեծ ողբերգական Յունաց՝ Սոփոկլ(1) ունէր չարսիրա զաւակներ,

Որոնք յամող իր ժառանգին տիրանալու անհամբեր, Տաղտուկ աթոռ իրենց հօրը մեծ տարիքէն զո՛ր չէին: Կարծել տըւին թէ ծերուկը, ա՛լ անարժան արուեստին, Լոկ ըստ դիպաց(2) գործ կը տեսնէ, կ'երկնէ, կ'ապրի ըստ դիպաց:

Կարծել տըւին թէ կեանքին հետ կը նըւաղի ազօտցած Զահն ալ տժգոյն, տարիներէն ծիրած, ցնդած իր կեանքին:

Եւ ապերախտ իր զաւակներն ամբաստանքի դիմեցին Սոփոկլի դէմ, ու դատարան տարին(3) վըսեմ ծերունին: Ունկնդիրներ շատ էին հոն. անոնց մէջտեղ ինք՝ հանդարտ՝

Յառաջ կ'անցնի. փառքի վաթսուսն տարիներով է հըպարտ:

Եւ երբ հարցում կ'ուղղեն իրեն, ինք վեր կ'առնէ սիգաբար

Իր ճակատն ուր անմահութիւնն արդէն փաղփուս կը շողար:

«Չաւակներուս և ի՛մ միջև արդա՛ր տըրուի թող վճիռ, Ո՛վ իմաստուն Աթենացիք, խօսքի՛ս եզէ՛ք ունկնդիրս» Եւ պըշուցեալ(4) դատարանին հոն լըսեցուց ողբերգուն Վերջին երկը, զեղեցկազոյնն իր հոյակապ երկերուն: Իդիպուսը(5) կարդաց այնտեղ: Այեւոյթը ցրտահար Պա՛ր մը տաքցաւ թարմ տարիքի հըրայրքովը բոցավառ. Իր ճերմըկած երկար ծամերն ու իր ձայնն ալ տիրական՝

Յուզուած ազգէն այնչափ յաճախ պըսակ շահած
ճակատն այն՝

Ամէն սրտի մէջ կը սփռեն սոսկում մը սուրբ և անեղ,
Դատաւորը կը գորովի, և խուժանն է խելայեղ:

Իր տրղաքն իսկ, իր տրղաքը ծուռկի կուգան իր դիմաց.
Արցունքներն են որ վճռեցին. Սոսկի իր գատն է շահած:

ՄԻՎՈՒԱ(6)

Բարգմ. Հ. Ա.

ՆՇԱՆԱՒՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ԱՄԷՆ ԲԱՆ ՎՐԱՍ ԿԸ ԿՐԵՄ. — Բիաս Յունաստանի եօթը
իմաստուններէն մէկն էր, և կ'ապրէր Քրիստոսէ վեց դար առաջ.
Երբ իր ծննդավայրը, Պրիէն, պաշարուեցաւ Կիւրոսի զօրապետներէն,
քաղաքին բոլոր բնակիչները փախան հետերնին տանելով իրենց
Թանկագին ինչքերը: Ամէն մարդ կը զարմանար Բիասի անհոգու-
թեան վրայ, որովհետև իմաստունը մեկնուած ու է պատրաստութիւն
չէր տեսներ. երբ հարցուցին իրեն ասոր պատճառը. «Ամէն բան
վրաս կը կրեմ», պատասխանեց Բիաս, զգացնելով այսպէս թէ ինք
կարելորութիւն չի տար այն ինչքերուն որոնք կրնան կորսուիլ,
և թէ իր ամէնէն Թանկագին հարստութիւնը կը նկատէր իր իմաս-
տութեան ու մտքին գանձերը:

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Սօփոկի կամ Սօփոկլէս. — Նշանաւոր յոյս ողբերգակ,
որմէ եօթը ողբերգութիւն մնացած է. ատոնց ամէնքն ալ հրաշա-
կերտներ կը նկատուին. մնած է 495ին եւ մեռած 405ին (Ք. Ա.).

(2) Բուս դիպաց. — Դիպուածով.

(3) Դաւաւրաց առիւն. — Յունական օրէնքը կը տրամադրէր
որ երբ ծերունի մը ցնդի եւ անկարող ըլլայ իր ստացուածքին
մատակարարութիւնը կատարել. իրեն համար խնամակալ մը կար-
գուի. Դատարանին որոշմամբ խնամակալը կը նշանակուէր, եւ
ընդհանրապէս մտատար ազգականներու կը յանձնուէր այդ պաշտօնը.
Սօփոկլէսի գաւակները այդ նպատակով զիմած էին զատարան.

(4) Պօուցեալ. — Ապշած մնացած.

(5) Իգիպոս. — Սփոկլէսի գլուխ գործոցն էր այս ողբերգու-
թիւնը, որ հին Թատերգութեանց ամէնէն կատարեալը նկատուած էր.

(6) Միւլիսա. — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1782—1816).

65. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒՆ ԻՄԱՅԱՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդիկ ամէն տեղ ու ամէն ատեն հետաքրքրուած
են անասուններու իմացականութեան խնդրով: Բայց
երբեմն քմածին մեկնութիւններ կը տրուին ամենապարզ
իրողութիւններու: Ահա օրինակ մը. — «Միծեանակները,
1847-ին, Օրլէանի Դուքսին յուզարկաւորութեան
առթիւ, կ'ըսէ Դուռնէյ. կրօնային արարողութեան
հանդէպ յարգանքի զօրաւոր ապացոյց մը տուին:
Եկեղեցիին դրան վրայ, ուր բոյն դրած էին, խորին ու
երկիւզած լռութիւն մը պահեցին. մեռելական ազօթք-
ներու ամբողջ տեւողութեան միջոցին» Դիտեցէ՛ք որ
իրողութիւնը կատարեալապէս ճիշդ է, բայց տրուած
մեկնութիւնը անհեթեթ է: Միծեանակները լուռ մնացած
էին, որովհետև եկեղեցիին դուռը սեւերով պատած՝ և
հետեւապէս արհեստական մթութիւն յառաջ եկած էր:

Կենդանիներու իմացականութեան մասին միայն
գիտուններու ըսածին կարեւորութիւն տալու է, վասն
զի անոնք քննածին մեկնութիւն չեն տար, որ կրնայ սխալ
ըլլալ, այլ միայն իրողութիւնը կը պատմեն, որ ճիշդ է:
Բայց մինակ իրողութիւնները հաստատել չի բաւեր ան-
շուշտ. պէտք է անոնց պատճառները ուսումնասիրել, և
ասոր համար խղճամիտ փորձեր կատարել:

Ենդանիներու իմացականութեան խնդրով շատեր

դրադած են: Ուշագրաւ են մանաւանդ ֆրանսացի Պ. Հաչէի և ամերիկացի Պ. Թօրնտիքի շահեկան փորձերը: Պ. Հաչէ լաւ գաղափար մը յղացած է բուսաբանական պարտէզին մէջ պահուած կենդանիները հողեքանական փորձերու ենթարկելով և այս նպատակաւ յատուկ աշխատանոց մը հիմնելով:

Պ. Հաչէի կրկէսը շատ սիրուն տեսարան մը ունի, կ'ըսէ հետաքրքիր այցելու մը. տասերկու քի չափ շուներ կան հոն որոնք ներս մտնողին առջև կը վազեն բարեկամաբար. և անոր ձեռքը կը պազնեն քաղաքավարութեամբ: Շուն մը կայ մանաւանդ որուն նմանը քիչ կը տեսնուի: Այս կենդանիին, ծնած ատեն, ետեւի թաթերը անգործածելի էին: Ուրիշ շուներ անշուշտ իրենց մարմինը հողին վրայ քաշկռտելով պիտի քսէին, բայց ասիկա անանկ չ'ըներ: Ինքնիրենը առանց մէկէ մը սորված ըլլալու, առջեւի ոտքերուն վրայ քայելու վարժութիւն ստացած է, այսինքն երկոտանի եղած է: Գլուխը վար. մարմնոյն յետսակողմը դէպի վեր, բարկացած կարծի մը պոչին պէս, կենդանին հոս հոն կը վազէ և բնկերներուն հետ կը խաղայ: Ուսերը լայն և հուժկու եղած են շնորհիւ այն վարժութիւններուն որոնց ենթարկուած են: Այս շունը շատ ճարպիկ է: Սանդուխներէն կ'ելլէ ամենայն դիւրաշարժութեամբ: Ուրիշ շուներ, իրենց առջեւի թաթերով, սանդուխին վերի աստիճանը կը բռնեն, և վեր կը վերցնեն իրենց մարմնոյն յետսակողմը: Բայց այս շունը անոնց պէս չ'ըներ: Ետ ետ երթալով կ'ելլէ ստորին աստիճանէն և առջեւի թաթերուն վրայ կը կանգնի, գլուխը դէպի վար. յետսակողմը կը դնէ վերի աստիճանին վրայ, կը հրուի և յետոյ առջեւի թաթերը կը դնէ այդ աստիճանին վրայ: Եւ այսպէս շարունակաբար:

Բայց աւելի հետաքրքրական փորձեր կան: Պ. Հաչէ կրկէսին մէջտեղը դրած է պահարան մը շարժուն մղակով⁽¹⁾: Պահարանին մէջ միսի կտոր մը կը դնէ և կը գոցէ դայն: Կատունները կը շարուին: Ամէնէն սրամտը վեր կ'ելլէ, շարժուն մղակը վար կ'առնէ, ներս կը մտնէ ու սեղան կը նստի: Այս փորձը շատ պարզ բան մըն է, բայց անով կ'որոշուի անասուններու ընդունակութեան աստիճանը: Կատուններու սրամտութեան աստիճանը աւելի լաւ կ'որոշուի մանաւանդ այն փորձին մէջ որով Պ. Հաչէ կը սորվեցնէ գոց տուփերու մէջէն դուրս ելլել: Կատու մը աւելի շուտ կը սորվի տուփը բանալ, մինչ ուրիշ մը աւելի ուշ կը սորվի: Բայց չկարծէք թէ կատուն կը յաջողի փակման մեքենականութիւնը հասկնալ: Ոչ: Անա՛ թէ ինչպէս կ'ըլլայ:

Կատուն կը դրուի վանդակակերպ սնտուկի մը կամ տուփի մը մէջ որուն դուրսի կողմը կայ միսի կտոր մը: Կատուն անօթի է, Կ'ուզէ միսը կուլ տալ: Թաթը կ'երկնցնէ ձողիկներուն մէջէն, ու կը խածատէ զանոնք: Յետոյ այս կամ այն կողմէն կը մազցի, նուազ հաստատուն մասերը կը ցնցէ և կը փորձէ խախտել: Ասիկա բաւական ժամանակ կը տեւէ: Բայց կուգայ վայրկեան մը որ, դիպուածով, առանց կանխամտածութեան, կենդանին թաթը կը դնէ ճիշդ այն լծակին վրայ, որ պիտի բանայ դուռը: Հետեւեալ օրը փորձը կը վերսկսի և այսպէս քանի մը օր կը տեւէ շարունակաբար, այնպէս որ կատուն քիչ ժամանակէն կը գտնէ գաղտնիքը: Վերջապէս կուգայ օր մը որ, հազիւ տուփին մէջ դրուած, կատուն այլ եւս անօգուտ շարժումներ չ'ըներ, այլ անհրաժեշտը միայն: Անշուշտ չենք կրնար ըսել թէ մեքենական օրէնքները սորվեցաւ, բայց աներկբայ դիտեց որ այն ինչ տեղւոյն վրայ թաթը դնելուն պէս իր փափակները կը գոհացուին: Եիննք ուրիշ տուփեր որոնց

քացուեալու եղանակը տարբերի. կատուն քանի մը փոր-
 ձերէ ետքը, վերջապէս կը յաջողի այդ տուփէն ալ
 դուրս ելլելու: Այս փորձերը իրապէս կը սրեն անոր
 իմացականութիւնը, այնպէս որ ութը կամ տասը փորձէ
 ետքը, երբ կատուն նոր տուփի մը մէջ դրուի, ալ
 երբեք չի փորձեր թաթը ձողիկներուն մէջէն դուրս
 հանել կամ բարձրաձայն գանգատի: Գիտէ թէ գաղտ-
 նիք մը կայ զոր պէտք է գտնել, և կը գտնէ, տեսա-
 ծին և ըրածին մասնաւոր ուշադրութիւն մը ընծայած
 ըլլալով:

Վերջերս բնագէտ մըն ալ, Ամերիկայի մէջ, շատ
 պարզ միջոցով փորձի ենթարկեց կրիայ մը: Տեսակ մը
 լարիւրինթոս շինեց անել ճամբաներով: Կրիան դրաւ
 այնպիսի տեղ մը ուր անիկա չէր կրնար հանգիստ ընել,
 և ուղեց տեսնել թէ ո՞րչափ ժամանակէն պիտի հասնէր
 ահէնէն լայն տեղը: Առաջին փորձը տեւեց 35 վայր-
 կեան, այսինքն կրիան այդչափ ժամանակ չըջաններ
 ըրաւ իր ուզած տեղը երթալու համար: Երկրորդ փոր-
 ձին քառորդ ժամը բաւեց, իսկ քանի մը փորձերէ
 ետքը, կրիան յաջողեցաւ մէկ վայրկեանի մէջ կատարել
 ճամբորդութիւնը: Այս կատարելութիւնը ձեռք ձգելու
 համար, կրիան ենթարկուեցաւ աւելի կնճռոտ փորձե-
 րու: Հակեալ գիծերով նոր լարիւրինթոս մը շինեցին,
 որուն մէջէն ելլելու համար կրիան մէկ ու կէս ժամ
 աշխատեցաւ: Տասներորդ փորձին, չորս վայրկեանէն
 աւարտեց, ճամբուն ուղղութիւնը կատարելապէս յիշե-
 լով: Աւելին կայ: Ուշիմ կրիան կարճ ճամբայ մը հնա-
 բեց, վասն զի դիպուածով հակեալ կէտէ մը վար իյնա-
 լով՝ տեսաւ որ ճամբան կարճցած էր: Այնուհետեւ,
 ուղեւորութիւնը շուտ աւարտելու համար, տոտիկներն
 ու գլուխը տնակին մէջ կը պահէր, ցից եզրէն վար կը
 նետուէր և ճամբան կը շարունակէր:

(1) Մոլայի (մանալ, loquet). — Առանց փականքի դուռ մը
 գոցելու յատկացած ամենապարզ գործիք:

66. Ե ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ԿԻՆԵՐԸ

Հայոց աշխարհին փափկասուն տիկիները⁽¹⁾, որոնք
 կակուղ բազմոցներու և գահաւորակներու⁽²⁾ վրայ զբը-
 գանջով⁽³⁾ ու փայփայանքով ապրելու վարժուած էին,
 ամէն օր բուպիկ ոտքով եկեղեցի կ'երթային, ուխտ
 ընելով և անձանձրոյթ խնդրելով Աստուծա՛յ որ ուժ
 տայ իրենց համբերելու այդ մեծ նեղութեան: Անոնք
 որ իրենց մանկութենէն զուարակներու⁽⁴⁾ ուղեղովը և
 երէններու ամիճներովը⁽⁵⁾ անած էին մեծ զուարթու-
 թեամբ, վայրենիներու պէս խոտ կ'ուտէին, առանց եր-
 բեք յիշելու այն փափկութիւնները որոնց սովորած էին:
 Իրենց մարմիններուն մորթը սեփսեւ եղաւ, որովհետեւ
 ցորեկները արեւուն դիմացը կ'այրէին, և գիշերները գետնի
 վրայ կը պառկէին: Անոնց բերանը շարունակ սաղմոս
 կը մըմնջէր, և իրենք մարգարէները կարդալով միայն
 կը մխիթարուէին: Զոյգ զոյգ միացան իրեւ հաւասար
 և միաբան ամուսնի, արքայութեան ակօսին ուղիղ հե-
 տեւելու համար, որպէս զի խաղաղութեան նաւաւան-
 գիսը հասնին անվրէպ⁽⁶⁾:

Մոռցան իրենց կանացի տկարութիւնը, և առաքինի
 այրեր եղան հոգեւոր պատերազմին մէջ: Պայքարեցան,
 կուռեցան ծանրակշիռ մեղքերու դէմ, և կտրեցին,
 փրցուցին, նետեցին անոնց մահաբեր արմատները:

Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին նախանձին կապուտցած արատները: Կտրեցին ագահութեան արմատը, և շորցան անոր ոտտերուն մահաբեր պտուղները: Խնարհութեամբ կռփեցին⁽¹⁾ ամբարտաւանութիւնը, և այդ խնարհութեամբ հասան երկնաւոր բարձրութեան: Աղօթքով բացին արքայութեան փակ դուռները, և սուրբ խնդրանքներով հրշտակներ իջեցուցին երկինքէն զիրենք փրկելու համար: լսեցին հեռուէն աւետիար, և փառաբանեցին Աստուած բարձունքներուն մէջ:

Անոնց մէջ գտնուող այրիները նորէն հարս գացին առաքինութեան, և վերցուցին իրենց վրայէն այրիութեան նախատինքը: Իսկ բանտարկեալներուն կիները կամովին կաշկանդեցին իրենց մարմնական բաղձանքները, և մասնակից եղան սուրբ բանտարկեալներուն շարչարանքին: Իրենց կեանքին մէջ, մահուամբ նահատակուող քաջ մարտիրոսներու նմանեցան, և հեռուէն մխիթարիչ վարդապետներ եղան բանտարկեալներուն: Իրենց մատներուն աշխատանքովը կերակրուեցան, իսկ արքունիքէն իրենց յատկացած ռոճիկը⁽²⁾ տարուէ տարի կ'առնէին և իրենց ամուսիններուն կը զրկէին զանոնք սփոփելու համար: Անարիւն ճպուռներու նմանեցան որոնք իրենց երգին քաղցրութեամբը անսնունդ կ'ապրին, միայն օդ ծծելով, անմարմին էակներու պէս:

Շատ ձմեռներու սառնամանիքներ հալեցան. գարունը հասաւ, նոր ծիծեռնակներ եկան: տեսան և ուրախացան կենցաղասէր մարդիկ. եւ անոնք երբեք չկրցան տեսնել իրենց սիրելիները: Դարնան ծաղիկները յիշեցուցին իրենց խանդակաթ ամուսինները, եւ իրենց աչքերը կարօտ մնացին անոնց գեղեցիկ դէմքերուն: Որսի շուները հատան, եւ որսորդներուն արշաւանքները փակուեցան, վերջացան: Իրենց գիրերով յիշատակուեցան անոնք, ու

ոչ մէկ տարեկան տօն բերաւ զանոնք հեռուներէն. սեղանին վրայ անոնց թափուր թողած տեղը նայեցան ու լացին, և բոլոր հրապարակներու վրայ անոնց անունը յիշեցին. շատ արձաններ կանգնած էին անոնց ի պատիւ, և անոնց անունները նշանակուած էին վրան:

Եւ մինչդեռ այսպէս ամէն կողմէն միտքերնին կ'ալեկոծէր, երբեք չթուլցան երկնաւոր առաքինութենէն: Դուրսէն սգաւոր ու շարչարուած այրիներու երեւոյթը կը կրէին. իսկ իրենց հոգին երկնաւոր սիրով զարդարուած էր և մխիթարուած: Հեռաւոր երկիրներէ եկողներուն 'այլ ևս չէին հարցներ թէ ե՛րբ պիտի տեսնեն իրենց սիրելիները. այլ միշտ աղօթքով կը խնդրէին Աստուծմէ օր ինչպէս քաջութեամբ սկսած էին, նոյնպէս աւարտեն իրենց կեանքը երկնաւոր սիրով առլցուն⁽³⁾:

ԵՂԻՇԷ

Բ Ա Յ Ա Տ Ի Ռ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

- (1) Փափկասունց սիկիցներ. — Լեղինակը կ'ակնարկէ Վարդանանց պատերազմին մէջ գերի ընկուած արքունի իշխաններուն եւ նախարարներուն կանանց,
- (2) Դահուաւուակ. — Նստելու բարձր տեղ,
- (3) Գրգաւ. — Փափկութիւն,
- (4) Ջուարակ — Լորթ,
- (5) Ամիս. — Երէի ծագ,
- (6) Անվերպ. — Առանց մոլորելու,
- (7) Կռփել — Բռունցքով զարնել,
- (8) Ռոճիկ — Պաշտօնեայի տրուած վարձը,
- (9) Առլցուն. — Լեցուած,
- (10) Եղիօէ. — Ոսկեզարու նշանաւոր թարգմանիչներէն եւ առաջնակարգ մատենագիրներէն մէկն է, որ աշակերտած է Ս. Մեսրոպի, եւ Վարդան Մամիկոնեանի քարտուղարը եղած է. Իր զլխաւոր գործն է Վարդանանց Պատերազմին եւ Ղեւոնդեանց մահատուրեան պատմութիւնը, սրանչեւի զբարբառով մը:

67. ԱՆՄԵՌՈՒԿ⁽¹⁾

Անշուք, խոնարհ ծաղիկ պզտիկ,
Որ կը ծրլիս խոտին մէջէն,
Տապաններու քովն ու մօտիկ
Ուր մեռելներն յար կը ննջեն .

Խորհրդապահ ծաղիկ անխօս,
Ո՛վ անմեռուկ, մինչդեռ այնքան
Արցունքներ դառն, առատահոս
Շուրջըդ յորդիլ, ցամքիլ կու գան,

Կը լրսե՞ս դուն, ըսէ՛ ինձի,
Խուլ տրտունջներ ալ մարդկեղէն,
Խորքերու մէջ շունչ մ'որ յածի
Եւ չկրնայ դուրս գալ հողէն . . . .

Քերթողներն հոն լո՛ւս են իսպառ,
Տենչացողներն այն Անհունին .
Սիրտերն իրենց ա՛լ անբարբառ,
Հեծեծանքներ, հեւքեր շունին . . . .

Ըսէ՛ ինձի, իրենց հողին
Մահուան քունին մէջ ալ ունի՞
Կարօ՞ւններն ու հուրքն անձկագին
Լոյսի, Բոյրի և Գարունի . . . .

Անմահութեան շքեղ խորան
Կ'երազե՞ն դեռ մէջը փոսին . . . .
Ու կը ժպտի՞ իրենց բերան
Փառքի վրայ երրոր խօսին . . . .

Եւ պլպուլին⁽²⁾ երգն երբ դիւթէ
Վերջալոյսի պահերն յետին,
Ձի՞ դողդըղար, խայտար միթէ
Անոնց սառած ոսկերտին⁽³⁾ . . . .

Ծաղիկ անուշ, հեզ, կապուտակ,
Մեռելներու խորհրդակա՛ն,
Գերեզմանի ցուրտ հողին տակ
Յոյզեր, ցաւեր ալ արդեօք կա՞ն :

Ըսէ՛ ինձի, ո՛վ անմեռուկ,
Իրեւ անշունչ և սին բեկոր,
Շիրմի մը տակ մութ և անձուկ
Երբոր ծածկեն դիս ալ մէկ օր,

Ամէն անոնց որ թաց աչքով
Գան այցելել հողակոյտիս,
Եւ աղօթեն պահ մ'անոր քով,
Խոտին մէջէն պիտի ժպտի՞ս . . . .

ԱՂԵՔՈՍԵՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱՎԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐՔՈՍԻ ԱԶԲԵՐԸ.— Ըօտ դիցաբանութեան, Արգոս ունէք
հարկը ալք, որոնց յիսուելը միշտ բաց կը մնային: Հերս անօր
յանձնեց հսկել Յովի վրայ, ու չէր կրնար⁽¹⁾ իր սրինգին ձայնով
քնացուց և գլխատեց Արգոսը, որուն ալքերը սիրամարգին վրայ
ցրցածեց Հերս: Արգոսի անունը շատ մը լեզուներու մէջ հոմա-
նիչ է սլաւերը հսկողութեան:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ն Ն Ե Ր

(1) ԱՆՄԵՐՈՒԿ (immortelle).— Այսպէս կը կոչուին կարգ
մը բոյսեր որոնց ծաղիկները երկարատեմ անթառամ կը մնան.

(3) Պլպուզ.— Այս բառը գործածուած է յաճախ մեր բանաստեղծներէն, եւ աւաղաւաղումն է՝ թուրքերէն պիւլպիւլ (սոխակ) բառին։

(3) Ռակեռոսի.— Գրաբարածեւ յոգնակի որ կը նշանակէ «սոկորներ», եւ կը գործածուի աշխարհաբարի մէջ ալ։

(4) Հեւրմէս (Mercure).— Ըստ յոյն դիցարանութեան, Արա մագդի զաւակն էր եւ յատուածը՝ պերճաստութեան, վաճառականութեան եւ զոգութեան։

68. ՈՒՐԱԿԱՆԸ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՉ

Երեւակայեցէ՛ք աւազուտ ծովափներ, հերձուած ձմեռուան անձրեւներէն, այրած ամառուան տօթերէն, կարմրորակ երեւոյթով եւ անոնի կերպով մերկ։ Երբեմն փշուտ նոպաններ⁽¹⁾ միայն կը ծածկեն մէկ փոքրիկ մասը ծայրածաւայ մրցարանին⁽²⁾։ հովը կ'անցի այս սպառազէն անտառներէն, առանց կարենալ ձուելու անոնց անդրդուելի ոստերը։ Ասդին անդին նաւու խլեակներ⁽³⁾, քար կտրած, զարմանք կ'ազդեն դիտողին, եւ քարակոյտեր՝ հեռուէն հեռու բարձրացած՝ կարաւաններու ճամբան ցոյց տալու կը ծառային։

Ամբողջ օր մը քայեցինք այս դաշտին մէջ։ Գիշեր եղաւ։ Լուսինը կը լուսաւորէր դատարկ անապատը։ Անտառներ ամառութեան մը վրայ կը նշմարուի միայն անչարժ ստուերը մեր ուղտին, եւ թափառկօտ ստուերը խուճը խուճը վիթերու⁽⁴⁾։ Լուռութիւնը կը վրդովէր միայն ժխորովը վարազներու⁽⁵⁾, որոնք չորացած արմատներ կը լսուուին⁽⁶⁾, կամ երգովը ծղրիթին⁽⁷⁾ որ ի զուր կը խնդրէր այդ կորդ⁽⁸⁾ աւազին մէջ մշակին երգը։

Լոյսը ծագելէ առաջ ճամբայ ելանք։ Արեւը բարձ-

բացաւ ճառագայթազուրկ, եւ հրաշէկ երկաթէ երկա նաքարի⁽⁹⁾ մը նման։ Զերմութիւնը կ'աւելնար վայրկեանէ վայրկեան։ Օրուան երրորդ ժամուն մօտերը, ուղտը սկսաւ անհանգստութեան նշաններ ցոյց տալ։ Իր ուռնգերը աւազին մէջ կը մխրճէր, եւ ուժգին շունչ կ'առնէր։ Մերթ ընդ մերթ ջայլամը⁽¹⁰⁾ աղիողորմ ձայներ կ'արձակէր։ Օձերը եւ գետնառիւծները⁽¹¹⁾ հապճեպով գետնին տակը կը մտնէին։ Տեսայ որ առաջնորդնիս երկինք նայեցաւ եւ գուճատեցաւ։ Հարցուցի թէ ինչո՞ւ խռովեր էր. «Հարաւի հովէն կը վախնամ, ըսաւ, փախչի՛նք»։ Երեսը հիւսիսին դարձուցած, սկսաւ խոյս տալ իր ուղտին բոլոր արագութեամբը։ Հետեւեցայ իրեն։ Մեզի սպառնացող սարսափելի հովը մեզմէ աւելի թեթեւ էր։

Յանկարծ անապատին ծայրէն յորձանք մը կու գայ վազելով։ Հողը մեր առջեւէն խուսափելուն՝ ոտքերնուս տակ կը խախտի, մինչ ուրիշ աւազի սիւններ, մեր ետեւէն բարձրանալով, մեր գլխուն վրայ կը թաւալին։ Շարժուն եւ համանման հողաբլուրներու լարիւրինթոսի մը մէջ մոլորած՝ առաջնորդնիս կը յայտարարէ թէ ճամբան կորսնցուցած է։ Իբրեւ վերջին փորձանք, մեր սրարչաւ ընթացքին մէջ, ջուրով լեցուն մեր տիկերը կը թափին։ Շնչասպառ, սաստիկ պապակէ մը այրած, ուժգին բռունելով մեր շունչը որ մի՛ գուցէ բոց շնչանք, հեղեղորէն քրտինք կը թափենք մեր պարտաստած անդամներէն։ Ուրականին կատաղութիւնը կը կրկնապատկուի, գետնին մինչեւ վաղնջուց հիմերը կը փորէ, եւ կը ծաւալէ երկինքին մէջ անապատին հրավառ երկկամուռքը։ Հրատոչոր աւազէ մթնոլորտի մը մէջ թաղուած, առաջնորդը աչքէս կը կորսուի։ Յանկարծ իր ձայնը կը լսեմ, կը վազեմ ձայնին եկած տեղը. դժբախտը, հրեղէն հովէն

չանթահար, մեռեր ինկեր էր մրցարանին վրայ, և իր ուղտը աներեւոյթ եղեր էր:

Շաթոպրիան

բարեկ պատուարին ետին. մրրիկին վախճանին սպասեցի: ՇԱԹՈՊՐԻԱՆ,⁽¹⁴⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Նոպայեցի. — Քուփ մր որուն վրայ կը սնի որդան կարմիր (զըրմըզ cochennille) կոչուած որդը.

(2) Մրցութեան. — Կը նշանակէ կրկէս, աւազուտ տարածութիւն որ ամփիթատրոններու կեդրոնը կը գտնուէր և ուր կը պայքարէին սուսերամարտիկները. Փոխարեութեամբ գործածուած է հոս անապատի տեղ.

(3) Խոլեակ. — Կազմուած է խել բայէն և կը նշանակէ բեկոր.

(4) Ա.ի.բ (զազալ, gazelle). — Այժի և եղջերուի նմանող տեսակ մը կենդանի որ շատ թեթեւաշարժ է.

(5) Վարագ (եապան օմուզու, canglier). — Վայրի խոզ. կ'ըսուի նաև կիճճ.

(6) Լեռույ. — Փշրել, աղալ.

(7) Ծղրիք (grillon). — Պատիկ կտոր գլուխով միջատ մը:

(8) Ներկանախար (եկիտեմ քաշը, meule). — Բոլորածու բար կամ երկաթ որ կը մանրէ կարծր մարմինները, ինչպէս ցորեն, հւն .

(10) Զալլուա (եկվ գուշու, autruche). — Յաղթանդամ և բարձրահասակ թռչուն, երկու մէթրէ աւելի բարձր.

(11) Գեմելու (caméléon). — Տեսակ մը զեռուն. Գեմելու-ուիւծը իրեն յատուկ գոյն մը ունի. որ տարբեր երանգներով կ'երեւայ դիպուածական պատճառներու ազդեցութեան տակ, Զալլուա-զանց վախկոտ է, և զլիսաւորաբար իր երկչոտութեան պատճառաւ կը կարմրի, կը դեղնի, կը սեւնայ, կը կանաննայ, կը մերմրկի, և բոլոր այս գոյները կ'երեւան իր մորթին տակէն, որ շատ թափանցիկ է, Գեմելուիւծին այս եզակի յատկութիւնը կեղծատրուութեան խորհրդանշանը բրած է զայն, և իրեն կը նըմանցնեն յաճախ այն մարդը որ կարծիք և ընթացք կը փոխէ իր շահուն համեմատ.

(12) Ազարիայի հենցր. — Ակնարկութիւն երկից Մանկանց հրաշալի փրկութեան զոր Ս. Գիրքը կը պատմէ.

(13) Ա.բասիա (սանք աղաճը, acacia). — Տառադարձութեամբ պէտք էր ըլլար ակակիա, ինչպէս կը դնեն բառգիրքերը, սակայն սովորութիւն եղած է արքայազն գործածել. Քուփ մըն է դեղին, մերմակ, կարմիր կամ կապոյտ ծաղիկներով.

(14) Շաթոպրիան. — Լուչակաւոր Ֆրանսացի գրագէտ ծնած է 1763ին և մեռած 1848ին. Գրած է Քրիստոնէութեան ոգին և Մարտիրոսները. նոյնպէս ունի երկու վիպակներ, Աղայա և Ռեճե, որոնք հայերէնի թարգմանուած են. Իր զլիսաւոր յատկութիւններն են երեւակայութեան ճոխութիւն և փայլուն օճ.

90. ԿԷՍ ԳԻՇԵՐՈՒԱՆ ԱՐԵԻԸ

Թռուէա-Էլֆի վայրենի հովտին մէջ, Լարոնիոյ երկիրը, Շուէտի և ռուսական Ֆինլանտայի սահմանագլուխներուն վրայ, բեւեռային շրջանակին ներքև, սուր խարակ մը, Ավազաքսա լեռը, կը տիրապետէ լեռներու ամփիթատրոնի մը վրայ, և կը նմանի բնութեան կողմէ շինուած դիտարանի մը՝ հետեւելու համար

փուլերուն⁽¹⁾ այն մթնոլորտային երեւոյթին, որ ամէն տարի յառաջ կուգայ այդ կլիմային տակ: Յունիս 24ին արեւը կէս գիշերուն կը տեսնուի:

Կոնին վերելքը կարճ է, բայց դժուարին: Մեր շուրջը շատ մը մարդիկ, կիներ, տղաք կ'ելլէին. կարծես զօրագունդ մըն էր կէս մը զինուորներէ և ամազոններէ⁽²⁾ բազկացած որոնք յարձակում մը կ'ընէին: Ժամը տասն էր երբ գագաթը հասանք: Դէպի հիւսիս նայեցանք. մեր ձախ կողմէն, այսինքն արեւմուտքէն, արեւը կը խոնարհէր յամր յամր յառաջանալով դէպի հիւսիս, և բոլորաձև պարունակ⁽³⁾ մը կը գծէր արեւմուտքէն արեւելք, Իրիկուան տաքուկ թոյրերը կը լեցուին հովիտներուն մէջ և կ'ոսկեզօծեն հողին վէտվէտու մնները. հեռուն իրենց ծիրերը ցուցադրող արտեւանները⁽⁴⁾ լեղակի երանգներ հազեր են: Մթնոլորտը պայծառ է. միայն քանի մը թեթև ամպեր, վարդագոյն ու մարգարտագորշ բիծերով պիտակուած, կը ծփանօղին մէջ. շոգիի երիզներ լուսափողփող՝ երկինքը կը ժապաւինեն իրենց շողափայլ գիծերով: Սակայն արեւուն գունտը աւելի կը խոնարհի հորիզոնին վրայ: Ստուերը յամբար կը կրծէ լեռներուն ստորոտը, մինչև անոնց կատարը կը սողայ. ոսկի գարգամակներ⁽⁵⁾ անձնիւր արտեւանի վրայ կը ճանաչեն, յետոյ կը մարին մէկիկ մէկիկ, մարմորդ ջահերու պէս:

Կէս գիշեր է. արեւը իր դէմքը ցոյց կուտայ ուղղակի հիւսիսէն, հորիզոնին փուլեքին կը հպանցի առանց բոպէ մը անհետանալու. համբոյրով մը կը հպի երկրին: Միեւնոյն վայրկեանին՝ անմոռանալի տեսարան մը կ'ընծայէ երկինքը: Երկնակամարը երկու մասի բաժնուած կ'երեւայ. մինչ մէկը, մեր ձախ կողմը, դեռ ծիրանեփայլ է արեւմուտքին բոցերով, միւսը, մեր աջ կողմը, կը լուսավառի արդէն սատափագոյն ցոլքերով:

ու բոսորագեղ պերճանքովը արշալոյսին: Մեր ոտքերուն տակ, հովիտը ստուերին մէջ կը մխրճի. վարդակարմիր լոյս մը մեր կեցած բլուրը կ'ողողէ, կը սպրդի ժայռին ծերպերուն մէջ, մէյսէկ կայծ կը նետէ եղեւիններուն ամէն մէկ սլաքին. և կը խորհինք թէ այս այն լոյսն է, որ վեց ամիս տեւող ցորեկներուն մէջ, Սրիցպէրիկ սառնարանները կը վարդերփնէ, և սառնակոյտերու ասմազուն անձաւներէն ներս կը թափանցէ:

Չմեզ շրջապատող պարզ մարդիկը ջերմեռանդ յուզմամբ կը հետեւին երկնային երեւոյթին փուլերուն. քանի մը կիներ օրհներգ մը կ'սկսին երգել, տեսակ մը երգ՝ ծանր ու քաղցրիկ: Սակայն արեւը կը շարունակէ իր շրջանը, և արդէն կը կանգնի յուշիկ մեր աջ կողմը: Նոր առաւօտ մըն է որ կը ծագի. այսօրը սկսած է, և քիչ մը առաջուան այսօրը երէկ եղած է: Յանկարծ, հովիտը ծածկող ստուերէ քօղը աներեւոյթ կ'ըլլայ վերցուած վարագոյրի մը նման. ոսկեթոյր մշուշ մը կ'ողողէ արտեւանները, կը տարածուի դաշտերուն վրայ և կը փայլեցնէ գետը: Լոյսը կը շողայ, բնութիւնը կ'ողբերուի. ցուրտի և խաւարի դատապարտուած այդ երկրներուն համար, ջերմութեան, լոյսի և կեանքի մեծ հանդէսն է ստիկա: Ուստի ժողովրդեան ուրախութիւնը կը պայթի. խմբերգներ կը սարքուին անմիջապէս, փարանդոյներ⁽⁶⁾ կը սողոսկին գահաւանդներու⁽⁷⁾ երկայնքը, բերկրութեան կրակներ կը վառին արեւուն հանդէպ, և կը փայփայեն խարակները իրենց կապտորակ բոցերով:

Ա. ՎԱՆՏԱԼ⁽⁸⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Փուլ (décours). — Լրումէ ետք. լումնին պակսիլը. Հաս փոխաբերաբար գործածուած է «շրջան»ի իմաստով:

(2) Ամազոն. — Հիները այսպէս կը կոչէին առասպելական ժողովուրդ մը որ բազկացա՝ էր կիներէ. այս ժողովուրդը իրր թէ կը բնակէր Թերմիդոնի եզերքներուն վրայ, Գապպատոսի մէջ. Այս կիները կը լրէին իրենց արու զաւակները եւ կը կտրէին իրենց աջ ստինքը. որպէս զի կարենան գիւրիւթեամբ աղեղ գործածել: Նորերը կարծեցին գտնել նմանօրինակ ազգեր Հարաւային Ամերիկայի մէջ, Մարանոնի եզերքին վրայ. զոր կոչեցին Ամազոններու գետ, որովհետեւ հոն հանգիպեցան կիներու որոնք այրերու չափ արիարար կը մարտնչէին:

(3) Պարուհակ. — Ծիր, շրջանակ:

(4) Արսեւան. — Հումանիշ են դագար, կասար, գլուխ, սուր, ծայր:

(5) Գարգճանակ ((սորդուճ, panache). — Ծփուն փետուրներու փունջ մը զոր իրր զարդ կը կրեն սաղաւարտին, գլխարկին վրայ:

(6) Փաւանդոլ (farandole). — Գեղջիկական կայթ զոր գիւղացիք կը պարեն իրարու մեռքէ րոնած. տեսակ մը հոռա:

(7) Գանաւանդ. — կը նշանակէ զահավէժ. Հումանիշ է դաւաւանդ:

(8) Ալպէս Վանասոլ. — Ֆրանսացի ժամանակակից գրագէտ եւ պատմագիր. Ծնած է 1853ին:

70. Բ Ի Ի Ր Ե Ղ Ի Ն Մ Է Ջ Է Ն

Ի՞նչ հեշտ է դիտել վաս ալքըրիմակին
Մառերուն Տէջէն՝ արեւն հրրավառ,
Ուր հըրաշքներու աշխարհ մը անգին,
Խօլ ելեւէջներ կ'առնէ օդապար:

Գրմայքի թելով կայծեր, սարսուռներ,
Կու գան թուշտիլ ըր բեղին եանե,
Ու ոսկեփոշի մթնուորտն ի վեր՝
Բոց թիթեաներու բոլլեր լուսաթեւ:

Վաս պրրիմակին ըրեր սառնեակներուն
Դիւթութեան մէջէն ի՞նչ հեշտ են բողոր
Գիւղանրկարներն(1) ու լեռներն հեռուն,
Ու վե՛ն կապոյտին զմբէթը կըլլոր:

Ու հրա աշքերէս ըրերեղը կախարդ
Յուզուած չարժումով կ'ը բաժնեմ՝ յուշիկ,
Կեանքն ալ ես անով դիտելու հանդարտ
Ունենալ կ'ուզեմ պատրանքն անուշիկ:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆԱՆ(2)

Գ Ր Ա Վ Ա Ն Ա Վ Ն Ա Ր Կ ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԳԻՈՑԻՆԷՍԻ ԼԱՊՏԵՐԸ. — Դիոգենէս(3) իր ժամանակակիցներուն համար այնքան խորունկ արճամարտանք մը ունէք, որ օր մը ցորեկ ատեն սկսաւ պտըտիլ Աթէնքի մէջ կանթեղ մը մեռ զը, եքք կը հարցնէին իրեն այդ տարօրինակ վարմունքին պատճառը «Մարդ փետուելու ելեր եմ» կը պատասխանէր: Դիոգենէսի լայտերի յաճախ ակնարկութիւն կ'ըլլայ գրականութեան մէջ:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Գիւղանկար. — Նորաբանութիւն մը որ կը համապատասխանէ ֆրանսերէն paysage բառին. կը նշանակէ երկրի տարածութիւն մը զոր կարելի է մէկ ակնարկով դիտել:

(2) Արսեւան Գարուրիւհեան. — Երիտասարդ ասպանդառոր գրագէտ եւ բանաստեղծ՝ որ հրատարակած է արձակ եւ ստանաւոր բազմաթիւ հատուածներ օրաթերթերու եւ հանդէսներու մէջ. Ունի երկու հատոր քերթուած՝ Լիւնայ Քնար եւ Երկուսի: Ծնած է Մալկարա, Նահատակուած է մեծ եղեռնին:

(3) Գիօգիւէս.—Նշանաւոր հին իմաստասէր մըն է որ ծնած է 413ին եւ մեռած 323ին Քրիստոսէ առաջ: Ըստ իրեն, իմաստասիրութիւնը կը կայանար ինքզինքը զրկանքի ենթարկելուն մէջ, իր անունը կը տրուի այն անծերուն որոնք հեզնող միտք ունին, եւ չափազանց զգաստօրէն ապրելով կ'արհամարհեն պատշաճութեան օրէնքները, Ամառ միւս թուիկ կը պտըտէր, տաճարներու դուռներուն տակ կը պառկէր իր միակ վերարկուին մէջ փաթթուած, իր սովորական քնակարանն էր տակաւ մը որ ժողովրդական զարծաւ ամբողջ Յունաստանի մէջ: Օր մը, փոքրիկ տղայ մը տեսաւ որ ափովը ջուր կը խմէր աղբիւրէն. «Այս տղան կը սորվեցնէ՛ ինձ, գոչեց, թէ աւելորդ բան մը կայ քովս», եւ մէկ-դի նետեց այն կուժը զոր հետը կը կրէր եւ որով ջուր խմելու սովորութիւն ունէր:

71. ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԱՆ

Ահա՛ հագաւ, հեծաւ, զուարթացաւ Վարդան արեւէն աւելի ցանկալի եւ սպասելի այն օրը որ իր սիրելիներուն, ամէնուն աչքերը ոչ այնքան թշնամիներուն բազմութեանը վրայ սոսկմամբ կը նայէին, որքան սիրով կը դառնային այն բարձրասուր(2) կաթողիկէի(2) ձեռով շիկակարմիր վրանին որուն դրան վերեւ ոսկի արծուին թեւատարած, և չորս բոլորը կարմիր-կանանչ-սպիտակ դրօշներ հովէն ծալուելով ու բացուելով՝ կարծես ծափ ծափի տուած՝ Վարդանը կը հրախրէին: Յանկարծ վրանին փեղկերը վերնալով բացուեցան. թիկնապետներ և սպաններ, հեծեալներ և հետեւակներ՝ փայլ փայլ զէնքերով իբրեւ ամպէ մը սկսան դուրս թափիլ, և խուճբ մը՝ ծաղկազգեստ(4) կայտառ երիտասարդներ՝ քսանըհինգ տարիէ ի վեր լուծ ձայն մը ձգեցին, որոտալուր, ահաւոր, վսեմ և քաղցր ձայն մը որ մեր յետին Արշակունի Արտաշէս(5) թագաւորին սեւ օրէն ի

վեր չէր լսուած... Արքունական երաժիշտներու դասն էր որ այն օրը Վարդանին վրայ կը ճաննար Հայոց թագաւորը, առաջնորդը, յոյսն ու փառքը: Եւ երբ մեծամեծ ոսկեփայլ գալարուն և անգալար պղինձները լայնաբոյր բերաննին երկինք շտկած՝ իբրեւ երկայն հառաչանքներէ ետքը՝ հայկական պատերազմի եղանակը հնչեցին, ո՛հ, բոլոր բանակը, գետինն ու լեռները թընդալով, զոփելով որոտացին. «Վա՛հա Հայոց, Սո՛ւրբ սպարապետ, Վարդա՛ն քաջ»: Եւ ահա՛ երեւան եկաւ Քաջն Վարդան, կարմիր Վարդան, ճառագայթներուն հետեւէն դուրս վազող արեւուն պէս, իր նախապապուն Մուշեղի նման՝ ճերմակ, ճարտուկ(6), ճախրասլաց(7), բարձրապինչ(8) բարձրափոխնչ(9) ձիուն վրայ յարմարած՝ քան թէ հեծած կամ նստած, իբրեւ Եզեկիէլիան անուի(10) մը վրայ հանգչած՝ թեթեւութեամբ ամէն դի կը դառնայ, կը թռչի, կը հասնի: Ոսկեխառն արծաթակուռ սպառազինութեան վրայ ձգած է մեծ ծիրանի ու ոսկեթիւ սամոյրօձիք վերարկուն, զոր արեւակերպ ականակուռ ապինչակ(11) կամ ճարմանդ մը կուրծքէն վեր կը միացնէ. օղակներէն յակինթներ կախուած են, և մինչեւ նոնա գոյն կօշիկները կ'իջնէ: Գլուխը արծաթախառն սաղաւարտ՝ ոսկեքանդակ դարգամակով, որուն կոնակէն դէպի դագաթը ոսկի արծուի մը կայ, և վարի եզերքը բոլորած պսակաձև թագ մը. անոր վրայ ալ պլլուած բոլոր գերազոյն իշխանութեան նշանը՝ աշխարհաւանդ(12) ըսուած հանգոյցը, որուն ծայրերէն ցցունազարդեր ուսերուն վրայ կ'իջնեն: Բայց արդարեւ տեսութեան արժանի մասը այդ հանգոյցին ներքեւ էր. բոլորակերպ(13), կարմրայտ, ջգրեթէ ճառագայթարձակ զուարթ դէմք մը, նման Եզիական Արամազդին, բայց ամպրոպային աչքերով: Խաչքուլիս և խնձորքուլիս ձողերու և նիզակներու վրայ՝ բաց եռագոյն դրօշներ կը ծածանէին զա-

նազան գոյնով և նշանով վառեր, Մամիկոնեաններու տէրութեան, Հայոց սպարապետութեան և Յունաց սգրատելագութեան⁽¹⁾, զորս ուրախութեամբ ողջունելով վաթսունըվեց հազար բերան, Պարսից անհուն բանակին և անճոռնի փիղերուն ձայնն ալ կը խափանեն պահ մը: Վարդան առաջ անցնելով իր սպաներուն գունդէն, մէկ ծայրէն մինչև միւսը կը թռչի, ողջունելով, խրախուսելով,

Հ. Ղեւոնդ Ալիշան

լով, գրեթէ նոր ուժ մը փչելով, և... նյան կու տայ պատերազմը սկսելու:

Հ. ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆ⁽¹⁵⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) ԿՈՐԺԻՐ ՎԱՐԳԱՆ.— Այսպէս կ'անուանեն Վարդան Մամիկոնեանը որ Աւարայրի դաշտին մէջ պատերազմեցաւ Պարսիկներուն դէմ Քրիստոնէական Գրմբըր պահպանելու համար, եւ նահատակուեցաւ իր հարիւրաւոր զինուորներուն հետ:

(2) ԲԱՐՃՐԱՍՈՐ.— Սրածայր:

(3) ԿԱՐՈՒՂԻԿԷ.— Կը նշանակէ Մայր եկեղեցի:

(4) ԾՊԱՂԿԱԳԳԵՍ.— Ծաղկեմար զգեստներով:

(5) ԱՐՇԱԿՈՒՆԻ ԱՐԱՏԷՍ.— Արշակունի թագաւորներուն վերջինն է, Տանընթեր տարեկան զահ բարձրանալով, վեց տարի միայն կրցաւ թագաւորել, եւ իր անկարգ վարք ու բարքին պատ-

ճառաւ, նախարարներուն այժմէն ինկաւ, ու անոնց ամբաստանութեամբ Պարսկաստանի խորերը արտորուեցաւ Պարսից պետութեան կողմէ, եւ հոն մեռաւ:

(6) ՃԱՐՏՈՒԿ.— Բժաւոր ցերմակ մի:

(7) ՃԱԽՐԱՍՈՒՄ.— Թռչելու պէս վազող:

(8) ԲԱՐՃՐԱՍՊԻՆՅ.— Քիթը վեր տնկած:

(9) ԲԱՐՃՐԱՍՊԻՆՅ.— Բարձրձայն վրնջող:

(10) ԵՂԼԻԿԷԼԻԱՆ ԱՆԻ.— Ս. Գիրքին մէջ, եզէկիէլ մարգարէին մէկ տեսիլքին կ'ակնարկէ, որ չորս երեսով հիանալի անիւներ կը զտանան ու կը վերանան 'փայլակնացայտ' կենդանիներու հետ:

(11) ԱՍԽԷԱԿ.— Գուրծի տեսակ մը զարդ:

(12) ԱՇԽԱՒԱՆԵՂ.— Կը նշանակէ կերուփութի տեղ, պանդոկ, այստեղ տեսակ մը կապ է զոր հայ իշխանները կը կրէին:

(13) ԱՇԽԱՎԵՐԱՅ.— Գլորամե, զնտամե:

(14) ԱՊՐԱՊԵԼԱՍՈՐԻՍ.— Յունական բառ որ կը նշանակէ զորապետութիւն, հովանիք է սպարապետութեան:

(15) Հ. Ղ. ԱԼԻՇԱՆ.— (Նահապետ) Վենետիկի Մխիթարեան: Միաբանութենէն, ծնած է 1820ին Պոլիս եւ մեռած՝ Վենետիկի Ունի մեծարժէք ճեղհնակութիւններ, Աբաս, Սիաւան, Շիրակ, Հապաթոսում, Հայ Բուսակ, Հայոց հերամուսական կրօնքը, Յուշիկ ճայրեցեաց Հայոց: Ինչպէս նաեւ՝ Նուազ անունով քերթուածներու հատորներ:

72. Մ Տ Ա Ց Ի Ր Ը

Մենալք տանը սանդուխէն վար կ'իջնէ, դուռը կը բանայ դուրս ելլելու համար. նորէն կը գոցէ: Կը նշմարէ որ գիշերուան գտակը չէ հաներ. և, քիչ մը աւելի վրան գլուխը զննելով. կը նայի որ մէկ երեսը ամիւռած է միայն. կը տեսնէ որ գուլպաները կրունկներուն վրայ ինկեր են, և շապիկը տաքատէն դուրս ելեր է: Փողոցը քայած ատեն, յանկարծ կուրծքին կամ երեսին ծանր հարուած մը կ'ուռէ. չի կրնար ինչ ըլլալը հասկնալ,

մինչև որ այժերը բանալով և սթափելով, ինքզինքը կը գտնէ սայլակի(1) մը քեղիին(2) առջև: Կը փնտռէ, կը շփոթի, կը պողայ, կը բարկանայ, ծառաները կը կանչէ ետեւէ ետեւ. ամէն ունեցածը կը կորսնցնեն, ամէն ունեցածը ասդին անդին կը ձգեն. ձեռնոցները կ'ուղէ զորս ձեռքը բռնած է:

Սրահ մը կը մտնէ, և ջահակալի(3) մը տակէն կ'անցնի, ուր կը կառչի իր կեղծամը ու կախուած կը մնայ. ամէնքը կը նային ու կը խնդան. Մենալք ինք ալ կը նայի, և միւսներէն աւելի բարձրաձայն կը խնդայ, աչքերովը կը փնտռէ բազմութեան մէջ թէ որո՞ւն ականջները կ'երեւան, և որուն կեղծամը գլուխը չէ:

Դուրս կ'ելլէ, վարը սանդուխին տակ կառք մը գտնելով, իրը կը կարծէ, մէջը կը մտնէ. կառապանը կը խարաղանէ, և կը կարծէ թէ իր տէրը տուն կը տանի: Մենալք դռնակէն դուրս կը նետուի, բակէն կ'անցնի, սանդուխէն վեր կ'ելլէ, նախասենեակէն, սենեակէն, դահլիճէն կ'անցնի. անմէնքն ալ իրեն ընտանի են, նոր բան մը չի զարնեք այժին. կը նստի, կը հանգչի, իր տանը մէջն է: Տան տէրը կու գայ. ինքը ոտք կ'ելլէ զայն ընդունելու համար, շատ քաղաքավարութեամբ կը վարուի հետը, կ'աղաչէ որ նստի, և կը կարծէ թէ ինք իր սենեակին մէջ կը հիւրընկալէ զայն. կը խօսի, կ'երազէ, նորէն խօսք կ'առնէ. տան տէրը կը նեղանայ, և զարմացած կը մնայ. Մենալք ալ կը զարմանայ, և մտքէն անցածը չ'ըսեր. դիմացինը անտանելի մարդ մըն է. դատարկապորտ մը որ վերջապէս պիտի մեկնի, կը յուսայ, ու կը համբերէ. գիշեր կ'ըլլայ. և հազիւ իր սխալը կը հասկնայ:

Երկար նամակ մը կը գրէ, փոշի կը ցանէ վրան շատ անգամ, և փոշին կաղամարին մէջ կը թափէ միշտ: Ամէնը աս չէ, ուրիշ նամակ մըն ալ կը գրէ, և երկուքն

ալ փակելէ ետքը. հասցէն սխալ կը գրէ. դուխ(4) մը այդ նամակներէն մէկը կ'ստանայ, և, բանալով հետեւեալը կը կարդայ. «Սլիլիէ՛ աղբար, գիրս առածիդ պէս, իսկոյն տարեկան խառն զրկես:» Իր ազարկապանն ալ միւս նամակը կ'ստանայ. «Ազնուաչուք Տէ՛ր, խորին մեծարանքով ընդունեցայ այն հրամանները, զոր Ձեր Ազնուութիւնը, եայլն...»

Լա Պալու

Անգամ մը գիւղէն դարձած տանն, իր ծառաները՝ համազգեստ հագած՝ կը համարձակին զինքը կողոպտել, և կը յաջողին. կառքէն վար կ'իջնեն, քսակը կը պահանջեն բռնի, զոր կը հանէ կու տայ: Տուն հասնելով, պատահածը կը պատմէ իր բարեկամներուն, որոնք ի հարկէ հարցումներ կ'ընեն պարագաներուն վրայ. «Մառաններուս հարցուցէ՛ք, կ'ըսէ, անոնք ալ ներկայ էին:»

ԼԱ ՊԱԻԻԷՌ(5)

F U B U S Ի Ռ Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ի

(1) **Սայլակ** (charette).—Բեռ կրելու յատուկ երկանի կառք. —**Կառք** ընդհանուր բառ մըն է որ կ'ըսուի անիւներու վրայ շարժող այն կահներուն որոնք մարդու կամ ապրանքի փոխադրութեան յատկացած են: Չանազան տեսակ կառքեր կան մարդոց փոխադրութեան յատկացած, ինչպէս **օղակառք**, **ժակօց**, **վոյրուօարժ** (locomotive), **իմքնօարժ** կառք (automobile), **քրամվայ**, **հանրակառք** (omnibus), **լանսօ**, **վիբորիա**, **բուրէ**, **բաց կառք**, եւլն: **Մեռիլակառք** (corbillard) յատկացած է մեռելներու փոխադրութեան, **Բեռերու** փոխադրութեան յատկացած են, **սայլակէն** գատ, **սայլ** (chariot), չորս անիւներով, **բեռնասայլ** (camion), չորս կամ երկու անիւով ցած կառք, **բեռնակառք**

(fourgon), վրան գոց սայլ, հրեակառք, քիզանօթ կրող կառք, եւայն. Մարդոց փոխադրութեան յատուկ կահերն են նաեւ դեօսյակ (սէփա, chaise), գտեաւօրակ (palanquin), պաօգարակ (brancard), զորս մարդիկ կը կրեն.

(2) **Քեղի.**—Չառքին առջեւ զտնուող ցիցը, որուն երկու կողմը ձիերը կը լծուին, զը կոչուի նաեւ առեղ, սայլացից, Սայլակը երկու առեղ ու ի եւ երկույին մէջտեղը կը լծուի ձիեր.

(3) **Ջահակալ (ափզգ, lustre).**—Ապակիէ, պղինձէ կամ ուրիշ մետաղէ բազմաստեղ աշտանակ, որ առաստաղէն կը կախուի.

(4) **Գուս (սու).**—Ֆրանսայի եւ ուրիշ քանի մը պետութեանց մէջ ազնուականութեան տիտղոս, որ իշխանէն անմիջապէս ետքը կուգայ.

(5) **Լապալէտ.**—Ֆրանսացի նշանաւոր զրազէտ (1645—1696). իր հրաշակերտն է Նկարագիրները գործը, բարբերու հետարբրական եւ կենդանի պատկեր, նուրբ դիտողութիւններով եւ անակնկալներով լեցուն.

73. Գ Ի Շ Ե Ր Ա Պ Ա Շ Ը

Գիշեր է. տանկ, տանկ, հսկայ ժամացոյց -
Հանգիստ է չորս դին. կը ննջեն բոլոր.
Միայն ինքն է որ հանգոյցէ հանգոյց(1)
Փողոցներ կ'անցնի լուռ քայլամուտ:

Պաղ հովը կու գայ, կը դարնէ ճակտին,
Ուր հին հին յուշեր յանկարծ կը յածին,
Ինչպէս երկինքի քողէն ալ անդին
Մոռցուած աստղեր մերթ վառ կ'առկայծին:

Ու միտքն ակամայ թափով մ'իքնաբեր
Կը թռչի հեռուն՝ տունը հայրենի.
Է՛, կեանքն ուրիշ էր, սիրտերն ալ տարբեր՝
Այն լեռներուն մէջ վեհ ու ամհհի(2):

Ու պարզ կը յիշէ. գիշեր է խորին.
Իրենք, քոյր-եղբայր լարուճով անհուն(3)
Հոռիկ պաշարած այնչեր հանին,
Կ'ունկնդրեն անոր վէպերն հըմայուն:

Եւ հանին ինքն ալ ներշնչուած արդէն,
Մըհերի(4) ուժը կը պատմէ տըղոց,
Երբ յանկարծ բուքը տընակին երդէն
Այլանդակ ձայնով կը հանէ հոգւոց(5):

Ահեղ ոռնուճով կարծես կը խօսի,
Կը սուլէ բառեր բիրտ ու չըլըսուած.
Բառ որ զըժոխքի խորքէն կը հօսի.
Ու խաչ կը հանէ հանին երկիւղած:

Իսկ տըղաքը լուռ կը նային իրար(6).
Ու ամէն մէկը կը խորհի ինքնին,
Որ նոր Մըհեր մը դառնայ անպատճառ,
Երբ ինքն ալ հասնի անոր տարիքին:

Եւ ան'... տանկ տանկ, խորհող ժամացոյց,
Հանգիստ է չորս դին, կը ննջեն բոլոր.
Միայն ինքն է որ՝ հանգոյցէ հանգոյց
Փողոցներ կ'անցնի լուռ, քայլամուտ:
ԼԵՒՈՆ ՍԵՂՐԱՍԵԱՆ(7)

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

«Ո՛վ ԱՆՏԻՍՏԹԵՆԷՍ (8) ԳՈՌՈՋՈՒԹԻՒՆԿԻ ԿԸ ՆԵՄԱՐԵՄ
ՎԵՐԱՐԿՈՒԻԿ ԵՄԱԿԵՐՈՒԻՆ ՄԷՋԷՆ» . — Այս խօսքերը ուղղեց
օր մը Սոկրատ Անտիսթենեսի, որ Նիմադիրն էր շնական իմաստասիրութեան(9) դպրոցին. Անտիսթենէս գերագոյն բարեքը կը
կը նկատէր առաքինութիւնը, որ, ըստ իրեն, վայելքները բանք

տեղ չդնելու մէջ կը կայանար. իր Խորհրդանշան իր վարդապետ-
տած իմաստասիրութեան, ինք առաջին անգամ ձեռք առաւ
մուրացկանի մախաղն ու ցուպը: Սակայն այս վարմունքը բարբա-
րին անկեղծ չէր թերեւս, և սյդպէս կը մտածէր անշուշտ Սեկ-
թատ երբ յիշեալ խօսքերը ուզողն Անտիօթեւէսի:

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Հանգոյց.— Գը նշանակէ կապ, ինչպէս նաեւ ձի փո-
խելու՝ այսինքն զաղար առնելու տեղ, Այստեղ զործածուած է
այս վերջին իմաստով: Գարելի է ըսել նաեւ հանգրուաց:

(2) Ամեհի.— Վայրենի, աննուած:

(3) Ատոււմով անհուհ.— Այսինքն լարուած ուշադրու-
թեամբ:

(4) Միեր.— Այստեղ որ եւ է դիւցազնի մը անունը կը խոր-
հրդանշէ:

(5) Հոգոց հանել.— Գրաբար բացատրութիւն մըն է որ կը
նշանակէ հառաչանք արձակել:

(6) Եր հայի իրար.— Գէտք է ըլլալ իրարու, ոտանաւորին
յանգին յարմարութեան համար այսպէս դրուած է:

(7) Լուսն Սեղրստեան.— Ծանօթ զրագէտ եւ բանաստեղծ,
հրատարակած է բազմաթիւ քերթուածներ, թատերգութիւններ,
վիպակներ միշտ յաջողութեամբ, իր ծածկանունն է Շանք:

(8) Անտիսիս.— Աշակերտն է Սոկրատի եւ ուսուցիչը՝ Գիո-
զինէսի: Ծնած է 144ին եւ մեռած 365ին (Ք. Ա.),

(9) Շնակոն իմաստասիրութիւն.— Այս իմաստասիրու-
թեան զլսաւոր նպատակն էր ծայրայեղ արհամարհանք տածել
ընկերական պատշաճ սքեանց նկատմամբ:

74. ՀԱՅ ԳՐԱԳԻՏՈՒՇԻՆ ԺԹ ԴԱՐԷՆ ԱՌԱՋ

Հին ու նոր գրականութեանց մէջ սակաւաթիւ են
այն կիները, որոնք իրր գրագիտունի տիեզերական
համբաւի արժանացած ըլլան: Հին Յունաստան Սափ-

փով⁽¹⁾ մը միայն ծնաւ: Հռոմէական գրականութիւնը,
այնքան տաղանդաւոր այր հեղինակներու քով, ոչ մէկ
կին-գրագէտի ցայտուն դէմք ունեցած է: Յրանսացի
կիներէն Տիկին աը Մէնթընոն⁽²⁾, Տիկին աը Սէվինեէ⁽³⁾,
Տիկին աը Սթալ և Ժորժ Սան⁽⁴⁾, Անգլուհիներէն՝ Ճէյն
Օսթըն⁽⁵⁾, Էլիզապէթ Պարէթ Պրաունինկ⁽⁶⁾, Ճօրճ Էլիզէ⁽⁷⁾
և ուրիշ ազգերու մէջ ա՛յլ աւելի քիչ թուով կիներ
միայն արժանացան գրական փառքի դասինիներուն, եթէ
չյիշատակենք ժամանակակից գրագիտունիները:

Կենդ հոգին, նուրբ այնքան, զգայուն, գուրգու-
րալի, տաղանդներ և հանճարներ ներշնչած է, բայց
շատ քիչ կիներ կրցած են իրենք իրենց տաղանդով ան-
մահանալ: Իրիւր, շատ քիչեր գտնուած են անոնց մէջ
որ կրցած ըլլան մտաւորականութեան բարձր սփիւռնե-
րուն մէջ սաւառնիլ, և իրենց հոգւոյ զգայութիւնները
գրական ձեւի մը տակ պատկերացնել: Հոգեբան կիներ
շատ գտնուած են աներկբայ, բայց իրենց հոգեբանա-
կան դիտողութիւնները գրաւորապէս ապագային աւան-
դող կիները մատի վրայ կը հաշուուին, և գրագիտու-
հիները, ամէն ժամանակներու մէջ, չքնաղ էակներ
եղած են, որոնք կուգան կ'անցնին շլացուցիչ երե-
ւոյթներու պէս:

Պէտք չէ զարմանալ ուրեմն, եթէ հայ կիներն ալ
գրական կեանքէ հեռու մնացած են դարերով:

Իրաւ, ունեցած ենք, հին ժամանակներէ սկսեալ,
կիներ որոնք անմահացած են, իրենց եկեղեցիին համար
զոհողութիւններ ընելով և ուսումնական ու բարեգոր-
ծական հաստատութիւններ հիմնելով, բայց ատոնց մէջ
քանի՞ կին կրնանք ցոյց տալ որոնք «գրոց աշակերտ»
եղած ըլլան: Հաւանօրէն «կրօնաւորեալ կանանց» մէջ
կարդալ գիտցողներ կային, և անոնցմէ կը յիշուի Մա-
րիամ որ թ դարուն մէջ Սեւանայ վանքը քաշուեցաւ,

և առանձնացաւ այնպիսի խուցի մը մէջ ուր իրմէ առաջ
 ունէ կին օտք կոխած չէր. այս ընթերցասէր կրօնու-
 հին հայ եկեղեցական մատենագրութեան ճօրացման
 սատարեց թարգմանել տալով Յովհաննու Աւետարանին
 մեկնութիւնը :

Սակայն գիր գրել գիտցող կիները աւելի սակա-
 ւաթիւ եղած են, որովհետև հին դարերէն մեզի մնա-
 ցած հազարաւոր գրչագիրները պատրաստողներուն
 մէջ կին ընդօրինակիչներ գրեթէ չկան : Եթէ հայ կիները
 գիր գրել գիտնային, մեր եկեղեցական ձեռագիրներուն
 կարեւոր մէկ մասը ապահովաբար իրենց փափուկ ու
 ճարտար մատերուն արգասիքը պիտի ըլլար : Վիէննայի
 Մխիթարեանց վանքին վեց հարիւրէ աւելի ձեռագ-
 րիւններուն մէջ, հազիւ երկու ձեռագիր կայ կնոջ կողմէ
 գրուած, երկուքն ալ համեմատաբար նոր, զորս
 ընդօրինակած է Կ. Պոլսեցի Բրաբրոն նօտար⁽⁸⁾, Մատթէոս
 դպիրի քոյրը : Այս կինը, որ իր եղբոր հետ մանկանոց
 մը կը վարէր Պայաթ, ԺԸ դարուն վերջերը և ԺԹի
 սկիզբները, ընդօրինակած է բաւական թուով ձեռագ-
 րիւններ. անոնցմէ երկուքը Վիեննայի վանքը կը գրա-
 նուին, մէկ քանին ալ Արմաշու վանքը⁽⁹⁾ և Պայաթու
 եկեղեցին : Ես առիթ ունեցած եմ տեսնել Պայաթու
 Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցոյն գանձարանին մէջ Բրա-
 բրոն նօտարի խղճամիտ կանոնաւորութեամբ ընդօրի-
 նակած մէկ գրչագիրը, որուն ձեւաւոր տառերը շատ
 նպաստաւոր գաղափար մը կուտան անոր գեղագրական
 ճաշակին վրայ :

Հակառակ հայ կանանց առ հասարակ ուսումէ զուրկ
 մնալուն, հին հայ մատենագրութեան մէջ կը յիշուին
 սակայն քանի մը կիներ, որոնք ծանօթ են իրենց
 գրուածներով :

Ատոնցմէ առաջինը Սիւնեցի Ստեփաննոս⁽¹⁰⁾ եպիսկո-

պոսին քոյրն է՝ Սահակադուխտ, որ ապրած է Ը դա-
 րուն : Սահակադուխտ հմուտ երաժիշտ էր և երգահան :
 Ինքզինքը կուսակրօն մենակեցութեան տուաւ, և քաչ-
 ուեցաւ քարայրի մը մէջ ուր անցուց իր բոլոր կեանքը :
 Իր երաժշտագէտի համբաւը տարածուեցաւ շուրջանակի,
 և շատեր կ'երթային աշակերտի իրեն : Կրօնական ժա-
 մանակագրութիւնը կ'աւանդէ թէ Սահակադուխտ յօրի-
 նած է մեղեդիներ⁽¹¹⁾ և կցուրդներ⁽¹²⁾. որոնցմէ մէկը
 ծայրանուն⁽¹³⁾ մըն էր տուներու սկիզբի գիրերով իր
 անունը հիւսող : Դժբախտաբար յիշատակարանները Սա-
 հակադուխտի անունը միայն կ'աւանդեն մեզի, անդրա-
 նիկ հայ քերթողուհիի մը պսակը բոլորած անոր ճակատին
 շուրջ, և յայտնի չէ թէ ծանօթ մեղեդիներէն և կցուրդ-
 ներէն որո՞նք արդիւնք են անոր գրչին :

Թուականի կարգով երկրորդ եկող հայ գրագիտու-
 հիին ոչ իսկ անունը պահած է մեզ ժամանակը. է դա-
 րուն ապրող Ս. Վահան Գողթնացիի քոյրն է ան. աւան-
 դութիւնը այդ կնոջ կը վերագրէ այն շարականը որ
 կ'երգուի դեռ մեր եկեղեցիներուն մէջ և որ սապէս
 կ'սկսի. «Չարմանալի է ինձ քան զերգս երաժշտականաց
 ձայնս, և այն» :

ԺԲ դարուն եկեղեցական քրոնիկը պահած է մեզ
 ուրիշ գրահմուտ հայ կնոջ մը անունն ալ՝ Շահան-
 դուխտ : Քրոնիկագիր եպիսկոպոս մը կ'ըսէ թէ տեսած է
 Շահանդուխտի ձեռքով գրուած նամակ մը, և անկէ քա-
 ղելով կը պատմէ թէ այդ հրաշագեղ կոյսը երեսուն տարի
 ինքզինքը ճգնութեան կուտայ, և «ժողովէ զկուսանս
 և դաստիարակէ ի հոգեւոր կրթութիւնս» :

Եթէ չենք սխալիր, Սահակադուխտէն, Ս. Վահանի
 քրոջմէն և Շահանդուխտէ զատ, ոչ մէկ գրող հայ կին
 յիշուած է մեր մատենագրութեան մէջ մինչև ԺԸ դա-
 րու սկիզբը : Այդ դարուն ալ կը հանդիպինք միայն

գրագէտ Հայուհիի մը, Կ. Պոլսեցի Մարիամ Բարաքաշ-
եանի, հոռմէականութիւն ընդգրկած կրօնուհի մը, որ
լատիներէնէ գրարարի Թարգմանած է երկու աստուա-
ծարանական գործ և հեղինակած Ակն հոգւոյ կրօնական
համառօտ գրուածքը:

ՀՐԱՆՏ ԱՕԱՏՈՒՐ

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սափփօվ**.—Հռչակաւոր յոյն քերթողուհի, որ յուսահա-
տութեան նոպայի մը մէջ ինքզինքը ծովը նետեց և խեղդուե-
ցաւ. կ'ապրէր Քրիստոսէ վեց դար առաջ.

(2) **Տիկին քր Մեկրբոն**.—Նշանաւոր ֆրանսուհի, որ թո-
ղած է գեղեցիկ նամակներու հաւաքածոյ մը, պարզ եւ բնական
ոճով գրուած. Ծնած էր 1635ին եւ մեռած 1719ին.

(3) **Տիկին քր Սելիսէ**.—Ժէ դարու ամէնէն երեւելի ֆը-
րանսացի զրագիտուհին (1626—1696), Իր Կամակները, որոնք հրա-
տարակուեցան 1726ին, կարեւոր տեղ մը տուած են իրեն ֆրան-
սակցն մատենագրութեան մէջ.

(4) **ժօրժ Սաե**.—Համբաււոր ֆրանսացի վիպասանուհի
(1804—1876), Իր վէպերէն նշանաւորագոյններն են Էմիլիանա եւ
Լէիլա. իր մասնաշաղկութիւններն են ոճի փայլ ու մաքրութիւն
եւ հզօր յղացումներ.

(5) **Ճէյն Օսթրե**.—Անգլիացի զրագիտուհի (1775—1817).
Գրած է վէպեր, ուր ճշգրիտ կերպով կը պատկերացնէ Անգլիոյ
գաւառացի միջակորեարին կեանքը.

(6) **Էլիզապէր Պրաուսիսկ**.—Ծնած է 1809ին եւ մեռած
1831ին. Անգլիոյ մեծագոյն բանաստեղծուհին, զգացմանց խորու-
թեան եւ մտածմանց ուժգնութեան տեսակէտով, Իր հրաշակերտն
է անյանգ ոտանաւորով վէպ մը՝ *Օրօա Լի* (1850).

(7) **Ճօրժ Էլիթր**.—Անգլիոյ ամէնէն կատարեալ, ամէնէն հա-
մակրելի վիպագրողը նկատուած է (1820—1880), Իր վէպերուն
ընդհանուր տիտղոսն է Գիւղայիմ կեանքի ծեսաբաններ:

(8) **Նօսար**.—Ոյտնեղ կը նշանակէ ֆրանսոցար:

(9) **Ս. Բամաուս վաեհը**.—Հիմնուած է 1611ին Իզմիտի մօ-
տերը.

(10) **Սակիսեցոս Սիւեցի**.—Նշանաւոր եկեղեցական, որ
ապրած է Ը դարուն, յունագէտ եւ լատինագէտ էր. երկար ա-
տեն Կ. Պոլիս կեցած է. Գրած է *Մեկնութիւն Յոբայ*, ինչպէս նաեւ
ընտիր շարականներ եւ Թարգմանութիւններ կրօնական գիրքերու.

(11) **Մեղեղի**.—Բազմաթիւ խաղերով յօրինուած քաղցրա-
ձայն երգ մըն է աւուր պատշածի, զոր դպիրները կ'երգեն պա-
տարագին սկիզբը.

(12) **Կցուրդ**.—Եկեղեցական երգ, որուն կցուած է Սաղմոսի
տուն մը, աւուր պատշածի.

(13) **Ծայրանուն** (acrostiche). — Բանաստեղծութիւն մը ո-
րուն տողերուն սկիզբի կամ վերջի տառերը, ուղղահայեաց կար-
դացուելով, անուն մը կամ խօսք մը կը հիւսեն.

75. ԶԻՈՒՆ ՀՈԳԵՎԱՐՔԸ

Առաւօտուն կանուխ մտրակած էին հէք դժբախտ
ձին. անոր հողեվարքի գարշահոտ շունչը և վէրքերով
ծածկուած մարմինը ժանտալից մթնոլորտով մը լեցուցած
էին ախոռը, և բոլոր միւս ձիերը, անուշ տրամագին
նայուածք մը իրենց խոշոր ու փայլուն աչքերուն մէջ,
կարծես հասկցած էին այդ տարաբախտ ընկերոջ ֆիզի-
քական ցաւերը: Առաւօտուն կանուխ, անոր տէրը, ան-
զութ ու վայրենի մարդ մը, ա'լ իր վերջին յոյսն իսկ
կորսնցուցած անոր առողջութեանը մասին, ախոռէն
դուրս ըրած և զառիվայրէն վար գլորած էր այդ ձին,
որ երկար տարիներ բոլոր ուժը, բոլոր կարողութիւն-
ները թափած էր տէրոջը օգտակար ըլլալու համար, և
խոշոր քանակութեամբ բռներ կրած տարած էր Բրին-
գիւրդի(1) քարուտ և բարձր զառիվերներէն, արշալոյսէն

մինչև իրիկուան վերջին պահը, ուժասպառ ու գլխահակ, հեւալով ու խոնչելով⁽³⁾:

Առաւօտուն կանուխ, արշալոյսին առաջին ցոլքերուն հետ արթնցեր էի. այդ խոչոր մարմնոյն տապալու մէն՝ գրեթէ պատուհանիս առջև: Մեծ ու ջղասարսուռ խոնախն⁽⁴⁾ մը ընկերացած էր այդ տապալու մին, և երկիւղալից օստու մով մը ցատքեր էի անկողինէս դէպ ի պատուհանը: Զառիվայրէն անդին մինակ ստուերը տեսեր էի մարդուն, որ կը փախչէր ոճրագործի մը բնազդով, ու վարը ձիուն հոգեվարքը սրտաճմլիկ:

... Եւ ա՛յ իմ կազմուածքիս համար ահա՛ ջղային զբազում մը ամբողջ օրուան: Դարերու բախումէն⁽⁵⁾ վէրքերը ամբողջ արիւնի հետքեր ձգած են գետնին վրայ. և հէք կենդանին կը տապալտի անդադար: Գրտինքը թրջած է անոր ամբողջ մարմինը, և անոր գէճքին շուրջը, աչքերուն քով կազմուած խոնաւութիւնները լալու կերպարանքի մը մէջ դրած են զինքը:

Քանի մը գործաւոր մարդիկ կ'անցնին ու կը ճանչնան ձին: Յայտնի է թէ մահը մօտ է, ու մինչև իրիկուն իր գարշահոտ մարմինը պիտի ապականէ մթնոլորտը: Փայտով մը պզտիկ գգուալից շոյանքներ կը դնեն անոր մարմնոյն վրայ, կը շփեն կռակը, որպէս զի ոտք ելլէ: Սակայն ձին չի կրնար ամփոփել իր ուժերը: Կը շարժէ գլուխը, ջանք մը կ'ընէ որպէս զի կանգնի ոտքերուն վրայ, բայց արդէն սպառած է կեանքը անոնց մէջ, ու ետեւի ոտքերը փայտի պէս կը առնկուին: Մարդիկը յուսահատած կ'անցնին կ'երթան, և կը ձգեն աչքիս առջև շարշարանքի և հոգեվարքի պատկերը:

Մահուան ու կեանքի կռիւը վերջին անգամ մըն ալ կը փոթորկի հէք անասունին մէջ: Դերքնական ուժով մը կը կանգնի, և գինով մարդու մը պէս հագիւ կրնայ

բռնել խոչոր մարմնոյն զանգուածը իր ուժասպառ և գրեթէ մեռած սրունքներուն վրայ: Ինք իր վրայ վերջին ճիգ մը կ'ընէ. կը մօտենայ մեր տան պատին, կը տատանէ իր հսկայ մարմինը, կը զարնուի, կը դարնուի երեք անգամ. չորս անգամ, ցաւագին խոնչիւնը կոկորերեք անգամ, և գրեթէ կիսափակ: Կեանքի սէրը, փայլը անհետացած, և գրեթէ կիսափակ: Կեանքի սէրը, մեռնիլ չուզելու փափաքը վերջին անգամ մը թերեւս կը փոթորկի իր մէջ, և կուգայ նորէն կը զարնուի պակը փոթորկի իր մէջ, և կուգայ նորէն կը զարնուի պատին, կը դառնայ գլխի վար, ոտքերը օդին մէջ, և վերջին շունչը խոյս կուտայ փակ ակուաններուն մէջէն:

Անոր փայտացած մարմինը հիմայ աչքիս առջև է, արտաքին ազդեցութիւնները կը հպին մարմնոյն, բայց ոչինչ կ'զգայ այլևս. հարիւրաւոր միջատներ կ'իջնեն ու կ'ելլեն անոր վէրքերուն վրայ. շուներ կուգան կը խմբուին անոր դիակին շուրջը, կը հաջնն ու կը հոտուրտան, կ'զգան թէ մեռած է, բայց չեն համարձակիր տան, կ'զգան թէ մեռած է, բայց չեն համարձակիր յօշոտել զայն: Կը խորհիմ թէ իր այս անշարժ ու անշունչ վիճակին մէջ է իր երջանկութիւնը:

Մինչև իրիկուն անզուսպ հետաքրքրութեամբ քանի անգամներ մօտեցեր էի պատուհանին, դիտելու համար այդ մեռելութեան պատկերը: Արեւամուտէն ետքը կատարեցին անոր յուղարկաւորութիւնը: Երկու բեռնակիրներ չուան մը կապեցին անոր ոտքերուն, և քաշեցին մեծ զառիվայրէն անոր փայտացած ու ծանր մարմինը: Քանի մը հետաքրքիր տղաք հետեւեցան իրենց, և իբրև յուղարկաւոր՝ շուներ չըջապատեցին հէք անասունին դիակը:

ՉԱՐՈՒՆԻ ԳԱԼԷՄՔԱՆԵԱՆՆԵ(6)

Բ Ա Յ Ա Տ Ի Ռ Ի Յ Ի Ի Ն Ե Ի

(1) **Քրիստոս**. — Գ. Պոլսէն ժամ մը հեռու, Պրոպանտիսի մէջ, Իշխանաց կղզիներուն մեծագոյնն է, որ կը կոչուի Նաւե Մեծ կղզի. Իշխանաց կղզիները եօթը հատ են. Մեծ կղզիէն զատ՝ զլիսաւորներն են շէյպէլի կամ շալբի, Վուրկազ կամ Անթիկօնի, Գնալը կամ Բրօզի:

(2,3) **Խաւսի, Խաւսայ**. — Գունի կամ հոգեվարքի ատեն խաւսփողէն ծայն հանել. շումանիշ է **խալայ**.

(4) **Քախում**. — Պէտք է զրել քախում եւ ո՛չ քաղխում: Բախել քայէն կազմուած է քաքախել կրկնաւոր բայը:

(5) **Ջարուհի Գալէմբարեան**. — Երիտասարդ զբազխուհի, որ Գ. Ջարուհի ստորագրութեամբ հրատարակած է բազմաթիւ յօդուածներ Բիւզանդիոնի եւ ուրիշ պարբերականներու մէջ. Նոյնպէս հրատարակած է ոտանաւորի երկու հատորներ՝ Նուազք եւ տրպնայ:

76. ԹԻԹԵՈՒՆԻԿԸ ԵՒ ՄԵՂՈՒՆ

(Հին առակ)

Կէս օրին մօտ, յողնած դադրած՝

Մեղուն փեթակ կը փութար:

Առտուն կանուխ, արեւուն հետ էր ելեր,

Եւ ծիլէ ծիլ ոստոստելով օդայած,

Մաղիկներուն ծըծեր էր հիւթն ու նեկտար,

Աւարելով առէջքներուն նուրբ թելեր:

Իր բեռան տակ ճնշուած խոնջ ու անձայն,

Եկաւ վարդին վըրայ թառիլ խաւարծի(1),

Ուր կը տաքնար թիթեռնիկ մը գունագեղ,

Արեւուն ջերմ ցոլքերուն տակ ջինջ, շքեղ:

Թեւիկները թաւիշ էին

Փետուրի պէս, դեփ դեղին,

Վըրան մանրիկ կիտուածներով թաւարծի,

Ուր սև նիշեր բանուած էին ցիր ու ցան:

«Խօ՛ղ թիթեռնիկ, ըսաւ մեղուն ծաղկասուն,

«Դուն, անպիտան անասուն,

«Ի՛նչ կ'ընես հող արեւուն տակ

«Պարզած թելերդ այլանդակ:

«Աղուորութի՛ն ցուցադրելու կ'ելլես դուն,

«Ժիր մեղուններն երբ կ'աշխատին եռանդուն:»

— «Կարծածիդ պէս անպիտան չեմ,

«Թիթեռն ըսաւ մեղմաբար,

«Մի՛ նախատեր զիս, կ'աղաչեմ,

«Մ'ըլլար այդքան սընսփառ:

«Աղուոր ըլլալ մե՛ղք կը կարծես

«Որ երեսիս կը զարնես:

«Տըգեղ ես դուն, սակայն, ըսի՞

«Երբեք կոչո՞ւ բառ մը քեզի:

«— Օգուտդ ի՛նչ է, ըսէ՛ նայինք, փո՛ւճ էակ,

«Եթերին մէջ, վեր վար թըռիլ ու թառիլ,

«Հիրիկէն(2) վարդ, վարդէն յասմիկ(3) թափառիլ,

«Բան գործ ընել օրն ի բուն խաղն ու կատակ

«Լիրբ ձեւերով խեղկատակ:

«Մինչ ես կռէղէն(4) ոսկեփրփուր

«Կը քաղեմ մեղր անուշակ:

«Եւ փեթակիս մէջ կը շինեմ թաքթաքուր

«Մարդոց համեղ կերակուր,

«Թալլելով թիւմ(5) մանուշակ:

«— Տիկի՛ն մեղու, մըտի՛կ ըրէ, գոչեց թիթեռն օդապար,

«Կը կարծես թէ կերուածն է լոկ օգտակար:

«Գեղեցիկն ալ չունի՞ օգուտ մեր սրտին:

«Մատեր իրենց տաղանդն անոր կը պարտին:

«Մարդիկ, իրա՛ւ, յարգ կ'ընծայեն ցորենին

«Որ կուշտ մընայ փորենին,

«Բայց գրգանքով կը հոտտեն թաւշալանջ
 «Շէկ քրքումներն⁽⁶⁾ ու յափուկները⁽⁷⁾ կանանչ :
 «Եթէ մեղրով քիմքին հանոյք կու տաս դուն,
 «Իմ հրմայքս ալ աչքին հրճուանքն է մարդուն :

«Մի՛ նախանձիր իմ ձիրքերէս,
 «Գիտցիր, արդար է Աստուած .
 «Բեզ ուժ տըւաւ որ բեռ կըրես,
 «Իմ թեւերուս ալ կիտուած :

«Ես քու մեղրիդ, ոչ ալ մոճիդ չեմ տենչար .
 «Դուն ալ մ'ըլլա՛ր լեզուով խայթող, սրտով չար :»
 Զ. Ա.

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Բ Ե Ր

ԿՕՏԻԿԵՂ ՎԵՐ ՄԻ՛ ԵԼԼԵՐ . — Հնուօրէն ամէնէն երեւելի հեւլէն նկարին էր Ապեղէս⁽¹⁾, որ իր գործերուն նկատմամբ շատ անաչառ ըլլալով, կը ջանար միշտ օգտուիլ անոնց մասին եղած քննադատութիւններէն : Կը պատճուի թէ երբեմն իր նկարները կը ցուցադրէր հանրային տեղեր, և ինք անոնց ետին կը պահուըտէր ամէնուն քննադատութիւնները լսելու համար : Որ մը, կօշկակար մը անոր շինած մէկ պատկերին մէջ կօշիկի մը վրայ թերութիւն գտաւ : Ապեղէս զայն սրբագրեց : Հետեւեալ օրը, եոյն գործաւորը պատկերին ուրիշ մասերուն վրայ ալ քննադատութիւններ ըրաւ : արուեստագէտը իսկոյն պահուած տեղէն դուրս ելաւ, և ըսաւ վերոյիշեալ խօսքերը : Ասկէ մնացած է կօշկակար՝ ցկօյկիս բացատրութիւնը :

F U B U S Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Խաւարժի . — Գոյական մըն է որ կը նշանակէ ընծիւղ, բողբոջ, Հոս ամականաբար գործածուած է իրր նորածիլ, նորաբոյս :
 (2) Հիրիկ (սու գամպօց, iris) . — Բազմազոյն ծաղիկ մը .
 (3) Եասմիկ (եասմին, jasmin) . — ձերմակ կամ դեղին ա. նուշահոտ ծաղիկ մը .

(4) Լուէզ (սամզ, gomme arabique) . — Տեսակ մը խէժ :
 (5) Թիւմ (thym) . — Հոտաւէտ բոյս, որ կը կոչուի նաեւ ծորր, ծարրին,
 (6) Գրուս (զաֆրան, safran) . — Նուրբ եւ երկայն տերեւներով բոյս մը .
 (7) Եասիւկ (réséda) . — Տունկ մը որուն ծաղիկը հասնիլ հոտ մը կը բուրէ : Նոյն իմաստով ունինք նաեւ յափուկ,
 (8) Ապեղէս . — Ապեղէս ծնաւ Եփեսոսի մէջ, եւ ապրեցաւ Մեծն Աղեքսանդրի արքունիքին մէջ Քրիստոսէ չորս դար առաջ :

77. ԿԵՂՄԻՔ ԵՒ ԱՆԿԵՂՄՈՒԹԻՒՆ

Մէկը քեզմէ չ'ախորժիր, և թերեւս չ'ախորժելու իրաւունք ալ ունի . գազանապէս, բոլոր ուժովը կ'աշխատի զքեզ շահէդ զրկել, կարծելով թէ այս է անաչառ գրիչներ ոչնչացնելու ամէնէն դիւրին և կարճ ճամբան . իսկ երբ դէմը ելլես, կը ցաւի, կուլայ, սուգ կ'առնէ և պերճախօսութեան ամէն կանոնները կը գործածէ ցաւ յայտնելու համար որ, հակառակ իր ջանքերուն, չէ յաջողած զքեզ աւելի շահաւոր գործերու մէջ տեսնելու :

Չտեսայ մէկը — թերեւս կարճատես եմ — որ պիղծ միջոցներով դրամ հաւաքած և պատուաւորներու կարգը անցած էակի մը ըսէ . «Արարա՛ծ, դուն լիրբին, անամօթին մէկն ես . հազարաւոր ոսկիներդ հազարաւոր անբարոյականութիւններդ կը պատմեն . դուն պատուաւորներու հետ գործ չ'ունիս :» Չտեսայ նաև էակ մը որ այդ արարածին չ'ըսէ . «Հարուստներուն մէջ, ամէնէն պատուաւորը, առաքինին ես դուն . անմահութեան արժանի ես :» Ոչ ալ տեսայ մէկը որ վաթսուռամեայ կնկան մը պնդասիրութիւնը տեսնելով, ըսէ անոր . «Կի՛ն դու, չե՛ս

խանիր. այսպէս հագուիլ պճնուիլ կը վայլէ՞ քեզի. գեղեցկութեան տեսակէտէն ո՞վ կը նայի քեզի. ինչո՞ւ ատանկ սիրտ խառնելու զարդեր կուտաս երեսիդ. կորսուէ՛ սրկէ, անպիտանն:

Չանդիպեցայ մէկուն որ գիտութիւն վաճառող կատարեալ տգէտի մը ըսէ. «Բարեկա՛մ, դուք բան մը չէք գիտեր, քանի մը բարեկամներնէդ քանի մը խօսք տրված էք, և զանոնք կը կրկնէք միշտ. դուք այս լնկերութեան մէջ խօսք առնելու իրաւունք չունիք, հրամանեցէ՛ք սենեակէն դուրս:» Եթէ ես համր ըլլայի, և ինձ ըսէին թէ հրամանքնիդ համր էք, բնաւ չպիտի բարկանայի, մինչդեռ եթէ խուլի մը ըսուի թէ կարծեմ ականջնիդ ծանր է, կը հալածէ քքեղ, կը ծծէ առարկելով թէ Աստի՛նչ անկրթութիւն է, ընկերականութեան մէջ ներելի՛ է այդ անքաղաքավարութիւնը. ատիկա սպառնալէս հայտնութիւն մըն է:

Այս է ան՛ մարդոց մէջ իրաց վիճակը. տգեղին՝ գեղեցիկ. տգէտին՝ գիտուն, տճեւին՝ ձեւաւոր կ'ըսեն: Որ և է անպիտան գրուածքի մը վրայ ներբողներ կարդալու է. ոչ միայն ներբողելու է, այլ և ներբողականդ ալ անպիտան կերպով գրելով գովաբանուած գրուածքին յարմարցնելու է: Եթէ այդ գրուածքը տառասխալներ ունի՝ դուն ալ տառասխալ գրելու ես գովասանականդ: Թեսաւրոս(1) կ'ըսէ թէ Պլատոն կոր էր, և անոր աշակերտներն ալ կոր կը քալէին: Հիմայ ալ այսպէս կ'ընեն. որովհետեւ մեծ անկրթութիւն է գրութեան մը տճեւ և տգեղ կողմերը ցոյց տալ: Անկեղծութիւնը՝ անկրթութիւն է, և ոչ ոք կը զարմանայ եթէ ըսեմ. «Այս խօսքերը ընկուս համար ներեցէ՛ք անկեղծութեանս, ո՞վ մարդիկ» Անմիջապէս կը ներեն ըսելով. «Յանցանքին համար ներում խնդրեցի»

ՅԱԿՈՒ Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) ԹԵՍԱՎՐՈՍ. — Էմմանուէլ Թեսաւրոս հեղինակած է Դմաստասիրութիւն Բարոյական տիտղոսով գիրք մը, զոր զրաքարի թարգմանած է Հ. Վրթանէս Վ. Ասկէրեանց, եւ հրատարակած 1793ին:

78. ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԳՈՂՈՍՊՈՍԻ՝) ՆԱԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԴԷՊԻ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ

Տեսած էք նաւու մը՝ ցամաքին մօտենալը, երկար ճամբորդութեան մը խոնջէնքէն ետքը: Մրրիկներուն յառաջ բերած անկարգութեան կը յաջորդէ հանգստութիւն մը հանդիսաւոր: Ամէնքը անշարժ կը կենան լուռ: Առագաստները հանգրիճուած(2), կարճ ու կանոնաւոր ձայնը միայն կը լսուի խորայնափին(3), զոր հաւասար ժամանակամիջոցներով ծովը կը ձգեն նաւուն առջեւէն: Յետոյ խարխիւր կը նետուի և նաւը կանգ առնելով, անդունդին ու անոր կողերուն շղթայուած ափունքին կը տիրանայ հանդարտիկ:

Ասոր նման բան մը կը կատարուի Քրիստափոր Գոլոմպոսի մտքին մէջ, նոր աշխարհին մօտեցած պահուն: Միստիկ(4) եռացումը տեղի կուտայ վսեմ անդորրութեան մը. քաոսը կարգի կանոնի կը մտնէ: Մեծ իրողութեան նախորդ օրը, ամէնքը կը լռեն, Աստուած կը մօտենայ. մարդը կը խաղաղի: Շոգեհաւին մէջ, Քրիստափոր Գոլոմպոսի բռնած օրագիրը ամէն իրիկուն կը կրէ այս ներքին յեղաշրջումին աներկբայելի վկայութիւնը:

Կ'ուզէ՞ք չափել թէ ինչ բանով կը զանազանուին գիտական միտքն ու յայտնութեամբ գործող միտքը: Տեսէ՞ք որքան տարբեր են իրարմէ Փորթուկացիներու մեթոտը Բարեյուսոյ Գլուխին անցքը⁽¹⁾ գտնելու համար և Գոլոմպոսի արչաւը դէպի Ամերիկա: Փորթուկացիները կը յառաջանան, ետ կը դառնան, կը վերսկսին իրենց փորձը, յիսուն տարի շարունակ կը շօշափեն Ափրիկէի անծանօթ եզերքները: Փորձառութեան խոհեմ եղանակն է այս: Ափերն ի վեր կ'երկննան, կը փնտռեն, կը տեղեկանան, կ'սպասեն, յետոյ նորէն արտորոք ետ կը քաշուին. կը դեղեւին⁽²⁾, կ'ընթանան վարանքով:

Դիտեցէ՞ք, ընդհակառակը, Գոլոմպոսի նաւուն ուղղութիւնը. ուղիղ գծով մը կը քայլէ անխտոր, իբր թէ իր նպատակակէտը հոգւոյ աչքերով տեսած ըլլար: Հետեւեցէ՞ք քարտէսին վրայ իր առաջին ճամբորդութեան հետքերուն. վսեմութիւնը հոն է որ վայրկեան մը չէ վարանած: Ուղղանկիւնով քաշուած գիծ մը կամ արձակուած նետ մը այնքան անդրդուելի ուղղութեան մը չպիտի հետեւէր, որքան իր նաւուն ընթացքը: Նաւուղիդը կը նշմարէ նոյն ինքն Աստուած միւս եզերքին վրայ նստած, հորիզոնին ծայրը: Յետոյ, սաստկապէս յուզիչ էջեր գրած է: Ոչինչ կրնայ հաւասարիչ հետեւեալ բառերուն ազդեցութեանը, զոր ամէն իրիկուն գրած էր իր նաւու օրագրին մէջ. «ՅՐԱՅՂԱՐՅԻ. — Այսօր մեր նաւը դէպի արեւմուտք նաւարկեց, որ իր ճամբան էր. ծովը հանդարտ ու պատուական էր ինչպէս Սէվիլի գետակին մէջ, և օդը՝ հեշտալի. մինակ սոխակները պակաս էին: Նաւապետը ըսաւ. փա՛ռք տանք Աստուծոյ:»

Ո՞վ կ'ըսէր իրեն թէ արեւմուտքն էր իր ճամբան: Այս բառը, զոր ամէն իրիկուն կը կրկնէր, աշխարհ մը կը պարունակէ. Մենդոց Գիրքին առաջին տողերուն նման: Ամպերը զօր ցամաք կը կարծեն, յոյսերը որոնք

կը բարձրանան ու կը խոնարհին, վարանքները, սարսափները նաւուղիղներուն, մինչև այն ատեն անծանօթ փոփոխումները կողմնացոյցին որ կարծես ինքն ալ կը շուարի և ճամբան կը կորսնցնէ, ասոնցմէ ոչինչ կը հպանցի⁽³⁾ Քրիստափոր Գոլոմպոսի հոգւոյն: Եւ միշտ միեւնոյն խօսքը կը կրկնէ. «Այսօր մեր նաւը նաւարկեց դէպի արեւմուտք՝ որ իր ճամբան էր:»

Չկայ տեսարան մը. մարդոց պատմութեան մէջ, այնքան մեծ որքան մօքի այն վեհագոյն անգործութիւնը՝ անկասկած սպասելով այն աշխարհին որ երեւան պիտի ելլէ:

ԷՏԿԱՌ ՔԻՆԷ(4)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Քրիստափոր Գոլոմպոս. — Հնչակաւոր նաւորդ, ծննդավ ծնած 1436ին, 1492ին Սպանիոյ պետութեան ծառայութեան մտաւ. Սպանիա անոր տրամադրութեան տակ զրաւ երեք նաւ, որոնցմով Ամերիկան գտաւ. Բալթսէ մեկնեցաւ 3 Օգոստոս 1429ին, եւ 12 հոկտեմբերին հասաւ Սան Սալվատոր կղզին. յետոյ ելաւ Գուպա եւ Հայիթի, եւ վերադարձաւ 1493ի սկիզբը. Ուրիշ երեք ուղեւորութիւն ընելով գտաւ երեք եզերքներ եւ Հարաւային Ամերիկայի ելլերը ելաւ: Չորրորդ ճամբորդութեան ատեն տանջուեցաւ անօթութեամբ եւ հիւանդութեամբ, եւ Հնդկներէն ուտեստ մեղք քերաւ լուսնի խաւարում մը գուշակելուն շնորհիւ. Ապա Սպանիա վարձաւ եւ հոն մեռաւ երկու տարի ետքը 1506ին, աղքատութեան մէջ:

(2) Հանգրիհել. — Ամփոփել.

(3) Խորաչափ (խզանիչ, sonde). — Գործիք մը սրով ծովերուն եւ գետերուն խորութիւնը կը չափեն. կապարեայ գնտակ մը կը կապեն լարի մը ծայրը, որուն վրայ որոշ հեռաւորութեամբ հանգոյցներ կ'ընեն չափի համար եւ ջուրը կը նետեն.

(4) Միտիկ. — Միտիկալիանութիւն կը կոչուի կրօնական կամ իմաստասիրական այն հաւատքը որ կ'ընդունի թէ մարդիկ կրնան թարուն կերպով հաղորդակցիլ աստուածութեան հետ: Հոս միտիկ գործածուած է իբր ամական եւ կը նշանակէ այլաբանական, խորհրդային.

(5) **Քարեյուսոյ Գլուխին անցքը.**—Այս անցքը, որ Հընդ-կաստանի ճամբան բացաւ Եւրոպայի առջեւ, գտնուեցաւ 1498ին Փորթուկալցի նշանաւոր նաւարկող Վասքո տէ Կամայի միջոցաւ:

(6) **Գեղեւիլ.** — Վարանիլ:

(7) **Հպացցիլ.** — Նորարանութիւն մը որ կը համապատասխանէ: Ֆրանսերէն effleuré բային եւ կը նշանակէ թեթեւ մը հպիլ եւ անցնիլ:

(8) **Էսկառ Բինէ.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ, իմաստասէր եւ պատմիչ (1803—1875):

79. ԳԱՐՆԱՆ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍ

Գարնան ազուր վերջալոյս մը կ'երկարի
Ծիրան, ոսկի՝ նշոյլներու մէջ փայլուն,
Եւ երազոտ երիզով⁽¹⁾ մը երերուն,
Կը հրդեհուէի եզերքը լուրթ ամպերուն,
Հեռուն, հեռուն, հեռուն:

Վերջալոյսին ցրբուած վարսերը⁽²⁾ ոսկի՝
Դաշտին դալար կանանչներուն դեռածիլ
Թաւիչ քնքուչ գորգին⁽³⁾ վըրայ
Կու գան թեթեւ մը յածիլ:

Վերջալոյսի ոսկի համբոյր մ'ալ թեթև
Ճակտիս վըրայ կը թառի.
Տժգոյն վանկ մ'ալ,—նիհար շեշտ մը կիթառի⁽⁴⁾
Լեղունանըշոյլ յիշատակի մը ետեւ՝
Կ'առնէ թեւ:

Ըզմայլանքի վայրկեանն է լուռ,
Տատանումի ու ծփանքի
Այս տարտամին մէջ խաղաղ,
Վերջալոյսը նրբամաղ
Կուգայ ցանել, ցրուել բուռ բուռ
Հոյն երազոց ոսկեհուռ:

Ու կը փարի, կը յարի
Սիրաբա խոցոտ, լըքուած կարի՝,
Վերջալոյսին՝ որ կը մարի
Երկայնքովը հորիզոնին կամարի⁽⁵⁾:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԵ

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՈՒՈՄՊՈՍԻ ԼԱՒԿԻԹԸ. — Քրիստափոր Գուլմպոսի գիւտին կարեւորութիւնը շատեր կ'ուրանային: Օր մը, սպանիացի ազնուականի մը տան մէջ, ճաշի միջոցին, իր ներկայութեանը՝ մէկը կը պնդէր թէ Ամերիկան դառնելը դժուար գործ մը չէր, և թէ բաւական էր որ մտք մտածէր այդ քանիմ: Գուլմպոս հաւկիթ մը առաւ և կոչնականներուն ուղղելով խօսքը, իջտաւ. «Ձեզմէ՞ յի, պարոններ, կարող է սա հաւկիթը ծայրերէն մէկուն վրայ կեցնել:» Ամէն մարդ կը փորձէ, բայց ոչ ոք կը յաջողի: Գուլմպոս մեղմօրէն կեղեւը կտորելով, հաւկիթը հաւասարակշռութեամբ կը կենայ: Բոլոր ներկաները կը գոչեն. «Դժուար չէր.— Անշուշտ, կը պատասխանէ մեծ նաւորդը, բայց պէտք էր մտածել:» Գուլմպոսի հաւկիթը կը յիշենք երբ ուզենք ակնարկել գործի մը, զոր նախ չենք կրցած ընել, և զոր սակայն ապա գիւրբին կը գտնենք:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Սերիգ (շէրիս, galon).— Ոսկիէ, արծաթէ, մետաքսէ հիւսուածք, որ զգեստներուն եզերքին վրայ կը դրուի, Պէտք չէ շփոթել երիզը ժապաւէնին (forakya, ruban) հետ, որ աւելի նուրբ

է, եւ յարակին կամ օրէզին (ֆայրան, cordonnet) հետ, որ տափակ չէ, այլ պլորուած:

(2) Վարս.— Լումանիշներ են մագ, հեր, ծամ:

(3) Փորզ.— Լումանիշներ են կապերս, օրոց, սապաս, սապասակ:

(4) Կիրա.— Երաժշտական լարաւոր գործիք. նոյն կարգէն են ջուրուկ (ֆիսան, violon), բուզուրակ (violoncelle), սաւիղ (սանբուռ, harpe), վից (luth), Լեար (lyre), փանդիռ (cithare), դաօճակ (piano), որ կատարելագործուած ծեն է հին clavecinին (լիմպաօ), եւ այլն:

(5) Հօրիզոնից կամարի.— Փոխանակ ըսելու հօրիզոնի կամարին, Յօդի այս տեղափոխութիւնը կ'արդարանայ կարի, կը մարի եւ կամարի յանգերուն ներդաշնակ յաջորդութեամբ:

80. ՏԻԿԻՆ ՏԻՒՍԱԲ ԻՐ ՍՐԱՀԻՆ ՍԷՋ

Կիրակի օր մըն էր. երբեք չպիտի մոռնամ: Ծաղիկ հասակի բոլոր աւիւնս վերածնած կ'զգայի իմ մէջս, և մանկութեան երկչոտութիւններով կը բարբախէր սիրտս, երբ զարկի իր տանը դուռը: Առանձին էի, կը յուսայի առանձին գտնել զինքը: Շատ խօսքեր ունէի իրեն, ինչպէս հին մտերմի մը որ տարիներով օրօրած էր սիրտս իր տաքուկ զգացումներով և անուշ, շատ անուշ պատկերներով:

Յուզուած ելայ սանդուխէն վեր, ու նախասենեակէ մը անցնելով, ինքզինքս գտայ փոքրիկ սրահի մը մէջ բազմութեամբ լիցուն, ուրկէ բացակայ էր տան տիրուհին: Տիւսար փաշան ընդունեց զիս, և ծանուցանեք տուաւ այցելութիւնս Տիկինին:

Հազիւ ներկայացման ձեւակերպութիւնները աւար-

տեր էին. երբ Տիկին Տիւսար⁽¹⁾ ներս մտաւ որահէն, և իր առաջին ժպիտով բոլոր երկչոտութիւնս փարատեց: Սեւեր հագած էր, զլուխը սև ժանեակով քօղարկուած, որուն տակէն գորշ մազեր իր խորհողի ազուր ճակատը կը շրջանակէին կիսովին: Դէմքին անայայլ տեղու-նութեան վրայ տրամու-թիւնը յոգնած բան մը կը դնէր. իր ձայնը գաշն⁽²⁾, երկար գուսաներգութե-նէ⁽³⁾ մը ետքը՝ բեկած շեշտերով կը հատնէր կարծես: Ու քանի կը խօսէր, կը կերպարանափոխուէր. իր աչքերուն մէջ կը վառէր հուրքը⁽⁴⁾ հան-ճարին, ձայնին ելուէջ-ները անսովոր թրթուում-ներով կը հնչէին ջինջ,

Տիկին Սրբուհի Տիւսար

իւր շարժումները աշխոյժ, փութկոտ ու վայելուչ, զինքը կ'երիտասարդացնէին: Ծակտին հագուագիւտ կնճիւնները կը պարզուէին, ու հիմայ թանձր սրահակնե-րու մթնշաղին մէջ՝ դեռահաս կին մը կ'երեւար ինծի անդիմադրելի հրապոյրներով, հեզնոտ շրթունքով, իր վիճարանողի անստգիւտ⁽⁵⁾ յատկութեամբը, որ բոլոր սրահին կը տիրապետէր: Գլուխը վեր բռնած. հասակը մեծցեր էր, և դէմքը կը ճառագայթէր:

Ու հիացումէ հիացում, զարմանքէ զարմանք կ'անց-նէի, տեսնելով թէ ինչպէս կը յաջողէր ամբողջ հիւրերը գոհացնել, բոլոր բազմութիւնը զբազեցնել:

Նիւթէ նիւթ կը թռչտէր շնորհալի ուսուցումներով, մինչև եկաւ հասաւ իր հօգին գրաւող բուն նիւթին:

ու խօսելով իր վաղամեռիկ աղջկանը վրայ, սկսաւ բացատրել ինծի թէ կը սիրէր առանձին ապրիլ իր յիշատակներուն հետ, թէ տանը մէջ իր Տօրինին⁽⁶⁾ նուիրած տաճար մը ունէր, ուր կ'երթար աղօթել անոր պատկերին առջև ժամերով, օրերով անդադար: Եւ այս նիւթին հետ կը փոխուէին նորէն իր աչքերուն, այտերուն, ձայնին արտայայտութիւնը, այլապէս գեղեցիկ, սրտի մորմօքներու ցոլացումովը գեղեցիկ, առանց հպտանքի⁽⁷⁾ և առանց ձեւակերպութեան:

Որքան կ'զմայլէի իր վրայ, այնպէս պարզ, բնական տեսնելով զինքը իր ներշնչումներուն մէջ, և այնքան ալ ազնիւ:

Այդ տաղանդաւոր կինը, առանց արդուզարդի արուեստականութեան, զիտէր գերազանցօրէն վայելուչ ըլլալ, իր հոգիին ու մտքին ուժովը միայն:

Հիմայ կը հասկնայի կնոջ դերին, կնոջ պայտօնին, կնոջ բարձր կոչման վրայ իր ըմբռնումները: Այդպէս պէտք էր ըլլալ, երբ ինք իր վրայ կը դատէր ուրիշներ: Իրեն համար, կեանքը՝ պարտականութեան, սիրոյ և մտային բարձրագոյն հաղորդակցութեանց հանդիսավայր մըն էր, ուր ապրեցաւ իր գաղափարներուն, իր զգացմանց և իր վիշտերուն համար, ու իր հոգին այդ երբեակ հրայրքներուն մէջ գալարուելով, այրելով, ա՛յլ աւելի ազնուացաւ:

Իր միտքը հասարակ միտքը չէ, ոչ ալ կեանքը՝ հասարակ կեանքը: Ինքը հացի կամ փառքի համար գորոզ մը չէր, և իր կնոջական արժանապատուութիւնը պահեց միշտ: Իր հոգին գթութեամբ լեցուն իր սեռին նկատմամբ, գրեց անոր համար, խօսեցաւ անոր համար, գործեց անոր համար, Դպրոցատէր Տիկնանց Ընկերութեան⁽⁸⁾ գլուխը անցնելով: Կնոջ տխուր վիճակը իր

մտքի յլկանքն էր: Կը տառապէր տեսնելով աղքատ կինը, լքեալ կինը, խարուած կինը, ինկած կինը: Բոլոր յանցանքները անոր կը տանջէին զինքը իր բարոյական բարձրութեան մէջ, ուր չէին կրնար հասնիլ մոլոր թեան տուայտանքները⁽⁹⁾:

Կը յիշեմ Հօպս⁽¹⁰⁾ անգլիացի իմաստասէրին սա տեսակ մէկ գաղափարը թէ Քրիստոսիւնը մեր անձին նկատմամբ աղէտքի մը վախն է՝ ուրիշներու դժբախտութենէն առաջ եկած: Թերեւս ճշմարտութիւն մը ըլլայ ասիկա, և այս պատճառաւ է որ գերազանցապէս սքանչելի կը գտնեմ Տիկին Տիւսարը իր անշահախնդի կարեկցութեան մէջ:

Միակ զգացում մը, միակ հրայրք մը, միակ վիշտ մը կրցաւ յաղթել այդ հզօր զգացման, մայրութիւնը: Իր մէջ, մայրը կնոջմէն և գրագէտէն աւելի զօրաւոր եղաւ: Միւրեց իր աղջիկը ամէն բանէ վեր, զոհեց անոր ինչ որ ունէր իր մէջ բարձր ու գեղեցիկ, և երբ ամէն բան ամփոփեց անոր վրայ, իր հոգիին բոլոր ազնուութիւնները, իր արուեստին բոլոր գիւթութիւնը, իր մտքին բոլոր գեղեցկութիւնը և իր սիրոյն բոլոր հրաշալիքը, մահը եկաւ իր գրկէն առաւ տարաւ իր Տօրինը, և Տօրինն ալ իր հետ տարաւ ամէն ինչ որ մայրը տուած էր իրեն:

Իր տպուած և անտիպ երկերուն մէջ, ի՛նչ յուզեալ շեշտերով, ի՛նչ գորովոտ երանութեամբ կը խօսի հէք մայրը այդ մեծ սիրոյն վրայ: Ի՛նչ սրտառուչ դուրզութեամբով, ի՛նչ անճառ պաշտումով կը պարուրէ իր աղջիկը այդ ջերմիկ աղապատանքին մէջ:

Իր գորովին բոլոր բանաստեղծութիւնը դրած է ֆրանսերէն օրօրի մը մէջ, որուն, ինչպէս ինքը կ'ըսէ, եղանակ մը յօրինած կ'երգէ եղեր աղջկանը օրօրոցին քով, և զոր երգեց մինչև մահ, աւա՛ղ, անոր նուիրած

տաճարին մէջ՝ իր խարտեայ Տօրինին յաւիտենական
քունը օրօրեղու համար:

ՉԱՊԷԼ Լ. ԱՍԱՏՈՒՐ

Բ Ա Յ Ա Տ Բ ՈՒ Յ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) **Տիկին Սրբուհի Տիւսար.**—Ծնած է 1842ին եւ մեռած
1901ին. Եանօթ հայ գրագիտուհի, որ հրատարակած է 1880ին
տեսութիւն մը Աշխարհաբար հայ լեզուի վրայ եւ ունի երեք վէպ,
Մայա, Սիրամոյշ եւ Արսփա:

(2) **Գաօն.**— Լոս գործածուած է իբր ամական, եւ կը նշա-
նակէ քաղցը, հաճելի, իբր գոյական, դաշն կը նշանակէ պայմա-
նագրութիւն. սակայն արդի աշխարհաբարին մէջ նոյն իմաստով
կը գործածուի դասօրէի կամ դաօնադրութիւն.

(3) **Գուսաներգութիւն** (opéra).— Տեսակ մը ողբերգութիւն,
ուր բանաստեղծութիւնն ու երաժշտութիւնը կ'ընկերանան ի-
րարու:

(4) **Հուրֆ.**— Կրակ, բորբոքում:

(5) **Անագիւտ.**— Սագսանք կը նշանակէ քննադատութիւն,
անագիւտ՝ անքննադատելի, Այս բառը պէտք չէ շփոթել անգիւտ
բառին հետ, ինչպէս կ'ընեն ոմանք:

(6) **Տօրին.**— Տիկին Տիւսարի աղջկան անունն է. Այս ման-
կամարդ օրփորդը, որ շատ յաջող կերպով դաշնակ կը զարնէր, վա-
ղահաս մահ մը ունեցաւ, եւ անմխիթարելի կսկիծ մը պատճառեց
իւր մօրը:

(7) **Հպասնք.**— Արուեստակութիւն.

(8) **Իւպրոցասէր Տիկնանց Ընկերութիւնը** որուն ատե-
նապետուհին էր Տիկին Տիւսար, Գ. Պոլսոյ մէջ հիմնած է աղջկանց
վարժարան մը, որ տասը տարիի չափ տեսելով, վարժուհիներ պատ-
րաստեց եւ որ վերահաստատուած է Օսմանաղղութենէն ի վեր,
ու կը շարունակէ իր փրկարար դերը մինչեւ այսօր:

(9) **Տուայասնք.**— Տաւ, տանջանք:

(10) **Հօգայ.**— Նշանաւոր անշլիացի իմաստասէր:

ՅԼ. ՇԻՒՍԻՍԱՅԳ

Հիւսիսայգը⁽¹⁾ բնութեան հոյակապ մէկ երեւոյթն
է որ գիշերը՝ մութ երկինքին մէջ՝ շնաշխարհիկ լուսա-
վառութիւն մը յառաջ կը բերէ վարդազեղ ու ծիրա-
նեփայլ գոյներով: Հիւսիսայգը սովորական է թէ՛ հիւ-
սիսային և թէ՛ հարաւային բեւեռներուն կողմերը, և
հետզհետէ հազուադէպ կը դառնայ ցորչափ մօտենանք
հասարակածին. ասոր համար Ծրանագիթ րեւելոյց
անունը կուտան հիմայ այս երեւոյթին:

Հիւսիսայգը յաճախ կը նմանի լուսափաղցի կամարի
մը որ երեւան կուգայ հորիզոնէն վեր. երբեմն երկու
երեք կամարներ վրայէ վրայ կը շարուին, երազի աշ
խարհներու դիւթահրաշ շէնքերուն նման: Երբեմն անոնց
լոյսը հաւասար է ու հանդարտ. բայց սովորաբար կա-
մարը կը զծաւորեն երկինքն ի վեր արձակուող շողշո-
ղուն ճաճանչներ: Այն ատեն բարախման⁽²⁾ նմանող
շարժում մը կ'ոգեւորէ այդ ճառագայթները որոնք
կ'երկննան, կը կարճնան, կը թրթուան, կը ճօճին, կը
պարեն. կարծես հիւսիսայգը կը ծփծփայ⁽³⁾ լայն լայն
ծալքերով, իբր թէ անհուն գօտի մը ըլլար որ կը ծա-
ծանի⁽⁴⁾ հովուն դիմացը: Ծատ անգամ կամարը անկա-
տար կը մնայ, կամ կը խորտակուի, ձեւէ կ'ելլէ և այն
ատեն կ'երեւայ ծոպաւոր սրահակի մը պէս որ ձգուած
է երկինքին մէջտեղը. և որ կը ծալուի, ապա կը ծա-
ւալի նորէն, կը լայննայ ու կը նեղնայ փոխն ի փոխ,
ամէն վայրկեան երեւոյթ և դիրք փոխելով. երբեմն իր
լոյսը կը տփզունի, երբեմն կը կենդանանայ:

Գոյնն ալ, ձեւին պէս, բազմազան է մերթ ու փո-

փոխական: Ընդհանրապէս դեղնորակ ճերմակ մըն է, բայց տեղ տեղ ալ նարնջագոյն, վարդագոյն, կարմիր, ծիրանեգոյն, կապոյտ կամ կանանչ: Շատ անգամ ճառագայթներուն մէկ ծայրը կարմիր է, և միւս ծայրը՝ կանանչ, երբեմն համակ կարմիր, քիչ անգամ համակ կանանչ, և այս գոյնները բոլորէն բոլոր կը փոխուին հազար փայլուն խաղերով:

Երբ երեւոյթը կը հասնի իր գերագոյն շքեղութեան, հորիզոնին ամէն կողմերէն մեկնող ճաճանչները կ'երկըննան, կը սլանան մինչև երկինքին բարձունքը, ուր դէպի մէկ կէտ կը դիմեն և կը միանան տեսակ մը գըմբէթ կազմելով. երբեմն ալ այդ ճառագայթները կարծես երկրէն կը ժայթքին, և կը տարածուին անջրպետին մէջ անհուն հովհարի մը, համասփիւռ լուսապսակի մը ձեւով:

Ամէնչէն փայլուն հիւսիսայգները միայն երկինքը չեն լուսաւորեր, այլ երկիրն ալ, և մանաւանդ հիւսիսային վայրերը, ձիւններուն և սառերուն վրայ, լուսնի լոյսին նմանող պայծառութիւն մը կը տարածեն. երբեմն կարելի եղած է մինչև իսկ կարդալ հիւսիսայգին լոյսով: Սակայն երկինքին ամէն կողմը՝ հաւասարապէս զօրաւոր չէ լոյսը և աստղերը ազամանդի պէս շողարձակ կը կայծկտան՝ շարժուն ճառագայթներուն մէջտեղէն:

Այս հրաշալի տեսարանը կրնայ տեսել քանի մը բոլոր միայն, կամ քանի մը ժամեր, կամ նոյնիսկ ամբողջ գիշերը մինչև որ ճշմարիտ այգը գայ վանէ երկինքէն այս կեղծ արշալոյսը:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Հիւսիսայգ.— Մանաւորապէս եւրոպայի վրայ խօսելով, հիւսիսայգները տարին մէկ կամ երկու անգամ կը տեսնուին Ի-

տալիոյ եւ Սպանիոյ մէջ, չորս կամ հինգ՝ Բարիզի կողմերը, տասը անգամի չափ՝ Լոնտոն եւ Ս. Բեթրսպուրի, գրեթէ երեսուն անգամ՝ Սկովտիա, եւ հարիւր անգամի չափ՝ Նորվեկիա եւ Իսլանտա.

(2) Քարախում.— Այս բառը կրկնաւոր ձեւն է բախում բառին.

(3,4) Ծփծփալ. ծածանիլ.— Մեղմաբար տատանիլ.

82. Թ Ի Ի Լ Է Ի Թ Ա Գ Ա Ի Ո Ր Ը

Թիւլէի մէջ, հեռուն, հեռուն,
Արքայ մը կար մեծատուն,
Որ գորովով մը անսահման
Միրեց մինչև գերեզման:

Պաշտելի կինն անձկակարօտ(1)
Յանձնեց իրեն, մահուան մօտ,
Բաժակ մը զոր իրենք չատ հեղ
Կը պարպէին միատեղ:

Երկրի վըրայ ալ առանձին՝
Բաժակն իր գանձն էր կացուն(2).
Անոր մահուան տարեգարձին
Միշտ զայն կ'ընէր լիւի լեցուն,

Եւ սիրելոյն յիշատակին
Կը պարպէր լուռ, անբարբառ.
Երբոր ըմպէր զայն թախճազին,
Աչքն արցունքով կը լինար:

Բոլոր ինչքը, պերճանքն անգին,
Երբ հասաւ վերջն իր կեանքին,
Առատ ընծայ տրւաւ, բաժնեց
Աւագանւոյն մեծամեծ:

Իր սուրն անգամ ըրաւ նըւէր,
Զոր մարտի մէջ կը կըրէր,
Բայց, սիրելի՛ բաժակ, բընա՛ւ,
Ըզքեզ մէկուն չըտուաւ:

Հացկերոյթի սարքեց⁽⁸⁾ սեղան,
Սէրն իր տօնեց շուքով մեծ.
Ինք հիւանդ էր օրհասական,
Իր դրանիկներն հաւաքեց:

Պորեբուն օտքն հին, խարխարուն⁽⁴⁾,
Կը փըշրէր ծովն հողմավար,
Եւ գոթական⁽⁵⁾ դահլիճներուն
Արձագանգը կ'արթննար:

Կաճառին մէջ ազնւորեար⁽⁶⁾,
Կանգուն ձերուկն ալեկառ,
Առաւ բաժակն իր սրբազան
Վերջին անգամ պարպեց զայն:

Եւ երբ քամեց մինչև մըրուր,
Պայծառ աչքով գընաց լուռ,
Լուրթ ծովուն մէջ, խութքերուն⁽⁷⁾ քով
Նետեց բաժակն իր ձեռքով:

Աղի ջուրի վիհին մէջ մութ
Երբ զայն տեսաւ ծովամոյն,
Փակեց արքան աչքերն ընդ-փոյթ
Հոգին փըշեց նոյն պահուն:

Կէօթէ⁽⁸⁾
Թարգմ. Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱՎԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐԻԱԳՆԷԻ ԿԾԻԿԸ — Ըստ լուսական դեցարանութեան, Արիագնէ Թեսոսի տուաւ դերձանի կծիկ մը, որուն միջոցաւ այդոյն դիւցազնը կրցաւ դուրս ելլել լաբուրինթոսէն: Շատ անգամ կը յիշուի Արիագնէի կծիկը նշանակելու համար զմեզ առաջնորդող միջոց մը, ջահ մը որ մեր միտքը կը լուսաւորէ ձեռնարկի մը դժուարութեանց մէջտեղ:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

- (1) Աճճկակառօս. — Շատ կարօտցած.
- (2) Կացուն. — Տեղը մնացող. հումանիշ է կայուն:
- (3) Սարքեյ. — Կարգադրել:
- (4) Խարխարուն. — Խարխուլ:
- (5) Գորտկան. — Միջին դարու մէջ գործածուած ճարտարապետութեան յատուկ ածականն է. այս ճարտարապետութեան զլիսւոր յատկանիշն է գոթական կամարը (ogive):

Կէօթէ

- (6) Ազնուորեար. — Ազնուականներու խումբ. հոս իբր ամական գործածուած է. Միջակարեար կը նշանակէ միջին դասակարգի մարդոց խումբ:
- (7) Խութք. — Ծովուն մէջ ցցուած ծայռ.
- (8) Կէօթէ. — Գերմանիոյ բանաստեղծներուն ամէնէն նշանաւորն է. Գրած է ճառար Թատրերգութիւնը եւ Վերթը վէպը, որոնք ծանօթ են հայ ընթերցողներու:

րուն այ. Կէօթէ մեծ գրագէտ մը, միանգամայն մեծ գիտուն մըն է. Ոճի մաքրութիւն եւ վայելչութիւն ունի, ինչպէս նաեւ ընդարձակ երեւակայութիւն եւ խորունկ գաղափարներ (1749—1832):

83. Գ Ա Ռ Մ Է Ն Ս Ի Լ Վ Ա (1)

Երբ կը լսեմ հեռուէն շեփորներու հնչիւնը, այժիս առջեւ կու գայ յանկարծ, — այնպէս որ կարծես թէ հոն կը գտնուիմ, — չքեզ զարդասենեակ մը որուն գոթական սեծ մեծ պատուհանները նախնական անտառներու պէս խիտ անհամար՝ դալարիքներու վրայ կը նային:

Զարդասենեակը թանկագին առարկաներով խճողուած. քիչ մը մութ շքեղութիւն մը ունի՝ անորակելի գոյներով, շիկագոյնի զարնոց ասկնաթոյր(2) կահեր, մթնցած ոսկեղէն զարդեր, առկայծեալ կրակի երանգներ կան, և աշտարակիկներու մէջ խորհուար խորշեր ծածկող թանձր ու խոշոր օթոցներ:

Եւ պարիկը ինձ կ'երեւայ հոն վերստին՝ ճերմակներ հագած, քերկայն քող մը զլուխը ձգած. պատկերակալի(3) մը առջև նստած է, և թեթեւ ու դիւրաշարժ վրձինով մը մագաղաթի վրայ կը նկարէ զմայլելի հնաճաշակ երիւնագրութիւններ, որոնց մէջ ոսկեգոյնը կը տիրապետէ, ինչպէս բիւզանդեան արուեստին մէջ. թագուհւոյն հին մէկ աշխատութիւնն է այն զոր երեք տարիէ ի վեր սկըսած է, անգին ժամագիրք մը զոր կը նկարազարդէ. և զոր մայր եկեղեցիի մը մտադիր է նուիրել:

Պարիկին սպիտակ հանդերձները արեւելեան ձեւով շինուած են, արծաթահիւս ու արծաթաթել: Բայց ան

դէմքը որ քողին թափանցիկ ծայքերուն մէջ կը չըջանակուի, չեմ գիտեր ինչ ունի անուշ ու ամպային, որ հիւսիսի նրբացեալ ցեղերուն միայն կը վերաբերի:

Եւ սակայն ամբողջութեանը մէջ, այնպէս կատարեալ ներդաշնակութիւն մը կը տիրէ որ կարծես թէ այդ հանդերձները պարզապէս զանոնք կրող պարիկին համար հնարուած են, — այդ պարիկին համար որ տեղ մը գրած է. «Արդուզարդը անկարեւոր բան մը չէ: Գեղարուեստական կենդանի առարկայ մը կ'ընէ դքեզ, պայմանաւոր դուռն աչ զարդարանքը ըլլաւ քու զարդարանքիդ:»

Ինչ դժուար ու փափուկ բան է այդ. կարծես թէ սովորական բացատրութիւնները. զորս կը գործածէ մարդուրիչի մը վրայ խօսած ատեն, յանկարծ անպատկառ կը դառնան, ա՛յնչպի յարգանք կ'զգայ մարդ երբ անոր վրայ է խօսքը: Յաւիտենական երիտասարդութիւնը իր ժպիտին մէջ է և իր սյաւերուն վրայ, որոնց վարդագոյն թաւիչը անայլայլելի է. կը փայլի ան իր ճենապակիի(4) պէս վճիտ գեղեցիկ ակունքներուն վրայ. բայց այն չքնազ մազերը, որոնք արծաթեայ ցանցիկ զանակներով(5) քողին մէջէն կ'երևան, գրեթէ ճերմակ են. . . «Ճերմակ մազերը, բսած է ինք իր Մտածումներուն մէջ, այն փերփուրներն են որ փոթորիկէն յետոյ ծովը կը ծածկեն:»

Եւ ի՞նչպէս հնար է բացատրել եղական հրապոյրը իր նայուածքին, իր գորշ պայծառ աչքերուն, որոնք լայն ու մաքուր ճակտին տակ քիչ մը ներս քաշուած ու ստուերի մէջ մնացած են: Հրապոյր գերագոյն իմացականութեան, հրապոյր անյատակ խորութեան, խորհրդապահ ու համակրելի թափանցամտութեան, ընդելական(6) տառապանքի և անհուն գթութեան: Մշտափոփոխ է այդ դէմքին արտայայտութիւնը, թէև ժպիտը գրեթէ անբաժան է անկէ: «Մեր դերին մաս կը կազէ,

ըսաւ ինձ օր մը, կուռքերու պէս միշտ ժպտիլը:» Բայց այդ դիւրոյի ժպիտը շատ մը այլազան երանգներ ունի. երբեմն յանկարծական թարմ զուարթութիւն մըն է, գրեթէ մանկական. բայց յաճախ համակերպեալ մեղամաղձութեան, և մերթ անսահման տրտմութեան ժպիտ մըն է:

Այն վիշտերէն, որոնք թագուհւոյն մազերը ալեւորած են, մէկը միայն գիտեմ, — զոր ամէնէն աւելի ես կրնամ հասկնալ, — և զոր կրնամ ըսել, արքունի ապարանքի մը մեծ պարտէզին մէջտեղը, իր հրամանով, տարին զիս գերեզմանի մը առջև, ուր կը հանգչէր պըզտիկ իշխանուհի մը որ իրեն կը նմանէր, որ իր դիմագիծերն ու գեղեցիկ լայն ճակատը ժառանգած էր: Գերեզմանին վրայ կարդացի Աւետարանին սա խօսքը. «Զի՞ լայք, չէ մնռեալ, այլ ննջէ:» Եւ արդարև հոն ընկողմանած փոքրիկ արձանը կարծես կը քնանայ խաղաղիկ՝ իր մարմարէ պատմուճանին մէջ:

«Զի՞ լայք:» Սակայն փոքրիկ նիրհող աղջկան մայրը կուլայ տակաւին, դառնօրէն կուլայ իր մէկ հատիկ զաւկին վրայ: Եւ ահա՛ իր խօսքերէն մէկը որ յաճախ միտքս կուգայ, որպէս թէ ձայն մը իմ ներսիդիէս կըրկնէր զայն մահագանգիւն դանդաղութեամբ մը. «Տունն էր, ուր տղայ չկայ, զանգակ մըն է որ թակաղ(7) չունի. հնչիւնը, որ կը քնանայ, թերեւս ըլլար շատ գեղեցիկ. եթէ բան մը կարենար արթնցնել զայն:»

Բիէն 10թ(8)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Կ Ն Ե Ր

(1) Կառմէն Սիլվա. — Գրական ծածկանունն է Ռուսմանիոյ էլիզապէթ թագուհւոյն. 1843ին ծնած, 1869ին ամուսնացաւ Ռուսմանիոյ թագաւորին հետ. Հրատարակած է Ռուսմանական խո-

րուածներ, Թագուհիի մը մածուկները, եւայլն. Իր Ասորան թարգմանուած է հայերէնի.

(2) Ասկնարայր. — Կարծիր գոյնով. Ասկն թանկագին կարծր քար մըն է:

(3) Պաակերակալ (chevalet). — Փայտէ կառոյց, որուն վրայ կը դնեն պատկերը՝ գծելու համար.

(4) Ճեմապակի (շեֆ, porcelaine). — Գլուխի նաեւ ճեմապակի, յախճապակի, յախճապակի. կաւէ թրծուած շատ նուրբ անօթ. խեցիէ (faïence) անօթներն ալ նոյն նիւթէն են, բայց աւելի հասարակ.

(5) Ջանակ (փուշ, paillette). — Փոքրիկ եւ տափարակ թիթեղ, արծաթ կամ ոսկոր, բոլորածու, զոր կը կարեն հանդերձներու վրայ.

(6) Ընդիլական. — Ներքին, խորունկ.

(7) Թակաղ (battant). — Ջանգակին ներքին մասին մէջ կախուած լեզու կամ ուռ զոր կը շարժեն, զանգակը հնչեցնելու համար.

(8) Բիէն 10թ. — Ծածկանուն ժիլիէն Վիոյի, ֆրանսացի վիպասանին, որ ծնած է 1850ին.

84. ԲԱՐՅՈՂԻՄԷՆՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՎԱՆՔԸ

Բարթուղիմէոս Առաքեալի վանքը այն հնադարեան վանքերէն մէկն է, որ իր գոյութիւնը կը պահպանէ Լուսաւորչի ժամանակէն ի վեր: Ամբողջ տասնըվեց դար պատերազմելով բնութեան խստութեանց և բարբարոս ձեռքերու դէմ, այդ վանքը կանգուն կեցած է իբրև հակայական մէկ յիշատակարանը կրօնասէր Հայուն նախկին ճարտարապետութեան: Ան վկայ եղած է բազմաթիւ եղեռնական դէպքերու, ան տեսած է կրակապաշտ Պարսիկներուն, Արաբներուն և Մոնղոլներուն բոլոր անգթութիւնները: Ան իր հոյակապ կողերուն վրայ կը

կրէ բազմաթիւ յիշատակարաններ, թէ քանի քանի անգամ կործաներ և կրկին նորոգուեր է շնորհիւ հայկական ջերմեռանդութեան:

Այդ վանքը բաւական ամուր դիրք ունի. կառուցուած բլուրի մը բարձրաւանդակին վրայ, որուն գագաթը արուեստական բանուածքով ա'լ աւելի բարձրացնելով անոր վրայ դրած են վանքին հիմնարկութիւնը: Բլուրը երեք կողմէն շրջապատուած է ահագին խորութեամբ ձորով մը որուն մէջէն կը հոսի Տիգրիսի վերին ճիւղերէն մէկը, զոր սովորաբար «Վանքի գետ» կը կոչուի:

Վանքը շրջապատուած է պարիսպներով և աշտարակներով, և ունի իր մէջ, բացի հոյակապ տաճարէն, շատ խուցեր միաբանութեան յատկացուած և շատ ուրիշ յարկածածուկ շէնքեր վանքին պիտոյքներուն և անասուններուն համար:

Երբ աւազակներու արշաւանքին ձայնը հասաւ այդ կողմերը, վանքին օթեւանները լեցուն էին Աղբակի բնակիչներով, և անոնց թանկագին հարստութիւններն ալ պահուած էին տաճարին գաղտնի պահարաններուն մէջ: Վանքի գիւղին մէջ հաւաքեր էին անոնց անասուններն ալ:

Վանքին գետը որ ձորին մէջէն կը հոսէր, իր եզերքը կը թողուր բաւական ընդարձակ և հարթ տարածութիւն մը խոտով պատած որ կանաչազարդ հովիտ մը կը ներկայացնէ, և գարնան սկիզբը կը վառի դեղնագոյն ծաղիկներով: Այս մարգագետիններուն վրայ կ'արածուէին վանքին պատկանող ձիերուն նախիրները:

Առտու մը սարսափով նշմարեցին որ յիշեալ հովիտին վրայ, դետին ափերուն մօտ, բազմաթիւ վրաններ կանգնեցնելին: Ամէնքը մեծ տագնապի մէջ ինկան. ամէն կողմէ ոչխարներ, կովեր և երկրագործական անասուններ սկսան քշել դէպի գիւղը: Տագնապը աւելի մեծացաւ, երբ հովիտը լուր բերաւ վանահօրը թէ աւազակներ իջեւաններ են վանքին մարգերուն վրայ:

աւաններ սկսան քշել դէպի գիւղը: Տագնապը աւելի մեծացաւ, երբ հովիտ մը լուր բերաւ վանահօրը թէ աւազակներ իջեւաններ են վանքին մարգերուն վրայ:

Քանի մը ժամ ետքը աւազակները խուճախ խուճախ մտան նախ «Վանքի գիւղ»ը, առջ սկսան անասունները դուրս քշել, յետոյ տունները դատարկեցին, և անոնց մէջ գտնուած իրեղէնները բաժնալով գրաստներուն վրայ, ճամբայ հանեցին: Երբ գիւղին հետ իրենց հաշիւը վերջացուցին, վանքը մտան. այնտեղ ամբարտած էր շրջականերուն բոլոր հարստութիւնը զոր սկսան դուրս կրել:

Բաֆֆի

Ողորմելի ժողովուրդին լացն ու կոծը, դառն աղաղակները ամենեւին չէին ազդեր աւազակներուն անգութ սրտին. ամենափոքր ընդդիմութիւն մը կը փոխարինուէր սուրով և առըճանակով:

ԲԱՅՅԻ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) **Քարտոյիմէս տաւեալ**. — Քրիստոսի տասերկու աւաքեալներէն մէկն է, որ Ա գարուն մէջ Քրիստոնէութիւն քարոզելու համար Մանասիոյ մէջ, եւ Սանատրուկ թագաւորին հրամանով նահատակուեցաւ 52ին:

(2) **Քարճուաւնդակ**. — Կը նշանակէ շատ բարձր տեղ. Սըխալ չէ նաեւ գրել վով, սակայն յով գործածուած է հին մատենագիրներէն:

(3) Գրաստ.— Բեռ կրող անասուն, ինչպէս էշ, ջորի, եւն.:

(4) Աղբակ.— Վասպուրականի մէջ զիւղ մըն է որ Հաղբակ ալ կը կոչուի:

(5) Բաճճի.— Ռուսահայ տաղանդաւոր վիպասան որ ծնած է Սայմաստի (Պարսկաստան) Փայաջուկ գիւղը 1835ին՝ եւ մեռած է Քիֆլիս 1888ին: Իր գլխաւոր գործերն են՝ Սամուէշ եւ Դաւիթ քեզ պատմական վէպերը: Ոսկի Ահադադ, Կայծեր, Խեցքը, Զաչախդդի՛ն ժամանակակից կեանքէ վէպերը: Բաֆֆիի վէպերուն մեծ մասի նիւթը Թրքահայ անցեալ ու ներկայ կեանքն է:

85. Ա Ղ Ջ Ն Ա Կ Ս

Դուն քերթուած մըն ես չողէ յանգերով,
Ուրկէ կը բըխին սէր՝ խանդ ու գորով,
Ա՛նէն մէկ վանկըդ երգ մ'է մեղմօրօր,
Ա՛նէն մէկ տառըդ՝ եղանակ մ'աղուօր:

Բնութեան դիւթիչ մէկ ժպիտն ես դուն,
Էութիւնդ համակ՝ համբոյր մը թրթռուն,
Զլըլեիչ բոյրն ես ծաղկի մը՝ վարդի,
Պսպըղուն բոցը աստղի մ'որ կ'այրի:

Կեանքիս սեւ ճամբուն ճըրաղն ես անշէջ,
Ծրծաղ մ'անուշակ դալուկ սրտիս մէջ,
Մինչ իմ չորս կողմըս՝ ամէն բան մութ է,
Դէմքիդ շուրջը լոյս կը ճառագայթէ:

Երկնից աղբիւրին դուն կաթին ես ջինջ,
Կեանքի մեծ գրքին մէկ էջը անջինջ,
Խնկաւէտ միրգն ես, մեղմ շունչը գարնան,
Սառած շրթունքներս քեզմով կը տաքնան:

Համակ ոսկեհիւս հեշտին քընար մ'ես,
Քնքուչ հրեշտակներ լարած են ըզքեզ
Գգուող մասներով, հոգւոյդ մէջ անհուն
Գթութեան գանձեր պահելով թաքուն:

ԵՒՓԻՄԷ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆՍՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆԵՍՏՈՐ.— Տրովադայի պատերազմին մասնակցող իշխաններուն ամէնէն տարէցը: Նշանաւոր եղած է իր իմաստութեամբ, Գրականութեան մէջ կը նշանակէ «խոհական և պերճախօս շերունի»:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Տիկից Եւփիմէ Աւետիսեան.— Ծնած է 1863ին հանրածանօթ է իր սիրուն վիպակներով եւ բանաստեղծութիւններով զորս հրատարակած է ազգային թերթերու եւ պարբերականներու մէջ, իր ծածկանունն է Անայիս:

86. Ե Ղ Ի Ա Տ Է Մ Ի Ր Ճ Ի Պ Ա Շ Ե Ա Ն

Դիւահար ոգի մը. արծիւի մը եթերային ճախրանքը սարէ սար, երբեմն աւելի անդին ուր պարապութիւնը կը տիրէ ա՛լ. կամ հաւասարակշռութիւնը կորսնցուցած օդապարիկի մը ոստոստուկ ելեւէջները, ընդքարչ ածելով⁽¹⁾ ընթերցողը իր ետեւէն՝ խօլ, անբեւեռ⁽²⁾ ուղեւորութեան մը մէջ:

Այսպէս կը պատմեն Եղիան նոյն իսկ անոնք որ իր համակրողներն են մեծ մասամբ. ինքնատիպ տաղանդի մը զարտուղութիւնները կը վրդովեն զիրենք. այս տարօրինակ փայլը, դեղնորակ լոյս մը, կայծակի զիկզակին պէս, աչքերը կը շաքնէ:

Յետոյ, կարծեմ քիչ մը իրաւամբ կը զայրանան եսա-

սէր, եսամոլ գրականութեան մը դէմ որ Եղիայինն է։ Յօժարակամ կը խոստովանին անոր քաջ հայագէտի արժանիքը, — հազուադիւտ արժանիք մը մեր օրերուն մէջ, — բայց աւելցնելու համար անմիջապէս որ այս գրագէտին շատ մը դարձուածքն էր, նորակերտ բաները, գաղափարներու արտայայտութեանց ձեւերը՝ իրենց յանդգնութեան մէջ յաճախ այլանդակութեան կը յանդին։

Եղիա Տէմիրճիպաշեան

Ու թէ որ ճիշդ⁽³⁾ ըլլար այս ամէնը, պիտի պակսէր միթէ գրագէտին արժանիքը. աշխարհաբարի այս նարեկացին պիտի մոռցուէր, ուրացուէր մեզմէ։

Ամէնուս համար՝ Տէմիրճիպաշեան, իրբեւ արձակագիր, մէկ հատիկ է հիմակուան հայ դպրութեան մէջ. իր հատուածներուն ձեւը, շատ անգամ երկարաձիգ, բառերու ընտրութիւնը, շատ անգամ ծայրայեղ խնամքով ու հոգածութեամբ ի յայտ եկած, գոյնբերու խայտաճամուկ⁽⁴⁾ երանգները իր եզական տաղանդին յատկանիշները պիտի մնան։

Իր գրուածներուն ճոխութիւնը՝ դեռարուսիկ հարուստի մը աղմկալից ճոխութիւնը չէ, այլ վաղնջական ազնուականի մը գեղեցկագիտական ոճն ու տարազը։

Կարմիրը, կանանչը, դեղինը չեն տիրապետեր իր պատկերներուն մէջ. վրձինը, միշտ գովելի դգուշութեամբ մը, կը խուսափի այդ պոռայտ գոյներու սաստկութենէն, գրագէտին բոլոր նկարագիրը ճերմակին ու սեւին մէջ կը տարուբերի, մէկէն միւսը կը շրջի շարունակ. այս նկարիչը կարծիք⁽⁵⁾ մը ունի իր մատիտին քով, և այսչափ միայն։

Եղիային հմտութիւնը՝ վանականի ընդարձակ աղօթատեղւոյն պէս վեհ ու շքեղ խստութեամբ մը կահաւորուած է, ուրկէ մարդ երկիւղած կը մտնէ ներս, դուրսը թողով ամէն աշխարհիկ կապերը. ո՛չ հիմակուան գրողներէն շատերուն գիտութեանց պէս որոնք ցոյցի համար զարդարուած պճնասէր տղոց սրահիկներն, ուր խաղալիկներէ զատ ոչինչ կայ. ցուցամոլ և հարեւանցի կահաւորում։

Այս խստակեաց միայնութեան ու վեհութեան մէջ ուր մեծ իմաստասէրներու ոգիները կը շրջին, ուր Աստուածաշունչ մատեանը և հնդիկ սրբազան գիրքերը⁽⁶⁾ կը վերձանուին, այս լուսութիւնը, այս խորհելու, իր անձին վերագառնալու, անոր վրայ ամփոփուելու աշխատութիւնը կը վնասեն Տէմիրճիպաշեանին։ Ներքնահայեցութիւնը բառ մըն է զոր ինք ստեղծեց իրեն համար, և որ պարզ մահկանացուներու աչքին ետութենէ տարբեր բան մը չի նշանակեր բնաւ։

Եւ ահա՛ խղճմտանքի այդ խուլ վերձանումներուն մէջ է որ ամբողջը, — աւսիկը եթէ կ'ուզէք, — կը դադարի հետաքրքրուելէ ու իրեն հետեւելէ։ Մարդ չի մնար շուրջը, բայց եթէ սակաւաթիւ բարեկամներու խումբ մը որ դեռ գրագէտէն չի բաժնուիր ուր որ այ երթայ, աշխարհիս ծայրը և անկէ անդին, որ կը փնտռէ, կը հալածէ զինքը ամէն տեղ, փողոցին և դպրոցին մէջ, և որ պատուհանէն դէթ կը նետէ իր այցեատուսը, երբ Եղիային դուռը փակ կը գտնէ իր առջեւ։

Բայց եսութեան վրայ կեդրոնացած իր իմաստասէրի խոկումները եթէ չահագրգիռ չընդունին նիւթական ու դրական մեր ժամանակի մարդոց, գոնէ մեզմէ վերջը եկողները պիտի փնտռեն իր գործերը. իր վարանումները, որոնց ծագրելի հակասութիւններ կը թուին մեզի, պիտի արդարանան իբրև ճշմարիտ իմաստունի մը խարխափումները:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՂՐԱՊ(7)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹ ԻՒՆՆԵՐ

(1) Ընդ քառ անի. — Գետին վրայէն քաշքշուով տանիլ. Գրաբար ոճերը արզի աշխարհաբարին մէջ կը գործածուին երբեմն ինչպէս ի յառ անի, ի յույս բնծայել, եւայլն:

(2) Անքեւեւ. — Աննպատակ.

(3) Ճիւղ. — Պէտք է գրել ու ով, քանի որ կը գրենք ճշդել, ճշդութիւն. Ոմանք ու ով կը գրեն, որովհետեւ կ'ըսեն թէ Ե էն ետքը միշտ ու կու գայ բառերուն վերջը, ինչպէս վիշտ, հաշտ, եւայլն. Սակայն ճիշդ բառը բացառութիւն է:

(4) Խայտաբանակ (աշանա. — Խայտի հումանիշ են գոյնգոյն, խառնակ, երիցեւանգ, ցլուրէն, ցաւխուրէն. խայտէն շինուած է խայտաբանակ, որ կը նշանակէ «գոյնգոյն պիսակներ ունեցող» (պեկեկի):

(5) Էստոմբ (estompe). — Սրածայր զաւարուած թուղթ կամ մորթ՝ մատիտին մուրը տարածելու համար թուղթին վրայ.

(6) Հնդկ սրբազան գիրքեր. — Այս գիրքերուն հնագոյններն ու նշանաւորագոյններն են Վեաները, որոնք հաւաքածոներ են ազօքքներու, օրհներգներու, նուիրական բանաստեղծութեան, եւայլն.

(7) Գրիգոր Զօհրապ. — Փաստաբան եւ գրագէտ. Ծնած է 1860ին. Գրած է բազմաթիւ գեղեցիկ յօդուածներ եւ ինքնատիպ նորավէպեր սրաթերթերու եւ հանդէսներու մէջ. Հրատարակած է Անհետացած սերունդ մը վիպակը, նաեւ նորավէպերու հաւաքածոյներ: Նահատակուած է 1915ին:

87. ԱԻԵՏԻՍ ԱԶԱՐՈՆԵԱՆ(1)

Արարատը չենք տեսած, սակայն անոր ալեւոր եւ վեհաշուք բարձրութեան զգացումը ունինք, անոր պատկերը մեր հոգւոյն մէջ կը ծնինք գրեթէ. մեր նախահայրերը տեսած են զայն, ու անոր ազդած տպաւորութեան յուզմունքը փոխանցուած է մեզի, մեր անգիտակից օրերէն:

Արարատը չենք տեսած, բայց երբ օր մը զայն մեր աչքերուն առաջը ունենանք, վստահ եմ, անծանօթ լերան մը տպաւորութիւնը չպիտի ընէ մեր վրայ. անոր գաղափարը դրոշմուած է մեր էութեան մէջ, և այդ գաղափարին ընտանեցած ու անով ապրած ենք:

Ահարոնեանը չէի տեսած, ու երբ զինքը տեսայ, անծանօթ եւ նոր ներկայացուած մէկու մը տպաւորութիւնը չըրաւ իմ վրաս. այսպէս սրբազան տեղեր կան ու այսպէս մարդիկ կան: Ահարոնեանը կը ճանչնայի իր գործերէն. իր հոյակապ արձակին *rythme*(2) իր պատկերը գծած էր մտքիս մէջ ու իր ձայնին ոսկի շեշտը ընտանի դարձուցած. իրեն հանդիպումս անակնկալի մը յուզմունքը չպատճառեց, այլ շատոնց ի վեր կարօտով սպասուած մէկու մը հանդարտ գոհունակութիւնը. ու այսպէս եղած ըլլալու է բոլոր անոնց համար որոնք զինքը իր գործերէն կը ճանչնային մինակ:

Ի՞նչ անգամ կը պատահի որ հեղինակ մը իր տաղանդին մարմնացումը ըլլայ: Ահարոնեանը տեսնելէ ետք, չես զարմանար իր անօրինակ տաղանդին վրայ, ինչպէս զինքը կարդալէ ետքը, բնական կը գտնես իր Արամազդի թուխ ճակատը, իր խոր եւ սև աչքերը որոնց մթին հուրքէն կարծես կոպերը այրած են: Իր շարժումներուն, իր ձայնին մէջ կը վերագտնես իր տառապանքով

օծուած արուեստին ազնուականութիւնը, դաշն և հզօր եղանակը մրրիկներուն որոնցմով աւերուած Հայրենիքին սուգը իր գլխաւոր ցաւն ու իր տիրական տաղանդը կազմած են:

Արարատին ստորտը ծնած է անիկա. իր առաջին կրօնքը այդ հսկայ լեռը եղած է. լեռները իրենց բարձրութեան մոլեռանդութիւնը⁽²⁾ կը ներշնչեն. Ահարոնեանին հոգին սկիզբէն դէպ ի այդ ալեւոր լեռն ի վեր սլացած է. ընտելիւնը զինքը չէ շփացուցած, զինքը չէ փայփայած իր գեղեցկագոյն զարուեննորով, իր գաղջ և թուրումնաւէտ զեփիւռներով. մշտնջենական ձիւնը, ահաւոր ձմեռը մեր երկիրներուն դարձնած են իր խառնուածքը. «Աղբիւրները անգամ սև ջուրեր ունէին» կ'ըսէր ինծի պատմելով իր մանկութիւնը, ու այդ մարած հրաբուխը որ կը մոնչէ առանց բոց ժայթքելու, օձերը, սև օձերը որ կը սողան ոլոր ոլոր լերան կողերուն վրայ, օրօրած են իր երեւակայութիւնը: Ու օր մըն ալ զինքը ուխտի են տարեր. ծնողքը մտահոգ իր հանճարեղ տղու անսովոր և վաղահաս խելացիութենէն, զինքը հիւանդ են կարծեր ու տարեր են Արարատին կողն ի վեր Սուրբ Յակոբին. «Սաստիկ քամի կար այն օրը, կ'ըսէր Ահարոնեան. ու ես մտիկ կ'ընէի քամիին ու անիկա կը թափանցէր հոգւոյս մէջ. անոր rhythmօն է որ պահած եմ մինչև հիմայ, որուն շափովը գրած եմ ընդհանրապէս»:

Մեր մթամած ու անգիտակից հոգիներուն մէջ ուր դարերէ ի վեր ցեղային աւանդութիւնները պղտորած՝ ու ժառանգական ընդունակութիւնները քնացած են՝ Ահարոնեան իր արուեստին շունչովը կոչուած է մեծ ու տիրական դեր մը կատարելու:

ՉԱՊԷ՛Լ ԵՍԱՅԵԱՆ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Աւետիս Ահարոնեան.— Ռուսահայ ամէնէն մեծ գրագէտը ծնած 1866ին. Ունի գեղարուեստական բազմաթիւ վիպակներ հայ կեանքէ թէ՛ թերթերու մէջ եւ թէ՛ զատ հատորներու մէջ ամփոփած. Գրած է նաեւ երկու ողբերգութիւններ, Սեւ թուրք եւ Արցունիի Հովիթը: Այս վերջինը քանիցս ներկայացուեցաւ Պոլսոյ մէջ մեծ յաջողութեամբ.

(2) Rythme.— Չափաբերութիւն, այսինքն գրուածքի մը բառերուն եւ վանկերուն ներդաշնակ չափը, օրինակի համար ոտանաւորի ստղծումն մէջ:

(3) Մոլեռանդութիւն.— Այստեղ կը նշանակէ պաշտում.

88. Մ Ա Մ Ի Կ Ն Ե Ր Ը

Յուլիսէն վերջ, բոլոր գիւղերն ա՛լ պարապ են. կապարագոյն հոծ հոծ ամպեր շատո՞նց արդէն Ըսպառնալով արեւմուտքէն փոթորիկներ, Մըշակներուն կը կարգային հունձքի հրաւէր: Ուրեմն հունձքի, ապա կութքի է ժամանակ. Սուր է մանգաղն, ամբարներն ալ պտտրաստ համակ, Եւ գեղջուկներն, այգէն ի վեր երամ երամ կ'երթան զըւարթ՝ ցորեններուն տօնին փարթամ: Բայց մամիկներն, աշխատանքի այդ ժամերուն, Գիւղն, առանձին, դէրան առջև նստած արթուն, Մնօտն երերուն, լոյս արեւին մէջ կը տաքնան, Երկու ձեռքերն՝ իրարու կից՝ ցուպին վըրան,

Եւ դաշտերու աշխատանքէն կորաքամակ :
 Ունին ռազմի(1) նրկարներով պերօզ(2) բամպակ
 Կոշա կիսազգեստ(3), ճերմակ գրտակ մը յայնարաց ,
 Եւ օրն ամբողջ քարին վրայ այսպէս բազմած ,
 Երջանիկ են , թերեւս անխոհ , և միշտ լռութիւն՝
 Կ'ուղղեն միտտիկ , սուրբ ժրպիտ մը ջինջ արեւին
 Որ կուտայ հին զանգակատան փայլ սակեգոյն ,
 Եւ հնձուելիք հասկերն ամէն կ'ընէ հասուն :

Պառաւնորուն սիրելի քաղցր ամիսն է այն :
 Թոնիրին շուրջ պատմբուած վէպն , հսկճճն երկայն
 Ա' չեն պատշաճ : Հանգուցեալ է ծեր էրիկնին .
 Խոր ծերութեան մէջ կը մնայ մարդ առանձին :
 Լըւացարանն է աղջիկնին , փեսան՝ այգին .
 Տըխուր է այս , սակայն իրենք զանգատ չունին ,
 Ջերմիկ արեւն երբ կ'արձակէ ճաճանչ անբաւ :
 Տըզաքն օրրել կը սիրէին ժամանակաւ :
 Պառաւին սիրտն յամր ու հանդարտ է բարբախուն ,
 Մանաւանդ գիւղն , ու գոհ է երբ օրրաններուն
 Շարժումները չափով իրեն կ'ընկերակցին :
 Բայց պզտիկներն ա'լ մեծցած են բոլորովին .
 Թռած է թռչունն , ու հարկ չըկայ պաշտպանել զայն :
 Այսպէս ծերերն երբոր նորէն մանուկ կ'ըլլան ,
 Այս խաղալիկն իսկ գերադոյն , աւա՛ղ , չունին :

 Ո՛հ , կրնային դարձնել մանոցն(4) ալ տակաւին ,
 Բայց տարիներն անոնց աչքերն ըրին տըկար ,
 Եւ մանելէն՝ խոնջ են մատերն իրենց նիհար .

Ջի ձեռքովնին , զոր ժամանակն է տօգունած ,
 Անոնք արդէն յաճախ թաղած են սըզազգած
 Հէք սիրելի մեռեալներուն մարմինը սառ ,
 Նոյն կանեփով զոր բոքերնին(5) մանած է յար :

 Բայց ոչ անվերջ աղքատութիւնն ընտանիքին ,
 Ոչ մահն հօտին , ոչ զինուորիլն անդրանիկին ,
 Ոչ ալ սովը , որ արդէնք է գէշ հունձքերուն ,
 Ոչ տաժանքը զոր կը կըրեն անձայն , նրկուն ,
 Ոչ աղջիկնին , ծառայ հեռուն , որ չի տար լուր ,
 Ոչ բիւր վիշտերն որոնք . գիշերն՝ անխօս տըխուր
 Կը լացընեն մամերն երկչոտ գաղտագողի ,
 Ոչ երկինքի շանթն որ կ'այրէ դէզերն յարդի ,
 Ոչ իրերն որ իրենց անցեալ կեանքին վըրան
 Կը խօսին դեռ դամբարանին մէջ՝ կից մատրան , —
 Ուր դպրօցէն ետքը խաղալ կ'երթան տըղաք ,
 Ուր կը թաքչին խոտին , որթին մէջ խօյարձակ ,
 Մօտէն իրենց ծանօթ շատ մը փայտէ խաչեր , —
 Ոչի'նչ խռոված է սիրտերնին սուրբ , անձնըւէր :
 Եւ հիմայ որ պիտի հանգչի իրենց հոգին ,
 Ա'լ ուրիշ տենչ , ուրիշ ըղձանք կարծես չունին ,
 Բայց լոկ երթալ , այն պահուն ուր կէս օր կ'ըլլայ ,
 Տաք արեւուն՝ նստիլ այնտեղ քարին վըրայ
 Եւ հոն դիտել պայծառ աչքով հիացական՝
 Կապոյտ կանանչ բադերն որոնք կը կընկոսան ,
 Լըսել երգերն աղջիկներուն լըւացարար ,
 Տեսնել ձիերն որ ջուր խմել կ'երթան դար(6) :
 Ջինջ ժրպիտնին ու ճակատնին դողողջ , ճերմակ ,
 Ծաճանչներով կը փոզփոզէ հանդարտ , յտակ .
 Իրենց անցեալ կսկիծներուն ա'լ չեն խորհիր ,
 Ու կը ներեն ամէնո'ւն ալ , չեն վրէժխնդիր ,
 Եւ գոհ են որ այս ծերոյթի տարիներուն ,

Հիմայ որ վերջ գըտան ա՛յ հին ցաւերն համբուն ,
Իրենց ութսուն տարուան խնծիղ⁽¹⁾ տալու համար ,
Արեւն ունին , գեղջուկներուն հի՛ն բարերար :

ՅՐԱՆՍՈՒԱ ԳՕՐԷ

Թարգմ. Հ Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՈՍԿԵՂԷՆ ՀՈՐԹԸ. — Ոսկեղէն հորթը փունիկեան Մուգը չստառածն է : Երբ Մովսէս Սինա լեռան վրայ էր , ուր գացած էր Տասնաբանեայ Պատուիրանքները ընդունելու Աստուծո՛վէ , Երբայնցինքը , տեսնելով որ անիկա կ'ուշանայ , կարծեցին թէ ճշմարիտ Աստուածը լքած է զիրենք , ու վերսկսան կուռքերը պաշտել : Շինեցին ոսկեղէն հորթ մը ու սկսան պաշտել զայն , Այսօր ոսկեղեկն հորթ փոխաբերաբար կը նշանակէ հարստութիւն , երբ ամէն բան կը զոհենք անոր :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Ռագմ. — Հոմանիշ են պուսեղագմ , մարա , հակասամարս , գուպար , պայքար , կախ :

(2,3) Պերօզ , կիսագգեսա. — Պերօզ (беша)՝ վիզին շուրջը կապելու յատուկ վարշամակ , Կիսագգեսա (jupe)՝ կանանց հագուստին այն մասը որ մէջքէն մինչև ոտքերը կ'իջնէ : Գանանց հանդերձի յատուկ բառերէն յիշենք նաեւ վաւուակ (միաօ , japon) , օրշազգեսա (robe) , կրկնոց (manteau) , կրկնոցակ (mantelet) , սեղմիտան (corset) , իրանագգեսա (corsage) , սուկազ (blouse) , ցեղեմակ (cache corset) , քարանակ (camisole) :

(4,5) Մաճոց (լըրոզ , rouet) , բոֆ (kork/k, quenouille). — Մաճոցը անխով մեքենայ մըն է որ մանելու կը ծառայէ . կ'ըսուի նաեւ ճախարակ , Պէտք չէ շփոթել մաճոցը բոֆին հետ , պզտիկ ցպիկ մը որուն վերի մասը կը փաթթեն բամբակ , բուրգ , կանեփ , եւայն , ու կը մանեն . Բոֆի իմաստ ունի նաեւ աղեկատօ : Իլ (իլիֆ , fuseau) պզտիկ փայտէ գործիք մըն է որ կը ծառայէ աղեկատու մանելու . Գարժառին վրայ կը փաթթուի դերձանը՝

կարծ (իլիկ , écheveau) կազմելու համար : Կարժառի հոմանիշ է վիլակ : Նագուզ (էլեմիա , dévidoir) գործիք մըն է որ կը ծառայէ դերձանը կարժի կամ կծիկի (եւամիս , pelote) վերածելու :

(6) Պար վար. — Հոմանիշ է դէպ ի վար :

(7) Խնծիղ. — Հոմանիշ են խիճոց , ուրախութիւն , խնցու՝ միւն , ցնծութիւն , բեկրանք , հրճուանք :

89. ԱԴԱՄԻ ՈՒ ԵՒԱՅԻ ԱՂՕԹՔԸ

Դուք որ երկինքն էք , դուք որ երկրի վրայ , ո՛վ արարածներ , միացէ՛ք ամէնքդ ալ փառաւորելու համար զայն որ Առաջինն է , զայն որ Վերջինն է , զայն որ Միջինն է , զայն որ Յաւիտենականն է :

Սե դուն , լուսագունտերուն ամէնէն չքնաղը⁽¹⁾ , դուն որ յեփնն ես գիշերուան լուսաթափորը կազմողներուն մէջ , եթէ սակայն չես նախընտրեր պատկանիլ արշալոյսին , որ ցորեկուան ապահով գրաւականն է , դուն որ փայլուն պարոյրովդ⁽²⁾ լուսածիծաղ առաւօտը կը պսակես , փառաբանէ՛ նոյն տէրը քու սահմանիդ մէջ , այս սխրալի ժամուն , նորստազ օրուան առաջին ժամուն :

Արե՛ւ , այս լայնարձակ աշխարհիս աչքն ու հոգին . ճանչցի՛ր զայն որ մեծ է քեզմէ , և գովաբանէ՛ անոր փառքը քու յաւերժապտոյտ արշաւիդ մէջ , երբ դէպ ի քու միջօրէդ վերելակես , երբ բարձրագոյն կէտիդ հասնիս , և երբ անկէ վար իջնես :

Հուսի՛ն , որ այս պահուս այդ նորածագ լուսաւորին դէմը կ'ելլես , և միեւնոյն պահուն խոյս կու տաս այն լուսագունտերուն հետ որոնք շարժական ծիրի մը մէջ սեւեռուն , կ'ընկերանան քեզ քու փախուստիդ մէջ ,

և դո՛ւք, թափառկո՛ւմ ջահեր, որ հինգերնիդ⁽⁵⁾ մէկտեղ խորհրդաւոր, ու միանգամայն ներդաշնակ շարժումներ կը յօրինէք, գովարանեցէ՛ք զԱյն որ խաւարին անդունդէն վեր կոչեց լոյսը:

Այն՛ր⁽⁶⁾, և դո՛ւք, տարրե՛ր, նախածինները բոլոր բնութեան ծոցէն ելլողներուն, դուք ու չորսդ մէկէն⁽⁷⁾ անհամար ձեւերով այլազան մշտնջենաւոր ծիր մը կը կազմէք, դուք որ ամէն բանի կը խառնուիք և անուննիդ կու տաք ամէնուն, յարափոփոխ գովասանքներ յօրինեցէ՛ք, ձեր անդադրում փոփոխականութեան մէջ, մեր Գերագոյն Արարչին համար:

Մառախուղնե՛ր, գոյորչինե՛ր, որ լեռներուն բարձունքէն կամ աղբիւրներուն ծոցէն կը բարձրանաք, հիմայ խաւարչուտ և մռայլ յորձանքներով, մինչև որ արեւը, իր օսկեհամուկ ճառագայթներով, գայ նկարել ձեր վէտովէտուն զգեստները, ի պատիւ տիեզերքի Արարչին միայն բարձրացէ՛ք վեր, և երբ երթաք պճնազարդել անգոյն երկնակամարը ամպերով, կամ երբ քաղցրիկ անձրեւով ողողէք ծարաւահիւժ երկիրը, ներբողեցէ՛ք միշտ, ելած և իջած ատեննիդ Տէրոջը փառքը:

Եւ դո՛ւք, հովե՛ր, որ կը փչէք աշխարհի չորս ծայրերէն, փառաբանեցէ՛ք զԱյն այնպէս ձեր մեղմիկ հըծծիւնով, ինչպէս ձեր ամենաբուռն շունչով. և դուք որ հովին շունչէն խրոխտ գլուխնիդ կ'օրօրէք, բարձրարե՛րձ թեղօշներ, ամէն տեսակ ծառե՛ր, խոնարհեցէ՛ք միմիայն երկրպագելու համար Անոր:

Դուք որ մելանուշ գլզլանքով կը հոսիք, աղբիւրնե՛ր ու առուակնե՛ր, ձեր մրմունջովը կրկնեցէ՛ք անոր գովասանքը:

Կենդանի արարածնե՛ր, միացուցէ՛ք ամէնքդ ալ ձայներնիդ: Թռչուննե՛ր, որ երգելով մինչև երկինքին դուռները կը սաւառնիք, տարէ՛ք այս գովարանութիւնը

մինչև այդ դուռները ձեր դայլայլիկով ու ձեր թեւերով:

Դուք որ ջուրերուն մէջ կը լողաք, դուք որ ձեր լորտ⁽⁸⁾ քայլերով երկրի վրայ կը քայլէք, և դուք որ հոն կը սողաք, վկայ եղէք թէ լուռ չեմ կենար, թէ առտու իրիկուն Անոր փառքը հռչակելու համար, ձայնս ու երգերս կը մատուցանեմ շուրջս դառնուող ամէն բանի, և թէ իմ միջոցաւ, դալար հովանուտները, բլուրները, ծործորները, աղբիւրները կը գոռան իր անունով:

Ողջո՛յն քեզ, ո՛վ Տէր համայնատարած անհունութեան, միշտ բարի եղիր մեզ համար: Թարի՛ք տուր մեզ միշտ, և եթէ գիշերը չարէն մաս մը առնէ ու պահէ, փարատէ՛ զայն, ինչպէս լոյսը կը փարատէ խաւարը այս պահուս:

Միլթըն (7)

F U B U S P O T P H I S T I C S

(1) **Լուսագուճեհուս** ամէնէն չհեաղը.— Երջարանուրիւց մը որ կը նշանակէ արեւ:

(2) **Պարսյւր**. — Երջանակ:

(3) **Հիմզերեհիդ**.— Ակնարկութիւն հինգ մոլորակներուն, այսինքն Փայլածուին (Mercure), Արուսեակին (Venus), Հրափին Mars, Լուսեքսոյին Jupiter եւ Մեհակին (Saturne). Միլթընի ժամանակ այս հինգ մոլորակները միայն ծանօթ էին:

(4) **Այւր**.— Յունական բառէ մը առաջ եկած է ֆրանսերէն air բառին պէս. կը նշանակէ օդ:

(5) **Ձուսդ** մէկէն.— Միլթըն կ'ակնարկէ հողին, ջուրին, օդին եւ կրակին:

(6) **Լուր**. — Դանդաղ:

(7) **Միլթըն**.— Նշանուոր անգղիացի բնաստեղծ (1608-1674), որ զրած է Կոռուս Դեպիսի մեծ ղիւցազներգութիւնը, զբարբաբի թարգմանուած հայկական չափով:

90. ԱՐԵՒ ՈՒ ՃԱՌԱԳԱՅԹԸ

Զըւարթ առտու մը գարնան,
 Երբ խուցիս բոլոր
 Փեղկերը նոր կը բանան,
 Ճառագայթ մ'աղուոր,
 Արեւէն թել մը փրթած
 Յոլքերով ոսկի՝
 Դեռ գիշերուան ցողէն թաց՝
 Ներս կը սողոսկի.
 Եւ սահելով պատերուն
 Ճերմակ ծեփն ի վար,
 Նազանքներով օրօրուն՝
 Շողալով վառ վառ՝
 Կ'սկսի պար մը դառնալ,
 Պար մը խօլ, թեթեւ,
 Ու կը փախչին շուքերն ալ
 Բարձերուն ետեւ:
 Ճառագայթն արշաւասոյր
 Անիւներ չունի,
 Սակայն փափուկ լուսաթոյր
 Թեւ մ'է թռչունի:
 Իր խաղն աղուօր է այնքան
 Եւ այնքան սիրուն,
 Որ խորհուրդ մը խօլական
 Կ'ունենամ իսկոյն:
 Կ'ուզեմ բռնել ոսկեթել
 Լուսիկն այն բարակ,
 Շիշի մը մէջ բանտարկել
 Իր կայթերն արագ,

Մինչև արխուր ձըմեռ գայ,
 Երկինքն ըլլայ մութ,
 Լեցուի դաշտը շրջակայ
 Զուրերով աղմուտ:
 Եւ ձանձրոյթի սև օձեր
 Երբ հոգին տանջեն,
 Իմ ճառագայթս հանեմ վեր
 Սըրուակին մէջէն,
 Որ գայ պարէ, ծիծաղի
 Իմ շուրջս հեզանազ
 Մինչև հոգերս անտեղի
 Փչրին զերթ աւազ:
 Ու ետեւէն վազելով
 Շողիկիս պլրուն,
 Որ խոյս կուտար ինչպէս հով
 Շուրջը մոմերուն,
 Բազմօցներէն⁽¹⁾ կ'ելլէր վեր
 Անկողնիս կատար,
 Եւ յետոյ վար կը ցաաքէր
 Ու կը կայծկըլտար:
 Կարծես վըրաս կը խնդար
 Ու կը խարէր զիս,
 Հիռ գալով⁽²⁾ շուրջն անդադար
 Դիտուս և վըզիս:
 Ես կ'ընէի ամէն ջանք
 Զինքը բռնելու,
 Իսկ ան կուտար ինձ տանջանք
 Փախչելով հեռու:
 Վերջապէս ձեռքըս ինկաւ
 Լուսիկն անապակ,
 Զոր փակեցի ըլտապաւ
 Նեղ շիշի մը տակ,

Ու պահեցի փաթթելով
 Թուղթերու մէջ հաստ
 Որ չըթըռչի ինչպէս հով
 Շողիկս անըզգաստ :
 Երբոր ձըմեռը եկաւ,
 Ամպերը սեւցան,
 Հոծ սաղարթներն այ կարգաւ
 Եղան ցիր ու ցան,
 Օր մը, երբ սիրտս էր կտորած,
 Եւ անձրև կուգար,
 Յիշեցի շողըս յանկարծ
 Եւ խօլ մեր պայքար :
 Բացի սըրուակս անհամբեր,
 Ի՛նչ տեսնեմ, աւա՛ղ,
 Մէջէն թըռեր, փախեր էր
 Շողիկըս չըքնաղ :

Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԼԱ ԲԱԼԻՍԵԱՆ ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ.— Լա Բալիս Փրանսացի զօրապետ մըն էր, որ պատերազմի մէջ սպանուեցաւ 1525ին : Իր զինուորները ի պատիւ իրեն երգ մը յօրինեցին, որուն մէջ հետեւեալ տողերը կային .

Իր մահուանէն քառորդ մ'առաջ
 Կենդանի եր ինք սակաւին :

Այս տողերը կը նշանակէին թէ մինչև իր վերջին ժամը Լա Բալիս քաջաբար կռուած էր : Բայց հետզհետէ այս իմաստը կորսուեցաւ, և այդ երկու տողերուն արտայայտած միամիտ գաղափարը միայն մնաց ժողովրդեան մտքին մէջ : Ատկէ առաջ եկած է «Լա Բալիսեան ճշմարտութիւն» խօսքը, որ կը գործածուի նշանակելու համար բացայայտ ճշմարտութիւն մը :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) Բազմոց.— Կը նշանակէ լայն եւ երկայն նստարան որուն վրայ քանի մը անձեր կրնան բազմիլ (canapé, fauteuil, divan, սեփի) : Նստարանի (siege) տեսակներ են աթոս (chaise), աթոսակ (tabouret), քիկնարոս (fauteuil), օրթոս (berceuse), եւ այլն :

(2) Հիւ գալ.— Շուրջը դառնալ, շուրջանակի պտուտքիլ :

91. ՄՐԻԿԻՆ ՄԵՐՁԵՑՈՒՄԸ ՎԵՐՁԱԼՈՅՍԻ ԱՏԵՆ

Արեւը այդ պահուն կը զետեղէր կարծես իր լայն գունտը հեղուկ դաշտին սահմաններուն վրայ, ոսկեցընցուղ թօյր մը ծաւալելով բարդ բարդ ամպերուն երեսը, որոնց վրայէն անցեր էր օրուան իր արշաւին մէջ. և որոնք հիմայ ամէն կողմէ կը կուտակուէին : Իր ոգեկար շքեղութիւնը սակայն տակաւին մռայլ պերճանք մը կուտար շոգիներու անհուն դէզին, որոնց այերային կոյտերը յեղյեղուկ պատկերը կ'ընծայէին աչտարակներու և բուրգերու՝ ոսկիով, ծիրանիով և մութ կարմիրով երանգուած : Ծովը, որ հորիզոնին մէջ կը կորսուէր այդ պերճաշուք և յարափոփոխ քիւլին ներքև, աւելի տիրական երեւոյթ մը կ'ստանար մայրամուտ արեւուն յետին ճառագայթներէն և ճոխ գոյներէն ամպերուն, որոնց մէջ՝ տեղ լուսազունտը ովկիանոսին խորը կը մխրճէր :

Ծովափին աւելի մօտիկ, մակընթացութիւնը առաջ կ'երթար արծաթէ կոհակներով, և աննշմարելի այլ արագ կը հասնէր աւազուտին վրայ : Մինչև ջուրին մակերեւոյթը հասնող խութքերու երկար շղթաներ, — որոնց գոյութիւնը ի յայտ կուգայ լոկ ծովուն երեսը աս-

92. ԿՈԿԻԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

դին անդին արտաձգուած լերկ սարերով կամ կոհակնե-
րուն պղպլանքովը այնծածուկ խարակներուն վերև, —
ահարկու կը դարձնէին այդ ծովախորշը՝ նաւազներուն
և նաւուղիներուն: Ժայռերը, որոնք ծովուն և հաստա-
տուն ցամաքին միջև երկու երեք հարիւր օտք բարձր
պատնէշ մը կը ձեւացնէին, իրենց ծերպերուն մէջ ապաս-
տանարան մը կ'ընծայէին ծովային անհամար թռչուննե-
րու, զորս այդ պատնէշին զարմանահարաշ բարձրութիւնը
կարծես կը պահպանէր մարդուն ձեռնձգութենէն: Այս
վայրի թռչունները՝ հոյլ հոյլ, այն բնագոյով որ մրրիկէն
առաջ զանօնք ցամաք կը մղէ, դէպ ի իրենց բոյները կը
խոյանային սուր և այլանդակ ճիչեր արձակելով, որոնք
մտատանջութիւն և վախ կը յայտնեն:

Արեւուն գունտը ամբողջովին հորիզոնին ներքև
իջնելէ առաջ մօայլ քօղով մը կը ծածկուէր. կանխահաս
և թախծոտ մթութիւն մը կը գրաւէր պայծառ վերջա-
լոյսը ամառնային այդ իրիկուան: Հովն ալ կը բարձրա-
նար, բայց իր խուլ մունչիւնները լսուեցան, և իր ար-
դիւնքները նշմարուեցան ովկիանոսին երեսը, ուրականը
ափունքին վրայ զգալի ըլլալէ առաջ: Ջրակոյտեր, սեւ-
ցած ու սպառնացայտ, սկսան վեր բարձրանալ ալ աւելի
հոծ ալիքներով, և վար ինչալ աւելի խորունկ ակօսնե-
րով, կոհակները կը թաւալէին փրփրադէզ՝ ժայռերուն
վերև, կամ կուզային կը փշրուէին ծովազրին վրայ հե-
ռաւոր որոտման նմանող չոխնդով մը:

ՈՒՕՈՒԹԸՐ ՍԲՕԹ(1)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Ուօլքըր Սթօր. — Համբաւուր անգլիացի վիպասան
(1771—1832), իր Այվընհու (Ivanhoe) գործը հայերէնի թարգմանած
է Մատթէոս Մամուրեան:

Ինչպէս դէմքեր կան որ ուրիշներու սէրն ու հա-
մակրութիւնը կը գրաւեն, կան նաև դէմքեր, որոնց
համար հակակրութիւն և ատելութիւն կ'զգանք, սուանց
այդ դէմքին տէրոյը հետ ծանօթութիւն ունենալու և
անոր նկարագիրը ուսանելու: Շատ անգամ իսկ դէմքէն
գուշակութիւն ընելու կը համարձակինք, և վճիռ կ'ար-
ձակենք, ըսելով. «Այս մարդուն դէմքը այնպէս կը
ցուցնէ թէ այս մարդը կամ կառապան է կամ պայտար
կամ փայտահար», և բնաւ չենք հաւանիր որ հակակրու-
թիւն ազդող դէմք մը՝ պուէտ, նկարիչ կամ քանդա-
կագործ ըլլայ:

Այսպէս, անուններն ալ տարբեր տպաւորութիւններ
կ'ընեն մեր վրայ: Նախապաշարում կամ նաչակի խնդիր,
չպիտի քննենք մենք այս կէտը ոչ գիտական, ոչ ալ
բանաստեղծական տեսակէտով, այլ պիտի շատանանք
իրողութիւնը պատմելով:

Նղած են և կան անշուշտ աղջիկներ որ մերժած են
ամուսնանալ շատ մը երիտասարդներու հետ, որոնց ա-
նունը Տիրան, Լեւոն, Մաքսուտ, Նրուանդ և վերջա-
պէս երկավանկ և փափկահնչիւն բառ մը չէ, ինչպէս
նաև շատ մը երիտասարդներ ուզած չեն որ իրենց կին
ըլլալու աղջիկները կատարինէ, Նոյեմզար, Սողոմէ
Անթառամ կոչուին:

Հացագործը երկու երեք հազար դահեկանի(1) վարկ
կը բանայ այն մարդուն որ Նրուանդ կը կոչուի, և յիսուն
դահեկան չի վստահիր այն յաճախողին որ Ամբակում
կ'անուանուի: Հացագործը զաղափար մը գոյացուցած է
մտքին մէջ թէ Նրուանդ կրնայ շատ հարստութիւններ

դիզել. Թէ չդիզէ իսկ՝ պարտքերը հատուցանելու մասին մեծ հոգ կը տանի. և թէ, ընդհակառակը, Ամբակում մը մեծ ասպարէզ չունի իր առջև, թէ հազիւ կրնայ իր իրական պարէնը հայթայթել, և թէ վերջապէս խոհեմութիւն չէ առանց ստակ առնելու ասպրանք տալ այն մարդոց, որոնք Ամբակում, Մարուքէ, Համբարձում, Կիրակոս, Մելիտոս, Արիմելիք կը կոչուին, և կամ ասոնց նման խորդ անուններ կը կրեն:

Երբեմն այն աստիճան առաջ կ'երթանք որ չենք կրնար հաւատալ թէ Կիրակոս անուն մէկը կարող ըլլայ գողտրիկ քերթուած մը հիւսելու⁽²⁾. մեզի այնպէս կը թուի թէ Կիրակոս մը շատ շատ խոհարար մը կրնայ ըլլալ: Այո՛, ինչպէս որ դէմքէն ու անունէն արուեստ կը գուշակենք, շատ անգամ ալ դէմքէն անուն՝ և անունէն դէմք կը գուշակենք: Յաճախ պատահած է ինձ որ անձանօթ մը գրասենեակս եկած՝ ինձի «բարի լոյս» ըսած է, և ես, անոր դէմքին նայելով, անմիջապէս պատասխանած եմ. «Աստուծոյ բարին, պարո՛ն Մելքոն»: Թէեւ վէրջէն հասկցած եմ թէ անունը Տիգրան է եղեր:

Վերջապէս ո՞վ կը հաւատայ այսօր թէ Արեղնագով անուն մէկը գեղեցիկ ըլլայ. երբ ըսեն ինձ թէ վաղը Արեղնագով անուն մէկը պիտի գայ գրասենեակդ, անմիջապէս կը պատրաստուիմ թխադէմ, խոշոր աչքերով լայն բերնով, տափակ քիթով մէկը ընդունելու: Անուններէն մեր ընդունած տպաւորութիւնները այնքան անհերքելի են, որքան ճշմարիտ է թէ վիճարանութեանց մէջ, Պաղտասարը միշտ պիտի կորսնցնէ, և Մհրանը պիտի շահի, բաց ի այն պարագայէն ուր փափկահնչիւն ոսկին խորթ անուան հետ խառնուելով քաղցրալուր կը գործէ զայն:

Կոկիկ և կարճ անունները մեծ օգուտներ ունին. հետեւապէս մեղադրելի չեն այն հայրերը որ իրենց նո-

բածին զաւակներուն համար տարիներով անուն մը կը փնտռեն, ու հազարաւորներու մէջէն հազիւ կրնան հատ մը ընտրել:

ՅԱԿՈՐ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- (1) Դահեկամ.— Գործածուած է զրուշի իմաստով.
- (2) Բերրուած մը երեսիլ.— Շատ հասարակ դարձած փոխարեութիւն մըն է: Փոխարեութիւնները այն ատեն յարգի են, երբ թիչ գործածուած են.

93. ՊԱՐՈՒՇԻՆ

Մեծ սըրահը շեղեցէններով կը գոռայ.
 Վարսերն երկար կը վէտովէտին ուսն ի վար,
 Բողին վրայ, զանակներէ փոսուռայ,
 Ոսկի թելեր կը կայծկլտան լուսավառ:
 Մինչ կը կայթէ վէս⁽¹⁾ պարուհին, կը ճըկի,
 Պարիկ մըն է կարծես ճարտար համբարու⁽²⁾.
 Որ կը սուրայ մոլուցքովը⁽³⁾ կայծակի,
 Յրցքնելով ծիածաններ ակնառու:
 Թաթիկները, բամբուլները⁽⁴⁾ կ'ընդհարին,
 Նազանքներով ժապաւէններ կ'երկնան,
 Կը փաթթըւին թոյլ թափերովը պարին:
 Տօթիկներն ալ թիթեռնիկներ են գարնան,
 Անոնց նըման ճերմակ, քնքուչ ու թեթև,
 Անոնց նման սըլացք կ'առնեն օդին մէջ.

Այդ սըլացքը յորձանք մըն է յարատե,
 Փողփողում մը գոհարներու, լոյս անշէջ,
 Որոնք ուլէն, գլխէն, լանջքէն կը ցայտեն:
 Եւ շատերը իր զարդերուն կը բաղձան,
 Այն վարդերուն՝ որ կը թափին իր այտէն,
 Հուր նայուածքին՝ զոր կը սրակէ ցիր ու ցան:
 «Ո՛հ, ի՞նչ հեշտ է կեանքը իրեն, ամբողջ պար,
 «Կը մըմնջեն օթեակներէն, ամբողջ խաղ.
 «Չունի ձանձրոյթ, ոչ ալ հոգեր վայրապար.
 «Իր կեանքն իրաւ երկար անուրջ մ'է չքնաղ:
 «Ամէն քայլին կը քաղէ ծափ ու ծաղիկ,
 «Շուրջն ամէն բան կը ծիծաղի, կը խնդայ,
 «Եւ լոյսի մէջ կ'անցնին օրերն երջանիկ:»
 Եւ սրբահր Վեցցէճներով կը թնդայ:
 Բայց ծափերը մինչ կը գոռան շարունակ,
 Ծամերն երկար կը գալարին օդայած,
 Մինչ կը ծրփայ գլխուն աղուոր զարգամանակ,
 Իր հոգին ալ կը գալարի քայքայուած:
 Իր խօլ դարձքը՝ արշաւն է խեղճ տերեւին
 Զոր մըրրիկը կը հայածէ փոսն ի վար,
 Բունէն զատուած, ցամքած, թոռմած կիսովին,
 Միշտ կը թըռի ու կը թըռի հողմավար:
 Այսպէս թալուկ մ'է այդ պարը մոլեգին,
 Մահուան կայթ մը զոր ուրու մը կը պարէ,
 Թըշուառ կին մը որուն այրած է հոգին,
 Թէև օծուած են վարսերը յամպարէ⁽¹⁾:
 Մայր մըն է ան, մայր մը սրտէն զարնըւած,
 Որուն զաւակն անկողնին մէջ կը մեռնի:
 Այդ ծափերը ապտակներ են, ո՛վ Աստուած,
 Զոր կ'ընդունի սրտին վըրայ, վէ՛րք գաղտնի:
 Որպէս զի ցուրտ սենեակին մէջ չըմտի
 Իր խեղճ մանկիկն որ շատ հիւանդ է անդին,

Կարօտ չըլլայ քէչ մը հացի ու միսի,
 Որ պուպրիկ մը ունենայ գէթ Կաղանդին...:
 . . . . .
 Երբոր տեսնէք հագուած, չըքուած պերճաշուք
 Զքնաղ կիներ ու մանուկներ վարդագոյն,
 Մի՛ նախանձիք, ո՛վ զրկեալներ, գիտցէ՛ք դուք
 Սիրտը նոյն է ամենուրեք. ցաւն ալ՝ նոյն:
 Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄՈՒՍՍՏ.— Մուսանբը Արամազդի և Մնեմոսինէի ինը աղջկաներն էին և կը բնակէին Պառնասի բարձունքը. անոնցմէ իւրաքանչիւրը առուեստի մը կամ գիտութեան մը ներշնչողն էր, ինչպէս բանաստեղծութեան, թատերգութեան, աստղաբաշխութեան, պարի, երաժշտութեան, և այլն: Գրականութեան մէջ, Մուսային ներշնչուիլ՝ կը նշանակէ բանաստեղծութիւն ընել:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

- (1) Վէտ.—Հոմանիշներ են խրոխտ, սէպ գոռոզ, Կալաթ, սոցն, մեծամիտ, ամբարհաւան, ամբարաւան, և այլն.
- (2) Համբարու.—Կը գործածուի սիրեմայի (sirene) իմաստով. ըստ դիցաբանութեան, սիրենանբը առասպելական ճիւղաներ էին կէս կին կէս ձուկ. Սեպ ժայռերու վրայ կը բնակէին Իտալիոյ եզերքին եւ Կապրէս կղզիին մէջտեղը. Իրենց երգին քողորմութեամբ իրենց կը քաշէին ճամբորդները խութքերուն վրայ. Ողիսեւս անտարբեր մնացած ըլլալով իրենց երգերուն, սրտմտած՝ ծովը նետուեցան. Համբարուներուն հետ պէտք չէ շփոթել յաւերժահարսերը (nymphes) որոնք երկրորդական աստուածուհիներ էին, գեղեցիկ աղջիկներու ձեւին տակ ներկայացուած. Ծովու յաւերժահարսերը կը կոչուէին Նէրէիդ (néréide), ազրիւրի եւ գետի՝ ճայաղ (naïade), կաղնիի անտառներուն՝ դրիաղ (dryade), և այլն.
- (3) Մօլուցք.—Կատաղութիւն.
- (4) Բամբիւ (յայփաթ, castagnette).—Երկու կտոր խոռո.

չաւոր փոքր փայտէ կամ փղոսկրէ շինուած շագանակածու գործիքներ, զորս մատերուն ծայրը կ'անցընեն, իրարու բախելով ներգաշնակ ծայն մը հանելու համար.— Բախողական գործիքներ (instruments à percussion) են նաեւ քմբուկ (tambour), դասփ (tambour de basque), ծնծողայ (cymbale), եւայլն.

(5) **Յամպար** (ամպեր. ambre gris). — Հաստատուն եւ դիւրահալ նիւթ որ մուշկի բոյրին նմանող սաստիկ հոտ մը ունի.

94. ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՉ

Այսօրուան ժամերս պիտի անցընեմ Հայոց մէջ:

Երբ Յունաց Գանձարանը բաւական դժուարաւ կը բացուի այցելուներուն առջեւ, Հայոց Գանձարանը բնաբացուած չէր մինչեւ այն օրը, և այդ արտօնութիւնը ձեռք բերելու համար հարկ եղաւ ֆրանսական ընդհանուր հիւպատոսին սիրայիր թախանձանքը՝ բարեացակամ Պատրիարքին քով:

Հայոց վանքը Սիօն լերան⁽¹⁾ գրեթէ կէսը կը բռնէ. միւս մասը, արեւելեան կողմը Հրեաներուն կը պատկանի:

Այդ շատ յատկանշական թաղին մէջ մեր պոռոյտը սկսելէ առաջ, կ'ուզենք շնորհակալութեան այցելութիւն մը տալ Սրբազան Պատրիարքին⁽²⁾ և ապարանքի մը սրահին չափ մեծ ընդունելութեան սրահ մը կը մտցնեն զմեզ՝ անոր սպասելու համար: Գիշ մը ետքը ներս կը մտնէ դռնէ մը, որուն վարագոյրը կրօնական երկիւղածութեամբ վեր կ'առնեն սեւ վեղար դրած երկու վարդապետներ, և մեր մօտը կը նստի իր աթոռին վրայ: Հրաշալի գլուխ մը ունի դժխեմ սեւ վեղարին տակ, ճգնաւորական ամգունութեամբ նուրբ դիմագիծեր, սուրբի ճերմակ մօրուք մը, արեւելեան սեւութեամբ աչ-

քեր և յօնքեր: Իր ընդունելութեանը, իր ժպիտին, իր ամբողջ անձին մէջ վայելուչ և յանկուցիչ շնորհ մը կայ, և տեսակ մը ասիական ինքնայատուկ դրոշմ: Այս վաղնջուց հիւրամեծարութեան և վաղնջուց վայրին մէջ, հին ժամանակներու եկեղեցականի մը կերպարանքը ունի: Արդէն թրքական եղանակով կը մեծարէ զմեզ, — խահուէտով, սիկառէթով և աւանդական վարդի անուշով:

Եկեղեցիէն և վանքէն դատ, հայ թաղը կը բովանդակէ անհուն և հինաւուրց օթեւան մը որ կրնայ իբր երեք հազար ուխտաւոր առնել, երեք չորս մէթր հաստութեամբ պատերով, գեանափոր շտեմարաններով և չորս տարի ջուր տալու բաւող ջրամբարով մը:

Եկեղեցին, ուր կը մտնենք ամէնէն վերջը, Երուսաղէմի եկեղեցիներուն ամէնէն հիներէն և հետաքրքրականներէն մէկն է: Արտաքին դրան մօտ, դեռ կը գտնուի հաւատացեալները կանչելու համար՝ նախնի կոչնակը զօրարդէն տեսած էինք Սինայի վանքին մէջ:

Եկեղեցիին ներսը կը յիւսնէ յունական կաթողիկէները. ինչպէս նաև արարական ապարանքները՝ թանկագին կապոյտ յախճապակիներու դրուագներով, որոնք կը ծածկեն անոր բոլոր պատերը և հաստաբետ սիւները: Պատրիարքանիստ աթոռները, սրբատուններուն և յարակից մասերուն դուռները արեւելեան շատ հին արուեստով մը բանուած սառափէ ու խեցիէ խճանկարներ⁽³⁾ են: Կամարէն վար կախուած են հաւկթաձև բազմաթիւ կանթեղներ, որոնք բանուած արծաթի տարօրինակ ագոյցներու մէջ ընդելուզուած են: Աւագ խորանին վրայ դրուած է նուրբ ոսկիէ գրքակալ մը, կիսաթափանց կիտուածանկարներով⁽⁴⁾: Թուրքիոյ զօրգեր, կապոյտ, դեղին կամ կարմիր, սայաքարերուն վրայ կը փռեն իրենց թաւիշի թանձր խաւը: Եւ վերէն վար իջած սև քօղեր

կը ծածկեն խորի երեք տապանակները⁽⁴⁾։ Մեզի ըսին թէ ամէն շաբաթ կը փոխեն զանոնք։ մէկ քանի օրէն, Զատիկ տօնին համար, աւելի շքեղները մէջտեղ պիտի հանուին։ մէջտեղ դրուածները, որոնք վերայ կը տեսնուին նուիրական անձերու շարքեր, հարիւր տարիի չափ առաջ զրկուած են Հնդկաստանի Հայերուն կողմէ։

••

Հոն, այդ աւագ խորանին առջև, այդ վաղնջական և շքեղ շրջանակին մէջտեղ է որ սև վեղարով ու սև մօրուքով շրջանակուած գեղեցիկ դէմք ունեցող վարդապետներ մէկիկ մէկիկ մեզ կը բերեն Գանձարանին առարկաները։

Անկասկած, Յոյները Ս. Գերեզմանին մէջ ճոխութեանց աւելի մեծ առատութիւն մը ունին։ Բայց Հայոց գանձը աւելի հազուադիւտ ճաշակով առարկաներէ կը բաղկանայ։ Ոսկի կողքով խորհրդամատեան մը կայ վեց հարիւր յիսուն տարի առաջ նուիրուած։ Ոսկեհուռ և աղամանդակուռ նրբակերտ չաթալթագեր, եպիսկոպոսական խոյրեր՝ մարգրիտներով ու զմրուխտներով զարդարուն. ու կերպաններ, կարծես պարիկներու ձեռքով հիւսուած կերպաններ. մէկը մանաւանդ, թոռմած վարդի, կեռասի գոյնով ճամկաւոր⁽⁵⁾ դիպակ մը որուն վրայ ճերմակ դոնդողի⁽⁶⁾ բիւրեղներ ցրցքնուած են արծաթացօղ, և որ ասեղնագործուած է նորր մարգրիտէ տերեւներով, զմրուխտի ծաղիկներու և վարդագոյն տպագիտներու հետ։ Որպէս զի այդ առարկաները հնութենէն չճեղքուուին, չկարուին, երկայ, գաւազաններու վրայ պլորած պահած են զանոնք, և վարդապետները իւրաքանչիւրը մէյ մէկ ծայրէն բռնած կը բերեն։ Ամէն անգամ որ ներս կը մտնեն, խոնարհու-

թիւն մը կ'ընեն աւագ խորանին առջև, և յետոյ այդ դիպակները գետինը կը տարածեն հաստ գորգերուն վրայ. Միջին դարու տեսարաններ են ասոնք, կերպաններու այս յարգալիք ցուցադրութիւնները, այս անշարժ սրբավայրին մէջ, պատի յախճապակիներուն կապոյտ փողփողման մէջտեղ, — մինչդեռ մեր շուրջը սարկաւազներ, անոնք ալ անփոփոխելի սև վեղարը դրած, փութով կ'աշխատին աւագ շաթուան դարաւոր պատրաստութեանց, վարագոյրները կը կախեն սիւներէն, արծաթ շղթաներու միջոցաւ կը բարձրացնեն կամ կ'իջեցնեն կանթեղներ։

••

Եկեղեցիէն ներս մտած ատենդ ձախ կողմը մարմարինոնէ տեսակ մը խորշ կայ. կարծես պատին մէջ փորուած. այդ տեղն է ուր Ս. Յակոբ զլիատուեցաւ և ուր պահուած է անոր գլուխը. (մարմինը, ինչպէս յայտնի է, Սպանիա կը գտնուի)։

Երկրորդական մատուռներու մէջ, խորշերու մէջ, որոնք եկեղեցիին հետ կը հազորակցին սատափէ պղտիկ դուռներով, մեզ այցելելու կուտան ուրիշ հետաքրքրական ասպանակներ, արտակարգ ու գրեթէ հնդկական կերպարանքով, որոնք ծածկուած են Դամասկոսի թաւիչէ կամ Պրուսայի մետաքսէ վարագոյրներով։

Արեւելի հիւրամեծարութեան համեմատ, երբոր պատկառելի վաղնջուց եկեղեցիէն դուրս կ'ելլենք, երիտասարդ սարկաւագ մը դրանը առջև մեզի կ'սպասէ՝ արծաթէ երկայնավիզ անօթով մը ձեռքերնուս վարդի ջուր յեցնելու համար։

Յիրաւի, բացառաբար իրենց Գանձարանը մեզի ցուցնելով, այդ ֆամէի⁽⁸⁾ դիմագծութեամբ սիրալիւր հայ վարդապետները անցեալին մէկ շատ յանկուցիչ տեսիլքը

տուին մեզի իրենց յախճապակիի և սատափի եկեղեցւոյն մէջ, պահ մը մեզ մտքնելով մեր անսահման յուսախարութիւնները:

ԲԻԷՆ ԼՕԹԻ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) ՄԻՕՆ. — Երուսաղէմի մէջ բլուրի մը անունն է որ յաճախ կը գործածուի իբր հոմանիշ Երուսաղէմի:

(2) Ս. Պատրիարքիճ. — Բիէն Լօթիի այս այցելութեան միջոցին, Երուսաղէմի աթոռին վրայ կը գտնուէր վախճանեալ Պատրիարքը, Ամենապատիւ Տ. Տ. Յարութիւն Արքեպիսկոպոս Վեհապետեան:

(3,4) ԽճԱՆԿԱՐ, կիսուածաճկար. — ԽճԱՆԿԱՐԸ (mosaïque) շինուած է երկնեւանդ խիճերով որոնք քովէ քով շարուած նկար մը կը յօրինեն, Գրսուի նաեւ միւսէոն. Կիսուածով շինուած զարդերն ու նկարները կը կոչուին կիսուածաճկար (emailure): Նկար բառով կազմուած է նաեւ մանրաճկար (miniature), որմաճկար (fresque), ջրաճկար (aquarelle), եեւաճկար (perspective), գիւղաճկար (paysage), առեղճաճկար (broderie), եւայլն:

(5) Ցապանակ (châsse). — Ջարդարուն տուփ ուր կ'ամփոփուին սուրբի նշխարներ:

(6) Համկաւոր. — Ոսկեթել ճամուկներ ունեցող. ճամուկ կը նշանակէ զգեստներու վրայի ոսկեհուռ ու նրբաթել զարդերը:

(7) Դոնդող քելէ. — Շաքարով եփուած բուսական կամ կենդանական նիւթ որ պաղելով թափանցիկ թանձրութիւն մը կ'ստանայ:

(8) Բամէ (camee). — Գունաւոր փոքրիկ քար որուն վրայ դժմքեր կամ ուրիշ զարդեր քանդակուած են նրորէն:

95. ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՔԷՎԼԱՍՐ

Պատուհանին առջին կեցեր էր մայրը. որդին անկողինը պառկեր էր: «Տեղէդ չն՞ս ելլեր, Վիլհէլմ, թափորը տեսնելու: — Այնքա՛ն հիւանդ եմ, մայրիկս, որ ոչ կըրնամ լսել, ոչ ալ տեսնել, նշանածիս՝ Մարգրիտին մահուանը վրայ կը մտածեմ, և սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ: — Ելի՛ր տեղէդ, Քէվլասար երթա՛նք, աղօթագիրքդ ու վարդարանդ ա՛ռ, Սուրբ Աստուածածին խոցոտած սրբտիդ բօշկութիւն պիտի տայ:»

Նկեղեցական դրօշները կը ծփան օդին մէջ, սրբազան շարականները կը հնչեն, Քոյօններ հասած ենք Հոսնոսի վրայ. թափորը կը տողանցի:

Մայրը զը հետեւի ամբոխին՝ տղուն ձեռքէն բռնած. անոնք ալ իրենց ձայնը կը խառնեն երգեցիկ պարին՝ «Փա՛ռք քեզ, Մարիամ:»

Քէվլասարի Աստուածամայրը իր ամէնէն աղուոր զգեստը հագած է այսօր. շատ գործեր ունի այսօր. հիւանդներ կուգան գունդազուեղ:

Հիւանդները նուէր կը մատուցանեն իրեն, մեղրամամէ շինուած անդամներ, շատ մը ոտքեր ու ձեռքեր:

Նւ ով որ մեղրամամէ ձեռք մը նուիրէ, իր ձեռքին վէրքը կը բուժուի, և ով որ մեղրամամէ ոտք մը նուիրէ, իր ոտքը ուժ կ'առնէ:

Շատեր անթացուպերով Քէվլասար գացած են, ու հիմայ շուան կը ցատքեն, շատեր հիմայ շութակ կը նըւազեն անոնցմէ, որոնց մէկ մասն իսկ չէր բռներ հոն գացած ատեննին:

Մայրը մոմ մը առաւ ու սիրտ մը շինեց անկէ. «Աստուածամօր տո՛ւր ասիկա, և վիշտդ պիտի դարմանէ:»

Որդին հեծկտալով առաւ մեղրամովէ սիրտը, հեծկտալով տարաւ սուրբ պատկերին առջեւ, և աչքէն արցունք զարով սա խօսքերը բղխեցան սրտէն.

«Փառաբանեալ, անարատ աղախի՛նդ Աստուծոյ, Մարիամ, դշխո՛յ երկինքի, լսէ՛ իմ աղերսանքս: Կո՛յս Մարիամ, մեղրամովէ սիրտ մը կը բերեմ քեզի, բժշկէ՛ սրտիս վէշքը: Բժշկէ՛ բզքտուած սիրտս, և գիշեր ցորեկ ջերմեռանդ պիտի աղօթեմ, պիտի երգեմ. Փա՛ռք քեզ Մարիամ:»

Հիւանդ զաւակն ու մայրը կը ննջէին խցիկին մէջ. այն ատեն Աստուծոյ Մայրը. կամացուկ մը ներս մտաւ, հիւանդին վրայ ծռեցաւ, ու թեթեւ մը ձեռքը սրտին վրայ դրաւ, գորովագին ժպտեցաւ և աներեւոյթ եղաւ: Մայրը տեսաւ ասոնք կարծես երազի մը մէջ, ասոնցմէ ա՛լ աւելին տեսաւ, արթնցաւ իր թմբերէն. շուները ուժգին կը հաչէին:

Հայնրիխ Հայնէ

Մայրը ձեռքերը միացուց. չէր գիտեր թէ ինչ կ'զգար, և բարեպաշտիկ՝ ցած ձայնով, երգեց. Փա՛ռք քեզ, Մարիամ:

ՀԱՅՆՐԻԽ ՀԱՅՆԷ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Երգեցիկ պար — Կը նշանակէ հոս երգեցիկ խումբ. պար բառը իբր խումբ գործածուած է հրեշտակներու համար:

96. Կ Է Ս Օ Ր

Կէսօրն, իշխան ամառներու, դաշտին վերայ տարածուած, Կ'իջնէ արծաթ սաւանի պէս լուրթ երկինքին բարձունքէն. Ամէ՛ն բան լուռ: Օդը անշունչ կը շողշողայ հըրայրեաց. Պատմուճանին մէջ կրակէ թմրած է հողն համօրէն:

Տարածութիւնն է անսահման, և դաշտերը շուք շունին, Չորցած է ակն ուր կու գային արջառները խրմել ջուր. Թաւուտ անտառն ալ հեռաւոր, որուն եզերքն է մթին, Վարը անշարժ կը քընանայ անգորրի մը մէջ տըխուր:

Միայն հասուն ցորենները ոսկի ծովու մը նըման Գունի համար արհամարհոտ՝ կը տարածուին հոն հեռուն, Խաղաղաւէր հեզ զաւակներ անոնք հողին սրբազան՝ Առանց ահի կ'ըմպեն ցըվերջ լեցուն բաժակն արեւուն:

Եւ մերթ ընդ մերթ զերդ հառաչանք մ'իրենց հոգւոյն
բոցավառ,

Իրարու հեռ փսփրսացող ծանր հասկերէն ցորենի,
Վէտովէտում մը կ'արթննայ հոն՝ յամրընթացիկ, պեր-
ճափառ,

Եւ փոշելից հորիզոնին վըրայ կ'երթայ կը մեռնի:

Ճերմակ եզեր խոտերուն մէջ երկընցած են քիչ հեռուն. Իրենց թանձր ուլին(1) վըրայ լորձունք կ'իջնէ յամրաբար. Կը հեռուին անոնք՝ աչքով հոյակապ ու նըւաղուն՝ Իրենց ներքին երազանքին որ երբեք վերջ չ'ունենար:
ԼՐԲՈՆԹ ՏԸ ԼԻԼ(2)
Թարգմ. Հ. Ա.

- Հրէից օրէնագիրը — Մովսէս⁽¹⁾
- Աթէնքի օրէնագիրը — Սողոմ⁽⁴⁾
- Սպարտայի օրէնագիրը — Լիկուրգոս⁽⁵⁾
- Աթլլէսի երգիչը — Հովերոս⁽⁶⁾
- Ենէասի երգիչը — Վիրգիլ⁽⁷⁾
- Թերմոպիլէի դիւցազնը — Լեւոնիդաւ⁽⁸⁾
- Հայ տառերու հնարիչ — Ս. Մեծօրոյ
- Չայնագրութեան հնարիչը — Էսօրցե⁽⁹⁾
- Անթեւ հեռագրին հնարիչը — Մարգոնի⁽¹⁰⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) **Ռւլ** — Հոս կը նշանակէ վիզ (կերան)։ Ուլ բազմանիշ բառ մըն է որ կը նշանակէ նաեւ այժի ձագ։

(2) **Լըֆոնք ար Լիլ** — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1818—1894), որ ունի ինքնատիպ քերթուածներ, Հաւատարիմ կերպով թարգմանած է յունարենէ ֆրանսերէնի Հովերոսի, Սոփոկլէսի եւ Թէոկրիտի գործերը։

Լըրոնթ տը Լիլ

(3) **Մովսէս** — Հին Կտակարանի մեծագոյն դէմքն է, պատերազմիկ, քաղաքագէտ, պատմիչ, բանաստեղծ, բարոյախոս եւ օրէնագիր Հրէից, Ապրած է Քրիստոսէ տասներհինգ դար առաջ։

(4) **Սողոմ** — Յունաստանի եօթը իմաստուններէն մէկը (640—559 Ք. Ա.)։

(5) **Լիկուրգոս** — Գապթեր Քրիստոսէ ինը դար առաջ։

(6) **Հովերոս** — Հռչակաւոր յոյն բանաստեղծ որ հեղինակը նկատուած է Իլիականի եւ Ողիսականի (զրաբարի թարգմանուած)։ Ըստ աւանդութեան ծեր եւ կոյր, քաղաքէ քաղաք կը թափառէր եւ կ'երգէր իր տաղերը։

(7) **Վիրգիլ** — Հատին բանաստեղծներուն ամէնէն նշանաւորն է, հեղինակ Ենէականի եւ Մշակականի որոնք թարգմանուած

են հին հայերէնի։ Նուրբ միտք, զգայուն հոգի, կ'արտայայտէ ամէնէն ազնիւ ու փափուկ զգացումները, Քրիստոսէ 70 տարի առաջ ծնած՝ եւ մէկ տարի առաջ մեռած է։

Հովերոս

(8) **Լեւոնիդաւ** — Սպարտայի թագաւոր 491էն 480 Քրիստոսէ առաջ, Մեռած է Թերմոպիլէի կիրճին մէջ 300 քաջերով, Երբ Քսերքսէս իր մեծ բանակով եկաւ Թերմոպիլէի առջեւ, նամակ մը գրեց Լեւոնիդասի ուր սա բառերը կային «Ձէն քերզ յանձնէ՛, Լեւոնիդաւ պատասխանեց, «Եկուր ա՛ռ»։

(9) **Էսօրցե** — Նշանաւոր ամերիկացի հնարիչ, ունի բազմաթիւ զիւտեր, Ծնած է 1847ին։

(10) **Մարգոնի** — Իտալացի երիտասարդ հնարիչ, Ծնած է 1875ին։

97. ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏԻՆ ԱՊԱԳԱՆ

Երկիրս ծնած է։ Պիտի մեռնի։

Պիտի մեռնի, կամ ձերանալով, երբ իր կենսական տարրերը հառնին, կամ արեւուն շիջմամբ, որուն ճառագայթներէն կախում ունի իր կեանքը, Կրնայ Նաև արկածի մը հետեւանքով մեռնիլ, երկնային մարմնոյ մը բախելով իր ճամբուն վրայ. բայց աշխարհի այս վախճանը ամէնէն անհաւանականն է։

Ըսինք թէ կրնայ բնական մահուամբ մեռնիլ, իր կենսական տարրերը կամաց կամաց ձեռնով, Արդարեւ, հաւանական է որ օշը և ջուրը պակսին։ Կ'երեւայ թէ ովկիանոսը, ինչպէս մթնոլորտը, հին ատենները հիմակուրնէ շատ աւելի մեծ էին։

Ջուրերը երկրային կեղեւին մէջ կ'անցնին և քիմիապէս ժայռերուն հետ կը բաղակցուին: Գրեթէ ստուգուած է թէ երկրագունտին ներքին ջերմութիւնը եռացած ջուրի կը հաւասարի, տասը քիլոմէթր խորը, և չի թողուր որ ջուրը աւելի վար իջնէ. բայց ծծումբը պիտի շարունակուի երկրագունտիս պաղելուն հետ:

Թթուածինը, ազօթը և ածխային թթուն որոնք մեր մթնոլորտը կը կազմեն, անոնք ալ կամաց կամաց կը ծծուին: Խորհողը կրնայ, ապագայ դարերուն մշուշին մէջէն նախատեսել այն շատ հեռաւոր թուականը ուր երկիրս, — զրկուելով այն մթնոլորտային ջուրի շոգիէն, որ կը պատսպարէ գինքը անջրպետին սառուցիկ ցուրտէն, իր շուրջը կեդրոնացնելով արեւուն ճառագայթները, իբրև տաքուկ ջերոցի մը մէջ, — պիտի պաղի մահուան քունով:

Լեռներուն գագաթէն, ձիւներուն պատանքը պիտի իջնէ բարձր սարահարթերուն⁽¹⁾ և հովիտներուն⁽²⁾ վրայ, հալածելով իր առջեւէն կեանքն ու քաղաքակրթութիւնը, և յաւերժապէս սքօղելով իր ճամբուն վրայ հանդիպած քաղաքներն ու ազգերը: Մարդկային կեանքն ու գործունէութիւնը անզգայարար պիտի խտանան դէպ ի այրեցեալ գօտին: Երկար դարեր, հասարակածին բնակիչները ի զուր արջային արշաւանքներու պիտի ելլեն սառուցներուն տակէն գտնելու համար Բարիզը, Լիօնը, Պօսդօնը, Մարսիլիան: Մովուն եզերքները փոխուած պիտի ըլլան, և երկրիս աշխարհագրական քարտէսը պիտի կերպարանափոխուի: Այլ միայն հասարակածին ներքև պիտի ապրին ու շնչեն մարդիկ, մինչև այն օրը ուր վերջին ցեղը պիտի գայ նստի, արդէն ցուրտէն ու անօթութենէն օրհասական, վերջին ծովուն եզերքը, ցոլքերուն տակ տեգոյն արեւուն որ այլ ևս այս աշ-

խարհիս վրայ պիտի լուսաւորէ շրջուն գերեզման մը միայն որ կը դառնայ անօգուտ լոյսի մը և ամուլ ջերմութեան մը շուրջը: Յուրաքէն սառած, մարդկային վերջին ընտանիքին պիտի հպի մահուան մատը, և ընդհուպ իր ոսկորները պիտի թաղուին յախտենական սառուցներու պատանքին տակ:

ԲԱՄԻԼ ՅԼԱՄԱՐԻՕՅ(3)

Բ Մ Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Կ Ն Ն Ե Ր

(1) Ստրահարթ. — Լեռ մը որուն սարը հարթ է, այսինքն գազաթը տափարակ:

(2) Հովիտ. — Հովանիչ են ձօր, ծօրծօր, ծմակ, Լմակ:

(3) Բամիլ Ֆլամարիօն. — Ֆրանսացի աստղաբաշխ և գրագետ, ծնած 1842ին:

98. ԼԵՋՈՒՆԵՐՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Խորհող ու խօսող մարդկութիւնն է իր լեզուին ձեւն ու կերպը տուողը: Առատ գաղափարներու տէր ժողովուրդ մը առատ ու ճոխ լեզուի ալ տէր է, և գեղեցիկ մաքի տէր եղողը՝ գեղեցիկ լեզուի: Ուստի և պատմական դիրքը և քաղաքական անցքերն ալ, որ որոշ բնաւորութիւն մը կու տան ժողովուրդներուն, առանց մեծ ազդեցութեան չեն մնաք լեզուին կերպարութեանը և փոխարութեանցը վրայ: Հին աշխարհի մէջ Ելլադայի նուրբ ու փափուկ ատտիկերէնը⁽¹⁾ և Լատինոնի⁽²⁾ հզօր և պերճ լատիներէնը՝ Յունաց գեղեցկասէք մաքին ու Հռոմայեցւոց յաղթասէր բնաւորութեանը ճշգրիտ հայելիներն էին:

Նշանաւոր դարագլուխ մը կը կազմէ լեզուներու պատմութեան մէջ զրի գործածութեան կամ մատենագրութեան սկիզբը: Առակ է թէ՛ խօսքը կը թուչի գիրը

կր մնայ, Գիրը որ ժամանակակից բացականերու, միանգամայն և ապագայ հեռաւորներու ուղղուած մնայուն դրոշմն է, լեզուին անդադար կերպարանափոխութեան ընթացքին առջև բաւական ամուր թոււմ մըն է, — եթէ չենք ուզեր բուն արդիւնաւոր պաշտօնն ալ գրին սեպհականել և յաւելուլ՝ թէ միանգամայն ազնուացուցիչ մէկ տարրն է լեզուին: Գրողը հասարակօրէն խօսածէն աղէկ գրելու մտադիր է: Հետզհետէ մթերուած գրութիւններով տակաւ օրէնք մը, օրէնքի մատեան մը կը ձեւանայ, զոր յաջորդ ժամանակները կը յարգեն, և որուն՝ յետագայ սերունդները քիչ շատ կը հպատակին իրենց ներկայ բացատրութեան կերպը անոր զօհելով կամ գէթ յետագաս ընելով:

Հ. Արսէն Այտընեան

Լեզուն իր բազմադարեան կեանքին մէջ վարած զանազան պաշտօններովը կրթուած, կոկուած, կատարելագործուած՝ կը հասնի կը տեսնէ այնպիսի դար մըն ալ, որ իրաւամբ Ոսկեղէն դար կը կոչուի, բովանդակ իր անցեալէն ու ապագա-

յէն գերազանց: Ազնուականաց սրահները, հրապարակախօսութեան բեմերը, երգահաններու դպրոցները և մանաւանդ գրագէտներու մատեանները՝ մէյմէկ հրահանգներու ասպարէզ են, որոնցմէ անցնելով կ'ելէ

ծաղկեալ, կատարեալ, հզօր և աւուրց լեզու մը: Հոս նախընթաց խակ մանկութեանն ու ապագայ ծնդեալ⁽³⁾ ձերութեանը միջավայր հասուկ հասակն է: Հոս է բառերու ընտրութիւն և նշանակութեանց ճշգրութիւն. հոս բացատրութեանց զօրութիւն և փափկութիւն, և բովանդակ պէտքերու մթերքն ու զարդերու գանձարանը: Հ. ԱՐՄԷՆ ԱՅՏՐԵՆԵԱՆ⁽⁴⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

(1) **Առօրիկերէն.** — Ատտիկէ հին Յունաստանի գաւառներէն մէկն էր եւ իր ոստանն էր Աթէնք, Ատտիկեան բառը նոր լեզուին մէջ ալ իբր ածական կը գործածուի եւ կը նշանակէ «շնորհալի», «փափուկ», «նուրբ», Աթէնքի մէջ խօսուած լեզուին կամ Աթենացոց ճաշակին պէս: **Առօրիկեան տղ** բացատրութիւնը կ'արտայայտէ նաեւ նուրբ հեզմութեան մը զազափարբ:

(2) **Հասօրն.** — Գեղորնական հին Իտալիոյ մէկ մասը Ետրուրիոյ եւ Գամպանիոյ միջեւ:

(3) **Ծնցեալ.** Տկարացած, հալած մաշած, ընկճուած:

(4) **Հ. Արսէն Այտընեան.** — Վիեննայի Մխիթարեաններէն նշանաւոր բանասէր, լեզուագէտ եւ թերական, մեծ է 1825ին Գ. Պոլիս իր Քննական Քերականութիւնը զուխ-գործոց մըն է, եւ արդի աշխարհաբարին անկիւնաքարը, Արքահայր եղաւ Վիեննայի Մխիթարեան վանքին 1836ին եւ վախճանեցաւ 1902ին:

99. Գ Ի Ի Ղ Ի Ս Զ Ա Մ Բ Ա Ն

Կեանքի նաւակն հեռք չըթողուց իր ետին. Մոռացու մը առաւ ինձմէ ամէն բան. Հին երազներս ամպերու պէս կ'անհետին. Յիշատակն ալ կ'անցնի երգի մը նման...

Հոգիս սակայն կը յիշէ զքեզ,
Դո՛ւն, ծաղկաւէտ գիւղիս ճամբան
Ուր քայլէինք գառնուկս ու ես,
Դէպ ի պուրակն ու բուրաստան,
Անմեղութեան երազին պէս:

Ու քովիկէդ դողդողագին
Սահէր աղուոր վճիտ առուն,
Մերթ կամուրջին ու մերթ մարգին
Տակ պահուելով կ'երթար հեռուն,
Ամայութեան իրրե ոգին:

Բարակ, նիհար, քանի մը ճիւղ,
Կը գատուէին վրտիտ բունէդ,
Մին՝ կը դիմէր դէպ՝ անշուք գիւղ
Կը տարածուէր, կ'ըլլար անհետ,
Բուրբելով խրճիթն ու հիւղ:

Մին՝ մազըլցեր բըլուրն ի վեր,
Միւսը կ'իջնէր ձորակէն վար,
Ուր ուռենին կուտար ըստուեր,
Ու սըրինգն իր երգը կուլար,
Ջոր կրկնէին գարնան հովեր:

Ձրան ալ, երբ ձիւնն ըսպիտակ
Կը գտնէր մեզ շուրջ թոնիրին,
Անհետ կ'ընէր իր ծալքին տակ
Մեր հին գիւղին վրտիտ ուղին,
Ինչպէս մարգերն ու մանիշակ:

Տաշուած քարէ, ուղիղ ճամբան,
Կը տանի զիս արդ ի ծովափ⁽¹⁾,
Կը ճմլըւի հոգիս սակայն
Մըտածուժով մը հըրատապ,
Ու կը թռչիմ հին մանկութեան:

Հոն, փակ թէև, սակայն աղուոր
Ու երփնագեղ իր հորիզոն,
Հըմայքներով լի բիրաւոր,
Անմեղութիւնը խայտար հոն,
Ճամբուն վրայ ոլոր մուր:

Մին՝ մազըլցեր բըլուրն ի վեր,
Միւսը կ'իջնէր ձորակէն վար,
Ուր ուռենին կուտար ըստուեր,
Սըրինգն ալ իր երգը կուլար,
Ջոր կրկնէին գարնան հովեր:

Կեանքի նաւակն հետք չըթողուց իր ետին,
Մոռացումը առաւ ինձմէ ամէն բան,
Հին երազներս ամպերու պէս կ'անհետին,
Յիշատակն ալ կ'անցնի երգի մը նման...:

Ռ. ՈՐԲԵՐԵԱՆ⁽²⁾

ԾԱՆՕՅ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒՅԻՒՆՆԵՐ

- Պատմութեան հայրը—Հերոզոտ
- Բժշկութեան հայրը—Հիպպոկրատ⁽³⁾
- Մանթուի կարապը—Վիրգիլ
- Գամպրէի կարապը—Ֆեմըլոս⁽⁴⁾
- Մօի արծիւը—Պոսիւէ

Պիտե՛ քաւարը—Մուստղէմ
 Այրիականի Քաղա. Կին—Ա. Ե. Ե. Ե. Ե.
 Այրիականի քաւարը—Ա. Ե. Ե. Ե. Ե.
 Կենսաբ. առարկա—Միտաստեղուի Ե.

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(1) Ի ծովագի (կը տանի գիտ) — Աշխարհագրի մէջ Ի նախ-
 դիրք չի պարտաւոր այս մտածելու եւ կ'ըստի ծովագի կը տանի գիտ
 վանկի մը աւելի պէտք ունենալուն համար է որ հեղինակը ստիպ-
 ուեր է Ի ծովագի բնի:

(2) Ռ. Որբեհան — Ժամանակակից հայ գրող, որ հրատա-
 րակած է բանաստեղծութեանց հատորիկ մը, եւ ունի արձակ եւ
 սոսնձաւոր նատուածներ հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ:

(3) Հեպտակրաս — Նաթեան ասկէնէն նշանաւոր բժիշկը,
 ազգով յայն, ապրած է Գորիստու հինգ դար առաջ:

(4) Ա. Ե. Ե. Ե. Ե. — Գրականացի գրագէտ ծնած է 1651ին եւ մե-
 րսած 1715ին: Հեղինակն է Տեղեմասի, արձակ գիտագիտութիւն
 որ հայերէնի ալ Քարգամուած է թէ՛ գրարար եւ թէ՛ աշխարհա-
 րար:

(5) Ա. Ե. Ե. Ե. Ե. — Հին Յայնները այսպէս կը կոչէին Մեծն Ռի-
 տանիան:

100. ԽԱԶԱՏՈՒՐ ՄԻՍԱՔԵԱՆ⁽³⁾

Տար ասրի շարունակ կ'երթայինք իրիկուընէ իրի-
 կուն յոգնած միտքերնիս սթափեցնել իր տեսքովը, որ
 միշտ հոմերական հմայք մը ունէր մեզի համար: Սակայն
 շատ ալ կ'ազատէր. յաճախ լռիկ մնչիկ ժամ մը ան-
 կիւնը նստած միտքարը բերնին՝ զաւաթ մը չուր
 առնելէն ետեւ, լապտերը կը վառէր ու ստուերի պէս կը
 մեկնէր իր սենեակը: Շատերը իր բարեկամներէն աշխա-

տեղան յատուկ որապիր մը հանել տալու, այլ ինք ի սպաս-
 իրաչեցաւ: Իր հին աշակերտներէն մէկը՝ մինչև անգամ
 իր սասիններուն դէմ նրապարակու ստիսելու աստիճան
 շարնցաւ իրեն, որպէսզի

Թաւատուր Միտքեան

սիրտը առնուելով հաշ-
 տուի՝ որոնց հետ հին
 պաճուկներէ՞ ունէր, այլ
 ի գուր, Տարիքին հետ
 կ'անէր կասկածառ ու մե-
 նասէր ընաւորութիւն մըն
 ալ, միշտ կը կարգար,
 այլ քիչ կը գրէր: Գրածն
 ալ ընդհանրապէս սոսա-
 նաւորներ էին: Հին բար-
 քերու զգալի փոփոխու-
 թիւնը, իր հշմարտասի-
 րութենէն ու անձնասի-
 րութենէն թեյադրուած
 մարդատեցութեան մը հետ՝ ուժացուցած⁽⁴⁾ էր զինքը
 իր սիրածներէն անգամ, եւ Միտքեան ալ իր թաղին
 մէջ պարզ հաճի աղայ մը դարձած էր՝ անուսում
 մարդոց եւ տղոց կենակից, որ զինքը չէին հասկնար
 ու կը դատէին ներքինը իր փոշոտ արտաքինէն:

Շատերը կը համարէին զինքը Դիոգիլէս, այլ ինք
 իր իմաստասիրութեամբը ու գիտութեամբը աւելի հա-
 մեմատելի էր Տիմոնի⁽⁵⁾, իր անհամբոյր բարքովն ու ա-
 նաշառ դատումովը, անոր պէս կուտեցաւ իր ժամանա-
 կակիցներուն հետ, որ մտանալով իր անցեալ արժանիքը,
 մարդատեսաց ըսին իրեն ու մարդատեսաց ալ ըրին:
 Ասանցմէ զատ՝ իր այդ մարդատեցութիւնը ունէր առանձին
 պատճառներ: Իր վերջին տարիներուն ոչ միայն բարե-
 կեցիկ չէր, այլ կարտ ալ էր. շատ ստակ կուտաւ:

գիրքի. որով ստիպուած էր բնակիլ անշուք սենեակ մը՝ Կերակուրն ալ ինք կ'եփէր հոն, կարն ալ ինք կը կարէր. ամէն գործ ինք կը կատարէր այդ չորս կանգուն սենեակին մէջ, ուր շատ քիչերու ներուած էր մտնել և ականատես ըլլալ խորապէս զգացուած չպարտ ամօթի մը:

Այդ ուտայնն էր Ելնի Մահալլէի⁽¹⁾ իջեւանին անկիւնը տասը մէթր մեծութեամբ սենեակ մը՝ տախտակափեղկով մը երկուքի բաժնուած: Գուրսի դռնէն ներս մտնելուդ՝ դէմդ կ'ելլէր պատուելիին խոհանոցն ու բակը. մէկը ձախ՝ միւսը աջ կողմէն. բակը մանաւանդ շատ խառնափնդոր էր. չորս դին դարակները՝ շիշերով ու պտուկներով լեցուած, ոտնամաններ, կրակարան, ջրաման՝ աղտոտը, մաքուրը իրարու քով. սակայն միշտ խելքով մը անջրպետուած. ներսէն աւելցած գիրքերն ալ շարուած էին այդ բակը, որուն առաստաղէն կը կախէր ձմեռները՝ միրգերը, սերկելի կամ խաղող: Երկրորդը՝ բուն սենեակը՝ կը գտնուէր իր մատենադարանն ու անկողինը (երկաթէ երկու պարզ եռոտանիներու վրայ՝ կարծրացած բազմոց մըն էր) որ տարիներու հետ կը ծերանար ու կ'աղտոտէր, և որուն վրայ ընդհանրապէս կը գտնուէին մէկ քանի կտոր նորատիպ ֆրանսերէն գիրքեր: Սևարը կը կենար իր աւանդական ձէթի կանթեղը զոր կը վառէր ամէն գիշեր, վասն զի չկը վախնամ, կ'ըսէր, մութին արթննալէն: Անկողնէն դէպի իր փողօցին դուռը կը ձգէր շուան մը, զոր հիւանդացած ատենը կը գործածէր պառկած տեղէն այդ խորհրդափակ դուռը բանալու համար: Մեծկակ պաշար մը ունէր անուշեղէնի. ունէր նաև պատուհանէն կախած մէկ քանի վանդակ թռչուն, զորս ազատ արձակեց ետքի տարիներուն: Իսկ գետինը, անթիւ ձեռագիր ու տպեալ կտորներ որ⁽²⁾ մահուընէն ետքը քիչ մը կարգի դրուեցան և որոնց ա-

մէնէն աննշանին դպչելու չէր: Այդ խշտեակին վրայէն լսած ենք շատ անգամ կատակ ու թեթեւ խօսքերու հետ ներշնչական գեղեցիկ խօսքեր ալ, որ իր նուագաւոր արտասանութեամբը կ'առնէին քնարերգական ձև:

Այդ խցիկին մէջ՝ պանդուխտ ուսմիկներու դրացնութեամբ՝ քսան տարի ճգնեց պատուելին. չէր ընդուներ հոն շատ մարդ: Իր սակաւաթիւ աշակերտներէն մէկ քանինըրը ու քանի մըն ալ հին բարեկամներ կրնային մտնել հոն. դուրսի դրանը համար ալ չինել տուած էր յատուկ աւլոյժ կղպանք մը: Հոն էին նաև իր լուսանկարի գործիքը, հոն էր ինք իր լուացարարը, ինք իր խոհակերը, ինք իր ծառան, ինք իր տէրը: Շատ կը կարդար մանաւանդ իտալերէն ու ֆրանսերէն մատենագրութենէն:

Իր առանձնական խօսակցութեանց մէջ՝ ինչպէս նաև իր գրածներէն շատին մէջ՝ քիչ անգամ իր շրջափայրին ու կարողութեան չափէն վեր կ'երեւար. սսոր համար արժանիքով իրմէ շատ վար այլ գլուխ ցրող գրագէտներու չափ ալ չպատուուեցաւ իր ժամանակակիցնէն:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄՐՄՐԸՐԵԱԸ(?)

F U B U S Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Ե Բ

(1) Խոստատի Միտակաճ. — ԺԹ դարու ամէնէն նշանաւոր հայ գրագէտներէն մէկն է, ծնած է 1815ին. գրաբարի քաջամուտ, գրած է աշխարհաբար գեղեցիկ յօդուածներ, որոնք հրատարակուած են զլիսա. որաբար Մասիսի մէջ, Թնամեալ ոճ մը ունի, Մեռած է 1891ին.

(2) Պահուկ. — Ածական մըն է որ կը նշանակէ կնճոտ, փշոտ, խառնափնթոր, մանուածապատ. Հոս գործածուած է գոյականաբար եւ կը նշանակէ կնճոտ հաշիւ.

(3) Աւ ճաճեալ. — Լեւոնայ, ցրտանայ:

(4) Յիմաճ. — Յոյն մարգատեաց իմաստասէր որ սպարած է Գրիստոսէ հինգ դար առաջ:

(5) Մէկի մահալէ. — Սկիւտարի թաղերէն մէկը:

(6) Ուր. — Փոխանակ ըսելու սրտեմ. Աշխարհարարի մէջ որ կրնայ գործածուիլ երբեմն փոխանակ սրտեմի:

(7) Յարուսիւն Մրմարեան. — Մնած է 1858ին. Իսլամուր Միսարեանի աշակերտներէն մէկն է. եւ անոր ոճին իրթնութիւնն ու գեղեցկութիւնը իւրացուցած է. Գրած է Իսլամուր Միսարեանի եւ Տէրոյնցի կենսագրութիւնները որոնց առաջինը հրատարակած է թէ՛ 1898ի Մասիսն մէջ եւ թէ՛ մասնաւոր հատորով. Ի յոյս ընծայած է Լաւե, յատուկ հատորով. Լայ ամիրաներու վրայ ուսումնասիրութիւն մը, Նոյնպէս Աշխարհա, Աշխարհա յժուտագեմ, եւ թարգմանութիւններ: Գարբերականներու մէջ ունի թագմաթիւ ինքնատիպ յօդուածներ:

101. ՄԻՋԱՏՆԵՐԸ

Նալուածք մը նեռե՛նք բնութեան ստեղծած ամէնէն սկար էակներուն վրայ, այն կենդանի հիւլէներուն. որոնց հատար ծաղիկ մը աշխարհ մըն է, և կաթիլ մը ջուրը՝ ուկիրանոս մը: Ամենափայլուն պատկերներ պիտի համակեն զմեզ հիացմամբ:

Ասկի շափուզայ, կարկեհան առատ առատ բաշխուած է աներեւոյթ միջամներու: Ոմանք կը ճեմեն ճակատին զարգամանկներով զարդարուն, փող կը հընչեցնեն և կարծես զինուած են մարտչելու համար. ուրիշներ աղամանդազարդ գլխանոցներ կը կրեն, իրենց զգեստները կը ցոյցլան ասմազուն ու ծիրանի գոյներով: Երկար ակնոցներ ունին կարծես իրենց ուսումները տեսնելու, և ռապարներ՝ ինքզինքնին անոնց զէմ պաշտպանելու համար: Գան որ ծաղիկ կը բուրեն, և հաճոյքի

համար ստեղծուած են: Եղարչէ թելիկներ ունին, արծաթ սազաւարաներ, երկաթի պէս սև նիզակներ⁽¹⁾, և կը հպանցին այիքներուն, կը ճախրեն մարգագետիններուն մէջ, կը սաւառնին օգին մէջ:

Հոս կը գործադրեն բոլոր արուեստները, բոլոր ճարտարութիւնները. պղտիկ աշխարհք մը կը կազմեն անոնք. ուր կան ոստայանկներ, արմնագիրներ, ճարտարապետներ: Անոնց մէջ կը տեսնենք հաւասարակչութեան օրէնքները, և երկրաշափութեան ճարտար ձեւերը: Անոնց մէջ կը տեսնեմ ճարտարներ որ կ'երթան Նոր Աշխարհ մը գտնելու, նաւուղիներ որ առանց առաջատի և առանց կողմնացոյցի կաթիլ մը ջուրի վրայ կը նաւեն Նոր Աշխարհի մը տիրանալու համար: Ո՞ր իմաստունն է որ զանոնք կը լուսաւորէ, ո՞ր գիտունը զանոնք կը շարագնէ, ո՞ր դիցագոյնը անոնց կ'առաջնորդէ ու զանոնք շիր գծի է:

Անա՛ զագիր միջատ մը որ մեռաբոէ կերպասով մը կը ծածկուի, և վրանի մը ներքև կը հանգչի. մէկը օդի պղզղջակ մը կը յափշտակէ, ջուրերուն խորը կը մխրճի և կը ճեմէ իր այերային ապարանքին մէջ: Ուրիշ մը կայ որ ժժմակէ ծիփուն քարայր մը կը շինէ իրեն, և դալար ծղօտով մը կը պսակէ զայն: Սարգ մը՝ սաղարթներուն ներքև՝ սկիւ, ծիրանի և բիլ ցունցեր կը լարէ, որոնց ցոյքերը ծխածանին կը նմանին:

Բայց որպիսի շողջողուն բոց մը կը տարածուի յանկարծ այս շնաւոր հիւլէներուն ամբոխին մէջնեղը: Այս ճօխութիւնները ուրիշ ճօխութիւններով կը նսեմանան, Անա՛ միջատներ, որոնց կարծես իր ամէնէն քաղցրիկ նշայները ձօներ է արշալոյսը. կենդանի ջահեր, զորս ցաներ է մարգերուն մէջ, տեսէ՛ք սա ճանը, որ լուսնին շողերուն նման փայլով մը կը ցոյայ, իր վրայ կը կրէ զինքը առաջնորդող փարոսը. յոյսերով կը հագուի

երկնաւորի մը նման, յառաջ կուգայ իբրև արեւնե-
րուն մէկ զաւակը. ամէն ինչ կը լուսավառի, և
փափլուռն ցոլբեր, երկնավառ բոցեր անոր շուրջը կը
ճառագայթեն:

ԷՄԷ ՄԱՌԹԷՆ(2)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Նիզակ (épieu).— Երկաթէ սուր ծայրով երկար փայտ.
Նիզակը շատ հին զէնք մըն է, ինչպէս աղեղը եւ նետը, Նեօի
իմաստով կը գործածուին նաեւ փքից, սլաֆ, հեքնակ:

(2) Էմէ Մարթէն.— Ֆրանսացի գրագէտ. ծնած է 1781ին
եւ մեռած 1847ին.

102. ՓԻՂԵՐԸ

Անծիր ծովու կը նմանի աւազն հիր(1)
Որ անշըշուկ կը շողշողայ իր լայն գոգին մէջ կըքած.
Վէտվէտում մը կը լեցընէ «նյարիբ
Մարդարընակ հորիզոնը պըղինձ շոգևով միգամած:

Ոչ կեանք, ոչ ձայն: Առիւծները կուշտ համակ՝
Կը քընանան խորն անձաւին փարսախներով հեռակայ.
Ընձուղտը(2) ջուր կ'ըմպէ ակէն կապուտակ
Արմաւենուոյն(3) տակ, հոն վարը, զոր յովազն(4) ալ
կը ճանչնայ:

Ոչ մէկ թռչուն կ'անցնի հոնկէ թեւապար,
Կոծելով օդն ուր հիւ կուգայ բոց արեգակ մը անհուն.
Մերթ քունին մէջ տաքցած պօսն(5) մեղմարար
Կը վէտվէտէ իր քամակը լի թեփերով փողփողուն:

Այսպէս կ'այրի, երկինքին տակ, միջոցն հուր,
Բայց ամէն բան մինչ կը նիրհէ ամայութեանց մէջ մըռայլ,
Կոշտ ճամբորդներ, այդ փիղերը ծուռումուռ,
Բընավայրը կ'երթան իրենց՝ աւազուտէն յամրաքայլ:

Թուխ զանգուածներ, հորիզոնին մէկ ծայրէն
Կու գան, փոշին ամբառնալով, և հեռուէն կը տեսնես
Թէ, որպէս զի ուղիղ ճամբէն գուրս չելլեն,
Հայն ոտքոջին կը փլցընեն կոյտ աւազներ բարձրադէզ:

Մեր պետ մ'է որ կ'երթայ խուճբին առջեւէն,
Մարմինն է հերձ(6), կեանքէն կրծուած, փտտած բունի
մը հանգոյն.

Գլուխը ժայռ մ'է. կը կամարի ուժգնօրէն
Աղեղն ալ իր ողնայարին ճիգերէն իսկ փոքրագոյն:

Չի դանդաղիր իր քալուածքը, չ'երթար շուտ.
Ընկերները փոշոտ շիտակ կը տանի բուն վախճանին.
Եւ փորելով ետեւին փոս մ'աւազուտ
Նահապետին հետքէն կ'երթան ուխտաւորներն անագին:

Ականջնին թօչ(7), վրիժակնուն մէջ պատիճնին,
Կ'երթան փակաչք, ու կը մըխայ փորերնին ալ բարախուն.
Գրաինքնեւին հուր օդին մէջ կը ցնդին
Մըշուչի պէս, ուր կը բզզան բիւր միջատներ բոցագոյն:

Ի՛նչ փոյթ ծարաւն ու ճանճերն ալ գիշախանձ,
Եւ արեւը, որ կը մըկէ սև կոռակնին փոթ ու լայն.
Անոնք՝ ճամբան՝ կ'երազեն վայրը լքուած,
Թըզենիի անտառները, իրենց ցեղին ապաստան:

Պիտի տեսնեն զետն ալ հոսող լեռնէն վար,
Ուր կը լողայ ձիագետին(8) մաընչելով անալուր,

Ուր չուքերնին՝ լուսնով ճերմակ՝ կը ցոլար,
Կնիւնները⁽⁹⁾ կոխկուտելով երբ կ'իջնէին խրմել ջուր:

Ուստի կ'անցնին կ'երթան դանդաղ քաջասիրտ
Սեւ տողի պէս՝ ծայրածաւալ աւազներէն ալ անդին:

Անապատը կ'ըլլայ նորէն անխրիբտ,
Երբոր այդ լորտ ուղեւորներն հորիզոնէն կ'անհետին:

ԼԸՔՈՆԹ ՏԸ ԼԻՆ
Քարգմ. Ջ. Ա.

ՄԱՆՈՅ ՓՈՆԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՇՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- Յաւտեանական քաղաքը—Հնամ
- Երկնային կայսրութիւնը—Ձից
- Իւերեան⁽¹⁰⁾ Թերակզգին—Սպանիա
- Իրիսի⁽¹¹⁾ գօտին—Ծիածան
- Օբլէանի կոյսը—Ժամ Ե՛Արգ⁽¹²⁾
- Ժիլ Պլասի հեղինակը—Լըսաժ
- Ազգային Ջոյնտու հեղինակը—Պարոնեան
- Դեմետրէի⁽¹³⁾ ընծաները—Հուլիոս
- Գարնան աւետարտը—Ծիծեռնակ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

- (1) Հիւր.—Հոս կը նշանակէ ծիրանեզոյն, այսինքն կարմիր-նոյնպէս կը նշանակէ «ծիրանեզոյն հագուած»:
- (2) Էնձուրգ (գիւրաֆէ, girafe).—Որոճացող կենդանի, նորբմարմնով, երկայն ճիտով եւ երկու մանր եղջիւրներով, Գը բնակի Ափրիկէի անապատները:
- (3) Աւամալի (խուրմա աղանձ, palmier).—Մեծ ծառ մըն է. զանազան տեսակ արմաւենիներ կան որոնց զխաւորներն են ստղատու արմաւենին (dattier) եւ կոկոյնին (cocotier):
- (4) Յովազ (panthère).—Կատուի ցեղէ գիշակեր գազան, որ վազըն փոքր է եւ ընծաւիւծի կը նմանի. Գեղեցիկ մորթ ունի. Գը բնակի Ափրիկէի եւ Ասիոյ տաք տեղերը:

(5) Պոս (boa).—Օձերուն ամենէն մեծը եւ զօրաւորն է. Մեծ անասուններուն վրայ կը յարձակի երբեմն, անոնց շուրջը կը փաթթուի, կը սեղմէ զանոնք եւ կը ինզղէ. քայց իր ուժովը միան անարկու է, որովհետեւ թունաւոր ակուաներ չունի. Հարաւային Ամերիկայի մէջ տեսակ մը պօս կայ որ չափահաս մարդու մը լայնքը ունի եւ 15 մէթր երկայնութիւն:

- (6) Հեռձ.—ձեղըւտուած:
- (7) Թօօ.—Շատ լայն:
- (8) Ձիպակեթ (hyppopotame). — Երկակենցաղ չորքոտանի, մեծ եւ յաղթանդամ. Կը գտնուի Ափրիկէի գետերուն եզերքը:
- (9) Կեիւց (սագ, porc). — Ճահիճներու մէջ, խոնաւ տեղեր կամ վտակներու եզերքը բուսնող քոյս մը որ ունի ուղիղ եւ դիւրաթեք ծղօտներ:
- (10) Իբրեանց.— Իբերիա Սպանիոյ հին անունն է:
- (11) Իրիս.— Աստուածներու պատգամաբեր դիցուհի. Հերաժիածանի վերածեց զայն:
- (12) Ժամ Ե՛Արգ.— Տրանսալի դիւցազնուհի, 1412ին ծնած եւ 1431ին մեռած. 1429ին յաղթեց Անգլիացիներուն, որոնք յետոյ խարոյկի վրայ այրեցին զայն իբր հերետիկոս:
- (13) Գեմետրէ.— Հին Յունաց մէջ, աստուածուհի երկրագործուհի:

103. Մ Ե Ր Պ Ո Ս Ֆ Ո Ր Ը

Երկնակամարին վրայ, երկինքի անսահման տարածութեան մէջ, երկու արեգակներ երբեք այնքան կապուտագեղ ու ձեւագեղ անջրպետով մը բաժնուած չեն իրարմէ որքան արեգակնափառ այն երկու աշխարհները, Եւրոպան ու Ասիան, զորս կը բաժնէ Պոսֆոր⁽¹⁾: «Հո՛ն, սիրելի՛ս. հո՛ն կ'ուզեմ որ տանին զիս» կը հառաչէի հեռու Պոսֆորի ափերէն:

Երկու անգամ հեռացայ դրախտային իմ ծննդավայրէս։ Երեսու Արեւելք կը դարձնէի՝ հեղուկ ակնարկովը զոր դիւթական իր ծննդավայր երկրին կը ձգէր Մինեօն⁽²⁾։ Կը հարցնէի, կ'ոգէի⁽³⁾ Մինեօնին երգը. «Կը ճանչնա՞ք դուք այն երկիրը...» իմ երգս, առարկային հարստութեամբը աւելի հարուստ էր. աւելի հարուստ արտասուքն ալ՝ որ աշուըններէս վար կը հօսէր։ «Հոն, սիրելիս, հոն կ'ուզեմ որ տանիք զիս։»

Ամէն անգամ որ հեռանամ մեր եզական ծննդավայրէն, ամէն անգամ աւելի սիրալի զայն կը գտնեմ։ Բանաստեղծութեան գոյնը, կապոյտը. աստղերու աստուածամերձ յատակին գոյնը, կապոյտը. խուռնկին վերածխութիւնը, կապոյտը. լեռնային հարսերու արծաթ պսակի թելերուն գոյնը, կապոյտը. ֆերլիս մայն նիւնդ⁽⁴⁾ ծաղկին գոյնը, կապոյտը։ Այդ կապոյտը ո՛ր աւելի կապոյտ է քան հոն. ո՞վ, ի՞նչ աւելի կապոյտ է քան Պուֆորը։ Ու կ'երգէի. «Հոն սիրելիս, հոն կ'ուզեմ որ տանիս զիս։»

Երբ առաջին անգամ հեռացայ Բիւզանդիոնէն, սիրտս փլաւ. աշուըններէս հեղեղներ իջան. նուազեցայ, երբ Գանկոնը⁽⁵⁾ Մօտան⁽⁶⁾ անցաւ։ Մեր քաղաքին բոլոր գեղեցկութիւններէն Մօտա - Պուռնին կը գնահատէի, ու ան ալ որովհետեւ հոյակապ վերջալոյսի տեսարաններ կը պարզէր աչքիս առջեւ իրիկունը, ու գիշերը՝ փարոսին վրայ՝ լոյսի զմայլիկ նուաղումներ։ Սակայն ի՞նչ անդիմադրելի էր կապոյտին ձգողականութիւնը, երբ այն կապոյտէն, կապոյտ Պուֆորէն հեռացայ։ Պուֆորէն հեռու, Պուֆորին համար լացի։ «Հոն, սիրելիս, հոն կ'ուզեմ որ տանիս զիս։»

Կ'ըսէին, կը գրէին, կ'երգէին աշխարհի մէկ ծայրէն

միւսը. «Գեղեցիկ է Պուֆորը»։ Երբեմն ես ալ՝ զգայունս այնքան գեղոյ, յաճախ ես ալ կ'ըսէի ինքնին. «Գեղեցիկ է Պուֆորը»։ Կը կարծէի սակայն որ աշխարհ ունի դեռ շատ ու շատ Պուֆորներ, թէ կոստանդնուպոլսէն քանի մարդս հեռանայ՝ աշխարհ ա՛յնքան ըստ ամենայնի կը գեղեցկանայ։ Երբ կոստանդնուպոլսէն հեռացայ, երբ ուրիշ կապոյտ ջուրեր, երբ ուրիշ ճերմակ կայքեր, երբ ուրիշ երկիր և ուրիշ երկինք տեսայ, հառաչածայն յայնժամ բացագանչեցի. «Հոն, սիրելիս, հոն կ'ուզեմ որ տանին զիս։»

Միջերկրականէն կուգաս։— Վերադարձն է. նաւը Իշխանաց կղզիներուն մօտէն անցած է. կանանչ անշարժ նաւեր այդ կղզիներն ալ՝ յարածածան ու յարարոյր. նաւը Այ Սթէֆանոյին առջև հասած է։ Ո՛հ, հիանալի՛ գիշերային կերպարանքը Բիւզանդիոնի. աջդ ասիական եզերքն է, ձախդ՝ եւրոպականը։ Փարոս իւրաքանչիւր եզերքին վրայ. աչք մը Ասիան ունի, աչք մը՝ Եւրոպան։ Երկու աչքերը մէկ դէմք, մէկ կերպարանք կը կազմեն. երկու աշխարհները մէկ հոգի մէկ մարմին կ'ըլլան։ Ու երկինք և երկիր իրարու կը միանան։ Սե ծովէն ազլամուղլը կը հոսի, կը խառնուի գիշերուան խաւարին. ծիւր կաթինէն⁽⁷⁾ լոյսը կը հոսի, կը խառնուի փարոսներու փողփողմանց։ Ոչ լոյսէն, ոչ խաւարէն կը յաղթուի կապոյտը Պուֆորին. ընդհակառակը. անբաղդատելի ներդաշնակութիւն մը յառաջ կուգայ գոյնի։ Ու կը հարցնէ մարդ ինքնին. «Գիշերը թէ ցորեկը գեղեցիկ է այս աննման քաղաքը»։ Սարայ Պուռնի և Ոսկեքաղաքին⁽⁸⁾ մէջտեղի մարմարէ յուշկապարիկը⁽⁹⁾ այդ ամէն գեղեցկութեանց ու հաճաղութեանց իրրև անըջային համադրութիւն կը գերեզգեզ։ Եւրոպայի մէջ գեղագիտական այսքան ներուժ⁽¹⁰⁾ աճոյք առթող վայր մը գտի՛ր։

Ա՛հ, հաճոյք, անտարակոյս մեծ հաճոյք է նաւար-
կելը Միջերկրականի վրայ: Բնութեան գեղը հոն ալ
պատմութեան գեղով է կրկնաւորուած: Աթէնքը կ'ող-
ջունես, ուր այնքան հին հրաշակերտներ արուեստ-
ներու: Բայց քաղաքակրթութիւնը որ Աթէնքէն դա-
ցած է Հռոմ, հարաւէն, երկայնութեանց օրէնքին
հետեւելով՝ եկած է Աթէնք: Այդ, աւելի մեծ երկիւ-
ղածութեամբ կը համակուիս, երբ շոգենաւր Պիրէոնէն⁽¹⁾
կ'ուղղուի դէպի հարաւ: Հոն է նեղօտը նուիրական՝
անծանօթ իր ակունքով և անսահման իր բերնով,
որուն ափունքին վրայ կանգնուած են առաջին յիշա-
տակարանները ճարտարագիտութեան. քանակագիտու-
թիւնը, հիմը գիտութեանց դասակարգութեան, հոն
գտնուած է. և կինը հոն ամէնէն առաջ ուսուցիչ
հանդիսացած՝ և աւագ գիտութիւնը^(*) ուսուցած է,
գերահռչակն Հիւպատիա⁽²⁾: Նաւը հրուանդանը կը
դառնայ, դէպ արեւմուտ կը յառաջանայ: Ու ի՞նչ,
այդ ափերուն վրայ է այսօր տնական քաղաքը՝, այն
որ Աթէնքի քաղաքակրթութեան ժառանգորդը եղաւ,
ինչպէս որ իրմէն ալ ժառանգեցին քաղաքներ այնքանի՛,
բովանդակ Մարոսան: Յո՛յժ գեղեցիկ է արդարև մեծ
այդ մայրաքաղաքն ալ, բլուրներու վրայ կառուցուած,
Հռոմը, Բիւզանդիոնին նման: Այլ երկու աշխարհներ
բաժնող, երկու քաղաքակրթութեանց միջակէտը մե՛ր
քաղաքն է. բովանդակ երկրագունտին վրայ Պոսֆոր
միակ է: Իր ափերէն ս'րջան հեռանաս, այնքան ի խորոց
կը հառաչես ու կ'աղաչես. «Հո՛ն, սիրելիս, հոն կ'ուզեմ
որ տանին զիս:»

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

(*) Այսինքն՝ փիլիսոփայութիւնը.

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Պոսֆոր.— Աւելի սովորական է Վուսփոր ձեւը.

(2) Միսեօն.— Կէօթէի երևակայած ամէնէն ինքնատիպ ու
արտագրաւ անծնաւորութիւններէն մէկն է: Միսեօն հարուստի աղ-
ջիկ մըն է զոր լաթախաղացներ կը գողնան եւ կը մեծցնեն. յետոյ
իր ծնունդին գաղտնիքը երեւան կ'ելլէ. Միսեօնի տիպաբը ժողո-
վրդական դարձած է մանաւանդ այն նշանաւոր երգով զոր Կէօ-
թէ երգել կու տայ իրեն, որուն կ'ակնարկէ Տէմիրճիպաշեան ալ
եւ որ սապէս կ'սկսի. «Կը մանչնա՞ս այն երկիրը ուր նարսջենի-
ները կը ծաղկին.»

(3) Ոյսլ.— Զրուցել, երգել.

(4) Յէրկիս մայն Գիդ.— Այս բառը գերմաներէն կը նշա-
նակէ «մի՛ մոռնար զիս», եւ կ'ըսուի բոյսի մը որ հայերէն ան-
մասուկ կամ մկնակուց եւ ֆրանսերէն myosotis կը կոչուի.
Մանր եւ զեղեցիկ ծաղիկներ ունի. ընդհանրապէս կապոյտ, եր-
բմե՛ն ալ վարդագոյն կամ ճերմակ.

(5) Գամպօն.— Անունն է այն շոգենաւին որով հեղինակը
մեկնած է Գոյսէն իր այն ճամբորդութեան ատեն, որուն առթիւ
գրած է այս զեղեցիկ հատուածը.

(6) Մօռա.— Գատը գիւղի մէջ հրուանդան մըն է.

(7) Ծիւր կարիկ (Voie lactée).— ձերմակի զարնող գօտի մը
որ կը նշարուի երկինքին վրայ պայծառ գիշերներու մէջ, եւ որ
անհամար սատղերու հոյլ մըն է. Այդ գօտին կազմող լուսաւոր-
ները այնքան բազմաթիւ են որ Հէրշել 50 000 ենթադրեց զանոնք
միայն որոնք մէկ ժամուան մէջ իր աչքերուն առջեւէն անցան,
Ըստ դիցաբանութեան, Ծիւր կաթինը յառաջ եկած է կաթի քանի
մը շիթերէ. որոնք երկինքին մէջ կաթեցան Լեբայի կուրծքէն՝
այն պահուն իսկ ուր Արամազդի կինը Լեբակլէսը կը դիցնէր.

(8) Ոսկեաղաղ.— Արդի Սկիւտարն է զոր հիները կը կոչէին
Իրիստ Լրօլիս. այսինքն՝ «Ոսկիէ քաղաք».

(9) Յուսկապարիկ.— Հոս գործածուած է համբարուի,
սիրեճայի իմաստով, Լեղինակը կ'ակնարկէ Լէանգրի աշտարա-
կին (Գըզ գուլեսի), որ կը գտնուի Սկիւտարի եւ Սարայ-Գուրնաի
միջեւ ծովուն մէջտեղը.

(10) **Նեբրօւմ** (intense).—Նորաբանութիւն մը որ կը նշանակէ **գեներքին ուժ ունեցող, հոծ.**

(11) **Պիրէօճ.**—Սթէնքի նաւահանգիստն է 42000 քնակիչով:

(12) **Հիւ պահա.**—Յոյն իմաստասէր եւ չափազէտ կին (370—415). Նոյնչափ հոչակաւոր էր իր գեղեցկութեամբ որչափ իր գիտութեամբ. Աղեքսանդրիա հաստատուեցաւ. հոն դպրոց մը հիմ. նեց, ուր կը բացատրէր Պլատոնն ու Արիստոտը:

104. ՅԱՐՕ

(ԶՐՀԱՆԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ)

Ոտքերը միեւնոյն⁽²⁾ յենակէտին վրայ անխախտ, Յարօ կը դարձնէր ջրհանին անիւը, միակերպ և անվերջ թաւալումով մը:

Քամանառ խանին մէջ նոր հաստատուած ջրարաշխին անիւն էր այն, զոր ոչ ոք կրցած էր դարձնել առաւելնէ ի վեր, ոչ ոք Ղալաթիոյ⁽³⁾ շրջուն բռնակրութեան ամէն ազգի ներկայացուցիչները անցած էին այդ մեքենային առջեւէն, ամէնքն ալ ջղածգական ճիգերով հեռզհեռէ փորձած էին դարձնել զայն, և ուժասպառ՝ ձգած գաղտագողի⁽⁴⁾ փախած էին:

Ու մեքենան նման յաղթական ըմբիշի մը, որ քանի մը հակառակորդ տապալած՝ ուրիշի մը կ'սպասէ, ա՛յ կը ցցուէր հոն, երբ Ղալաթիոյ չես գիտեր որ գոհիչէն գտեր բերբը էին Յարօն, Տրապիզոնի շոգենաւէն դեռ երկու օր առաջ ինկած Պոլսոյ սալայատակներուն վրայ:

Յարօ այդ վիթխարի⁽⁵⁾ անիւին առջեւ դտնելով ինքզինքը մէկէն, իր գիւղացիի անվստահութեան քնազդով՝ տարտամ վախ մըն էր զգացեր. ջրարաշխը իր անիւին անհուն սկաւառակը կը պարզէր հոն, խոշոր

բացուած հրէշային ու կտոր աչքի մը տեսիլով. ո՛հ, ապահովաբար այդ մեքենայով չէր որ իր երկրին արտերը կ'ոռոգէին. կասկածած էր անկէ, մեքենայութիւն⁽⁶⁾ մը այդ մեքենան. բայց հրեան որ հոն առաջնորդած էր զայն, ապահովեց զինքը, իր տեղէն ցատքելով, կուրծքը մեքենային բռնատեղւոյն վրայ կրթնցուցած՝ դարձուցած էր անիւը, մէկ երկու անգամ: Յարօ տակաւ քաջալերեալ, մօտեցած էր այն ատեն ջրհանին, դիտած, շօշափած էր զայն, ինչպէս կը ուես ձին որուն վրայ պիտի հեծնես,— և յետոյ միշտ անվստահ շարժումով մը՝ թաթը անոր վրայ էր նետած: Եւ հիմայ կը դառնար անիւը միօրինակ անսպառ և յուսահատ թաւալումով մը:

Այդ մեքենային յամառ դիմադրութիւններէն յետոյ, ա՛յ կարծես սխորդութեան⁽⁷⁾ հեճուկի⁽⁸⁾ անասնային հրճուանք մը կար տեսնել, որ այդ երկաթի բիրտ զանգուածը հազար հլու խոնարհումներ ու պլոտթեքումներ կ'ընէր մեր Յարոյին դիմացը վերջապէս:

Կը դառնար, կարծես մղուած խորհրդաւոր, աներեւոյթ զօրութենէ մը, իր թաւալմամբ ճեղքելով օդին մէջ հեղասահ բոլորակ մը որ կ'սկսէր ու կը վերսկսէր անվերջ, անհատում, մինչ Յարօն անգիտակ իր հերակիւան⁽⁹⁾ գործունէութեան, ցցուած կեցած էր հոն անտարբեր, կարծես յաւիտենական շարժումի մը համար լարուած, և սակայն իր այդ անգիտակից ուժը, անվրդով ու յորդ արտայայտութեանը մէջ մանաւանդ, այլապէս զբաւիչ, յափշտակիչ բան մը ունէր: Բայց ի՛նչ, անվրդով: Ա՛հ, իր հանդարտ մորթին տակ, Յարօն, ի՛նչ խանդաղատ յուզումով մօտեցեր էր այդ մտադի կոշտ կտորին, իր առաջին աշխատանքը, նախախայրիք վաստակը Պոլսոյ մէջ: Չէ՛, այդ անիւը իրեն համար երկաթի անհեթեթ կոյտ մը չէր. աւելի, աւելի՛

բան մը, ապրուստի մարմնացումը, աշխատութեան վերացումը, զոր ալ հիմայ կը բռնէր, կը գրկէր ահա՛ :

Հեռուն, այս պանդուխտն ալ թողեր լքեր էր խորոհիլ⁽¹⁰⁾ ճծերը⁽¹¹⁾, ձորի մը կողը, անպատուապար ու խարխլած հիւղակի մը տակ, իր օծախը, իր հազար ուրիշ հայրենակիցներուն նման Պոլիս էր եկեր յաւիտեանական բախտը որոնելու, որ յաւիտենապէս ալ հոս կը յամառի խոյս տալ զրկեալներէն. և հիմայ այս անիւին առջև, անոր բռնատեղին իր ամբերուն մէջ սեղմած, ճակատագրին անիւը շէ՛ր այն :

Բայց անիւը կը դառնար, և թերեւս անոր համար կը դառնար այդպէս, զի այդ հսկային մէջ մոլեգին հայր մըն էր պահուըտեր, հայր մը որ իր որդւոց սիրովը ցնորեալ մոլորեալ, եկեր ինքն ալ ինկեր էր Ղալաթիոյ գեհննին⁽¹²⁾ մէջ, ինքն ալ նետուած այդ խաժամով⁽¹³⁾ ամբոխին ծոցը, մատնուած անոր յոյզերուն, և իր գործունէութեան միամիտ մասնակցութիւնը բերելով ապրուստի տենդատ ու խօլական այդ մրցումին մէջ :

Անիւը կը դառնար սակայն, և հիմայ այս մտածմանց մէջէն դիտելով կտրիճը այդ մեքենային առջև խանդաղատ կարեկցութեամբ մը պիտի տագորուէիք իրեն նկատմամբ. տեսնելով իր մկանունքին կարկամիլ⁽¹⁴⁾ գալարիլը, ձեզի այնպէս պիտի գար թէ ձենէ, ձեր էութենէն իսկ բան մը կը տանջուէր, կը շարչարուէր այդ մեքենային առջև :

Բայց անիւը այլ եւս չէր կռնչեր⁽¹⁵⁾, այլ կը շաչէր, կը շառաչէր. պատերուն կպած կապարէ խողովակներուն մէջէն լսելի կ'ըլլար ջուրի վերամբարձ ցայտումներուն շուռնչը, հորին անդնդային խորութիւններէն ջրեղէն դերձաններ, ելեկարական հեղանիւթի արագութեամբ

կը մղուէին, կը վազէին այդ հսկայ շէնքին դէպ ի անհաւատալի բարձրութիւնները, ջրամբարը լեցնելով, ողողելով, հեղեղելով :

Ջրամբարը յորգած էր :

ՏԻՊՐԱՆ ԳԱՄՍԱՐԱԳԱՆ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Ն Ե Ր

(1) **Ջրհաց (քուլումպա).**—Մերենայ մը որ ջուրը հորէն վեր կը բարձրացնէ խողովակի մը միջոցաւ.

(2) **Յեցակէտ.**—Տեղ մը որուն կը կոխնիս.

(3) **Ղալաթիա.**—Պոլսոյ մէկ նշանաւոր արուարձանն է, ուր կը գտնուին ընդհանրապէս առուտուրի վերաբերեալ վաճառատունները, խաները, զրամատունները, սակարանը, եւ այլն.

(4) **Գաղապօղի.**—Գողի պէս ինքզինքը պահելով.

(5) **Վիթխարի.**—Գը նշանակէ չափազանց մեծ. հոմանիշ են մեծղի, եսկայ, տեղալից :

(6) **Մեքենայութիւն.** — Որոգայթ, զարան լարել. Այս տեղ բառախաղ մը ըրած է հեղինակը, մերենայ բառին քով գործածելով այս բառը.

(7) **Ոխտրուրից կամ յոխտրուրից.**—Հպարտութիւն.

(8) **Հեցուկ.**—Հակառակութիւն. կը գործածուի նաեւ ի հեցուկս գրաբար մեւր որ կը նշանակէ մէկուն սիրտը ցաւցնելու համար.

(9) **Հերակլեան.**—Հերակլէս անունէն շինուած Թոմարի մըն է որ կը նշանակէ դիւցազնական, որովհետեւ Հերակլէս կամ Հերքիլէս յոյն դիցաբանութեան ամէնէն նշանաւոր դիւցազնորէն մէկն է եւ կը համարուի Ռամազդի եւ Ալմէնի որդին, որ իր օրօրոցին մէջ իսկ խեղդած է Հերայի իր վրայ դրկած երկու իժերը, նշանաւոր եղած է տասերկու քաջագործութիւններով, Հերակլէսի հետ բաղդատուած է Հայոց Վահագնը իր նմանօրինակ քաջագործութեանց պատճառաւ.

(10) **Խորոհիլ.**—Գաւառական բառ, կը նշանակէ աղուորիկ.

(11) **Ճծեր.**—Գաւառական բառ որ ճիժ բառին յոգնակին է եւ կը նշանակէ փոքրիկ տղայ.

(12) **Գեհնն.**—Դժոխք. այստեղ փոխաբերաբար գործածուած

է. ցոյց տալ ուզելով Ղալաթիոյ մէջ դրամ շահելու համար աշխատող մարդոց չարչարանքը, խարէութիւնները, վախերը, եւ այն՝

(13) **Խաժամուժ.**—Խառն ու հասարակ մարդոց բազմութիւն. այստեղ իրրեւ ածական գործածուած է.

(14) **Կարկամիլ.**—Ինք իր վրայ դառնալ. հոմանիշ են **զալարիլ, գելուլ, ոլորիլ** .

(15) **Կռնչել, օաչել, օառաչել.** — Աստիճանաբար իրարմէ ալ աւելի զօրաւոր ծայն հանելու գաղափար կ'արտայայտեն.

105. Ն Ա Խ Ն Ա Կ Ա Ն Մ Ա Ր Դ Ի Կ

Երբ մարդ էակն ի յայտ եկաւ լանջքին վըրայ մեր երկրին, Իրեն ծընունդ տըւող հողին նըման կոշտ էր տակաւին . Իր մեծ մարմնոյն նեցուկ էին կարչնեղագոյն⁽¹⁾ ոսկրոսի . Զսպանակներն համակ լարուած դնդերներով կորովի Գիշ հարուածներ կարող էին մնասել իր հաստ կեղեւին, Ոչ տաք, ոչ ցուրտ, ոչ նօթութիւն իր ուժն ընկճել կրնային, Հազարաւոր արեգակներ՝ մերկ, հոլանի զինք տեսան, Երկինքին տակ քայլամուար, թափառայած դերթ գաղան, Մանօթ չէր դեռ մարդոց՝ երկաթն . ու չարքաշ ալ բազուկներ

Չէին գըծեր դեռ ակօսներ, թուփեր չէին դեռ տնկեր : Եւ արօրի⁽²⁾ կոր կոր մաճեր⁽³⁾ դեռ այն ատեն չըկային, Ոչ ալ մանգաղն որ կը կտրէր մեծ ծառերու ստերն հին : Բարիքն երկրի ու երկնքի ու պարգեւներն արեւուն, Ատնք էին անզուգական հարստութիւնն իր համբուն : Եւ մեր նախնիք այս ինքնաբեր նուէրներէն գոհ համակ՝ Հանդարտ կեանք մը կը վարէին անտառներու մայրին տակ . Կամ ձեռքովին կը քաղէին մաթգննիթի⁽⁴⁾ հատերէն . Որոնք ձըմեռն՝ այժմ իսկ դաշտը ծիրանեփայլ կը պճնեն .

Այդ հեռացած դարերուն մէջ՝ հողն աւելի բեղմնաւոր՝ Մարդոց կուտար ճօխ պըտուղներ աւելի կուռ և խոշոր . Եւ բընութիւն՝ ճօխ սեղանմը ձօնուած կեանքին նորաժափտ, Իր ծաղկասփիւռ թարմութիւնը կը ծաւալէր՝ գեղափթիթ . Գետեզերքէն հըրապուրուած, կը խմէին վըտակէն, Դեռ այսօր իսկ լեռներն ի վար կը հոսի ջուրն յամբօրէն, Եւ ծարաւի անասուններ կը հրաւիրէ ձայնն հեռուն . Ու կ'երթային գիշերուան դէմ դէպի տունը դիցուհւոյն, Ուրկէ վէտերն աղբիւրներուն սփռոցի պէս տարածուած, Կը հոսէին կողերն ի վար սեպ խարակին, ժայռին թաց, Եւ իջնելով ու իջնելով կը հասնէին մամուռին .

Հոն ցայտելով, պղպըջալով դաշտերու մէջ ահագին . Ու կըրակի գործածութեան անոնք էին անգիտակ . Մերկ մարմիննին նոյն իսկ ծածկել չէին գիտեր քօղի տակ, Դիակներէն անասունին շինելով ձորձ⁽⁵⁾ մօրթեղէն, Ու լեռներու փապարները կ'որոնէին ապաւէն . Անտառներուն տակ կծկըտած մացառներով միշտ թագուն՝ Խոյս կուտային անձրեւներէն, բըռնութենէն բիրտ հովուն, Ու չըկային սիրոյ կապեր և արարքներ համերաչխ, Կը գրաւէին, կը կապտէին աւարն իրենց բախտաբաշխ : Կը հողար անձն, ու ինքզինքին համար կ'ապրէր ամէն ոք . Քաղցն էր միայն առաջնորդնին, և օրէնքնին ուժն էր լոկ . Ու թեթեւտան էին անոնք, և ձեռքերնին կաշմբուռն⁽⁶⁾ Քարերն հեռուանց և մօտ առ մօտ լորտ ճոկաններն⁽⁷⁾

ալ ուժգին
Հարուածներով կ'սպաննէին ճիւղները թաւուտքին, Մերթ փախչելով իրենց որսին առջեւէն, մերթ յաղթական, Կոշտ մետաքսով համակ հագուած վարաղներու միշտ նըման՝
Ուր որ վըրայ հասնէր գիշերն, այնտեղ հանգիստ կ'առնէին, Դալարիքով ու ոստերով քօղածածկած մարմիննին . Ու լուակաց խոր քուռի մը անդորրին մէջ տխրաբեր

Գոչիւններով՝ գիշերային մութը չէին խլուփեր,
Անյայտացած արեգակը չէին խնդրեր, անխօսուկ,
Մերկ հողին վրայ, մերկ իրենք ալ կ'սպասէին անշըշուկ,
Որ երկինք տայ նոր ասպարէզ արեգակին լուսափառ,
Վստահ էին թէ մըթութեան կը յաջորդէ լոյս պայծառ,
Եւ լոյս օրուան փախուստն իրենց զարմանք բընաւ չէր
ազդեր .

Թէ այգն անվրէպ կը դառնայ մեզ՝ ուսած էին մանուկ դեռ,
Եւ վախ չէին ըզգար երբեք թէ գիշեր մը մշտատե
կրնայ ծածկել յաւերժապէս տիեզերքի ջահն՝ արև :
Ու մանաւանդ կը վախնային զարթունաներէն մահարբեր,
Զորս իրենց մերթ կ'սպառնային սև գիշերուան դարաններ .
Յաճախ վարազն յարձակումովն անակընկալ ամեհի՝
Կամ առիւծը դուրս կը վանէր զիրենք որջէն վայրենի .
Եւ ահաբեկ ըստուերին մէջ ամէնքն ալ խոյս կուտային,
Արիւնխանձ գազաններուն թողլով խոտէ խշտեակին :

ՀՈՒԿՐԵՏԻՈՍ(6)

Թարգմ. Հ. Ա.

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

- (1) Կարօնեղագոյն. — Ամէնէն ուժեղ.
- (2) Արօր (charrue). — Երկիրը հերկելու երկրագործական գործիք, Արօրին գլխաւոր մասերն են խօփ (soc), բուր (coutre), օղնափայտ (Nèche), ման (mancheron) .
- (3) Մահ. — Արօրին ետելի մասը.
- (4) Մարգենի (խօճա եհմիշի, arbousier). — Մշտադալար եւ գեղեցիկ տերեւներով թուփ մը, ծաղիկները սերմակ են, խկ պտուղները, որոնք մաթուզ կը կոչուին, կարմիր են եւ մոտտ .
- (5) Չարձ. — Հագուստ .
- (6) Կաւմբուռն. — Խիստ զօրաւոր .
- (7) Ճնկան. — Հոմանիշներ են զաւագան, մական, ցուպ, քիւր .
- (8) Լուկրեթիոս. — Հատին նշանաւոր բանաստեղծ, Անմնասպան եղած է 44 տարեկան, Քրիստոսէ 51 տարի առաջ.

Մ Ա Ն Օ Յ Բ Ա Ղ Գ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ն Ե Ր

Մաթուսաղայի պէս երկաթակեաց,
Յօրի պէս համբերող,
Թովմաս առաքեալի պէս թերահաւատ,
Գեորգիոսի պէս գոյն փոխել,
Գաւնուկի պէս հեզ,
Իենդի պէս խնդալ,
Մարմարի պէս ցուրտ,
Սուսկի պէս բուսնիլ,
Տերեւի պէս դողդողալ,
Ազուէսի պէս խորամանկ .

106. ԱՆՀՈՒՆԱՊԷՍ ՄԵԾԸ ԵՒ ԱՆՀՈՒՆԱՊԷՍ ՓՈՔԻՐԸ

Առաջին բանը որ կը ներկայանայ մարդուս, երբ ինք իր վրայ նայի, իր մարմինն է, այսինքն իրեն սեպհական մաս մը նիւթ : Բայց, անոր ինչ ըլլալը հասկնալու համար, պէտք է որ բազդատէ զայն բոլոր իրմէ վար և իրմէ վեր եղածներուն հետ, որպէս զի անոր ճշգրիտ սահմանները ճանչնայ :

Թո՛ղ չգոհանայ ուրեմն միայն իր շուրջը գտնուած առարկաները դիտելով, թո՛ղ դիտէ տիեզերքը իր բարձր ու լիալիր մեծվայելութեան մէջ . թո՛ղ դիտէ այն ճաննչագեղ լոյսը, որ տիեզերքը լուսաւորելու համար դրուած է մշտավառ լամպարի մը նման . թո՛ղ աչխարէքը կէտ մը երեւայ իրեն, այդ արեւուն բոլորած լայն

չրջանին համեմատութեամբ և թո՛ղ զարմանայ որ այդ լայն շրջանը՝ ինքն ալ շատ փոքրիկ կէտ մըն է, բաղ- դատմամբ երկնակամարին մէջ թաւալող լուսաւորներու ընդգրկած շրջանին: Բայց եթէ մեր նայուածքը հոս կաւգ կ'առնէ, թո՛ղ երեւակայութիւնը աւելի յառաջ երթայ. ինք պիտի յոգնի ըմբռնելէ, և բնութիւնը չպիտի յոգ- նի հայթայթելէ: Այխարհէս տեսածնիս աննշմարելի գիծ մըն է միայն բնութեան լայնածաւալ ծոցին մէջ. չկայ զաղափար մը որ մօտենայ իր անջրպետներուն ընդարձակութեան: Որքան ալ ուռեցնենք մեր յղա- ցումները, հիւլէներ միայն կրնանք ծնիլ իրերու իրա- կանութեան հետ համեմատութեամբ: Տիեզերքը ան- սահման գունտ մըն է, որուն կեդրոնը ամէն տեղ է և շրջագիծը ոչ տեղ մը: Վերջապէս, Աստուծոյ ամե- նակարողութեան ամէնէն զգալի մեծ յատկանիշներէն մէկը այն է որ մեր երեւակայութիւնը կը կորսուի այս մտածման մէջ:

Բայց մարդուն ներկայացնելու համար նոյն քան զար- մանալի ուրիշ հրաշք մը, թո՛ղ իր ճանչցած բաներուն ամէնէն նուրբերը փնտռէ: Թո՛ղ Յետուկ⁽¹⁾ մը, օրինակի համար, ներկայացնէ անոր իր մարմնոյն փոքրութեան մէջ, անհամեմատ կերպով աւելի փոքր մասեր, յօ- դաւոր սրունքներ, երակներ, այդ արիւնին մէջ հիւթեր, այդ կա- թիլներուն մէջ շոգիներ. թո՛ղ բաժնելով դարձեալ այդ վերջին բաները, սպառէ իր ուժերը և իր ըմբռնումները, և թո՛ղ այն յետին առարկան՝ ուր կրնայ հասնիլ, մեր խօսած նիւթը ըլլայ հիմայ. թերեւս պիտի մտածէ թէ

Բասզալ

այս է բնութեան ծայրայեղ փոքրութիւնը: Պիտի նկա- րեմ իրեն ոչ միայն տեսանելի տիեզերքը, այլ և բոլոր ինչ որ կրնայ ըմբռնել բնութեան անհունութեան մասին այս աննշմարելի հիւլէին շրջապատին մէջ...: Թո՛ղ խել- քը կորսնցնէ այս հրաշալիքներուն մէջ այնքան զարմա- նալի իրենց փոքրութեամբ որքան միւսները իրենց ըն- դարձակութեամբ: Վասն զի ո՛վ չպիտի զարմանայ որ մեր մարմինը քիչ առաջ աննշմարելի՝ տիեզերքին մէջ, որ ինքն ալ ալ աննշմարելի է ամբողջին ծոցը, հիմայ հսկայ մը ըլլայ, աչխարհ մը, կամ լաւ եւս ամբողջ մը՝ բաղ- դատմամբ յետին փոքրութեան ուր կարելի է հասնիլ:

ԲԱՍԳԱԼ(2)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) ԾԵՏՈՒԿ (ciron).—Աչքով տեսանելի միջատներուն ամե- նէն փոքրիկն է. չորցած միսի, ճինցած պանիրի վրայ կը գտնուի անթիւ անհամար.
(2) ԲԱՍԳԱԼ.—Ֆրանսացի շերեւելի իմաստասէր, չափազէտ եւ քնազէտ (1623—1662).

108 Ի Ծ Ն Է Կ Ո Յ Ր Ը

Ի ծնէ կոյրը կամ մանկութեանը մէջ աչքին լոյսէն վրիպողը⁽¹⁾՝ մշտնջենաւոր թաւարի մէջ՝ ձեւն ու տարա- ծութիւնը իրեն անծանօթ մակարդակի մը վրայ արձակ տաքով անշարժութեան ստիպուած բանտական մըն է: Իր վիճակը՝ մարդոց մէջ անոնցմէ զատուած և միայնա- ցած ազրելու անվախճան առանձնութիւն մըն է: Մարդ իրեն պէտք չունի, ինք ամէնէն կախում ունի, ամէնուն

ծնուգթեանը կը կարօտի, ամէնուն ալ տարապարտ⁽²⁾ ծանրութիւն մը սեպուած է: Իր կարիքը մշտնջենաւոր է, անոնցմէ իրեն եկած օգնութիւնը պատահական է, ցանցառ է, անհաստատ է, և յաճախ զգուանքով ու զրկանքով է:

Թանձրամած խաւարի մէջ խաւարամած և անճարակ երեւակայութեամբ թափառական, ամէն քայլափոխի վերահաս կորուստի մը վախով գլուխը կորացած, ուսերը կծկած և ձեռուրները իրմէ առաջ կարկառած և աջ ու ձախ տատանելով, անստուգութեան մէջ, ապաւէն մը կը փնտռէ. և ասանկ կասկածը, վարանքը, տարակուսութիւնը, տագնապն ու արհաւիրքը իր չար ոգիներուն պէս՝ ամէն տեղ իրեն հետեւելով, վհատութիւնը սրտին տիրեր, ղեկն ու կողմնացոյցը կորսուած, մորիկներու մէջ ամպապատ սև գիշերի մը տակ ծփացող նաւու մը պէս ոչ ինքզինքը ինչպէս ուղղելիքը գիտէ, և ոչ հասնելիք նպատակը:

Իր մտքին ճանչցածը իր գոյութիւնն ու էութիւնն է. բայց այն էութիւնը աշխարհիս երեսը ինչ բանի սահմանուած ըլլալու գաղափարը չունի: Ազօտ և պղտոր և անկերպարան քանի մը գաղափար յօրիներ, ստոյգ և որոշ գաղափար ստանալու միջոց չունենալով, գաղափարները իրեն անհաղորդ մնացած են: Ոչ ձև կը ճանչնայ և ոչ գոյն: Զուարճալին և հաճոյականը իրեն օտար են, և արտմականն ու տխրականը՝ իրեն անբաժանելի կենակից:

Իյորտիքը յաճախ բերկրութեան ձայներ կը լսէ. բայց բերկրութիւնը մարդկեղէն սիրտերուն մէջ ծնուցանող, զարթուցանող և արծարծող պատճառները իր իմացականին մէջ՝ տեղ և արմատ չունենալուն, այն հաճութեան ձայներուն և ցնծութեան աղաղակներուն մէկն այ իրեն համար չէ: Իրեն համար իր ականջին հնչածը դժգոհութեան, տաղտկութեան և արտունջի՝ և երբեմն ալ

անէծքի ձայներ է: Շատ դժուարադէպ է որ կարեկցութեան յեղակարծ⁽³⁾ և վաղանցուկ վանկի մը հնչմունք լսէ:

Մեղքը ու քոյրեր ու եղբայրներ, ազգականներ ու դրացիներ ունի. բայց ոչ մէկուն որդին է, ոչ միւսներուն ծնելակից, ոչ մէկուն ազգական, և ոչ միւսներուն գրացի, վասն զի ամէնքն ալ զինքը խորշ մը լքած ու հեռացած են: Համատարած ծովուն երեսը միայնակ ամբարձած վայրենի ապառաժի մը նմանած է, որ ցամաքէն ի սպառ հեռու է. ոչ տունկ, ոչ բոյս և ոչ կենդանի շունչ մը հպած չէ իրեն, և միայն սանձակոտոր մորիկներու և ցասուցեալ ալիքներու մռնչիւններուն ու կոծմանց նպատակ կեցած է:

Ասանկ մրրկալից և դժոխական կեանքի մէջ՝ իր մտածութիւնը իր վիշտերն են. իր զբաղմունքը՝ գլխուն վերև, ոտքին տակը և առջին ու ետին պատրաստ կեցած անհամար արկածներու և փորձանքներու երկիւղը քաշել է, և իր մխիթարութիւնն ալ՝ աս տաժանական կեանքին օր մը վերջանալուն յոյսն է:

Ահա՛ համառօտիւ կոյրին վիճակը:

ԻԱԶԱՏՈՒՐ ՄԻՍԱՔԱՆԷ

Բ Ա Յ Ա Տ Ի Ռ Ի Թ Ի Ն Ն Ե Բ

(1) Վ. Բիպոզ.— Զրկուող.

(2) Ցօրապարտ.— Անարդար, անօգուտ, անխորհրդ.

(3) Յեղակարծ.— Յանկարծական.

108. ԿԱՐՕՏԻ ՆԱՄԱԿ

Կը գըրէ մայրս. ճի՛վ իմ որդեակըս պանդուխտ,
Դեռ մինչև երբ պիտի օտար լուսնի տակ
Օրերդ անցնին, դեռ մինչև երբ հէգ գըլուխդ
Նս չը սեղմեմ լանջքիս տաք:

Հերի՛ք օտար սանդուխներէ ելլեն վեր
Ուքերը՛ զոր ափերուս մէջ տաքցուցի.
Հերի՛ք ա՛յ սիրող՝ ուր իմ ծիծերս եմ պարպեր՝
Դատարկ սըրտէս դուրս հիւծի:

Ջահրակին⁽¹⁾ տակ թեւերս աշխատ յոգներ են.
Կ'հիւսեմ պատանքս ալ ծամերովս ըսպիտակ.
Ա՛խ, քեզ տեսնեն անդամ մ'աչքերս սւ. փակեն
Թո՛ղ հոգիս ալ իրենց տակ:

Դրանս առջև կը նստիմ միշտ տխրալիր.
Լուր կը խնդրեմ ամէն կռունկէ որ կ'անցնի.
Այն ճիւղն ուռի, զոր քու ձեռքով անկեցիր,
Վըրաս կ'ընէ հովանի:

Իրիկուններն ի զուր դարձիդ կ'սպասեմ.
Կուգան կ'անցնին գիւղին քաջերը համակ.
Մշակը կ'անցնի, կ'անցնի կովարժը վըսեմ.
Կը մնամ լուսնին հետ մինակ:

Աւերակ տան մէջ անտերունջ եմ թողուած
Միշտ իմ շիրմիս, միշտ օճախիս ծարաւի.—
Կրիայի պէս, որուն աղիքն՝ իր կտորած
Պատեանին դեռ կը կըցուի:

Սկո՛ւր, որդեակ, հայրենի տունըդ չէնցո՛ւր,—
Դուռն են կտորեր, մառաններն ողջ դատարկեր.
Կը մտնեն ներս լուսամուտէն ջարդուփշուր,
Գարնան, ամբողջ ծիծառներ:

Այն բազմաթիւ հօտէն, զոմին մէջ, եղո՛ւկ,
Մընացեր է խոյ⁽²⁾ մը միայն քաջարի՝
Որուն մայրը օր մը, յիշէ՛, դեռ գառնուկ՝
Կերաւ ափիդ մէջ գարի:

Թեփով բրինձի և առուոյտով⁽³⁾ պատուական
Մընունդ կուտամ. արդ անոր պերճ դըմակին⁽⁴⁾,
Տասախ⁽⁵⁾ սանտրով կը սանտրեմ բուրդն աղուական⁽⁶⁾
Ան զո՛ւ մըն է թանկագին:

Դարձիդ, պըճնած վարդերով գլուխն իր համակ,
Պիտի մորթեմ կեանքիդ համար ծաղկատի.
Իր արեան մէջ պիտի լուամ, քաղցր որդեա՛կ,
Ուքերդ յոգնած պանդուխտի:

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԾԱՆՕԹ ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆԵՐ

- Արեստիգէտի⁽⁷⁾ պէս արդար,
- Կըտոսի⁽⁸⁾ պէս հարուստ,
- Ազաւնիի պէս միամիտ,
- Նապաստակի պէս երկչոտ,
- Ջորիի պէս յամառ,
- Ուղտի պէս սխալալ,
- Անձեղի պէս շատախօս,
- Մըջիւնի պէս աշխատասէր,
- Կրիայի պէս դանդաղ:

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ջաեհակ**.—Ռամկական բառ որ կը նշանակէ իւ, մանկու գործիք.

(2) **Խոյ**.—Արու ոյխար. Այսպէս կը կոչուի նաեւ երկինքի համաստեղութիւններէն մէկը.

(3) **Առուոյս** (եօնճա, tréfle).—Տեսակ մը խոտ.

(4) **Գմակ**.—Ոյխարի պոչ.

(5) **Յօօախ** (շիմշիթ).—Տեսակ մը ծառ է որուն փայտովը կը շինուին զանազան գեղորներ, սանտրեր, ձովահարներ, եւայլն.

(6) **Ազուակահ** —Շատ հաճելի, հեշտալի.

(7) **Արիսօրդէ**.—Աթենացի զօրապետ եւ պետական մարզ (540—468 Ք. Ա.).

(8) **Կրեսոս** —Լիւդիոյ թագաւորը (Ք. Ա. 560—548). իր հատուկութեամբ նշանաւոր է.

109. ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Գիտութիւնը մարդուն ֆիզիքական և իմացական պէտքերէն ծնունդ առած է, ուստի անոր միակ նպատակն է այդ պէտքերուն գոհացում տալ:

Այն օրէն՝ ուր մարդը, ընկերական վիճակին հասնելով, թողած է անտառաբնակ կամ լեռնաբնակ վիճակը, շատ մը նորանոր պէտքեր եկած բարդուած են հիներուն վրայ, որոնց գոհացում տալ ջանացած է օգտուելով բնութեան զանազան երեւոյթներէն և զօրութիւններէն: Ժամանակն ու փորձառութիւնը հետզհետէ աւելցուցած են գոհացման աստիճանը: Այսօր գիտութիւնը կը ջանայ կազմակերպեալ ուժերով ու միջոցներով այդ գոհացման սահմանը ընդլայնել: Շատոնց ի

վեր մարդ սկսած է գիտութեամբ զբաղիլ. այսպէս գիտութեամբ զբաղիլ սկսաւ մարդ երբ իրեն կերակուր եփեց, հագուստ կարեց, բնակարան շինեց, խաղողէն գինի, գինիէն քացախ պատրաստեց, իր հոգերը ուրիշին հողերէն բաժնելու համար երկիրը չափեց. եւայլն:

Մարդուն նախնական պէտքերը, հետզհետէ իրենց գոհացումը գտնելով, սկսան բազմանալ, որով անոնց գոհացման միջոցներն ալ բազմացան: Այսօր քաղաքակիրթ աշխարհի պէտքերը անհամեմատ կերպով աճած են, ճաշակը նրբացած, ու գիտութիւնը, այդ ամէնուն գոհացում տալու սահմանուած, ինք ալ ծաղկած վիճակի մը մէջ կը գտնուի: Քաղաքակիրթութիւնն ու գիտութիւնը զիրար ստեղծած են, և հիմայ իրարու զարգացման հզօրապէս կ'օժանդակեն: Զափագիտութեան կիրարկումները՝ շինութիւններու և մեքենաներու գեղեցիկ ու զօրեղ մթերքը տուած են մեզ. բնագիտութիւնը՝ ջուրի, շոգիի, ելեկտրականութեան ահեղ ուժերը բերած է պէտքերու գոհացման դէմ ելլող արգելքները բառնալու համար. բնալուծութիւնը իր այլ և այլ մարմինները նուիրած է մեզ. վերջապէս գիտական միւս ճիւղերուն իւրաքանչիւրը, միեւնոյն նպատակին հետամուտ, յոյժ արդիւնաւոր սկզբունքներ, զօրութիւններ, տարրեր տուած է մարդկութեան:

Եթէ մարմինը իր զանազան պէտքերը ունի, միտքն ալ իրեն յատուկ պէտքերն ունի, որոնց գոհացումն ալ գիտութեան նպատակն է: Իր ամէն վիճակներուն մէջ մարդ զգացած է այդ իմացական պէտքերը. իրերը որ իր շուրջը կը գտնուին, արեւը որ կը փայլի, անհամար աստղերը որ կը պլպլան, ամպերը որ կը գոռան, փայլաւոր որ կը զալարի, գիշեր ցորեկի յաջորդութիւնը, լուսնին և արեւուն խաւարումները, և տակաւին բազ-

մաթիւ ուրիշ երեւոյթներ մարդուս ուշագրութիւնը գրաւած են: Ու հին դարերէն ի վեր սկսած է անոնց բացատրութիւնը տալ, իր մտաւոր կարողութեան և խուզարկութեան միջոցներուն ներած սահմանին մէջ, գոհացնելու համար իր հետաքրքրութիւնը որ անողոք որդի մը պէս կը կրծէ միշտ իր միտքը: Իր բացատրութիւնները յաճախ շատ նախնական էին և տղայական, բոլորովին համեմատական իր ներքին վիճակին ու ապրած միջավայրին: Բնականաբար դարերու ընթացքին մէջ, շնորհիւ մտային վիճակին բարձրանալուն, մարդը այլ եւս չկրնալով գոհանալ այդ նախկին բացատրութիւններով, նորեր պիտի փնտռէր. այսպէս, հետազոտող միտքը հասած է այժմ ճշմարտութեան՝ մէկէ աւելի կէտերու մէջ:

Չանազան պէտքերու գոհացման հետապնդումին մէջ, խորհող միտքը նորանոր պէտքեր ստեղծած է, մանաւանդ մտաւորական սահմանին մէջ: Այդ պէտքերուն ծնունդ կու տան այն գիտունները որոնք կ'աշխատին գիտական ճիւղի մը վրայ՝ առանց նկատողութեան առնելու անոր հաւանական օգտակարութիւնը: Կ'աշխատին անոնք զուտ գիտութեան համար, կ'աշխատին պարզապէս գոհացում տալու իրենց մտքի պահանջքին, և այդ աշխատութիւնները, որքան ալ վերացական մնան ժամանակի մը համար, կրնան Շօր մը իրենց գործնական արդիւնաւոր կիրարկումը ունենալ մարդկային գործունէութեան այլ եւ այլ ճիւղերուն մէջ: Եւ դրապէս օգտակար դառնալ: Այսպէս երբ հին Յոյները երկրաչափութիւնը այնքան կը մշակէին, երբ գիծերն ու տարածութիւնները կ'ուսումնասիրէին, կը կասկածէին բնաւ թէ դարեր վերջը Բէֆլէս մը, այդ ուսումնասիրութիւններէն ներշնչուած, տանըութե՛ր տարուան անհրճուհատ աշխատութենէ մը յետոյ, մոլորակնե-

րու շարժման օրէնքը պիտի գտնէր, օրէնք՝ ուրկէ նիւղըն մը տիեզերական ձգողութեան հիանալի օրէնքը պիտի հետեւցնէր, ուրկէ ալ վերջապէս այնքան անմիջական օգուտներ պիտի տեսնէր մարդկութիւնը:

Գիտութեան նպատակն է ուրեմն լոկ ճշմարտութեան հետազոտումը, մարդուն այլազան պէտքերուն գոհացում տալու համար:

Մ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ(1)

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Մ. Նալպանտան. — Նախկին աշակերտ Պերպլբան վարժարանի, Հրատարակած է Մ. Ն. Բնագէտ ստորագրութեամբ բազմաթիւ գիտական յօդուածներ Բիւզանդիոնի մէջ, Գեղրոնական վարժարանի տնօրէնութեան պաշտօնը վարած է:

110. Ե Ր Կ Ո Ւ Յ Ո Չ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Այն տարին, աշնան վերջերը, ցուրտերը յանկարծ սկսան, և հօրեղբորորդիս, Բառլ տը Ռօվիլ, հրաւիրեց զիս իրեն հետ ճահիճները երթալ բազ որսալու, առտուն կանուխ:

Հօրեղբորորդիս քառասուն տարեկան կար, կայտառ գեղջուկ ազնուական մը, զուարթ բնաւորութեան տէր, որ դղեակ մը կը բնակէր, առուակահոս լայն հովտի մը մէջ: Պուրակներ կ'սքօղէին աջն ու ձախէն կողմնակի բլուրները, հին պուրակներ ու հոյակապ ծառեր մնացոր էին դեռ, և ուր կը գտնուէին Ֆրանսայի ամէնէն շնաշխարհիկ փետրաւոր որսերը: Երբեմն արծիւներ կը զար-

նուէին հոն, և ուղեւոր թռչունները, անոնք որ գրեթէ երբեք չեն մօտենար մեր բազմամարդ երկիրներուն, անվրէպ կանգ կ'առնէին այդ հնամենի սաղարթներուն մէջ, կարծես նորէն գտած ըլլալով վաղնջուց ժամանակներու անտառներէն ծանօթ խորշիկ մը հոն մնացած՝ գիշերուան մը ապաստանարան ընծայելու իրենց՝

Հովտին մէջ, բարձր խոտեր կը բուսնէին կաւառներով⁽¹⁾ ոռոգուած և ցանկերով բաժնուած . յետոյ, աւելի հեռուն, առուակը՝ որ մինչև հոն նաւարկելի էր, ընդարձակ ճահիճ մը կը դառնար: Այդ ճահիճը, որուն նման զմայլելի տեղ տեսած չէի որսորդութեան համար, խելքը միտքը գրաւած էր հօրեղբորորդւոյս որ օրսաբանի մը պէս խնամք կը տանէր վրան. զայն պարածակող անսահման եղեգնուտին մէջէն, կենդանութիւն, շշուշ, և այեծփում կու տար անոր, անձուկ արահետներու բաժնելով զայն, ուրկէ տափարակ մակոյկներ, կանճոխներով⁽²⁾ ուղղուած ու վարուած, կը սահէին լուռ՝ մեռեալ ջուրին վրայէն:

•••

Առջի իրիկուընէ հօրեղբորորդւոյս տունը հասայ . քարերը ճաթեցնելու շափ սառ կապած էր ամէն կողմ: Ընթրիքի պահուն, մեծ սեղանատան մէջ, որուն պահոցները, որմերը, ձեղունը ծածկուած էին թելատարած զմուսեալ թռչուններով, ճուռակներով⁽³⁾, ճայեբով⁽⁴⁾, բուերով, այծաղիացներով⁽⁵⁾, վարուժնակներով⁽⁶⁾, վարուժաններով⁽⁷⁾, անգղերով, բազէներով⁽⁸⁾, հօրեղբորորդիս՝ ինքն ալ, ցուրտ երկրի տարօրինակ թռչունի մը նման, փոկի⁽⁹⁾ մաշկէ պարեգօտ մը հագած, կը պատմէր ինծի նոյն գիշերուան համար իսկ պատրաստութիւն տեսած ըլլալը:

... Ճիշդ ժամը երեքին արթնցուցին զիս: Ես ոչխարի մորթ մը ձգեցի կոնակս, և տեսայ որ Գարլ արջի մուշտակի մը մէջ փաթթուեր էր: Ու ճամբայ ելանք . պահնորդ մը, և Բլոնթօնն ու Բիէոսն, մեր շուները, հետերնիս առած:

Ղուրսը մէկ քանի քայլ առի շառի, մինչև ոսկորներս սառեցայ: Անանկ գիշեր մըն էր ուր կարծես գիշերը մեռած կ'երեւայ, ուր սառած օդը՝ ընդդիմահար, շօշափելի կը դառնայ, այնքան կը դպլի մարդուս . բնաշունչ մը չի յուզեր զայն. սառ կտրած է, անշարժ: Կը խածնէ, ներսիդիդ կ'անցնի, կը չորցնէ ծառերը, առևկերը, միջատները և փոքրիկ թռչուններն ալ որոնք ճիւղերուն վրայէն վար կ'իյնան կարծր հողին վրայ, և իրենք ալ կը կարծրանան անոր պէս, ցուրտին հետ գրկապնդուած:

Ղուսինը, իր վերջին քառորդին հասած, վայրահակ, կարծես կը կարմրէր անջրպետին մէջ, ու չկրնալով առաջ երթալ, կը կենար հոն վերը, ինքն ալ բռնուած, անդամալուծուած՝ երկինքին ցրտութենէն: Չոր ու թախճոտ լոյս մը կը սփռէր երկրի վրայ, այն շիջանուտ, գունաթափ լոյսը զոր կը թափէ մեր վրայ ամէն ամիս, իր յարութեան վախճանին:

Քովէ քով կը քայլէինք Գառլին հետ, կարկամ, ձեռքերնիս գրպաննիս, հրացաննիս շալկած: Ընդհուպ ճահիճին եղբրքը հասանք, և մտանք գօս եղէգի ծառուղիներուն խորը որոնք այդ ցածուկ անտառին մէջ կ'երկննային:

Մեր արմուկները՝ ժապաւէնի ձեւով կախուած երկար տերեւներուն շփուելով՝ թեթե խշտուք մը կը հանէին մեր ետեւէն, և կեանքիս մէջ, առաջին անգամ զգացի այնքան բուռն ու եզական կերպով այն յուզումը զոր եզտիւրները⁽¹⁰⁾ կ'ազդեն ինծի: Այս ճահիճը

մեռած էր, մեռած՝ ցուրտէն, քանի որ վրայէն կը քալէինք, իր շորքած կնիւններուն խառնափնդոր կոյտերուն մէջէն:

Յանկարծ այլանդակ կառաչ⁽¹¹⁾ մը, խուսափուկ կառաչ մը, թափառկոտ կառաչ մը անցաւ մեր գլխուն վրայէն: Վայրի թռչուններն էին:

Չկայ բան մը որ այնքան խոռովէ զիս քան կեանքի առաջին աղաղակը որ չի տեսնուիր և որ կը սուրայ կ'անցնի մոայլ օդին մէջէն արագ, շատ հեռուէն, ձմեռ առաւուններու սկզբնածագ նշոյններէն առաջ: Անանկ կուգայ ինձի որ այգուն, այդ ցրտասառոյց ժամուն, այդ խուսափուկ կառաչը՝ անասունի Տը փետուրներովը թռուցիկ՝ աշխարհիս հոգւոյն մէկ հեծկլտուքն է:

Արշալոյսը ծագեր էր: Երկինքը կ'սկսէր դեղնիլ, և բազերուն երամները արշաւասոյր երկար բիծերու նման կը սահէին, ընդոտ ջնջուելով երկնակամարին վրայէն:

Լոյս մը փայլատակեց գիշերուան մէջ, Քառլ հրացանը պարպեր էր, և երկու շուները վազեցին:

Ա՛լ այնուհետև, ամէն վայրկեան, մերթ ան, մերթ ետ փոթեռանդ նշան կ'առնէինք, եղէգներուն վերև ուղացիկ կենդանիներու ստուեր մը տեսածնուս պէս: ՄԼ Բիէնօ ու Բլոնժօն՝ շնչասպառ ու զուարթ՝ կը բերէին արիւնթաթաւ անասուններ, որոնց աչքերը երբեմն կը նայէին մեզի տակաւին:

Լոյսը ծագեր էր, պայծառ ամոյն լոյս մը. արեւը երեւան կ'ելլէր ծորձորին խորէն, և ա՛լ պիտի մեկնէինք, երբ երկու թռչուններ՝ կոկոզավիզ ու հոլաթև՝ ընդոտ սաւառնեցան մեր գլխուն վրայ:

Հրացանս քաշեցի, մէկը ինկաւ զրեթէ ոտքերուս տակ. մրտիմ⁽¹²⁾ մըն էր արծաթփորիկ: Այդ վայրկեա-

նին, անջրպետին մէջ, գլխուս վերև, ձայն մը, թռչունի մը ձայնը կռնչեց: Կոծ մըն էր կարճ, կրկնուած, սրտածմբիկ, և անասնիկը, փոքր անասնիկը, սկսաւ զարձաբարձիլ ասմազուն երկինքին մէջ, մեր վրայ, նայելով իր մեռած ընկերին զոր ձեռքս բռներ էի:

Քառլ ծունկի եկաւ, հրացանը ուսին վրայ. բոցավառ աչքերով կը յականէր⁽¹³⁾ զայն, սպասելով որ պէտք եղածին չափ մօտենայ:

— Իր ընկերը սպաննեցիր, ըսաւ, միւսը չպիտի մեկնի:

Իրաւ, չմեկնեցաւ. կը պտուտքէր շարունակ, և կը հեծեծէր մեր բոլորտիքը դառնալով:

Սրբեք տառապանքի մը հեծեծանքը այնքան կեղեքած չէր սիրտս որքան այդ թռչունին ողբակոծ վախիւնը, որքան միջոցին մէջ կորսուած այդ հէք կենդանիին լալազին մեղադրանքը:

Սրբեմն, իր ճախրանքին սպառնացող հրացանէն վախնալով, կը փախչէր. կարծես պիտի շարունակէր ճամբան միս մինակ երկինքին մէջէն: Բայց չկրնալով հեռանալ, նորէն կուգար իր ընկերը փնտռելու:

— Գետինը ձգէ՛ ձեռքինդ, ըսաւ Քառլ, հիմայ կը մօտենայ:

Իրօք կը մօտենար, վտանգէն անվախ, խելայեղ, իր անասունի ցաւովը զոր կ'զգար սպաննած անասունիս համար:

Քառլ հրացանը պարպեց. թռչունը օդին մէջ կախող թելը փրթաւ կարծես: Սեւ բան մը տեսայ որ վար կ'իյնար, եղէգներուն մէջէն անկումի մը դփրտիւնը լսեցի, և Բիէնօ ինձի բերաւ զայն:

Երկուքը մէկէն, արդէն պաղած, մախաղիս մէջ գրի... և նոյն օրը մեկնեցայ Բարիդ:

Բ Ա Յ Ա Տ (Ր Ո Ւ Ք Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) **Կուառ** (rigole). — Հողին կամ քարին մէջ փորուած ա- կոս, ուրկէ ջուրերը կը հոսին. Հոմանիշներ են ուրդ եւ կորի.

(2) **Կաճճոխ** (perche). — Երես չորս մէթր երկարութիւն ունե- ցող ձող.

(3) **Ճաւակ** (épervier). — Արու բազէ (արմաճա). գիշակեք թռչուն, որ կը ընակի Եւրոպայի եւ Ասիոյ լեռնոտ կողմերը.

(4) **Ճայ**. — Կը նշանակէ 1. տեսակ մը արագիլ 2. տեսակ մը ծովային թռչուն (մարթի, héron).

(5) **Ֆյձադիաց** (lette chèvre). — Գիշերային թռչուն մեծ աչքով եւ տափակ կտուցով.

(6) **Վարուժեակ** (tiercelet). — Արու բազէ, կ'ըսուի նաեւ **բուլլի**:

(7) **Վարուժաց**. — Արու տատրակ (գումու, tourterelle):

(8) **Բազէ** (լագր, faucon). — Յափշտակիչ թռչուն, յանդուզն եւ զեղեցիկ. կը ընակի լեռներու փապարներու մէջ.

(9) **Փոկ** (սեհիզ օանաք, rhoque). — Մտնաւոր երկակենցաղ եւ գիշակեր կենդանի, կոնածեւ կնճիթով.

(10) **Շգօրու**. — Ճահիճ, խոնաւ եւ ցելտտ հող.

(11) **Կառաչ**. — Հոմանիշ են ճիչ, կակաց.

(12) **Մբիմ** (sarcelle). — Բաղի նմանող ջրային թռչուն մը.

(13) **Յակացեղ**. — Ուշադրութեամբ նայիլ, դիտել.

(14) **Կի որ Մորասան**. — Ֆրանսացի երեսիլի արծակազիք եւ վիպասան (1850—1893).

III. Պ Ա Տ Ի Ժ Ը

Եթէ ինձմէ «հաց» ուղողին
«Բար» մը տըւած եղայ երբեք.
Թող երկարի՛ կեանքիս ուղին,
Բեթորանէն⁽¹⁾ մինչեւ Աղեկ⁽²⁾,
Ու քարերուն տակ կարկուտի
Անհետի ստուերըս սընտորի⁽³⁾ :

Եթէ ինձմէ «ձուկ» ուղողին
«Օձ» մը տըւի զագրաթորմի⁽⁴⁾ :
Թո՛ղ սողա՛մ մերկ վըրայ հողին :
Մովէն մինչև ծայրն Եդովմի⁽⁵⁾ :
Ու թոյներովը քարբերուն⁽⁶⁾ :
Թող կըպրանայ⁽⁷⁾ մաղձս ու արիւն :

Եթէ ինձմէ «ձու» խընդրողին
Տըւի «կարիճ»⁽⁸⁾ մը փոխարէն.
Թո՛ղ տարածուի՛ իմ անկողինն
Անապատի խորն, ու խարե՛ն⁽⁹⁾ :
Զիս խայթոցներն կարիճներուն
Խածուածներով անագորուն⁽¹⁰⁾ :

Եթէ ինձմէ սէր ժըտողին⁽¹¹⁾
Սուր մը ցուցի⁽¹²⁾, սի՛րտ անոպայ⁽¹³⁾ :
Թո՛ղ իմ քայլերս չըլաջողին
Ելլելու դէպ ի Մասեփա,
Ու խարբերու⁽¹⁴⁾ սայրերուն տակ
Կըբարատուի՛ շունչըս բովանդակ :

Եթէ փրկանք մը հայցողին
Տըւի պրկանք⁽¹⁵⁾ մը շարաշուք՝
Թո՛ղ խախտի մոյթը⁽¹⁶⁾ իմ սղին
Գեյու մներով⁽¹⁷⁾ մահաչըշուկ,
«Ու արմուկէս բազկիս իմ կէս
Թափի՛, և ուսս ալ անրակէս»⁽¹⁸⁾ :

Եթէ շաւիղ մը խընդրողին
Բաւիղ մը ցոյց տըւի անհետ,
Թո՛ղ ամպէ սիւն մ'իբ կոթողին

Մութ կողմն ինծի շրջէ յաւէտ,
Ու խաւարովն իր թանձր ու գէջ⁽¹⁹⁾
Պատէ գիշեր մը զիս անվերջ:

Թէ սուրբ պաշտումը սիրողին
Կուռք մը տըւի Աշոնայի⁽²⁰⁾,
Պորունկ մըխուի թո՛ղ իմ կողին
Անէձքն ու շանթը Սինայի,
Ու փըշրըւած՝ թո՛ղ բոլորի
Հորթին նըման դառնամ փոչի:
ԵՂԻՇԷ ԱՐԳԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ⁽²¹⁾

ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆՆԵՐ

- Մանուշակ = Համեսուրիւն
- Շուշան = Անմեղուրիւն
- Ձիթենի = Խաղաղուրիւն
- Դափնի = Յաղբուրիւն
- Անթառամ = Անմահուրիւն
- Կշիռ եւ սուր = Արդարուրիւն
- Ամալթեղջիւր⁽²²⁾ = Անառուրիւն
- Միածան = Հառուրիւն

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

- (1,2) Բեղորաց, Աղնկ.—Հին Հրէաստանի մէջ երկիրներ.
- (3) Սնոսի.—Ոչինչ, ջնջին.
- (4) Ջազարբորմի.—Գարշելի.
- (5) Սրովմ.—Հին Հրէաստանի երկիրներէն մէկը.
- (6) Քաւր.—Ձանազան գոյներով ու մեծութեամբ վիշապ
օձ մըն է.
- (7) Կարանայ.—Գուպր բառէն շինուած բայ մը. որ կը
նշանակէ սեննալ ու քար կտրիլ.
- (8) Կարիւն.—Վնասակար կենդանի մըն է որուն խայթոցը

կը թունաւորէ, Ռամիկ բառով մահաւրը: Այս անունով համաստե-
ղութիւն մը կայ.

(9) Խարել.—Տարցած երկաթով այրել. այստեղ կը նշանա-
կէ շթո՛ղ կրակի պէս խայթեն ցաւցնեն:

(10) Անագորուց կամ աճագորոյն.—Անողորմ.

(11) Ժռել.—Ազաչելով խնորել.

(12) Յուցի.—Գրաբար անցեալ կատարեալն է ցուցնել բային.

(13) Աճոպայ.—Վայրի.

(14) Խարբ.—Թուր, սուր. Այս բառը երբ ածական է կը
նշանակէ անիրաւ, անզգամ.

(15) Պրկանբ.—Կապկպել, շղթայով սեղմել.

(16) Մոյր.—Գը նշանակէ գերան. Այստեղ փոխարեւարբ
գործածուած է. եւ մոյրը իմ ողին կը նշանակէ կռնակիս ոսկորը,
ողնայարը:

(17) Գելում.—Ճմլում.

(18) Աճրակ.—Վիզին առջեւի ոսկորները.

(19) Գէջ.—Թաց.

(20) Աղոնա.—Եփրայական լեզուով կը նշանակէ Տէր կամ
Ասուած:

(21) Եղիօէ Արփուր. Դուրեան.—Նայսկին Պատրիարք Կ.
Պոլսոյ, բանաստեղծ եւ գրագէտ եկեղեցական որ բացի բանա-
սիրական լուրջ աշխատութիւններէ, հրատարակած է Հովուական
Մրինգ անուն կրօնական բանաստեղծութեանց զեղեցիկ հաւարա-
ծոյ մը իր երկերէն:

(22) Ամալթեղջիւր (corne d'abondance).—Արամազդի մայրը
քարայրի մը մէջ պահած էր զինքը, ըստ դիցարանութեան, եւ
Ամալթէա անունով այժ մը կաթ կուտար Արամազդի. զոր յա-
ւերժահարսեր կը խնամէին, Արամազդ Ամալթէայի եղջիւրներէն
մէկը նուիրեց այդ յաւերժահարսերուն ի նշան երախտագիտու-
թեան, այդ եղջիւրը որ կը կոչուի **ամալթեղջիւր**, առատութեան
աղբիւր մը եղաւ:

112. ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտի վերջերն էինք տակաւին, Քաղատիոյ⁽¹⁾ համար տխուր տարուան մը վախճանին մօտ, և ժողովուրդը, որ ամբողջ ձմեռը տանջուեր էր սովէն, կրկին սովի մը սպառնալիքը կը տեսնէր արդէն գլխուն վերև կախուած չոր ու ամուլ երկինքէն վար, որ երկու ամիսէ ի վեր անձրեւի կաթիլ մը չէր ցօղեր:

Քաղաքի մը մէջ ուր սով կայ, անօթութիւնը ամէնուն շարժարանքը չէ անշուշտ: Բարեկեցիկ դասակարգը միշտ իրեն պէտք եղած ցորենը ունի իր շտեմարանին մէջ, բայց յօժարակամ պիտի ուզէ տալ իր հացը, եթէ անով կարենայ վերջ տալ այն աղէտքներուն որոնց սըրտամտիկ տեսարանները՝ անօթութենէ աւելի մեծ տանջանքով մը կը դալարեն իր ազիքները: Բայց թշուառութիւնը մեծ է, և դարմանները փոքրիկ: Լերկ ու մերկ աղաք՝ որ քալած տեղերնին՝ խելքերնին դառնալով կը մարին կ'իյնան ասդին անդին, պզտիկ լաճեր⁽²⁾: որ քաղցին ազդած լկանքին չդիմանալով, կու լան մօրերնուն ճիտը պլլուած, մայրեր որոնք կ'անիծեն զքեզ, որովհետեւ անօթի պառկեցուցած չես զաւակդ առջի գիշերը, և տուայտանքէ մօլեցնած մարդիկ, որ ա՛նուի աչքեր կը պտըտցնեն իրենց չորս բոլորը՝ կարծես կերած հացիդ պատուը ստամոքսէդ դուրս քաշելու փափաքով. ահա՛, քստմնելի տեսարանները որոնք պատուհանիդ առջևէն կ'անցնին կը դառնան շարունակ սարսափելի մղձաւանջի⁽³⁾ մը պէս:

... Ամէն առտու, ամէն իրիկուն, պատուհանիս առջև և ստամոքսէ կ'սպասէի այս խռովիչ յուզումներուն, չեմ գիտեր ինչու. թերևս անօթի չըլլալու մեղքս կ'ուզէի քաւել այդ ցաւատանջ ամբոխին տուայտանքներուն մասնակից ըլլալով հեռուէն: Եւ երբ ճաշի ժամը կը մօ-

տնար, երբ բարեգործական փուռերուն փոքրիկ լուսամուտները կը բացուէին, և խուժանը կը յարձակէր զիրար տապալելով, կոխկռտելով, ձիւնին ու բուքին մէջէն անդին բոլոր քաղաքը կը լռէր, յարգելով կեանքի դժնդակ կոխը սովեալներուն, ինձի այնպէս կուգար թէ ես ալ մասը կը կազմէի այդ ամբոխին. ես ալ անոր հետ կը մօտենայի այդ խորունկ փոքրիկ լուսամուտին, ուրկէ կեանքը դուրս պիտի ելլէր հացի փշրանքով:

Դեռ այս կոխը դադրած չէր սակայն, բայց յուսահատութիւնը տակաւ կ'անհետանար սառնամանիքներուն հետ: Նոր հունձքերուն յոյսովը կ'օրօրուէր անօթի բուռն հետ, և յոգնութիւն կ'առնէր իր տխեղձ անդամագիւղացին, և յոգնութիւն կ'առնէր իր տխեղձ անդամները տաքցնելով արեւուն ջերմիկ ճառագայթին տակ: Եւ ահա՛ նոր սովի մը արհաւիրքը կ'սկսէր տիրել ամէն կողմ: Երկինք իր անձրեւի կաթիլը կը զլանար արմըցածքէին այրելով, խամրելով, կռնծելով բոլոր արմըցածքէին: Դաշտերուն մէջ, ցորենի ծիւրը խանձած, մրրտիքը՝ Դաշտերուն մէջ, ցորենի ծիւրը խանձած, մրրկած, հողին կը փակչէին. կապուտիկը⁽⁴⁾ միայն, սովի կած, հողին կը փակչէին. կապուտիկը⁽⁴⁾ միայն, սովի կած, հողին կը փակչէին խոշոր խոշոր կը բանար, ցօլացածաղիկը, իր աչքերը խոշոր խոշոր կը բանար, ցօլացածաղիկը իր շափրակներուն մէջ անայլայլ բիւլ՝ պայծառ, անգութ երկինքին, Նշնին, թթնին, կեռասնին մերկ ու չոր կմախքներ կ'երկնցնէին օդին մէջ, ընդհանուր սուգին սեւերուն փաթթուած:

Հիմակ հարուստն ալ, աղքատն ալ, մեծն ալ, պըղտիկն ալ, ամէն ազգէ, ամէն կրօնքէ՝ մարդիկ գլուխներին կը դնէին արհաւիրքի սպառնալիքին տակ. ցաւի ընդհանուր եղբայրակցութիւնը կը կազմուէր գերագոյն գթութեան դիմելու համար: Եւ երբ գիշերը. ստուերները կ'իջնէին, ահը կը սա-

ւանէր մթնայրտին մէջ, ահա՛ կ'սկսէին հնչել բոյոր
 եկեղեցիներուն զանգակները մէկիկ մէկիկ, ծանր, թախ-
 ծական, մեռելական զանգիւնով մը որ կուլար, կը
 հեծէր, կը թախանձէր, յետոյ կը բորբոքէր և իրարու
 կը խառնէր բոյոր հնչիւնները մէկ յետին իբրև հեկե-
 կանք մը պոռթկալով, սպառնալով:

Պահ մը ետքը, ժողովուրդը՝ սև քողերով ծած-
 կուած կամաց կամաց մասուռներուն, տանարներուն
 դուռներէն ներս կը սպրդէր, սիւներուն տակ կը կծկը-
 տէր մութին մէջ, և հսկումի աղօթքը, ճէր ողոր-
 մեան կ'ազազակէր բոյոր ուժովը արթնցնելու համար
 գերագոյն գթութիւնը:

Բայց երկինք, միշտ վճիռ, անողօքելի կը մնար
 միշտ: Այնքան աչքեր հորիզոնին վրայ սեւեռած՝ չէին
 կրնար իրենց աղիողորմ արցունքներովը ողորմու-
 թեան ցօղի կաթիլ մը խլել անոր առատարուի
 աղբիւրներէն:

Հին մարդիկը, պառաւ մամիկները կը պատմէին
 սակայն թէ այսպէս պատահած էր տարիներ առաջ,
 և թէ այսպէս տեսած էր մինչև Մաղկազարդի կիրակին,
 և Բրիտանի Երուսաղէմ մտած օրն էր որ ողորմութիւնը
 պիտի իջնէր քաղաքին վրայ:

Այն առտուն, կանուխ, շատ կանուխ եկեղեցի
 վազեցի, առանց կոշնակին հրաւերին սպասելու:
 Բոյոր գիշերը չէի քնացեր. շարաթներէ ի վեր սպա-
 սումի անհամբերութիւնս տենդի փոխուեր էր. սրտիս
 մէջ հրաշքի մը ըզձանձք՝ և մտքիս մէջ անոր մէկ վա-
 րանտո ժխտումը կը աագնատէին զիս:

Մաղկազարդի ամիսն համար, եկեղեցին բացառիկ
 շքեղութեամբ զարդարուած էր: Նայուածքս կը թափա-
 ուէր տանարին թափուր ընդարձակութեան վրայ. խորա-
 նին խորը կ'երթար, ուր կը գուշակուէր ստուերներու

Քանձը մշուշ՝ տեսիլքի մը պէս տարտամ՝ մթնշաղ լոյ-
 սին մէջ որ նոր կը ճեղքուէր, սիւներուն կամարակապ
 նակամները հեռզնեաէ դուրս նեակելով զմթնթնորու
 խորունկ շուքին մէջէն: Մոյշի^(*), մութ լիակի պայ-
 ծառ խառնուրդ մը սկսաւ անգալ բարձր պատուհաննե-
 րուն վերելէն, և հեռզնեաէ վարդագոյն երանգով մը
 հչգուեցաւ ապակիներուն վրայ ցոլանալով, մինչ փոշե-
 զէն շամանդաղներու^(*) հեղեղը կը հօտէր շորս կողմէն
 ներս:

Եւ զանգակը հնչեց բարձրագոյ և լուրջ. բոյոր
 սուրբերու պաակներներուն վրայէն սարսուռ մը անցաւ
 կարծես: Մոմերու փոքրիկ պսպղուն աչքերը սկսան
 ծակծկել խորանին ստուերները. վայրկեան մը ետքը
 առձարը խորոյի մը պէս կը վառէր թիւրեղէ ձեղնաջա-
 հերուն լուսացնցուղ շողերովը: Հինաւուրց վանդակոր-
 մէն ներս, դասին մէջ լեցուեցաւ գպիւրներու պարը, և
 բոցերը խառնուեցան երգեցողութեանց:

Բազմութիւնը վայրկեանէ վայրկեան կ'աւելնար եկե-
 զեցիին մէջ. սեղանին վրայ սուրբ խորհուրդը կ'սկսէր,
 շարականներու գեղգեղանքը կը սաւառնէր, և կը հնչէին
 ծնծղաները, ծնծղակները^(*), քոցներու արծաթ բոժո-
 ժիկները: Մաղիկներ փունջ փունջ ծիածանի ամալային
 ժանեակ մը կը պարայնէին խորանին առջին, և լոյսի
 եւանձններ թաղարներուն, խաչերուն, աշտանակներուն,
 բուրվառներուն թիւրեղ փալխուքը կը զունամատէին
 աղամանդի ցոլքերով: Խունկը՝ այդ բոյոր աղօթող հօ-
 գիւններուն իբրև ըզձանձքին ցայտումը՝ կը բարձրանար
 դէպի երկնաւոր կամարները: Ոչ սք չունջ կ'առնէր.
 թաւ, խորհրդաւոր ձայնը միայն կը հնչէր պատարագիչ
 քահանային:

Իսկոյն դասին վանդակորմը բացուեցաւ, և այլք
 մը գուրս ելաւ. բոցերու բոյորակ շղթայ մը կազմուե-

ցու առհարին մէջանայ, և ժողովուրդը եւս եւս շար-
ուեցաւ: Արասազկէն ժամակներէն, սորբ թափորը՝
ձիթներէն հրագորը ծածանելով պիտի մէջ իրենց թիւրեղ-
եայ ձաշին չնա՝ «Սփաննա», Սփաննա: 12

Իւրորը, ցանգակներու զոգանչը կը նշէր յայն
շունչով մը, որ ներս կու գար տաւարին քաց դուռէն,
ամէնուն աչքը այն կողմը յառած էր. Բրիտան ներս
պիտի ծանէր:

Յանկարծ որտաւմին ձաշնը գտաց, այնչա՛ն նուա-
զեցաւ: Կուսազեցաւ. գոց մը սեղսու ամէնուն վրայէն,
և այն անձուն խաղաղութեան մէջ, որ սկիզբը կամ
վախճանը պիտի ըլլար պատուհանին, անձրեւի շուրջը
յառեցաւ գորտէն:

Իկոր ժողովուրդը, մէջ ձաշն, մէջ հոգի, ծանկի
վրայ ինկաւ, և շեղու՛մի ազազակներով եկեղեցւոյն
կամարները թնայցին:

Զ. Ա.

ԲԱՅՑՏԵՐՈՒԹՅԱՆՆԵՐ

(1) Գազուսիտ. — Բնկիւրքի մին սեռան է:

(2) Լաւ. — Պզտիկ այս նախապատկա՛ր իմաստով:

(3) Գրմատանը. — Պունի ժամանակ զգացումը սրանկա-
թիւն, հոգեւթիւն:

(4) Կատրուակի (նկատ). — Երեկներու մէջ անոց քոյս մը որ
գեղեցիկ կապուտ ծաղիկներ կը քանայ, կ'ըսուի նաեւ ծծմար:

(5) Գարտ (հպիւմ կիւնէն, աւստ). — Ոչոյս մը որ իր կաշ-
իցսօքն զնկ կը գործածուի յանտի. Այստեղ կ'ախարհչուի իր
գոյնին, որ կապուտ կը ծածկուի:

(6) Ետնակցայ (ուսուս). — Ըստ թուրքու թեան, կ'ըսուի
քաղցրահամ ժարմիներու ամէնէն փոքր ծածկիներուն, ասկա՛ն
զրականութեան մէջ կը գործածուի իր խմանիչ կիւլի (նկատ):

(7) Ծննդակ. — Ըստ նկեղծիչներու մէջ գործածուած պիտի
երամշտական գոյծիք, որուն կը բարձնէ՛ զուրք կողմէն՝ պիտի
թափուի:

113. ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՏԱՃԱՐԸ

«Յիրաւի Աստուծոյ խորանն է այս՝ Ճարգոց մէջ:»

— Այսպէս գրուած է շատ սեղեր Ուսմիթիւթի Ար-
քայարանին⁽¹⁾ մէջ, որուն երկնաբերձ յարկին ներքեւ
այս պահուստ տնարեկ, քուս մը կ'իյն զարձած, նստեր
աներեւութացի եւ պզիթիչ վե՛ն անեզրութեանց մէջ: Է
Նա եկող մեծերն ոյ կը սղարկնան, շքեղներն ոյ կ'ան-
շքանան, ո՛ր կը մնա՛ւ եւ ինճս: Աւ հրմայ փաստաշուք
տաւարը իր թուերը Արեւելք և Աւեւմուտք, Հրաթն և
Հարաւ քացիք տարածը է առջեւ, սրանց ձայրերը, եթէ
երեւջ ձայր կը տեսնուի, նորեղաններ կը գնն ամէն
կողմ:

Այնքան յառելով կը գիտնէ՛ գիտացո քանուստեղծ-
ներու անկիւնինէն վերերը և ամէն զիս գունազեղ խոր-
հրդուսը նկարներով ծածկուած պատուհանները, մա-
նասանց այն վարդանն ու վարդազեղ պատուհանը՝ Բա-
սարը⁽²⁾, որոցան քանուստեղծին նա իրաւած, որ մաշ-
ուած յայտի փոշիներուն ասկ կը ծփծփայ: Վեր նայելու
համար կոկորդա ցուցնելու շափ գլուխ կը անկնէ մինչեւ
կանակիս կը փակցնեն, ու հօգիս կը տեսնեն եթերային
անոց քարերութիւնը, ուր սղը խոտայեր՝ և ամայն նսն
չգորը մը կազմը է, որուն հետեւ ի՛նչ դրուազներ, երան-
գաւոր հանդոյցներ և այլ հազարու մէկ տեսանելի ու ան-
տեսանելի իրեր, ամէնն ոյ զուս գոթական հրաշակերտ-
ներ, աչքիս ասկէն կը փախփոխն, կ'երկնան՝ կը կարնը
նան: Կը նայի՛մ զորչ պատերուն վրայ, որոնք պատ չեն,
այլ հոկայ պարխազներ: չնէ գրտեր մինչեւ ո՛ր հաներ են
աշտարակ հակամերն, սրանց վրայ երկնոց խորումները

հրաշարուեստ զարդեր, քանդակներ ու քարերու վրայ բանուած ասեղնազործութեան պէս նրբակերտ բաներ են :

Ո՛հ, այս որմերուն վրայէն մարդ չի կրնար աչքը ուրիշ տեղ դարձնել . քարեղէն համայնապատկերներ են անոնք, որոնց վրայ գերմարդկային միտքը և աստուածային արուեստը կոխած անցած՝ և յառաջ բերած են յուզուած, խռով ծովու մը ալիքներն ու փրփուրները, համաշարուած, ներդաշնակ, ներս ու դուրս . քար ու փոս ցցուածքները՝ մեծափառ խառնափնդորումներ գեղեցկին ու վսեմին : Ու երեւակայեցէ՛ք այս որմերուն կռթնող վրայէ վրայ մեծ ու պզտիկ անթիւ կամարները որոնք, ճիւղաւորուած և շերտերու բաժնուած, ճառագայթներու նման կը սփռուին, կը ծռին և կը շտկուին ձեզուներն տակ, ու կ'երթան կ'ամփոփուին սիւներուն վրայ . և այդ սիւներուն ալ վրայ այնքան սիւնակներ, այնքան մարմարեայ գիծեր կան որքան գիծեր կան աշխարհացոյցի մը ներկայացուցած ծովերուն ու ցամաքներուն վրայ :

Ձախ կողմս ու ճիւղ քովս վանդակորմի մը ետեւ Սրբարանը կայ՝ ամենազեղեցիկ ու պայծառ վայրը բովանդակ շէնքին մէջ, ուր մարդու ոտք դպցնել չեն տար . միայն աչքերուն դէմ արգելք չկայ : Միակտուր ծանրագին սև քարէ սեղանի մը ճակատը կը տեսնուի Հաղորդութեան Ս . Խորհուրդը ներկայացնող պատկերը, որուն վրայ ոչ ներկ, ոչ վրձին դպած է . պորփիր(4), յասպիս(5), ալպաստր և ուրիշ մեծարժէք գոյնզգոյն քարեր՝ կարող ձեռքի մը տակ շարուած և յօրինած են նոյն չքնաղ նկարը, նուրբ և ոսկեզօծեալ դուռագներու մէջտեղ :

... Աջ կողմէն սկսելով մտնենք տաճարին ներքին և ընդարձակազոյն մասը : Շուտով անցնինք սա վիթ-

խարհի ահեղ արձաններու բանակին մէջտեղէն, թէև հասարակ զօրքեր չեն զայն կազմողները : Յառաջանա՛նք . զգուշութեամբ քայեցէ՛ք որ Հէրշելի(6), Տարուինի(7) վրայ չկոխէք . մի՛ գուցէ երկրի անասուններն ու երկինքի մոլորակները վրանիդ թափին :

... Ակնարկ մը ձգենք Նեւտոնի, որ իր գրած խոշոր մատեններուն վրայ ընկողմանած կը նայի գլխուն վերեւի երկրագունտին, ու ետեւնիս թողլով ուրիշ բազմաթիւ յիշատակարաններ, դա՛նք «բանաստեղծներու անկիւնը» :

Ահա Տրայտըն(8) կատակերգակ բանաստեղծը, և Տրէյթընի(9) կիսանդրին՝ պատուանդանի մը վրայ : Յետոյ կու գան պսակաւոր բանաստեղծը Ճօնսըն(10), բարեկամ Շէքսպիրի, և Էտմընտ Սքէնսըր(11), որուն մահարձանին վրայ կը կարդանք . «Հոս կը հանգչի մարմինը Էտմընտ Սքէնսըրի, իր դարուն բանաստեղծներու իշխանին, որուն աստուածային հոգին պէտք չունի ուրիշ վկայութեան, ցորչափ կը մնան իր գործերը :» Ահա աշխարհահռչակ Միլտոն . նայինք այդ կոյր՝ բայց դրախտը տեսնող բանաստեղծին :

Անցնինք աստուածաբան և նոյն իսկ դիւանագէտ բանաստեղծները, և գանք Լորտ Թէնիսըն(12), պսակաւոր բանաստեղծին որուն կիսարձանին վրայ միայն իր անունը կայ «Ալֆրէտ Թէնիսըն, 1859», ի՛նչ փայլուն տապանագիր : Քիչ մը անդին Թովմաս Բէմպլը(13) Յոյսի հանոյճներ գործին հեղինակը կը տեսնենք ժիթ դարու սկիզբները ծաղկած, որուն գրած մէկ ոտանաւորը իբր իր տապանագիրը արձանագրուած է . — «Ո՛վ արեւ, մի՛ կարծեր թէ նսեմանայ անոր հոգին, երբ դու ինքդ խաւար դառնաս :» Չանց կ'ընենք շատեր : Սակայն մեղք է վայրկեան մը չնայիլ պարզ, մաքուր կիսարձանի մը վրայ որ

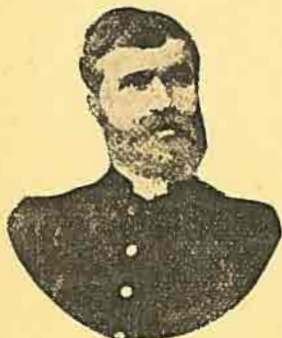
կը վերաբերի քրանաստեղծներու հայրսին, Շէքս-
բիերի⁽¹⁴⁾. նայեցէք կուշտ ու կուռ, բայց մի՛ շփէք մար-
մարը. «Անոր ձեռք մի՛ դպցնէք» պատուիրուած է: Մի՛
կարծէք թէ այդ քարերուն դպչելով դուք ալ բանաս-
տեղծ կ'ըլլաք. անոնք Աստուծոյ արտին դպած են, Ա-
նոր Հոգիէն խմած ու շնչած են:

Է՛հ, հիմայ հասած ենք երկաթ դրան մը փեղկե-
րուն. ասկէ անդին արքայարանը կայ, շատ մը ժամեր
ու մատուռներ կան, ամենակարեւոր և ընդարձակ նուի-
րավայրերը տաճարին: Հոն է Հէնրի Է ի⁽¹⁵⁾ մեծափառ
դամբարանը, պզտիկ տաճարի մը ձեւով, զոր «այխարհի
հրաշքը» կոչած են բանաստեղծներ: Եղուարդ Սոստո-
վանոզի⁽¹⁶⁾ խլիլուկ բայց պատմական դամբարանը. և

տախտակէ մաշած գահը,
որուն վրայ Վիգգորիա
թագուհին⁽¹⁷⁾ և իր վեց
դարու նախորդները թա-
գադրուած են, այցելու-
ներու ուշազբաւ առար-
կաները կ'ըլլան միշտ:

Գուրս ելլե՛նք շուտ:
Ու շնայինք ետեւնիս մեծ
ու պզտիկ անհամար փոր-
ձիչ աշտարակներուն, որ
Սորհրդարանին ահռելի
աշտարակներուն դէմ յան-
դիման կը ցցուին ու կը
ճօճին օդին մէջ, Եւ անոնք

քովիկէն թէ՛ մը իր զոռոզ դուխը ուռած կամ, բանաս-
տեղծին լեզուով, օղակ օղակ մէջքը ուռած, Ապոդոնէն
կ'ելլէ ու կը վազէ կ'երթայ Պոսիդոնի⁽¹⁸⁾ անշնդախոր ծոցին
մէջ կ'իյնայ, Ի՛նչ կ'ըսէք, միակ տաճարը չէ՞ այս՝ երկ-

Ա. Գ. Պետիկեան
(ԳԻՍԱԿ)

րիս վրայ: Գիտե՛մ, Հուսի Ս. Պետրոսը⁽¹⁹⁾ կայ, Բարիզի
Նօքր Տամը⁽²⁰⁾, Ինչպէս նաեւ Ս. Պօղոսը⁽²¹⁾ կայ հոս՝
Լոնտոն, բայց Ուէլսթմինսթրի Արքայարանը իր անհուն
պարունակութեամբ Յաւիտենական Տաճարն է այխարհի
մէջ. գոնէ մանրանկարն է Յաւիտենական Տաճարին,
Լոնտոն, 1898.

Ա. Գ. ՊԵՏԻԿԵԱՆ
(ԳԻՍԱԿ)⁽²²⁾

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) Ուէլսթմինսթրի Արքայարանը. — Հռչակաւոր Արքա-
յարան Լոնտոնի, շինուած է Հէնրի Գ.ի ժամանակ, ժՊ դարուն.
Անգլիոյ թագաւորներուն եւ մեծ մարդոց տապանները կը պա-
րունակէ:

(2) Ուիլեմ Գաուրըր. — Անգլիացի գրագէտ. ծնած է
1731ին եւ մեռած 1800ին, Թարգմանած է Հոմերոսը զոր իրմէ
առաջ անգլիերէնի վերածած էր Բօթ, Ունի ինքնատիպ հեղինա-
կութիւններ:

(3) Մոզայից. — Շատեր այս ֆրանսերէն բառը կը գործածեն
տակաւին խնամկարի տեղ.

(4) Պօրփիւր (սումաֆի, porphyre). — Մութ կարմիր մար-
մարի տեսակ մը, չափազանց կարծր, ճերմակ կամ դեղին խայ-
տերով. գլխաւորաբար վերին եղիպտոս կը գտնուի.

(5) Յասպի. (jaspe). — Ակտի ցեղէ քար, կանանչ եւ կարծր,
կարմիր կամ սեւ երակներով. Մարմարէ աւելի կարծր է եւ կը
գտնուի Սիկիլիոյ, Սիպերիոյ եւ Գերմանիոյ մէջ.

(6) Հէրօէլ. — Երեւելի աստղաբաշխ որ ծնած է Հանովրի
մէջ, Ինք գտած է 1781ին Ուրանոս մոլորակը ու երեւակին ար-
բանակները (1738—1832).

(7) Տարուիք. — Անգլիացի բնախօս եւ բնապատում (1809—
1882).

(8) Տրայքըն. — Անգլիացի երեւելի բանաստեղծ (1632—1700)
որ կը փայլի իր ճաշակով ու երեւակայութեամբ.

(9) Մայքէլ Տրէյքըն. — Անգլիացի բանաստեղծ (1563—1631).

(10) Ճօնսթըն կամ Պէն Ճօնսթըն. — Անգլիացի հմուտ մատե-
նագիր եւ թատերագիր (1573—1637).

(11) **Համբն Սրլնար.**—Անգլիացի բանաստեղծ. հեղինակն է Պարկինսոն Քաղաքի գործին (1552—1599).

(12) **Ալբրեխ Թէնիսթր.**—Ժժ դարու վերջին կէսին մէջ Անգլիոյ Նշանաւորագոյն բանաստեղծը (1809—1892).

(13) **Թովմաս Բէմսթրլ.**—Անգլիացի բանաստեղծ. ծնած է Կլասթո (1767—1843).

(14) **Ուիլիքմ Ելֆորթ.**—Անգլիոյ մեծագոյն թատերագիր բանաստեղծը. հեղինակ բազմաթիւ ողբերգութեանց եւ կատակերգութեանց որոնք հրաշակերտներ նկատուած են. Ելֆորթը զրաւիչ Տըղութեամբ եւ զմայլելի կորովով նկարագրած է մարդկային զգացումներն ու կիրքերը (1564—1616).

(15) **Հէնրի է:**—Քաղաւոր Անգլիոյ (1485—1509) որ առաջին վեհապետն է Թիւտոններու հարստութեան.

(16) **Մեղուարդ Խառնովանդ.**—Քաղաւոր Անգլիոյ. ծնած է 1004ին եւ մեռած 1066ին.

(17) **Վ. Կոլորիա Բագուեից.**—Այս հատուածը գրուած միջոցին, տակաւին Անգլիոյ զահուն վրայ էր Վիկորիա Բագուեից, որ մեռաւ 1901ին, վաթսուներչորս տարի իշխելէ ետքը. ծնած էր 1819ին.

(18) **Պատրիկ.**—Ծովու աստուածը. Մատուլնոսի որդին էր եւ Արամագի ու Պրոտոնի եղբայրը. ծովուն խորը գտնուած իր ապարանքին մէջ ունէր սուկերայ ձիեր, որոնք իր կառքը կը վարէին կոհակներուն վրայ.

(19) **Ս. Պատրու Եկեղեցից.**—Հռոմի մէջ կը բարձրանայ այս եկեղեցին, Վատիկանի պալատին մօտ. Մեծագոյնն է քրիստոնեայ տաճարներուն. Եինութիւնը սկսած է 1450ին եւ աւարտած է 1614ին.

(20) **Նօղ Տաւ.**—Քարիզի Մայր եկեղեցին. որ գոթական ճարտարապետութեան հրաշալիքներէն մէկն է. Եինութիւնը 1163ին սկսած է, եւ աւարտած 1230ին.

(21) **Ս. Պատրու Եկեղեցից.**—Հռոմի Նշանաւորագոյն եկեղեցին. շինութիւնը 1675ին սկսած է, եւ աւարտած 1710ին.

(22) **Ս. Կ. Պետրիկեան (Գիսակ).**—Գրագէտ, եւ բողոքական պատուելի որ գրած է բազմաթիւ յօդուածներ կրօնական եւ բարոյական նիւթերու վրայ. ունի նաեւ կարգ մը գրական գեղեցիկ հատուածներ. Մասնաւոր հատորով հրատարակած է Մաժուրիւնի օտնական օտնու. ծնած է 1857ին եւ մեռած է 1902ին.

114. ՍՐԻՆԳԸ

Ե՛կ, իմ սրբինդ⁽¹⁾, իմ բարեկամ սրտագին,
Նիհար չըրթներդ. ո՛հ, երբեուն,
Դի՛ր դաւկահար իմ չըթներուն,

Երգն՛ք ու լանք, լանք ու երգն՛ք տրամագին:
Լա՛ց, զի լոկ քեզ գրտի հատորն իմ սրտին.

Դու բարունակ էիր կանաչ,
Երբ մի անգութ ձեռք անճանաչ

Կտրեց ըզքեզ, անջատեց մայրն ու որդին⁽²⁾
Եւ թոյլ աւելի որ լանջքիդ վրայ գալարուս

Մակեր բացին, վէրք երկաթի⁽³⁾.
Թո՛ղ այդ վէրքէն, ըսիր, կաթի

Ուրիւն, բողոք՝ միակ ըսփոփ վիշտերուդ,
Ես ալ մանուկ էի անմեղ, երբ վաղուց

Մի անձանօթ պատճառ վրդիս
Լուծ մը դըրաւ, ո՛րը կոչեց զիս⁽⁴⁾,

Եւ հօր ու մօր սիրոյն կարօտ զիս թողուց,
Իմ ալ կուրծքըս ծակծկեցին ժանտ վէրքեր⁽⁵⁾.

Եւ որպէս դուն սիրես որմին
Յննուլ, լըռել, մինչեւ որ մին

Չըլուզէ քեզ⁽⁶⁾, չե՛ս հառաչեր, չես երգեր,
Լըռիկ մնչիկ սիրեմ և ես հեռու կալ

Ըսկերութեան ժիտ⁽⁷⁾ ժըխորէն,
Եւ իմ սրտին, հոգւոյն խորէն

Չննել, ըզգալ, լոկ զարմանալ ու խոկալ:
Թող երգէ՞ն⁽⁸⁾, դաչնակ, քընար գեղգեղեն

Յեկեղեցուջ, ի գինետան,

Աղօթք ու պար թուչին, խայտան՝
 Թո՛ղ այլք վայ՛լեն⁽⁹⁾ հաճոյք մարմնոյ, հոգեղէն .
 Ա՛խ, իմ սրբի՛նգ, աշխարհ յոյսով թո՛ղ բերկրի .
 Թո՛ղ բախտն անոր ժպտի յոյսին,
 Ե՛կ ես և դուն ի միասին
 Լա՛նք ու երգենք, մեր բաժինն այս է յերկրի . . . :
 ԳՍԲԵԳԻՆ ՊԵՇԿԷՕԹԻՒՐԵԱՆ⁽¹⁰⁾

Ն Ե Ա Ն Ս Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

ԱԻԵԼԻՒ ԼՈՅՍ.—Նշանաւոր գերման բանաստեղծ Կէօթէ, իր հոգեվարքին մէջ, փափաքելով որ իր սենեակը աւելի լուսաւոր ըլլայ, կը խնդրէր որ պատուհան մը բանան և կ'ըսէր. «Աւելի՛ լոյս», Կէօթէի այս վերջին խօսքը յաճախ կը գործածուի բարձրական իմաստով և կը նշանակէ. «Աւելի՛ մտաւոր զարգացում, աւելի՛ գիտութիւն» :

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

- (1) **Սրինգ** (flute).—Փչողական գործիք երաժշտութեան, խողովակի մը ձևով որուն վրայ ծակեր բացուած են. փչողական գործիքներ են նաև սափարայ (sifre), փող կամ օմփոօ (trompette կամ cornet), աւագափող (trombone), երգեստ (orgue), եւայլն.
- (2) **Մայրն ու սրդին**.—Փոխաբերութիւն մը, որով հեղինակը ոտը կը բաղդատէ մօրը՝ եւ բարունակը որդիին.
- (3) **Վէրք երկ սքի**. — Հեղինակը փոխաբերաբար վէրքերու կը բաղդատէ սրինգին ծակերը.
- (4) **Որք կոսեց զիս**.—Հեղինակը իր մանկութեան ժամանակ թէ՛ հայրը եւ թէ՛ մայրը կորսնցուցած եւ որք մնացած էր.
- (5) **Իմ ալ կուրծքս ծակծկեցիք ժանտ վէրեր**.—Ակնարկութիւն իր հիւանդ թոքերուն. Հեղինակը թոքախտէ մեռած է.
- (6) **Քեզ**.—Հոս քեզ գործածուած է փոխանակ զԲեզի Մեր գրողներէն ուսանք քեզ, ձեզ, մեզ ձեւերը կը գործածեն իրք հայցական.
- (7) **Ժիս**.—Յանդուզն, համարծակ.

- (8) **Երգեստ**. — Այս բառը կը գրուի սովորաբար երգեստն ձևով.
- (9) **Վայ՛լեն**.—Փոխանակ ըսելու վայելեն. հոս եր կրճատուած է բառին մէջտեղ, Արդի բանաստեղծները կ'զգուշանան այս կարգի կրճատումներէ.
- (10) **Գարեգին Պետկէօթիւրեան**. — Երիտասարդ ու վաղաժամակ բանաստեղծ, իր այս Սրինգը բանաստեղծութեամբ, համաբաւ շահած է, Ֆրանսացի բանաստեղծ Աովէռի պէս որ միակ քերթուածով մի անմահացած է. Պէշկէօթիւրեան ծնած է Խարբերդ 1867ին եւ մեռած՝ 1891ին.

115. Ս Տ Ն Տ Ո Ւ Ն

Ժամանակաւ դեռահասակ թագաւոր մը կար շատ քաջարի որ հարուստ պետութիւն մը ունէր քաղաքներով և արգասաբեր հողերով լեցուն: Ստիպուեցաւ պատերազմի երթալ հեռաւոր երկիրներ, միայնակ և տխուր թողլով իր կիներ, թագուհին իր փոքրիկ տղուն հետ որ օրօրօցին մէջ էր տակաւին:

Լիալուսնին մեկներ էր աշխարհակալութեան ու փառքի երազներով, և լուսինը հազիւ կ'սկսէր պակսիլ, երբ ասպետներէն⁽¹⁾ մէկը ներկայացաւ զինաբեկ, արիւնով ու փոշիով թաթաւուն. Ճակատամարտին մէջ պարտուեր⁽²⁾ էին. թագաւորը մեռեր էր անծիր գետի մը եզերքը, վեց նիզակներէ վիրաւոր, իր գեղաձաղիկ ազատորեարին⁽³⁾ մէջտեղը:

Թագուհին շատ մեծութիւն ցոյց տուաւ իր վշտին մէջ, կրցաւ, ժողովուրդէն թաքուն, իբրև ճշմարիտ կին ողբալ իր չքնաղ ամուսինը. այլ լացաւ մանաւանդ հէք ազազուն⁽⁴⁾ իր որբուկին վրայ զոր ոչ մէկ հզօր սէր

պիտի կարենար պաշտպանել այնուհետև, և որ իր արքունի ժառանգութեան պատճառաւ, իր տկարութենէն զօրացած թշնամիներու ձեռքը պիտի իյնար:

Ամէնէն վտանգաւորը իր մէկ հօրեղբայրն էր, թագաւորին մէկ պիտակ(6) եղբայրը, կատաղի և ապականած մարդ մը, կոշտ ցանկութիւններով շարչարուած, որ թագաւորութեան մէջ միակ տեսակէտ մը ունէր, անոր ընձեռած(6) գանձերը:

Ըմբոստ(7) խուժանով մը շրջապատուած, իր դըզեակին մէջ կ'ապրէր, վերը, լեռներու բարձունքին վրայ, ինչպէս գայլը իր որջին մէջ իր որսին ակնկառոյց: Որսը հոն էր հիմակ, աւա՛ղ, այդ փոքրիկ երախան, դիեցիկ թագաւորը, տէր այնքան նահանգներու, օրօրօցին մէջ կը նիրհէր թաթիկները սեղմած իր ոսկի կողփօցին(8) վրայ:

Անոր քով ուրիշ օրբան մըն ալ կայ: Աղուօր, Կարչնեղ(9) գերուհի մը կաթ կուտայ իշխանին. և իր տղան է մէջինը: Երկուքն ալ ամառուան միեւնոյն գիշերը աշխարհ եկած են, միեւնոյն ստինքը կը սնուցանէ զանոնք, և երբ թագուհին իրիկունները կու գայ, պառչելէ առաջ, համբուրել նուրբ, խարտիշաներ փոքրիկ իշխանը, կը համբուրէ նաև, անոր սիրոյն, գանգրահեր պզտիկ գերին: Անոնց զոյգ զոյգ աշուկները կը շողան հաւասարապէս իբրև թանկագին գոհարներ. այլ օրօրօցներէն մէկը փղօսկրէ շինուած ու դիպակով պատուառած(10) է, իսկ միւսը՝ խեղճուկ ոզորէ հիւսուած: Եւ գերուհին, ուզղամիտ, երկուքն ալ կը պարուրէ միեւնոյն աղապատանքով. ո՛չ ապաքէն մէկը իր զաւակն է, միւսը իր թագաւորը՞ պիտի ըլլայ:

Ինքն ալ արքունի տան մէջ ծնած է. կաթոգլն ջերմեռանդութեամբ կը պաշտէ իր տէրերը. և երբ թագաւորը սպաննուեցաւ — մեծ գետին եզերքը — ամէնէն

վշտագին յուզմունքը կրեց, և ամէնէն անկեղծ արցունքները թափեց անիկա: Եւ որովհետև իր պատկանած ցեղը կը հաւատայ թէ կեանքը պիտի շարունակուի երկինքին մէջ, մահէն ետքն ալ, կ'երեւակայէր թէ թագաւորը, իր տէրը, կ'իշխէր հիմայ ամպերէն անդին ուրիշ պետութեան մը վրայ նոյնքան հարուստ քաղաքներով ու բարեբեր հողերով:

Իր ռազմական ձին, իր զէնքերը, իր մանկաւիկները(11) իրեն հետ երկինք գացեր էին, և իր ճորտերը(12) քանի մեռնէին, պիտի երթային երկնային թագաւորութեան մէջ գրաւել այն տեղը զոր ունէին հոս անոր գահուն շուրջը: Ինք ալ, օր մը, պիտի երթար լոյսի ճառագայթի մը մէջ, մանկ անոր պարեգօտներուն վուշը, և վառել անոր խնկամանները, ու պիտի վայելէր, երկինքին մէջ, միեւնոյն բարեբաստիկ ծառայութիւնը որ շնորհուած էր իրեն այս աշխարհիս վրայ:

Սակայն ինչպէս սիրտը կը դողար իր իշխանին համար: Քանի՛ քանի՛ անգամներ զայն իր կուրծքին վրայ առած, տրտմօրէն կը խոկար անոր ազգուն վիճակին վրայ. որքան՞ վտանգաւոր տարիներ յամրընթաց պէտք էր անցնէին մինչև որ հասակը սուրի մը չափ երկնար: Կը մտածէր պիտակին իր խարակին վրայ դարանամուտ(13), իր վճռակին տապարներուն մէջտեղը, անողոք հօրեղբօրը, որուն ընչաքաղց(14) աչքը գահուն վրայ սեւեռած էր, և որուն գիշերուընէ աւելի քստմնելի դէմքը նուազ մօայլ էր քան հողին:

Ո՛հ, հէ՛ք փոքրիկ իշխանը, իր սրտին հատորը, իր բազուկներովը կը սեղմէր զայն աւելի երկչոտ և աւելի եռանդուն աղապատանքով մը, և այդ պահուն, եթէ իր զաւակը սկսէր ճոռոտել, ինչ ուրախութեամբ կը կարկառէր անոր իր թեւերը սոսկումէ զերծ սիրոյ մեծ

Թափով մը: Անիկա գոնէ, նոյն իսկ իր չքաւորութեան մէջ, կեանքէն վախ չունէր: Ի՞նչ աղէտք կրնար պատահիլ անոր. ո՞ր փառքէն, ո՞ր բարիքէն պիտի զրկէր զայն չար բախտը, քանի որ իր ողորէ օրրանին մէջ՝ վուչէ ծածկոցէն զատ բան մը չունէր:

Անոր գերիի ազատ և պարզ հոգին երբեք չպիտի կրէր այն ծանր ռոգերը որոնք տէրերուն հոգին կը մթազնեն: Եւ կարծես զայն աւելի սիրելով այդ օրհնեալ խոնարհութեան համար, յանկարծ անոր փոքրիկ գիրուկ մարմինը կը համբուրէր, կը համբուրէր ուտելու հատցնելու չափ. մինչդեռ ընդհակառակը իր իշխանին ձեռքերուն վրայէն հազիւ կը հպանցէին իր շէրթունքները թեթև համբոյրներով:

Սակայն երկիւղը կը տիրէր պալատին մէջ, ուր կին մը կը թագաւորէր, կանանց մէջտեղը: Պիտակը իր հրոսախուժքին⁽¹⁶⁾ հետ դաշտ իջեր էր: Կուգար կը մօտենար, ագարակները, գիւղաքաղաքները անց նելով և իր ետին ձգելով քանդուժի և արիւնիակօս մը: Աւելի ամրակուռ շղթաներով փակեր էին հիմայ քաղաքին դուռները, կրակները աւելի բարձրաբերձ բոցերով կը բռնկէին դիտանոցներուն մէջ: Բայց առնական կարգապահութիւնը կը պակսէր. որովհետև աղեկատը սուրին պէս չի կրնար կառավարել, և բոլոր սեպուհները սպաննուեր էին ճակատամարտին մէջ: Ի՞նչ կրնար ընել չուսու թագուհին. բայց եթէ ամէն վայրկեան իր որդւոյն օրրանին քով վազել և լալ անոր վրայ իր այրի կնոջ տկարութիւնը: Արքունի ստնտուն էր միայն որ արիութիւն և վստահութիւն ցոյց կուտար, իբր թէ իր իշխանը սրտին վրայ սեղմելով, անանցանելի պարիսպ մը շինած ըլլար անոր իր բազուկներովը:

Արդ, գիշեր մը սովորականէն աւելի մռայլ ու

աւելի լուին, երբ արդէն իր անկողինը մտեր էր երկու օրրաններուն միջև, ու կը պատրաստուէր քնանալու, թուեցաւ իրեն թէ զէնքերու շկահման կարճ ժամը մը կը լսէ վարը, արքունի պարտէզներուն մուտքին մօտերը: Ետապով վերարկուի մը մէջ փաթթուեցաւ, և մազերը ետին նետելով, անձկութեամբ ականջ դրաւ: Հասկցաւ թէ ծանրակշիռ արշաւի⁽¹⁶⁾ մը աղմուկն էր աւազուտ հողին վրայ: Յետոյ հեծեծանք մը լսուեցաւ, և մարմին մը ինկաւ թուլօրէն սայաքարերուն վրայ, բեռի մը պէս: Այն ատեն ուժգին բացաւ սրահակը և նյմարեց նրբանցքին խորը, մարդիկ որ կը վազէին լապտերի մը լոյսին մէջ, որ անոնց զէնքերը կը պսպղացնէր⁽¹⁷⁾: Ամէն ինչ հասկցաւ, պալատը գրաւուած էր. պիտակը պիտի գար իշխանը առնէր ու սպաննէր...:

Ո՛հ, զարմանք. ի՞նչ կ'ընէ, Իսկոյն, առանց խորհրդածելու, առանց վարանելու, դուրս կը քաչէ պրզտիկ թագաւորը փղոսկրէ օրրանէն, և ողորէ օրօրոցին մէջ կը նետէ զայն. յետոյ, իր զաւակը կ'առնէ անոր մէջէն և մօլեզին ու յուսահատ կը համբուրէ, կը համբուրէ զայն հապճեպով, կը պառկեցնէ փղոսկրէ օրրանին մէջ, ու դիպակէ ծածկոյթով կ'սքօղէ վրան:

Ճիշդ ժամանակին հասեր էր: Հսկահասակ մարդ մը, սև վերարկուով ծածկուած իր վերտ զրահին⁽¹⁸⁾ վրայէն, երեցաւ դրան առջև ուրիշ մարդոցմով շրջապատուած որոնք ձեռքի լապտերնին վեր վեր կը բռնէին: Նայուածքով մը սենեակը աչքէ անցուց, և սուրալով դիպակասքօղ ոսկեհուռ օրօրոցին քով, յափշտակեց աղան, վերարկուին տակ ծածկեց՝ անոր ճիշերը խեղդելու համար, և արտորնօք խոյս տուաւ:

Իսկ իշխանը կը ներհէր ստրուկի օրրանին մէջ. ստնտուն լուծեան և աղջամուղջին մէջ կը կենար ան-

չարժ: Յանկարծ ազադակներ թնդացին բոլոր պա-
լատին մէջ, ապակեդուռները լուսաւորուեցան ջահե-
րուն շողիւնովը, աստանդակները լեցուեցան զէնքերու
չկահիւնով: Այդ վայրկեանին թագուհին իր նաժիշտ-
ներուն⁽¹⁹⁾ առջեւէն, հերարձակ, գրեթէ մերկ, սեն-
եակին մէջ խուժեց իր զաւակը կանչելով բարձրագոյ,
ու տեսնելով վեհաշուք օրրանը դատարկ և պաս-
տառները տակն ու վրայ, արտասուահեղձ մտ՝ տագ-
նապէ մը բռնուած, տախտակամածին վրայ ինկաւ
ողեսպառ:

Այն ատեն, անխօսուկ, ծանր ծանր, մեռելի պէս
գունատ, սանտուն բացաւ ողորէ խեղճուկ օրօրոցը:
Իշխանը անոր մէջ էր, հանդարտ կը քնանար. երազ մը
քնքուչ ժպիտ մը կուտար անոր շրթունքներուն և կը
լուսազարդէր անոր փոքրիկ դէմքը ոսկեփայլ վարսե-
րուն միջև: Մայրը, որ ոռք ելեր էր, օտօրոցին վրայ
ծռեցաւ խոր հառաչանք մը արձակելով, ու անոր վրայ
ինկաւ անկենդան դիակի մը պէս:

Այդ պահուն, նոր պոռչուած մը տարածուեցաւ
մարմարէ նրբանցքին մէջ: Պահնորդներու պետը հասեր
էր իր վաշտովը, և անոնց յաղթական գոչիւնները ա՛յ
աւելի արտառութիւն կ'արտայայտէին: Պիտակը մեռեր էր:
Աղեղնաւորներու լէգէոնը⁽²⁰⁾ հասեր էր անոր և իր հրո-
սախուժքին վրայ՝ պալատին և միջնաբերդին միջև, ու
յաղթեր էր անոնց: Դիակը վարն էր, կողէն նետահար,
արիւնի ճապաղիքներու⁽²¹⁾ մէջ:

Բարէ՛, հոն էր նաև իշխանին փոքրիկ ազազուն
մարմինը վերարկուի մը մէջ փաթթուած և արդէն սա-
ռած, ու զինքը խեղդող ձեռքերուն կապոյտ նշանը
կ'երեւար վրան:

Բայց, մինչդեռ զինուորականները աղմկայոյզ կը
պատմէին այս անգութ դէպքը, թագուհին իր արցունք-

ներուն մէջէն, հիացական ժպիտով մը անոնց աչքին
առջև բարձրացուց իշխանը որ աչքերը կը բանար: Ի՛նչ
անակնկալ վայրկեան: Եւ յանկարծ ցնձութեան ազադակ
մը հնչեց: Ո՛վ ազատեր էր զայն. ո՛վ, Հոն կեցած էր
ան, շիտակ օրօրոցին առջև, լուռ, անզգած, վսեմ
գերուհին որ իր զաւակը զոհեր էր իր իշխանը փրկելու
համար: Այն ատեն միայն, իր հիացական բերկրան-
քէն սթափելով, երջանիկ մայրը վազեց զոհեալին քով
և կաթոգին համբուրելով զայն, իր հոգեկցորդ քոյրը
կոչեց զայն, ու բոլոր այդ յուզեալ ամբոխէն որ լեց-
ուած էր նրբանցքին մէջ, նոր և աւելի սրտեռանդ
ազադակ մը բարձրացաւ, և բոլոր ձայները գերագոյն
վարձատրութիւն մը խնդրեցին սքանչելի գերուհոյն
համար որ այսպէս ազատեր էր թագաւորն ու թագա-
ւորութիւնը: Վարձատրելի. քանի՞ ոսկի պէտք էր իր
զաւկին զինը վճարելու համար: Ազնուական դասակար-
գէն ծերունի մը հետեւեալը առաջարկեց. պէտք էր
տանիլ զինքը արքայական գանձարանը, գանձարան-
ներուն ամէնէն ճոխը, և հոն թողուլ որ փափաքա-
ծը ընտրէ:

Թագուհին գերուհոյն ձեռքէն բռնեց տարաւ զայն
գանձերու սենեակը. հէք կինը միշտ անզգած, կը քա-
լէր կարծես երազի մէջ: Մեծամեծները և զինուորական-
ները կը հետեւէին անոնց այնպիսի յարգական յուզ-
մունքով մը որ ոտնամաններուն ձայնը քարերուն վրայ
միայն կը լսուէր:

Գանձատան ծանր դուռները կամաց կամաց դար-
ձան. յետոյ, սպասաւոր մը պատուհանին ձողերը քա-
չելով, առաւօտեան առոյգ վարդափայլ լոյսը թափան-
ցեց երկաթէ վանդակներուն ընդմէջէն, և ադամանդ-
ներու ու ոսկիի դիւթագեղ հրդեհ մը բոցավառեց:
Գետնի սալաքարերէն մինչև մուայլ կամարները, բո-

լոր սննեակին մէջ, ոսկի դրամներ, երփնադրուաք⁽²¹⁾ զէնքեր, կոյտ կոյտ գոհարներ, շեղջերով դրամներ, մարգրիտէ մանեակներ, քսան տարիէ ի վեր հարիւր թագաւորներու ձեռքով հաւաքուած անհաւար հարստութիւն մը, այս ամէնը կը շողար, կը կայծկըլտար, կը պոպղար:

Բազմութեան մէջէն հիացական ճահ մը լսուեցաւ. յետոյ անձկագին լուսթիւն մը տիրեց: Սննեակին մէջտեղը. գոգցես պարուրուած թանկագին այդ շողարձակումներով, սոնտուն տեղէն չէր երերար: Միայն իր փայլուն ու չոր աչքերը վանդակներէն անդին սեւեռեր էին դէպ ի երկինք այդ պահուն վարդափայլ ու ոսկեշող թոյրերով գունավառ: Հոն էր հիմայ իր սիրելի մանկիկը, այդ այգադեզ երկինքին զովութեան մէջ, և արեւը կը բարձրանար արդէն. ու էր. տղան կաթ կ'ուզէր ու կու լար: Եւ սոնտուն ժպտեցաւ. ամէնքը շունչերին բռներ էին, և կը հետեւէին այդ բացուած ձեռքին յամր շարժումին: Ի՞նչ պիտի առնէր. ո՞ր հրաշալի գոհարը, ո՞ր աղամանդէ մանեակը, թէ ափ մը յակինթ:

Սոնտուն ձեռքը երկարեց, և իր քով գտնուած աթոռակի մը վրայէն, զէնքերու կոյտի մը մէջէն, դաշոյն մը առաւ: Վաղեմի թագաւորի մը դաշոյնն էր, վրան զմրուխտներ գամուած զէնք մը, որ ամբողջ նահաւաք մը կ'արժէր: Բռներ և ջլապինդ նուաճեր էր ձեռքին մէջ. յետոյ ցոյց տալով երկինքը ուր վերջապէս կը բարձրանային արեւուն սկզբնածագ ճառագայթները, երկար նայուածք մը ձգելէ յետոյ թագուհւոյն և բազմութեան վրայ, ըսաւ.

Իշխանս ազատեցաւ. հիմայ պիտի երթամ կաթ տալու զաւկիս:

Եւ դաշոյնը իր սիրտը մխեց:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Լ Ն Ե Ր

(1) Ասպետ. — Այստեղ կը նշանակէ բարձրաստիճան գինուրական մը.

(2) Պարտուիլ. — Յաղթուիլ.

(3) Ազգաստեղ. — Ազնուական, հոմանիշ են ազասագի, սեպուհ:

(4) Ազգաուց. — Չորցած, կ'ըսուի տերեւի համար. այստեղ կը նշանակէ տկար, անզոր.

(5) Պիտակ. — Ապօրինակոր.

(6) Ընձեռեիլ. — Չեռք անցընել.

(7) Ըմբոս. — Անսաստող. հոմանիշ են ապուամբ, հեօս, խեռ.

(8) Կողոփոց. — Տեսակ մը գնտիկ զոր տղոց ձեռքը կուտան իրրու խաղալիք.

(9) Կարօցեիլ. — Ուժեղ.

(10) Պասաուել. — Գերպատով պատել.

(11) Մոնկիաւիկ. — Այսպէս կը կոչուին թագաւորներու կամ իշխաններու ծառայութեան մէջ գտնուող ազնուական երիտասարդները որոնք կը մարզուին գինուրութեան մէջ եւ կ'ընկերանան թագաւորին.

(12) Ծօր. — Գերի.

(13) Գարեհամուս. — Գաղտուկ տեղ մը պահուած սպասող թշամիլին վրայ յարձակելու համար.

(14) Ընչաւոց. — Լարստութեան ցանկացող, ազահ.

(15) Հրօսախուժ. — Աւազակներու խումբ.

(16) Արօւ. — Յարձակում.

(17) Պսպղացնել. Լոյսերու տակ փայլեցնել.

(18) Վերս գրահ. — Հիստուած զրահ.

(19) Նածիօս. — Սպասուհի.

(20) Լէզեւց. — Հոմանիշ են զուց, վաօս, քսկաօ, զօրագուց, զօրախումբ.

(21) Արիւցի հագաղիլ. — Շատ թափուած արիւն.

(22) Մրփնադրուաք. — Գոյնզոյն զարդարանքներով.

116. ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ ԵՒ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

Ինչպէս գտնել բնութեան մէջ գեղեցկութեան և ներդաշնակութեան կատարելագոյնը. ահա՛ հարց մը որ երկար ժամանակէ ի վեր կը տանջէր միտքս: Կը թափառէի սարեր ու ձորեր, դաշտեր ու անտառներ, և ամէն տեղ կը բացուէին աչքիս առջեւ իրարմէ գերազանց սքանչելի պատկերներ: Անոնք կը զբաւէին զիս, բայց գեղեցկութեան վսեմագոյնը որ անորոշ կերպով կը յաճէր երեւակայութեանս մէջ, չէի գտներ բնութեան մէջ:

Ուղղադ առաւօտ մը, երբ արեւը նոր բարձրացեր էր հորիզոնէն, ու ժպիտը կը տարածէր երկրիս երեսը, խորհրդաւոր անկիւն մը, փոքրիկ ու յստակ աղբիւրի մը մօտ, մատաղահաս կաղնին իր մութ կանանչագոյն տերեւները կը տաքցնէր արեւուն ճառագայթներուն տակ, ու իր երկար ստուերին ներքեւ կը հիւրասիրէր ալեւոր գիւղացի մը: Ծերունին ծխաքարչը⁽¹⁾ բերանը՝ մոխրագոյն ծուխ կը փչէր թանձր պեխերուն մէջէն: Մի քանի քայլ հեռու, չորս գիւղացի երիտասարդներ, գերանդինները⁽²⁾ ձեռքերնին, կը կուռէին հասած արտերուն հետ: Ու յողնած էին. երեսնին քրտինքով շաղախուած ու գլուխնին գունաւոր թաշկինակներով փաթթած, իրենց արկածները կը պատմէին ու սրտանց կը ծիծաղէին: Հորիզոնը լայն էր ու ընդարձակ: Հեռուն, դաշտին վերեւ գոլորշիները կը շարժէին իրենց տեղէն և դէպի երկինք կը դիմէին:

«Ահա՛ գեղեցկութիւնը, ահա՛ ներդաշնակութիւնը» մտածեցի:

— «Ոչ», բողոքեց սրտիս խորէն ներքին ձայն մը, և ես շարունակեցի ճամբաս:

Անտառին խորը, կանանչազարդ հրապարակին վրայ

կը բարձրանար հինաւուրց ընկուզենի մը: Երկինքը ամպամած էր: Հեռուն լայն շերտերով անձրեւի խոշոր կաթիլներ կը թափէին. իսկ հակառակ կողմը, սպիտակ, նօսր ամպերու մէջէն, մայրամուտ արեւը արձակեր էր իր ոսկեփայլ ճառագայթները: Երկնակամարին վրայ կիսաշրջանակ մը կազմեր էր ծիածանը, որուն գոյներուն քնքուլթիւնը եզական է աշխարհիս ստեղծագործութեանց մէջ:

Ընկուզենին մերթ կը լուսաւորուէր թարմ կանանչ գոյներով, մերթ կը ծածկուէր ստուերի մէջ: Ընկուզենւոյն տակ հովանաւորուած էին բազմադարեան մատուռի մը աւերակները, որոնց ձեւերէն դուրս կը ցայտէին անթիւ թուփեր տարբեր գոյներով և մեծութեամբ: Աւերակներուն կողքին վրայ կը նշմարուէին վաղուց ցամքած փոքրիկ աղբիւրի մը հետքերը: Այն տեղ քարակոյտերուն վրայ ինկած էր փոքրիկ երփներանգ թռչունի մը դիակը, որուն կը մօտենային մերթ ընդմերթ իր ցեղին պատկանող թռչնիկներ, կը պտտէին դիակին շուրջը, կը ծլուրլային և կտուցնին իրարու կը մօտեցնէին, կարծես ցաւակցութիւն կը յայտնէին իրարու, և իսկոյն կը թռչէին կ'անհետանային:

— «Ահա՛ ներդաշնակութիւնը», մրմնջեցի:

— «Ոչ» պատասխանը ստացայ դարձեալ սրտէս, ու հեռացայ:

Գիշեր էր: Մութ կապոյտ երկնակամարին վրայ քնքուշ ամպերու հետ պար բռներ էր լրացած լուսինը: Երբեմն կը մօտենար անոնց, կը լուսաւորէր զանոնք պահ մը, յետոյ անոնց քամակին ետին ծածկուելով, ստուեր կը սփռէր երկրի վրայ: Երբեմն կը քշէր իր քովէն ամպերու բազմաձև կտորներ, և իր շուրջը հրապարակ մը կը բանար՝ փայլուն շողեր արձակելով երկրի վրայ: Երբեմն զգուշութեամբ կը սլանար մինակ, դէպ ի

սեւագոյն թանձր ամպին կոյտը, կը փաթթուէր, կը թաղուէր անոր թանձր քղանցքներուն մէջ, և մէկ ակնթարթի մէջ շամանդաղ⁽³⁾ կը տարածէր ամէն կողմ: Բնութեան մէջ խաղաղութիւն կը տիրէր:

Այդ պահուն, ժայռի մը ստորոտը, ուր մանր ծառեր շարուած էին, կանանչապատ մակերեւոյթին վրայ խարոյկ մը կը վառէր որուն շուրջը նստած էին քանի մը շինականներ. անոնց մէջ կային ծծկեր երախաներ և զառամեալ ծերունիներ: Ասոնք ուխտաւորներ էին որ ամբողջ օրը ճամբորդելէ յետոյ, եկեր էին հանգիստ առնելու համար: Սայլը կեցած էր քիչ մը հեռուն, իսկ եզերը բարձրաձայն շնչելով, կը պոկէին, կը ծամէին ծառի տերեւներ:

Սայլին մէկ քովը մանկամարդ կին մը օրօրոց մը կ'օրէր և երկչոտ ձայնով օրօր մը կ'երգէր:

Ուղեցի այդտեղ գտնել ներդաշնակութեան և գեղեցկութեան կատարելագոյնը, բայց ի զ՛ուր:

Օր մը, մայիս ամսուան մէջ. անակնկալ տեսարան մը ներկայացաւ անքիս:

Կէսօրուան մօտ էր: Արեւը գունատ-կապուտակ բարձունքներէ դուրեկան⁽⁴⁾ տաքութիւն մը կ'արձակէր: Ծառերն ու թուփերը, դաշտերն ու բլուրները ներկուեր էին քնքուշ կանանչ գոյներու այլազան երանգներով: Սրածայր լեռներուն գագաթներուն վրայէն ձիւնը հեռացեր էր:

Տեսարանին կեդրոնը, լեռնադաշտի մը վրայ, ուր անթիւ ծաղիկներու անհամար տեսակներ իրարու հետ խառնուելով, աննման փունջեր կալմեր էին, նստած էին երեք մանուկներ:

Ընթադրեցի որ անոնցմէ ամէնէն փոքրը երկու տարեկան է, իսկ ամէնէն մեծը՝ չորս տարեկան: Միջինը հացի կտոր մը կը կրծէր, բայց երբ միջատներ տեսնէր,

քղանցքին տակ կը ծածկէր: Մեծը խոշոր ծաղկի մը զլուխը ծռեր՝ մօտեցուցեր էր մանիշակազոյն փոքրիկ ծաղկի մը, ու կ'ստիպէր զանոնք որ գիրար համբուրեն: Անշուշտ կը կարծէր թէ մայր և որդի են անոնք, կտայոյս սպիտակ բիծերով թիթեռնիկը դողդոջալով կը թառէր ծաղիկներուն վրայ, թեւիկները կը բարձրացնէր, իրարու կը մօտեցնէր, ու քանի մը վայրկեան ետքը, դարձեալ կը թռչէր:

Փոքրիկը ասիկա տեսնելով, իր թաթիկները տարածեց օդին մէջ զայն բռնելու համար: Մեծը տեղէն ելաւ: Թիւնները ուղեցին հետեւիլ անոր, բայց ան յուրջ կերպարանք մը առնելով, պատուիրեց որ տեղերնին կենան: Ինք երկար ծաղիկներու մէջ մտաւ, զանոնք աջ ու ձախ մղեց, ճամբայ բացաւ ու անհետացաւ: Ուղեց փունջ մը կազմել, բայց չէր գիտեր թէ ինչպէս: Իր փոքրիկ մատները կը մօտեցնէր մէջ մը մէկուն, մէջ մը միւսին: Բազմատեսակ գոյներ կը գրաւէին իր աշագործութիւնը, և անիկա կը ջանար բոլորն ալ քաղել:

Վերջապէս իր փափաքը յագեցնելէ յետոյ, ուրախ զուարթ վերադարձաւ, երկու ձեռքը մէջ մէկ կարմիր կակաչ բռնած: Մէկը փոքրիկ եղբօրը տուաւ, մէկը՝ միւսին: Փոքրիկը անմիջապէս փետտեց թերթիկները, գատարկ ցօղաւնը բերնին մօտեցուց, յետոյ ներկայացուց քովը նստողին:

Մեծը նստեցաւ իր առաջուան տեղը և յայտնեց թէ հէքեաթ մը պիտի պատմէր, բայց իսկոյն միտքը փոխեց և առաջարկեց միասին երգել:

Հնչեցին մանկական ձայները, ջանալով իրարմէ բարձր պռալ:

Շուտով ձանձրացան երգելէ, և ամէնքը միանգամայն լռեցին ժպտուն: Այդ պահուն յիշեցի հինաւուրց

Երբ ներկայ կ'ըլլան մեր այս հանդէսին,
Ժպտելու համար չէ մեր երեսին,
Կամ տարփողնելու⁽¹⁾ աշխարհի առջին
Թէ ունիմ դասիս մէջ տասը միջին:

Անշուշտ նըպատակ մ'ունին այս բոլոր
Արարողութիւնք լուրջ հանդիսաւոր,
Որոնց մէջ մեզ ալ տըւած են մէկ դեր,
Թէև արժանի չըլլանք անոր դեռ:

Այս պատկառելի անձինք եկած հոս
Հաշիւ մը կ'ուզեն մեզմէ պերճախօս.
Ու կը հարցնեն մեզի. «Ի՞նչ ըրիք.
Կարդացի՞ք, ուսա՞ք, թափեցի՞ք շատ ճիգ
Որ ձեր գըլուխը չը մնայ թափուր,
Ու մեր ջանքերն ալ չը վատնուին զուր:»

Ես կրնամ, ձեռքըս իմ խըղճիս վըրայ,
Քոյրերուս կողմէն ըլլալ հոս վըկայ
Թէ աշխատեցանք մեր բոլոր հոգւով.
Այս մասին, ամէնքդ եղէ՞ք ապահով:

Ձի մեր դպրոցի դըրան սեմէն ներս
Գործ չունի բնաւ աղջիկն աներես
Որ լաւ չ'աշխատիր, որ չունի եռանդ,
Որ զուր կը վատնէ ժամեր մանաւանդ:

Մեր վարժարանին օրէնքն անաչառ
Չ'ընդունիր տըղան ծոլ, անկիրթ ու չար.
Ուստի այս յարկին ներքև երբ տեսնէք
Աղջիկ մ'որ չունի զէրօ մը երբեք,

Որ կ'առնէ լաւ նիշ, պատիւ, մըցանակ,
Պէտք է ամէնքդ ալ սրտանց հաւատաք
Թէ այդ աղջիկը իր պարտքերուն մէջ
Թերացող մը չէ, ոչ ալ վաղաչէջ
Եռանդով վառուած լուցկիի մը թել

Ձոր թեթև հով մը կարենայ մարել:
Սակայն այս կէտը խնդիր չէ հիմայ.
Իմ մասիս, ասկէ կարեւոր մը կայ:
Սորվիլ, կրթուիլ, հմտանալ, աղէ՛կ.
Բայց այս ամէնը, կ'աղաչեմ, ըսէ՛ք,
Մենք ի՞նչ պաշտօնի պիտի գործածենք.
Կա՞յ մեզի արդեօք գործ մը շահաբեր
Պակֆայի մը մէջ, որ մենք անհամբեր
Մեր վկայականն առած հոն վազենք.
Կամ գոնէ կրնա՞նք մենք, եթէ ուզենք,
Հեռագրատան մէջ ըլլալ գործաւոր,
Հաշուական ըլլալ տան մը պատուաւոր:
Եթէ այս գործերն այսքան պարզ, համեստ
Արգիլուած են մեզ, և ամէն արուեստ
Մեր եղբայրներուն են լոկ սահմանուած,
Ինչո՞ւ աշխատինք, ինչո՞ւ, ո՞վ Աստուած,
Մենք տարիներով ժամանակ վատնենք
Որ ըստանանք լոկ գովեստ և օրհնենք:
Արդար վարձք մը չէ այս մեր ջանքերուն.
Մեր բաղձանքները աւելի հեռուն
Կ'որոնեն գործ մը լուրջ և թանկագին.
Քոհացում տուէ՛ք մեր այս փափաքին:

Ա Ր Ո Ւ Ս

Հակառակ բոլոր ջանքերուս, աւա՛ղ,
Հակառակ փայլուն յոյսերուս չքնաղ,
Այս հանդէսին մէջ՝ որուն կը տենչանք,
Որուն կը ձգտին մեր իղձերն ու ջանք,
Ճառ մը չըսուին ինձի կարդալու.
Եւ ես, ինչպէս միշտ, օրէնքին հըրու,

Գրչուև ծոցի մեծերուն առջև,
 Իզձըս խօսելու՝ շատ մեծ էր թէև,
 Ուստի երբ այսօր խօսք կ'առնեմ յանկարծ,
 Պատճառն այն է որ բոց մը հրբարծարծ,
 Կը վառէ խանդըս, կը բանայ լեզուս,
 Որ թէև տըկար, որ թէև թերուս,
 Մէկ երկու բառով պատասխան մը տամ
 Այսօր առաջին և վերջին անգամ
 Սա ընկերուհւոյս որ շատ այլանդակ
 Կարծիքներ յայտնեց ձեր առջև հիմակ:
 Ուստի, ներեցէ՛ք որ իրեն խօսիմ.
 Զիս մըտիկ կ'ընե՛ս, սիրելի քոյր իմ.
 Դուն որ դասերուդ մէջ միշտ յաջողակ,
 Վարքիդ մէջ անզոյգ եղար շարունակ,
 Ի՞նչ պատահեցաւ քեզի, որ այսօր
 Ելեր կարծիքներ կը յայտնես պըղտոր⁽²⁾.
 Արդեօք փեմիկիսդ⁽³⁾ թե՛րթ մը կարդացիր,
 Եւ կամ անխորհուրդ մէկը՝ մըտացիր
 Մէկ ժամուդ, քեզի խորհուրդներ տըւաւ:
 Մեզ տըրուած դասը չե՛ս յիշեր ըրնաւ,
 Որ ամէն խօսքի չըկախենք ականջ.
 Աղջիկն աղջիկ է միշտ, մանչն ալ՝ մանչ:
 Ի՞նչ, որովհետև գիտենք երկու բառ
 Յրանսերէն կարդալ, քիչ մ'այ գըրաբար,
 Պէ՛տք է որ ելլենք պահանջներ որ մեզ
 Մեծ պաշտօններ տան. մանաւանդ ըզքեզ
 Պանկ Օթուսկին⁽⁴⁾ տընօրէ՛ն կարգեն.
 Ու յափշտակենք այրերուն ձեռքէն
 Բոլոր գործերն ին: Մաղրելի բան չէ՛,
 Միրելի Ալի՛ս, խելքըդ տուն կանչէ՛.
 Մենք եթէ քիչ մը ուսում սորվեցանք,
 Պէ՛տք չէ մեզ ըլլայ ասիկա յանցանք.

Պէ՛տք է ամէն տեղ ըսեն մեզ համար.
 «Ոչ իմաստակ են ասոնք, ոչ յամառ»
 Որպէս զի ասոր ըլլանք արժանի,
 Մեր չափը ճանչնա՛նք. ու գիտնանք քանի՛
 Մեծ է մեր պարտքը, մեր կոչումն յատուկ
 Որ պէ՛տք չէ երբեք մեզ աղդէ տաղտուկ:
 Մեր պաշտօնն է միշտ տան մէջ աշխատիլ,
 Մեր մօրը օգնել ու չըզանգատիլ,
 Եւ մեր ուսումը ընել օգտակար
 Մեր ընտանիքին, ոչ թէ գլխուն քար:
 Ուստի, կ'աղաչեմ, ինչ որ խօսեցար
 Մոռցի՛ր զանոնք դուն, և խկոյն ետ ա՛ւ.
 Թո՛ղ ունկնդիրներն այս մեր հանդէսին
 Մեզի նըկատմամբ յարգանքով խօսին:
 Զըկարծեն թէ մենք սին ու յաւակնոտ,
 Մեծ մեծ բաներու կը քաշենք կարօտ.
 Այլ թո՛ղ համողութիւն թէ մեր պարտքերուն
 Միշտ հաւատարիմ, և միշտ եռանդուն,
 Պիտի աշխատինք որ մեր վարմունքէն
 Ոչ ոք դժգոհի, կամ պահէ մեզ քէն.
 Թո՛ղ մեր գործերուն նայելով փորձեն
 Թէ տըգէտ չկանք մենք այս դպրոցէն:

Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԱՊԱՏԻ ՄԱՆԱՆԱՆ. — Եբրայեցւոց անապատի մէջ գըտ-
 նուած միջոցին, Աստուած ամէն առտու կը զըզէր իրենց, ըստ
 Ս. Գրքին, հրաշալի տունը մը, ձերմակ և կակուզ, քը երկեթը
 կը ծածկէր, և քրմէ կընային ճաշակել ուզածնուս չափ: Փոխա-
 բերեալ ոճով մանամայ կը կոչուի ամէն անակնկալ ու նախախ-
 նամակա՛ն օգնութիւն:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր ՈՒ Յ Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Յարժողիլ.— Բարձրածան հուշակեիլ.

(2) Պղտոր.— Այստեղ կը նշանակէ խառնեփոխ.

(3) Հէմիեիսդ (feministe).— Գը նշանակէ այն նոր վարդապետութիւնը որուն համեմատ եւրոպացի եւ ամերիկացի կանայք կը պահանջեն այրերուն գործի ասպարէզներուն մէջ մտնել, դրամ շահիլ, քրոէ տալ, ու այրերուն հաւասար իրաւունքներ վայելիլ.

(4) Պանք Օրօման. — Ոսմանեան Դրամատուն, որ կը զըտնուի Պոլիս եւ Տիւղեր ունի գաւառներու մէջ.

118. Մ Ե Ր Զ Ա Ն Ա Պ Ա Ր Շ Ը

Ճամբորդներ էինք. ձիւն ու ձմրան ինկանք. ի՞նչ ձմեռ էր, բուք, բորան: Քամին կը արորէր, կը ծածէր, կը կրծոտէր զմեզ, և լեռնակատարներուն վրայ և ձորերուն մէջ և կիրճերուն մէջ. ամէն տեղ էր. ձիւնապատ, սառոյց կտրած լեռները խօսք մէկ ըրած, հազար կողմէ, հազար երախէ կը փչէին, հա՛, կը փչէին իրենց մահաբեր շունչով:

Կը դողայինք ու կը քաշէինք գիշերով. միշտ գիշերով, պէտք էր երթալ: Եւ մշուշ կար մեր գլուխներուն վրայ, ձիւնի ու մրրիկի մշուշ:

Ճամբորդներ էինք, խնձի ճամբորդներ, և մրրիկներու բերանը ինկանք, ինչպէս ուշացած թռչուններ որոնք ետ մնալով մայր կարաւաններէն, կը տարուին փոթորիկներու սոյլերուն մէջ վերջին թափով:

Անձանօթ ճամբաներու վրայ, խաւարին մէջ, քաղցէն ու ցուրտէն դողալով, սարսափը հեզնելով, մենք

կ'երթայինք անընդհատ, ապաստան ու հանգիստ կը փնտռէինք, քանի՛ օրեր...:

Չկար ոչ մէկը և ոչ միւսը:

Քամին մեր մշտական ուղեկիցն էր. ան ալ կարծես ապաստան կը փնտռէր նզովելով լեռներն ու ձորերը, իսկ քաղցը, ցուրտն ու խաւարը հսկայական շրջափակներու պէս իրենց սեւ թելերը տարածեր էին մեր աստապած անհանգիստ գլուխներուն և լացող երկրին վրայ: Ո՛հ, մեր ճանապարհը... ամայի էր ու մեռած, և այդ մահուան խորունկ վիշտը մեր հոգիներուն մէջ լուռ կը մխուէր:

Եւ անձաւները իրենց մութ ծոցերէն խուճերով դուրս կը վիժէին քաղցած գայլերը, որոնք կը սողային մեր ետեւէն հոտոտելով մեր անցած շաւղիները, աստամներնին չխնայեցնելով, զիրար կը կրծոտէին իրենց անզօր կատաղութենէն, դունչներնին վեր ցցած, յուսահատ կ'ոռնային սեւ խաւարին մէջ ու կրկին կը կրծոտէին, կրկին կը բզկտէին զիրար: Անասող երկինքին տակ, հեռաւոր խաւարին մէջէն անոնց աչքերը կը փալփային մահասարսուռ բոցով:

Եւ մենք կը քաշէինք. խնձ դամբորդներ էինք, ճար չկար: Պէտք էր կտրել սար ու ձոր որ և է ապաստանի հասնելու համար: Երբ տանջանքն ու ցուրտն են ուղեկից մարդուն, իսկ երկինքը իր սեւ զանգուածով կապարի պէս կը ճնշէ վերէն, ճամբան վերջ չունի:

Սարերը ձմեռ ժամանակ փոթորկի տակ... Զիւնապատ, ժայռոտ, հրէշաւոր գալարումներով, միշտ սպառնալի ու քինոտ, անոնք ամէնքն ալ իրարու կը նմանէին և մեր առջեւը կը ցցուէին իրարու ետեւէ: Զիւնը ճանկոտելով մերթ ծունկի վրայ. մերթ սողալով պէտք էր բարձրանալ, իջնել վեր վար, վար վեր, վերջ չկար:

Եւ քամիները կու լային խաւարին մէջ, և գայլերը կը շարունակէին ոռնալ մեր ետեւէն. անոնց խապոտ ձայնը քամիին հետ կը բարձրանար ձորերէն, ինչպէս անդունդներուն մէջէն, ու մահուան կոչի պէս միս մինակ կ'ոյորուէր մեր գլուխներէն ալ, լեռներէն ա'լ բարձր բարձր:

Մեր ճամբուն վրայ գիւղեր շատ տեսանք ուր ցորեկը շարժում և գիշերը ճրագ չկար: Եւ ամէն տեղ սով կը տիրէր. համատարած, աշխարհաւեր սովը որ առասպելական հրէշին պէս թուխսի նստած էր կեանքերու վրայ, կը քամէր, կը գալարէր աղիքները: Հազար հազար աչքեր մրմուռ կը քամէին. սարերէն, քարերէն արցունք կու գար:

Դիւրի՛ն է ըսել՝ սո՛վ...:

Քանի՛ քանի՛ դուռներ զարկինք, և ամէն տեղ սովը մեր առջեւը կը ցցուէր, և հոգիներու զարհուրելի աւերածը...:

Առտուան մօտ էր. քամին ու ձիւնը դադրեր էին. մեր առջեւ, ձորին մէջ, մութ մութ կէտեր կ'երեւային. կիսախաւարն ու մառախուղը կ'արգիլէին որոշ կերպով տեսնելէ գիւղը. բայց կասկած չկար որ մեր առջեւ տուններ կային: Մենք, ո՛չ, չէինք քայլեր, կը դուրսէնք լեռն ի վար: Ի՞նչ կ'սպասէր մեզ այնտեղ: Երկու օրէ ի վեր գրեթէ ոչինչ կերեր էինք: Առաջ կ'երթայինք առանց աչքերնիս գիւղէն հեռացնելու, կարծես կը վախնայինք որ յանկարծ մեր աչքէն կը ծածկուի, կը հեռանայ:

Գիւղին մէջ սակայն շարժում չկար. վազորդեան կեանքը խեղդուած էր կարծես գիշերային խաւարին ծանրութեան տակ: Խրճիթները չէին ծխեր, փողոցներուն մէջ կենդանի շունչ չկար: Մեր առաջնորդը յան-

կարծ կանգ առաւ դրան մը առջեւ, լուսթեամբ հրեց դուռը, որ ճանչեց սուր անախորժ ձայնով, կարծես երկար ատենէ ի վեր չէր բացուած: Ներս մտանք ու կեցանք:

— Ծամբորդներ ենք, մէկ օրուան ապաստան և քիչ մը հաց կը խնդրենք:

Խրճիթին մէջտեղը, թոնիրին եզերքը կծկուած էին ծերունի մը ու պառաւ մը: Զագերնին կորսնցուցած ծեր թռչուններու կը նմանէին, որոնք ա'լ ոչ աւերակ բոյներնին նորոգելու քաջութիւն ունին, և ոչ ալ հեռանալու սիրտ: Մեր աղմուկը լսելով գլուխնին մեզ դարձուցին, վայրկեան մը նայեցան մեզի այնպէս ինչպէս պիտի նայէին եթէ ներս մտնէր ամենը կատուն, յետոյ դարձեալ իրենց տեղը կեցան, պաղած աչքերնին փոխադարձաբար իրարու երես յառած: Անյոյզ, անվիշտ այդ դէմքերը իրենց քարացած նայուածքով կը յիշեցնէին այն արձանախուճները որոնք հինաւուրց շիրիմներ կը զարդարեն, և իրենց քար լուսթեամբ կը խօսին անդառնալի մահերու վրայ...:

Մենք կ'սպասէինք մոռցած մեր քաղցը և յոգնածութիւնը. կը նայէինք թէ ի՛նչ պիտի ըլլար: Անոնց գերեզմանային լուսթիւնը զմեզ կը խեղդէր, և անոնց մէկ խօսքը, մէկ շարժումը մեզի համար գերագոյն պահանջ մը դարձեր էր:

— Ծամբորդներ ենք, կրկնեց մեր առաջնորդը մեզմ, ընկճուած ձայնով, և գլուխը ծոնց յանցաւորի պէս:

Այն ժամանակ ծերունին կրկին նայեցաւ մեզի, ոտքի ելաւ երերալով, չորցած, դողդոջուան ձեռքովը բռնեց երկար, սպիտակ մօրուքը, աչքերը երկինք բարձրացուց վայրկեան մը, շրթունքները բան մը մրմնջեցին, մարած աչքերը թրջուեցան. յետոյ դարձեալ մեզ

նայեցաւ, ձեռքերը տարածեց մերկ, դատարկ խրճիթին մէջ, ու խեղդուած ձայնով կրկնեց.

— Զըմմէ՛ն, զըմմէ՛ն, զըմմէ՛ն⁽¹⁾ . . . :

Զարնուրիլի էր այդ զըմմէնքը. կարծես ծերունին չէր ըսողը, այլ ուրիշ արարած մը, գուցէ կենդանի թաղուած մեռել մը որ շիրմին տակ կը կրծոտէ իր դադաղին խուփը, կը ճանկոտէ իր կուրծքը և կը հեծեծէ արիւն թքնելով մահուան ճակտին: Կիսախաւար, կիսաւեր ու ցուրտ խրճիթին մէջ այդ ձայնը տարածուեցաւ ցաւոտ շնչերով, մտաւ բոլոր անկիւնները և արձաքանդ տուաւ մեր կուրծքերուն տակ, մեր հոգիներուն մէջ: Սարսուռ մը անցաւ մեր մարմինէն. իրարու նայեցանք ակամայ, աւելի կծկուեցանք, աւելի խեղճացանք, աւելի դող զգացինք: Պատրաստ էինք դուրս փախչելու. բայց նոյն վայրկեանին ոտք ելաւ կայնեցաւ պառուր, բերելով ձեռքին մէջ փոքրիկ կաւէ ամանով բուռ մը եփած գարի, զօր մեր առաջնորդին ցոյց արուաւ բացազանչելով:

— Անօթի ենք . . . անօթի ենք . . . անտէր ենք . . . :

Մեր առաջնորդը ետ ետ քաշուեցաւ սոսկուժով. անոր հետ մենք ալ երեսնիս դարձուցինք, և գողալով, հեւալով իրար հրհրեցինք ու դուրս փախանք:

Դուռը անգամ մըն ալ ճռնչեց, և անոր ձայնը այս անգամ հեզնող, դիւային քրքիջ մըն էր, որմէ մենք շտապով խոյս կուտայինք չլսելու համար:

ԱՒԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Բուր, Բորան. — Ժողովրդական բացատրութիւն մըն է առևտրայ լեզուին մէջ որ կը նշանակէ սատիկ ծիւն եւ փոթորիկ.

(2) Արծեղ.—Դուրս ձգել.

(3) Մրմուռ կամել.—Արցունք վազցնել.

(4) Զըմմէն.— Ամէնքը.

119. ՀՍԿՈՂ ԿԱՆԹԵՂԸ

Կը պլպլայ կանթեղն հսկող գիշերուան, Եւ կ'արիւնէ լռուութիւնը սենեակին. Պատկերները կ'ոգեվարին պատին վրան, Եւ ժանեակներ կուլան անուրջ ամէն դին:

Բնքուշ լամպարն՝ ամէն գիշեր՝ գըթու թեան Աչքի մը պէս կը հսկէ հոն արտմագին, Եւ կը նայի աչքերուն որ կը մընան Անքուն՝ զամուսած ըստուերածուփ ձեղունին:

Ան կը լըսէ հեծն ու հառաչ հէք սրտին. Եւ անկողնին վրայ կը հեւայ ցոլքն յետին, Դեռ այգ չեղած, երբ պատրոյգը կը հիւծի:

Երկար մրուայլ ասնջանքներըս հոգեկան՝ Ինք կարեկից, շողով մ'անուշ գգուանքի Կ'օծէ. — որպէս թէ մօրս հոգին ըլլար ան:

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՉԵԱՆ⁽¹⁾

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Վտեան Մալէգեան. — Փաստարան եւ բանաստեղծ, ծնած է 1873-ին Ռուսմանիա, Սիրուն քերթուածներ եւ յօդուածներ ճրատարակած է զանազան թերթերու մէջ.

120. ՎԵՐՅԻՇՈՒՄՆԵՐ

Ժամանակաւ, դեռ դպրոցական, երբ կ'իմանայինք Միացեալի և Ազգանուէր Հայունեաց Ընկերութեան անունները, շատ հեռու էինք ըմբռնելէ այն մեծ նշանակութիւնն որ ծածկուած էր այդ անուններուն ետև, շատ հեռու էինք զգալէ այն գերազանցապէս ազգասիրական, մարդկային ու վիթխարի գործը զոր կոչուած էին կատարելու այդ երկու Ընկերութիւնները: Վերի վերոյ գիտէինք թէ անոնք դպրոցներ կը բանային հայկական գաւառներու մէջ Հայ մանուկները դաստիարակելու, զանոնք կրթելու և մարդ ընելու համար: Այսքան ծանօթութիւն մը սակայն, անշուշտ այն ատենները, զօրաւոր պատճառ մը եղած չէր մեզ անկեղծ հիացումով մը վերաբերուելու այդ Ընկերութեանց մասին:

Տարիներ անցան սակայն, համիտեան շրթաներն աւելի սեղմիւ ամրապնդուեցան մեր վիզերուն շուրջը, և արևնի ու կրակի խօլ յորձանքներ սկսան շրջիլ հայկական գաւառներու մէջ, Հայը բնաջնջումի բոլոր այդ շրջանին՝ ունեցաւ իր անձնուրաց հազարաւոր դաւակները, խանդոտ անվեհեր սիրտերը, բարի և իմաստուն հոգիները: Կ'իմանայինք թէ այդ ազնիւ որդիներէն շատեր գաւառական այս ինչ կամ այն ինչ գիւղին կամ քաղաքին մէջ՝ Միացեալի դպրոցէն անցած էին, ու մենք տեսնելով այսպէս լուսամտի և անձնուէրի դէմքերուն ետև Միացեալի նախկին սան մը, մեր պատկառոտ հիացումը կ'աւելնար Միացեալի հանդէպ: Դպրոց բանալը, գաւառներու յետին անկիւններն իսկ երթալ դպրոց բանալը մեր արեղծ հասկացողութեան սահմանէն դուրս՝

շատ աւելի օգտակարութիւն ունեցող, կենսական բան մըն էր:

Ու եկաւ Օսմ. Սահմանադրութիւնը: Առաջին մտածման հետ առաջին շարժումը եղաւ այդ ընկերութեանց նախկին անդամներուն՝ վերաբանալ այն դուռները՝ որոնք բռնաւորի ձեռքերով կղպուած էին, և աշխատիլ՝ տալու Հայաստանցի տղուն կրթութիւն որուն ծարաւը օւնէր ան: Մտածումը գեղեցիկ էր ապաքէն և շարժումը՝ գովելի: — Հիմայ որ առաջին անգամ ըլլալով կը գտնուիմ հայկական գաւառի մը մէջ, հայ բնակչութեան մը ծոցը, ու շուրջս կը տեսնեմ ագիտութեան բարդ բարդ կուտակուած թանձր մթութիւնը, — ագիտութիւն նոյն իսկ հայ լեզուի, հայ պատմութեան, ագիտութիւնը անսահման, անծայրածիր, — լոյսի կարօտութեան մարմաջը կը բորբոքէ սիրտս, և անպայման, անբացատրելի կերպով կ'զգամ թէ ինչ է եզեր դպրոցը՝ մանաւանդ հայ գաւառի մը մէջ:

Որքան իմաստուն և բարի են եղեր այն մարդիկ որոնք խորհրդեր են բոլոր ատենք և ընկերութիւններ են կազմեր: Աճիւնները դպրոցով պիտի վերածնին, աւերակները դպրոցով պիտի վերականգնին. դպրոցն է որ պիտի մաքրէ սրբէ այս միտքերը, պիտի վանէ սև ժահրը ագիտութեան, պիտի մերկացնէ այս մարդիկը իրենց բնազդական աղտոտութիւններէն, անտաշութիւններէն և պիտի տայ անոնց՝ ինքնագիտակցութեան թանկագին շնորհ:

Բազում են այն գիւղերը, նոյն իսկ բազում են այն քաղաքները ուր դպրոցը գոյութիւն չունի: Միացեալը սակայն ձեռնարկած է իր լուսաւորման սխրալի գործին: Մուշ, Կարին և շրջականեր ունին իրենց դպրոցները. Կիլիկիոյ մէջ ալ իր գործունէութեան սկսած է Ան. Ջօք Մարզուանի պատուական ժողովուրդին ծոցը

բացած է ան իր դպրոցը, ու պիտի շարունակէ անշուշտ բանալ այլուր՝ որքան ներէ իր ուժը, որքան թոյլատրէ իր պիւսճէն: Բոյոր սրտովիս մաղթենք որ զօրաւոր ըլլայ իր ուժը, ու իր ազբիւրները՝ անսպաս:

Հոգին հրճուածքի յուզումով մը կը դողայ և ինքզինքը մարդ անզօր կ'զգայ բացատրելու այն անհուն բարիքը որ կայ դպրոցներ բանալու մէջ, մանաւանդ հոն ուր մարդկութիւն մը կայ թափառայած: Զափազանցութիւն մը պիտի ըլլար արեւօք ըսել թէ ան որ կ'ուզէ իր ըրած բարիքին ամրակուսու աւրապինդ հասաստիքը ունենալ, թո՛ղ իր դրամը տայ դպրոցի և դատարարակութեան համար:

Միացեալին քովն ի վեր, օգտակար ըլլալու ոչ նուազ փափաք մը ունեցաւ նաև Ազգանուէր Հայունեացը: Ան ալ ունեցաւ իր ազջկանց վարժարանները Մուշ, Պաւլանբի, Սասուն և չրջակաները. իսկ կիլիկիոյ մէջ՝ Զէյթուն, Հաճըն և Ատանա: Եւ թախտութեան ու բուերու յատուկ քաղաքի այս արհաւիրքին մէջ՝ կը հրճուիմ պահ մը, երբ կ'իմանամ բոյոր կիլիկեան որբանոցներու ազջկանց կրթական հոգին ստանձնուած: Ազգանուէր Հայունեաց Ընկերութեան կողմէ: Ուրիշ դպրոցներ պիտի բացուին ևս Մէրսին, Զօք Մարզուան, Հասանպէյի, Այնթապ, Մարաշ և Հաճըն: Անազին ձեռնարկ, որուն իրագործումին համար նուազ զոհողութիւններու, նուազ դժուարութիւններու չէ որ պիտի ենթարկուին անդամուհիք: Սակայն գործին վեհութիւնը խանդավառած է գիրենք և կարող դարձուցած ամէն խոչընդոտներու կործք տալու:

Բարերար ձեռք մըն է անա՛ որ այսպէս կ'երկարի դէպի կիլիկեան որբանոցներէն ներս, բերելով իրեն հետ քիչ մը լոյս, որբուկի դէմքերը լուսազարդելու: Ինչ

խայտանք պիտի ունենան այն տղաքն ալ, իրենց կարգին, երբ առաջին անգամ իրենց արուի թուղթ ու գրիչ:

Ասանայի վարժարանը՝ որ բացուեցաւ անցեալ երկուշարթի, հիանալի թատր մը եղաւ յուզումի և հրճուածութի: Հոն էին որբանոցի աշակերտուհիք և միւսները: Երբ Ընկերութեան կողմէ զրկուած դասագիրքերն ու տետրակները կը բաժնուէին, տեսայ ազջիկ մը որ գիրք մը ստանալուն՝ գուրգուրանքով օրաին վրայ սեղմեց ու համբուրեց զայն, և ուրիշ մըն ալ տետրակ մը և մատիա ընդունելուն՝ աչքերը ու բախտութեան արցունքով լեցուեցան, առանց հաշուելու նաեւ բոլոր ազջիկները՝ որոնք գերազանց ուրախութեան մը մէջ կը լողային: Ու այդ վայրկեանին անկարելի էր չօրհնել բոլոր անոնք որ իրենց լուժաները նուիրած էին այս ազջիկներուն դատարարակութեանը համար, և անոնց գիրքը, թուղթը, գրիչը զրկած էին ծովերէն ասղին, Թանկագլին են ասոնք իրենց համար, ծրարուած են ասոնք թաշկինակներու մէջ ու ամէն առաւօտ երկիւզածութեամբ կը բացուին թաշկինակները՝ գիրքերն ու տետրակները մէջէն հանուելու համար: Տեսայ նաեւ որբուհի մը, սիրուն պղտիկ ազջիկ մը, որ հանգիտաի մը պահուն, անհազորդ ընկերուհիներուն զբօսանքին, պարտէզին մէկ անկիւնը քաշուած, գլխահակ՝ իր տետրակին առաջին էջը կը լեցնէր նոր սկսած մայրենի լեզունն առաջին տառերով:

Ընդունակ, առակ են զարգացումի մեր գաւառացի դասակները: Բանամք դպրոցներ, որպէս զի անոնք չը խորթանան մենք, որպէս զի օր մը վերմակի մը կամ

անկողինի մը համար այլադաւան կրօնամոլ մարդորսին չյանձնեն իրենց մարդկային արժանապատուութիւնը. բանա՛նք դպրոցներ, որպէս զի սիրեն անօնք իրենց լեղուն, իրենց ցեղը, ամէն ինչ որ մարդկային է, լուսաւոր է և գեղեցիկ:

ԱՐԵԱԿՈՒՀԻ ՔԷՈՂԻԿ(1)

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

«ՊՂԱՏՈՆԸ ԿԸ ՍԻՐԵՄ ԲԱՅՑ ԶԵՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱԻԵԼԻ՛ ԿԸ ՍԻՐԵՄ».— Պզատոն(2) յոյն իմաստասէր մըն է, որուն աշակերտներէն եղած է Արիստո(3): Այս վերջինը Քերք համակարծիք չըլլար իր վարպետին, յիշեալ խօսքը կը կրկնէր: Այս բացատրութիւնը տեսակ մը առած դարձաւ ապա, զոր կը կրկնէին իմաստասէրները երբ կ'ուզէին զգացնել թէ ՚ի բաւեր որ կարծիք մը մեծ հեղինակութեան մը կողմէ յայտնուած ըլլայ, այլ հարկ է որ համաձայն ըլլայ ճշմարտութեան:

Բ Ա Յ Ա Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

(1) Յիկից Արցախցի Թէոդիկ.— Ծնած է Պոլիս 1875ին. հրատարակած է յոգուածներ զանազան թերթերու մէջ. իր Ատանա ճամբորդութեան առթիւ՝ ուր բացաւ Ազգանուէր Հայուհեաց ընկերութեան վարժարանը, ի յոյս ընծայեց գեղեցիկ հատոր մը, Ամիս մը ի Կիլիկիա անունով:

(2) Պզատոն.— Լուչակաւոր յոյն իմաստասէր, աշակերտ Սոկրատի եւ ուսուցիչ Արիստոտի: Թողած է երկասիրութիւններ տրամախօսութեան ձեւով ուր Սոկրատ կը կատարէ գլխաւոր դերը. իր իմաստասիրութիւնը յաճախ շատ կը մօտենայ քրիստոնէական գաղափարներուն. Պզատոնի կարծիքներուն ակնարկելով՝ պղատեական իբր ածական կը գործածուի եւ կը նշանակէ վերացական, ինչպէս պղատեական ֆայպերուքիւն եւայլն:

(3) Արիստո.— Նշանաւոր յոյն իմաստասէր, որ ուսուցիչը եղած է Մեծն Աղեքսանդրի եւ հիմնադիրը՝ իմաստասիրական կարեւոր դրութեան մը. իր գաղափարները իբր պատգամ ընդունուեցան Միլթիոս Գարու աստուածաբաններէն. Ծնած է 384ին եւ մեռած 322ին (Ք. Ա.). Հեղինակ է կարգ մը գիտական գործերու, որոնց արժանիքը հաստատեց նոր գիտութիւնը:

Ա Ր Տ Ա Ս Ա Ն Ե Լ Ի Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ս

119. ՇԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ

Ա.

Սեւ կամարներուն տակ այդ վիթխարի հիւանդանոցին, Որուն հիմունքներն Աղէտքը դրբաւ, Եւ որուն կատարը կը ծածանի դրբօջը Մահուան, Կը հեծնն անդ՛ուլ էակներ անթիւ:

Անիծուածներու տո՛ւնն է ասիկա, Տունն ուր կը բանտուին հոգիներն անբազդ Չոր ճակատագրին մէկ քըմահա՛ճոյքը վայրագ ու խօլ Ոչինչին խաղաղ ծոցէն դուրս քաշեց:

Տունը դժնդակ ուր կը ծամածուին, կուլան, կ'արիւնին Բոլոր երեսներն Ապրելու Յաւին:

Սա մարդն, հոգ պըրկուած, վիրաւոր կուրծքով, Ուսերը կըքած՝ կարծես կրանիթէ լերան մը ներքեւ, Եւ որուն ձեռքերը կը զայլարուին Դէպ՝ անտես ցընորք մ'ազատ երկինքի, Սարկութիւնն է՝ աչքերով յոյսի և կատաղութեան:

Անդին, սա վտիտ դէժքը ժանգոտած Որ՝ յաւերժական ժանտ մղձաւանջով մը հայածատանջ՝ Կը բզքաւրի թոյնով մը ներքին. Բռնութիւնն է, պա՛ղ քունքերով, անքուն, անյոյս աչքերով:

Այդ կինն անճոռնի անդամներով, կոշտ միսերով տձև,
 Որ՝ մինաւորիկ՝ անկիւն մը խրրած՝ խուլ կը հեծկտայ,
 Դէմքն իրերկու խեղճ ձեռքերուն ներքե ցաւազին ծածկած,
 Տըգեղութիւնն է: Եւ սա ներդաշնակ աղջիկը խրոխտ
 Որ՝ աննշտ ձեռքին մէջ, աղետաւոր հայելին սեղմած՝
 Կը փընտռէ անոր մոգական ջուրին մէջ մութ խորշումներն
 Ու ճերմակ մազերն ու բոլոր աւերն
 Որ դարանակալ, կ'սպասէ թագուն՝
 Իր մարմնոյն պատիր շքեղութեան տակ,
 Գեղեցկութիւնն է՝ իր քայքայումին վախովը լկուած:

Հոս՝ Ապուշութիւնն է որ իր պարապ
 Ու շուարած աչքերը կը լայնցընէ.
 Հոն՝ Յիմարութիւնն է որուն քրքիջն
 Անեղ կը թնդայ, փըլատակներու մէջ պարզ գիւնով
 Ոգիի մ'ինչպէս երգը մոլեգին:
 Ահա՛ Սուգը ծանր ու լուռ, խուսափած
 Ըստուերի մը հե'տքը փնտռելով.
 Եւ Նախանձն ահա,
 Թունաւոր թարախով լորձնած իր բերնովը մեծագալար,
 Ծերութիւնն ահա՛, կըմախք ողորմուկ ու ծիծաղաշարժ,
 Եւ Աղքատութիւնն, ուրուական զաղիր ու զարհուրելի:

Աղջամղջա՛ո՞ծ անկիւններու մէջ կը գեռան ձեւեր
 Գըստըմնատեսիլ.
 Կանանչ աչքերով Մոլութիւնները.
 Կարմիր մազերով Ոճիւրներն, անգոյն պաղ Անձկութիւններն
 Ու կապարաթոյր Զանձոյթը խոնաւ,
 Եւ հովերու պէս ոռնացող երկայն վըհատութիւններն:

Այս բոլորը խա՛ռն ի խուռն կ'ալեծփին
 Տանը մէջ դըժնէ,

Ու կը սորոջտայ այս բոլորը, այլ ձայն մը կը բարձրանայ
 Բոլոր ողբերուն ու գոչիւններուն վերե փրական.
 Եւ առելութեան աղաղակն է այն
 Զոր մա՛հճէ մա՛հճ բոլոր հիւանդներն իրարու կ'ուղղեն:

Բ.

Արդ երբեմն կին մը կուզայ կ'անցնի Հիւանդանոցէն.
 Գեղեցկութենէն աւելի աղուոր,
 Դիցուհւոյ մը նըման շքեղահասակ,
 Ըստփանքի գոյն մազերով, յոյսի գոյն նայուած քներով,
 Անսովոր ու քա՛ղցըր կին մը ճերմակ
 Քօղերով պատած:

Թեթեւազնաց՝ անկողիններուն քովէն կը սահի,
 Կանգ կ'առնէ երբե՛մըն հիւանդներուն սընարին մօտիկ,
 Եւ անոնց վըրայ կը հսկէ
 Մեծ խաղաղութիւնն իր ջինջ քօղերուն
 Եւ անուշութիւնն իր աչուըներուն պայծառ երկինքին:
 Լայնրաց վէրքերուն վրայ իր ժպիտը կը ծաւալէ.
 Տննդոտ ճակատներն իր խոստովներովը կը փայփայէ.
 Իր շունչն օդին մէջ գովութիւն կը ցանէ
 Ու կը խնկէ զայն:
 Եւ հոնդիւններուն վրայ գլխահակ՝
 Օրօր մը կ'երգէ:

Եւ իր լայն օրօրն ըսել կը թըւի
 Թէ Աղէտքն ըսկիզբն ինչպէս և վախճանն է համագոյից,
 Եւ թէ էակներն, եղբայր՝ համասփիւռ Դժբախտութեան մէջ,
 Պէ՛տք է սիրեն զիրար՝ Եւ իրարու վրայ կաթնին,

Եւ որպէս զի ցա՛ւը մոռնան կեանքին՝
Պէտք է գինովնան երազով մը մեծ քան կեանքը համակ :

Ամէն բան անոր մէջ կը հակասէ այդ տանը մէջ՝ մասյլ
Դաժան օրէնքին .

Ան կարծես հեռու աշխարհէ, ուրիշ աշխարհէ մը կուգայ .
Ու ճակատագիրն ինքն իսկ է թերեւս,
Որ կը յածի արտում՝

Այդ աննեղաշնակ տան մէջ անիմաստ
Ձոր այժմ կը զղջայ ստեղծած բլլայունս :

Ան Այցելուհին է խորհրդաւոր և անըմբռնելի .
Հիւանդապահն է՝ հրէշտակային ու մայրագորով,
Որուն անցքը լոյս կը ցըրցընէ մերթ
Հիւանդանոցին անզարդ ու փուտ մթնոլորտին մէջ .
Եւ իրենց տխեղձ լեզուով՝ հիւանդներն
Անոր ԳթՈՒԹԻՒՆ անո՛ւնն են արւած :

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

Ն Ի Թ Ե Ր Ո Ւ Ց Ա Ն Կ Ը

Շ Ն Թ Ե Ր Ց Ո Ւ Մ Ն Ե Ր

Էջ

1. Աշխատանք (ստանաւոր)	Չ. Ա.	9
2. Հէլէն Քէլլըր	Բոֆ. Ա. Տեր-Յակոբեան	11
3. Վարազայ Խաչը	Մարկոս Նարանեան	15
4. Ասեղը (ստանաւոր)	Բիկո Տիւրօն (Թարգմ. Հ. Ա.)	17
5. Գրիգոր Լուսաւորի	Ազարանգեղոս	20
6. Գիշերային արշաւանք մը	Ժան Ժազ Ռուսօ	23
7. Սրամիտ ֆերեզակը (ստ.)	Չ. Ա.	25
8. Արիասիրտ մայր մը	Գառմեն Սիլվա	28
9. Կեանքը	. . . . .	31
10. Օրօրցըր (ստանաւոր)	Լուի Թուռնիկ (Թարգմ. Հ. Ա.)	36
11. Յակոբ Գարոնեան	Ե. Տկմիրահայտեան	38
12. Վանայ Այգեստանը	Գար. Եպիսկ. Սրուանձեանց	40
13. Ծառը (ստանաւոր)	Աղեֆանդր Փանոսեան	44
14. Արուեստական աղամանդ	Յովսէփ Եռաստեան	46
15. Պէրպէրեան Աւետիս պատուե.	Կարապետ Իւրիւմեան	49
16. Պզտիկ վտակ (ստանաւոր)	Ժ. Մոսարիկ (Թարգմ. Հ. Ա.)	52
17. Ինքնաշխատ յառաջդիմութ.	Խրիմեան Հայրիկ	54
18. Արտը	Վրբանես Փափագեան	58
19. Առաջին բառը (ստանաւոր)	Շառլ Լաֆօն (Թարգմ. Հ. Ա.)	62
20. Պարիկներու վաճառանոցը	Գլարիս Ժիւռանվիլ	65
21. Մշոյ Ս. Կարապետ	Ալպեր Տրվըրիկ	68
22. Տղու մը (ստանաւոր)	Էօժեն Մանիւիկ (Թարգմ. Հ. Ա.)	72
23. Զղջիկները	Ժ. ռը Եհովիլ	74
24. Արմենակ Հայկունի կեանքէն	Արշակ Ալպոյանեան	76
25. Տորք-Ալգեղ (ստանաւոր)	Դ. Աղաեանց	78
26. Երկրաչափական ձեւերը	. . . . .	82

27. Արագիլները	Գրիգօճ	84
28. Թիթեռնիկին հարսնիքը (սոս.)	Ժան Էխար (թարգմ. 2. Ա.)	86
29. Աղթամարայ կղզին	Խ. Լեռնեան	90
30. Խթուլին զիշերը	Մուշեղ Եպիսկոպոս	95
31. Ճենդկուզակ (սոսանաւոր)	Էսուառ Կոչմիկ (Թարգմ. 2. Ա.)	98
32. Գոմպէի աւերակները	Տիկ. քր Սքար—Անաթոյ Յրան	100
33. Հարաուխի մը բորբոքումը	Լասերիս	103
34. Արտոյտը (սոսանաւոր)	Անտէ Թէօփի	105
35. Անանիա Եիրակացի	Հ. Գար. Վ. Զարգանէկեան	107
36. Հեղինակի դիւրագգածութիւն	Լը Սաժ	109
37. Գեղջկուհւոյն յուղարկաւորութիւնը (սոսանաւոր)	Գոխգօ	113
38. Յիշատակելի Ջատիկ մը	Յ. Գուրգէն	114
39. Անժուժկալութիւն	Քեանիանկ	117
40. Մլցանակի հանդէսը(սոսանաւոր)	Զ. Ա.	120
41. Ամբողու համայնարուներ	Բարգէն Ե. Վ. Կիշիկեան	124
42. Բոյսերը կը քնանան	Յակոբոս Հ. Ճեհզեան	127
43. Քաջորդույն թաղումը (սոս.)	Մկրտիչ Գեղիկաբաշեան	130
44. Բարկութիւնը	Սեննկա	132
45. Կաղանդը գաւառներու մէջ	Վահան Վ. Գարեգակցի	135
46. Գապուս հեքեաթները (սոս.)	Դանիէլ Վարուժան	138
47. Հանին	Էռնեստ Լըկուշի	140
48. Մոզական հայելի	Տօք. Յովսէփ Եփրեմեան	142
49. Մանուշակի փունջը (սոսանաւոր)	Յրանուա Գոթէ (Հեռու. 2. Ա.)	149
50. Ջարնուած որսորդը	Ռուրիկ Զարգանեան	151
51. Բանաստեղծութիւնը ընտանեկան կեանքի մէջ	Բօլ Ժանէ	155
52. Աղօթք (սոսանաւոր)	Արտաշէս Յարուրիւնեան	156
53. Աւազախում	Վիքտօր Հիլիօ	158
54. Լա՛ց պառաւ, լա՛ց	Աւետիս Ահարոնեան	162
55. Գարուն (սոսանաւոր)	Մկրտիչ Գեղիկաբաշեան	166
56. Հրդեհը	Եհլեր	168
57. Տաթեւի վանքը		171
58. Լեռան զաւակը (սոսանաւոր)	Ուհլան (Թարգմ. 2. Ա.)	173
59. Գաւառի հայ գեղջկուհին	Մազախա վրդ. Օրմանեան	175
60. Ետմուն փոսփորականութիւնը	Բեռն	179
61. Երիւանդիկ (սոսանաւոր)	Խոսէ Արեւաթ.՝ Նար պէ	181

62. Եզրպտոսի լարիւրինթոսը	Հերոդոտոս	183
63. Սիս եւ իր Մայրավանքը	Ներսէս Վրդ. Դանիկեան	186
64. Սոփոկլէս (սոսանաւոր)	Միլլուա (Թրգմ. 2. Ա.)	189
65. Կենդանիներուն իմացականութիւնը		191
66. Ե. Դարու հայ կիները	Եղիշէ	195
67. Անմեռուկ սոսանաւոր	Աղեմանդր Փանոսեան	198
68. Ուրականը անապատին մէջ	Շարպրիան	200
69. Կէս զիշերուան արեւը	Ա. Վանայ	203
70. Բիւրեղին մէջէն (սոսանաւոր)	Արտ Յարուրիւնեան	206
71. Կարմիր Վարդան	Հ. Ղեւոնդ Այիշան	208
72. Մտացիքը	Լա Գոխիւ	211
73. Գիշերապահը (սոսանաւոր)	Լեռն Սեղրոսեան	214
74. Հայ գրագիտուհին ԺԹ. Դարէն առաջ	Հրան Ասատուր	286
75. Ջիւն հոգեվարքը	Զարուհի Դաշմեանեան	221
76. Թիթեռնիկը եւ մեղուն (սոս.)	Զ. Ա.	224
77. Կեղծիք եւ անկեղծութիւն	Յակոբ Յ. Գարունեան	227
78. Ք. Քոլոմպասի նաւարկութիւնը դէպի Նոր Աշխարհ	Էսկառ Քիւն	229
79. Կարնան վերջալոյս (սոսանաւոր)	Արտ. Յարուրիւնեան	232
80. Տիկին Տիւսաք իր սրահին մէջ	Զապէլ Հ. Ասատուր	234
81. Հիւսիսայց		239
82. Թիւլէի թագաւորը (սոս.)	Կոթէ (Թրգմ. 2. Ա.)	241
83. Գառմէն Սիլվա	Բիւն Լօթի	244
84. Բարթողիմէոս առաքելի վանքը	Բաթթի	247
85. Աղջնակ (սոսանաւոր)	Եւփիմէ Աւետիսեան	250
86. Եղիա Տէմիրճիպաշեան	Գրիգոր Զօհրապ	251
87. Աւետիս Ահարոնեան	Զապէլ Եսայեան	255
88. Մամիկնեբը (սոսանաւոր)	Յրանուա Գոթէ (Թրգմ. 2. Ա.)	257
89. Աղամի եւ Եւայի աղօթքը	Միլլըն	261
90. Արեւու ճառագայթը	Զ Ա.	264
91. Մորիկին մերձեցումը վերջալոյսի ատեն	Ուօլքը Սօք	267
92. Գոկիկ անուններ	Յակոբ Գարունեան	269
93. Գարուհին (սոսանաւոր)	Զ. Ա.	271

94. Հայոց վանքը Երուսաղէմի մէջ	Բիւռ Լօթի	274
95. Ուխտագնացութիւն դէպ ի Քէվլար	Հայնտիս Հայնկ	279
96. Գէսօր (ստանաւոր)	Լըֆոնք օր Լիլ (Թորգ. Հ. Ա.)	281
97. Երկրագունտին ապագան	Քամիլ Յլամարիոն	283
98. Լեզուներու զարգացումը	Հ. Ալթընեան	285
99. Գիւղիս Ճամբան (ստանաւոր)	Ռ. Ռրերեան	287
100. Խաչատուր Միսաքեան	Յարուքիւն Մամրեան	291
101. Միջատները	Էսկ Մառքեան	294
102. Փիղերը (ստանաւոր)	Լըֆոնք օր Լիլ (Թորգ. Հ. Ա.)	296
103. Մեր Պոսֆորը	Եղիա Տեմիրճիպաշեան	299
104. Յարօ	Տիգրան կամատրեան	304
105. Նախնական մարդիկ (սո.)	Լուկրեսիոս (Թորգ. Հ. Ա.)	308
106. Անհունապէս մեծը եւ անհունապէս փոքրը	Բասգալ	311
107. Ի ծնէ կոյրը	Խաչատուր Միսաքեան	313
108. Գարօտի Նամակ (ստանաւոր)	Դանիկ Վարուժան	316
109. Գիտութեան նպատակը	Մ. Նաչպանեան	318
110. Երկու թռչուններ	Կի օր Մօրասան	321
111. Պատիժը (ստանաւոր)	Եղիշէ Արեւսյ. Դուրեան	326
112. Ետղկազարդի յիշատակ	Հ. Ա.	329
113. Յաւիտենական տաճարը	Ա. Կ. Պոսիկեան	335
114. Սրինգը (ստանաւոր)	Դարեգիմ Գեշկեօթիւրեան	341
115. Ստատու	Հաս օր Քեյրոս	348
116. Մանուկներ եւ ծաղիկներ	Դեորգ Բաշինջաղեան	352
117. Ալիս եւ Արուս (ստանաւոր)	Հ. Ա.	357
118. Մեր Ճանապարհը	Աւեօխ Ահարունեան	362
119. Հսկող-կանթեղը (ստանաւոր)	Վահան Մալիգեան	367
120. Վերջիշումներ	Տիկիմ Թեոդիկ	368
121. Լիւանդանոցը (ստանաւոր)	Արշակ Չօպանեան	378

Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ո Ր Խ Օ Ս Ք Ե Ր

Է՛վրէքա, Է՛վրէքա	10
Ահա իմ գոհարներս եւ իմ զարդերս	37
Եւ սակայն կը շարժի	53
Ծանի՛ր զքեզ	73
Ջա՛րկ, բայց մտի՛կ ըրէ	99
Օրս կորսնցուցի	150
Ամէն բան վրաս կը կրեմ	190
Ո՛վ Անտիսթենէս, զոռոզութիւնդ կը Նշմարեմ վերարկուիդ ծա- կերուն մէջէն	215
Գօշկէկդ վեր մի՛ ելլեր	226
Աւելի լոյս	342
Պղատոնը կը սիրեմ	372

Գ Ր Վ Ա Ն Ա Կ Ն Ա Ր Կ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր

Պննելուպէի կտաւը	19	Պրոկուստի անկողինը	174
Եզոբոսի լեզունները	27	Նիութընի խնձորը	182
Դորդեան հանգոյցը	45	Արգոսի աչքերը	109
Նիոբէ	62	Դիոգինէսի լապտերը	207
Ճանտաղոսի տանջանքը	80	Գոլոմպոսի հաւկիթը	233
Գժտութեան խնձորը	88	Արիադնէի կծիկը	243
Բաքելոնի աշտարակը	106	Նեստոր	251
Դանայեան կարաս	122	Ոսկեղէն հորթը	260
Պանդորայի տուփը	131	Լաթալիսեան ճշմարտութիւն	266
Եպիմէնիդէսի բունը	157	Մուսայ	273
Աքիլլէսի կրունկը	167	Անապատին մանանան	361

Ե Ա Ն Օ Յ Ե Ր Ե Ր Զ Ա Ր Ա Ն Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր	282
Ե Ա Ն Օ Յ Փ Ո Ւ Ս Բ Ե Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր	289
Ե Ա Ն Օ Յ Փ Ո Ւ Ս Բ Ե Ր Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր Ե Ի Ե Ր Զ Ա Ր Ա Ն Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր	298
Ե Ա Ն Օ Յ Բ Ա Ղ Դ Ա Տ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ե Ր	310, 317
Խ Ո Ր Դ Ր Դ Ա Ն Ե Ա Ն Ե Ր	328

Ա. Ե Ա Ջ Ը Ճ Ե Ա Ն

Գ Բ Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ - Հ Բ Ա Տ Ա Բ Ա Կ Ի Չ

Ֆինանսերը, Պայդըլ Հատիգ

Կ. Պ Ա Լ Ի Ս

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ վերջին պահանջներու համա-
ձայն պատասխանուած դասագիրքեր ունենալու համար դի-
ւանցէ՛ք Ա. Ե Ա Ջ Ը Ճ Ե Ա Ն Գ Բ Ա Տ Ա Ն որ միակ հրատարակիչն
է Հ. Է Բ. ԱՍԱՏՈՒՐԻ, Մ. ՊՈՆՏԱՔՈՒ (Յ. Ք. ՎԱՅԱՆՆ)
և Գ. Պ. ԱՅԲՈՒՆԻ անգուգական դասընթացներուն :

Այս գիրքերը որոնք գնահատուած են ամեն կողմէ եւ
մուտ զօւած առհասարակ բոլոր Ազգ. եւ օտար կրթական
կարեւոր հաստատութեանց մէջ, միշտ մեծաքանակ պատ-
ասխան կը գտնուին գրասանս մէջ ուր պէտք է դիմել
ՈՒՂՂԱԿԻ, ԱԲԱՆՅ ԵՐԲՈՐԴԻ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅԱՆ՝ ՍՊԱ-
ՌԱԾ Ե, ՆՈՐ ՊԻՏԻ ՏՊԱԴՐՈՒԻ ԿԱՄ ՉՊԻՏԻ ՏՊԱԴՐՈՒԻ
ԵՍՍԻՔԵՐՈՒՆ հանդէպ չգտնուելու համար :

ՈՒՆԵՎԵՐՈՒԹԻՒՆ ընկել Դրասանս հասցեիմ

Գ Բ Ա Տ ՈՒ Ն Ա. Ե Ա Ջ Ը Ճ Ե Ա Ն

Կ. Պայիս, Ֆինանսերը, Պայդըլ Հատիգ

A. YAZIDJIAN

Bookseller & Publisher

Findjanjilar, Bible House, Constantinople